

Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi

UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

dergipark.gov.tr/makuubd

Yıl 2019

Cilt 03

Sayı 02

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

(Cilt/Volume:3 Sayı/Issue:2 Yıl/Year:2019)

Sahibi / Publisher

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rektör, Prof. Dr. Adem KORKMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Correspondence Manager in Charge

Doç. Dr. Ali APALI

Editörler / Editors

Prof. Dr. Adnan KALKAN (Teknik Bilimler/Technical Science)
Doç. Dr. Ali APALI (Sosyal Bilimler/Social Science)

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi İhsan PENÇE

Yazışma Adresi / Correspondence

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu
BURDUR / Bucak
<http://dergipark.gov.tr/makuubd>
makuubd@mehmetakif.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin KAYABAŞI

Baskı / Print

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
MAKÜ Rektörlüğü Basım Merkezi-100

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Birgöl KUTLU BAYRAKTAR (Boğaziçi University, Turkey)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Diana DZIDZIGURI (Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University, Turkey)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Hasan DAĞ (Kadir Has University, Turkey)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University, Turkey)
Prof. Dr. Imran SALEEM (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Lütüfihak ALPKAN (İstanbul Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Oya ERDİL (Gebze Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Petraq MILO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Sotiraq DHAMO (University of Tirana, Albania)
Assoc. Prof. Dr. Dababrata CHOWDHURY (University of Suffolk, United Kingdom)
Assoc. Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Ferhat BİTLİSLİ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Hakkı Kıymık (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Mehmet Özmen (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Melike ŞİŞECİ ÇEŞMELİ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Nil Esra DAL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Süreyya KOVACI (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Adem KORKMAZ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Prof. Dr. Ali M. AKHMEDOV (Baku State University, Azerbaijan)
Prof. Dr. Asiya CHAUDHARY (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Arzu ŞENCAN ŞAHİN (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Berrin ONARAN (Dokuz Eylül University, Turkey)
Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR (Boğaziçi University, Turkey)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Diana DZIDZIGURI (Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR (Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey)
Prof. Dr. Erkan POYRAZ (Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University, Turkey)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Ardahan University, Turkey)
Prof. Dr. Hasan DAĞ (Kadir Has University, Turkey)
Prof. Dr. Hayrettin USUL (İzmir Kâtip Çelebi University, Turkey)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University, Turkey)
Prof. Dr. Imran SALEEM (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR (İzmir Kâtip Çelebi University, Turkey)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Lütfihak ALPKAN (İstanbul Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Mehmet KARACA (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey)
Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN (Boğaziçi University, Turkey)
Prof. Dr. Mohd. Ashraf ALİ (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Muazzez BABACAN (Dokuz Eylül University, Turkey)
Prof. Dr. Nawab Ali KHAN (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY (Anadolu University, Turkey)
Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK (Dokuz Eylül University, Turkey)
Prof. Dr. Oya ERDİL (Gebze Teknik University, Turkey)
Prof. Dr. Petraq MILO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University, Turkey)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul University, Turkey)
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY (Akdeniz University, Turkey)
Prof. Dr. Sotiraq DHAMO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU (Aydın Adnan Menderes University, Turkey)
Prof. Dr. Zihni TUNCA (Süleyman Demirel University, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Dababrata CHOWDHURY (University of Suffolk, United Kingdom)

Derginin Amacı ve Kapsamı

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6 ayda bir olmak üzere (Mart ve Eylül) yılda 2 sayı olarak yayımlanan, elektronik ortamda uygulamalı bilimlerle ilgili olan tüm taraflara ulaşmayı hedeflemektedir. Kısaltılmış adı “MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.” olan dergi, bilimsel ve hakemli bir dergi olup, yayım dili Türkçe ve İngilizce dilleridir. Uygulamalı Bilimler Dergisi, tüm uygulamalı bilimler yüksekokullarının ve uygulamalı bilimler fakültelerinin bünyelerindeki bölümlerden ve bu bölümler ile ilişkili sosyal ve teknik uygulamalı bilimleri kapsayacak şekilde üretilen özgün bilimsel çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Dergi Kurulları

Dergi yayım kurulunun üç sosyal bilimler alan üyesi, sosyal bilimler alan editörü tarafından, diğer üç yayım kurulunun teknik bilimler alan üyesi ise teknik bilimler alan editörü tarafından üç yıllığına görevlendirilir. İlgili editörler, yayım kurulu üyelerini gerektiğinde değiştirebilir. Yayım Kurulu ve Editörlerin görevleri, yüksekokuldaki kadrolarına bağlı olup, herhangi bir nedenden dolayı yüksekokuldan ayrılanların görevleri de otomatik olarak sonlanmaktadır. Bu durumda ilgili editör, görevi yüksekokul kadrosunda bulunan bir başka öğretim üyesine devreder. Bilim/Danışma Kurulu üyeleri, editörler tarafından, belirlenen profesör ünvanlı öğretim üyelerinden izinleri doğrultusunda belirlenir. Dergiye gönderilen çalışmaları değerlendirecek olan hakem kurulu üyeleri ise doktor unvanına sahip, öğretim üyelerinin izinleri doğrultusunda ilgili alan editörleri tarafından belirlenir.

Dergi Yayım Süreci ve Kuralları

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayım kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir. Uygun bulunan özgün çalışmalar, bağımsız hakemlik “peer-review” ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir. Ayrıca değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalarla yayımlanır ya da reddedilir. Dergi yayım ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.

Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir. Ayrıca yazar/yazarlar, dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayım haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi’ne ait olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.

*Dergimizin bu sayısı,
Ali Bin Abbas (MS 930-994)
(Ali bin Abbas el-Mecusi Mesudi) 'ye
ithaf edilmiştir...*

Editörler'den

T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu kurulduğu günden itibaren çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere sahip, yerele kök salmış ancak evrensel değerlere açık, bilimin rehberliğini ilke edinen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, özgür ve özgürlükçü, etik değerleri önemseyen, doğa ve çevre bilinci gelişmiş, dinamik, araştırmacı, girişimci özelliklere sahip, sanat ve spor alanlarıyla da ilgili bireyler yetiştirmek ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal sorunlara yönelik çözümler sunan misyonu ve vizyonu doğrultusunda 10. yılını tamamlamıştır. Geçtiğimiz on yılın genç ve aktif kadrosu ile yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklere katılmak başta olmak üzere birçok bilimsel çalışmanın içerisinde bulunmuş ve elde ettiği bilgi ve deneyimi ile **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**'ni bilim dünyasına kazandırmıştır.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, "İstiklalden İstikbale" sloganı ile bilim üreten üniversiteler arasında araştırmacı bir üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un yaktığı ışık ile özgün sosyal ve teknik bilimler alanlarına ait çalışmaları bilim dünyası ile buluşturma amacı ile ilk sayısını 2017 yılının Ekim ayında yayınlamıştır. Dergimiz siz bilim insanlarının sağlayacağı katkılar ile varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Editörler

Prof. Dr. Adnan KALKAN

Doç. Dr. Ali APALI

Bu sayının hakemleri (Reviewers for this issue)

Prof.Dr. Ahmet YARAŞ	Trakya University, Turkey
Prof.Dr. Batuhan GÜVEMLİ	Trakya University, Turkey
Prof.Dr. Ecir KÜÇÜKSİLLE	Süleyman Demirel University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Alparslan UĞUR	Kırıkkale University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Cem ERGUN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Elife KART	Akdeniz University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Yakup Koray DUMAN	Akdeniz University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Murat LÜY	Kırıkkale University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Süleyman BOLAT	Karadeniz Teknik University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Ahmet SONGUR	Süleyman Demirel University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Ahmet TERZİ	Kayseri University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Arzu KILIÇ	Ardahan University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Feyzullah ŞAHİN	İzmir Demokrasi University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Halil ARSLAN	Aksaray University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK	Süleyman Demirel University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Harun ÖĞÜNÇ	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	Niğde Ömer Halisdemir University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Murat ERDOĞAN	Akdeniz University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Mustafa TAYTAK	Uşak University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Nizamettin BAŞARAN	Niğde Ömer Halis Demir University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Oğuzhan ÇARIKÇI	Süleyman Demirel University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Sinan UĞUZ	Isparta University of Applied Sciences, Turkey
Asst. Prof. Dr. Tahsin AKÇAKANAT	Süleyman Demirel University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Tayfun YILMAZ	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Asst. Prof. Dr. Yasemin APALI	Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Turkey

Dizinler ve Platformlar (Indexes and Platforms)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup aşağıdaki dizinlerde taranmaktadır.

Directory of Research Journals Indexing

Google Scholar

MAKÜ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

Cilt/Volume 3, Sayı/issue 2, Yıl/Year 2019

İÇİNDEKİLER

Yayın Kurulu / Editorial Board.....	177
Danışma Kurulu-Bilim Kurulu.....	178
Derginin Amacı ve Kapsamı	179
Editörler'den	181
Bu sayının hakemleri	182
Dizinler ve Platformlar	183
İÇİNDEKİLER	184
(Araştırma Makaleleri)	
Türkiye'de Refah Devleti Modeli'nin Yeniden Yapılandırılması ve Kadın İstihdamı Üzerine Etkileri (Restructuring The Welfare State Model in Turkey and Its Affect on Female Employment Issues) <i>Metin Serhat İLTER</i>	185
Türkiye Sanayi Elektrik Enerjisi Tüketiminin 2017-2023 dönemi için Yapay Sinir Ağları ile Tahmini (Estimation of Turkey Industrial Electricity Consumption with Artificial Neural Networks for the 2017-2023 Period) <i>İhsan PENÇE, Adnan KALKAN, Melike ŞİŞECİ ÇEŞMELİ</i>	206
Environmental Impact of Vehicles Waiting at the Signalized Intersections: A Case Study of a Four-Phase Intersection (Sinyalize Kavşaklarda Bekleyen Taşıtların Çevresel Etkileri: Dört Fazlı Bir Kavşak Üzerinden Durum Değerlendirmesi) <i>Emre ARABACI, Recep Çağrı ORMAN, Bayram KILIÇ, Kerem HEPDENİZ, Bekir YİTİK</i>	229
Bir Tuğla Üretim İşletmesi ve İlişkili Sektörlerin Karşılaştırmalı Finansal Analizi (Comparative Financial Analysis of A Brick Production Plant and Related Sectors) <i>Harun ÖĞÜNÇ</i>	241
Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneyimsel Pazarlama: İyaspark Alışveriş Merkezi (AVM) Müşterileri ile Bir Araştırma (Experiential Marketing and Creating Customer Experience: A Research on İyaspark Shopping Mall Customers) <i>Fikriye YEŞİLOT, Nil Esra DAL</i>	263
Uluslararası Sermaye Kontrolleri, Avrupa ve Asya Ülkelerinin Sermaye Kontrolü Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Araştırması (International Capital Controls, A Literature Investigation on Capital Control Applications of European and Asian Countries) <i>Samet GÜRSOY, Ayhan KOÇ</i>	297
Arpalık Tepe'de Bulunan Adorant Heykelcikler (Adorant Figurines From Arpalık Tepe) <i>Ünal DEMİRER, Esra SAYIN</i>	308
İç Hat Seferi Yapan Bir Kargo Uçağının Emisyon Maliyetlerinin Çevre Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi (Environmental Accounting Approach to Emissions Cost Evaluation of A Cargo Aircraft During A Domestic Flight) <i>Oğuzhan ÇARIKÇI, Bora ÖÇAL</i>	324
Sosyal Sermaye: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme (Social Capital: An Assessment for Turkey) <i>Neslihan KOÇ</i>	338
Uluslararası Ticaretin Ekonomik Gelişme Üzerinde Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bulgular (The Effects of International Trade on Economic Development: The Findings for Developed and Developing Countries) <i>Süreyya KOVACI</i>	355
Nakit Dönüşüm Süresinin Firma Karlılığına Etkisi: Küresel Lojistik Firmaları Üzerine Bir Uygulama (The Effect of Cash Conversion Cycle on Firm Profitability: An Application on Global Logistics Companies) <i>Eyyüp Ensari ŞAHİN, Gizem VERGİLİ</i>	370
İzlenim Yönetimi Taktikleri ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Tekstil Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma (The Relationship Between Impression Management Tactics and Life Satisfaction: A Research on the Workers in the Textile Industry) <i>Zübeyde HASÇELTİK, Mehmet ÖZMEN</i>	384
Dergi Yayın İlkeleri	406
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU	410

Türkiye’de Refah Devleti Modeli’nin Yeniden Yapılandırılması ve Kadın İstihdamı Üzerine Etkileri

Metin Serhat İLTER^{1*}

¹PhD student, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 21.01.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.515507

Kabul Tarihi/Accepted: 04.07.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de kadın istihdamı konusu, Refah Devleti Modeli ekseninde incelenmiştir. Çalışmanın kapsamında kadın emeğinin ülke ekonomisine katkısı sosyo-ekonomik veriler ışığında değerlendirilmiş, istatistik veriler derlenerek gerek tablo gerekse grafik olarak sunulmuştur. Kadın emeği ve bu konudaki sorunlar tartışılmış, tartışmalı ve çözümü zor görünen sorunlara öneriler getirilmeye çalışılmıştır. OECD verilerine göre Türkiye’de kadın istihdamı oranı %30’dur. Bu oranın diğer ülkelerden düşük olmasının temel sebebi, kadınların ev işlerine daha fazla vakit ayırmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte patriarkal yapı ve çalışma yaşamında ayrımcılık olarak değerlendirilebilecek kadın işi-erkek işi mefhumu da kadın istihdamının az olmasının sebepleridir. Toplumsal iş bölümü erkeği eve ekmek getiren olarak nitelendirirken, kadın evde çocuk bakar ve ev işleri yapar, şeklinde bir algı mekanizması çalışmaktadır. Böylece kadının asli rolü ücretsiz aile işçisi olarak şekillenmiştir. Ayrıca eğitilmiş nüfusa bakıldığında daha çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Aynı işi yapan erkek ve kadınların aldığı ücret karşılaştırıldığında kadınların ücreti biraz daha (3/5) düşüktür. Bu sonuç bile toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak yerine getirilmediğinin, başka bir deyişle eşit işe eşit ücret yaklaşımının sağlanamadığının somut bir göstergesidir. Kadın istihdamına ilişkin bir diğer husus ise bakım yükümlülüğüdür. Bakım yükümlülüğünün devri hususunda ise erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitimine gereken önemin verilmesi ve bu konuda yeni sosyal politikaların belirlenmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet, İş.

Restructuring The Welfare State Model in Turkey and Its Affect on Female Employment Issues

ABSTRACT

In this study, female employment in Turkey is examined in the Welfare State Model axis. Within the scope of the study, the contribution of women's labor to the economy of the country was evaluated in the light of socioeconomic data, and the statistical data were compiled and presented to both in table and graph. Women's labor and the problems in this area have been discussed and presented to offer policy solutions. Female employment rate in Turkey is 30% according to OECD data. The reason why this rate is lower than in other countries is due to women's (perhaps obligatory) time to spend on housework. In addition, a more striking result arises from the educated population. Compared to the wages of men and women who do the same job, the wages of women are slightly lower (3/5). Even this result is a concrete indicator that gender equality has not been fully fulfilled. In other words, the equal pay approach has not been achieved. One of the problems in female employment is the care obligation. It is essential to make new institutional arrangements for both elderly and child care. The importance of early childhood care and preschool education and the determination of new social policies in this regard is one of the responsibilities of being a social state.

Keywords: Female Labor Force, Gender Relations, Employment.

1. GİRİŞ

Türkiye’de kadınlardan beklenen, ev içi karşılıksız emek harcamasıdır. Neoklasik düşünce biçimiyle örtüşen bu yaklaşım, Türk toplumunun kısmen ataerkil yapısından kaynaklanmakta ve kabul görmektedir. Ücretli ve Ücretsiz, ev içi ve ev dışı kadın emeğinin değersizleştirilmesi, neoliberal politikalar ve küreselleşme ekseninde değerlendirildiğinde farklı, feminist-sosyalist politikalar ekseninde değerlendirildiğinde farklı yaklaşımlar bağlamında tartışılmaktadır. Sorunun tanımlanması, eleştiriler ve üretilen çözümler ise farklı yaklaşımlar bağlamında şekillenmektedir.

Yüzyıllar boyunca her toplumda kadın ve erkek arasında ayırım yapıldığı gibi, yine her toplumda ataerkil aile ve toplum yapısının egemen olduğu bir gerçektir (Koray, 2005: 317).

Türkiye’de çalışabilecek durumda olan 15-64 yaş arası kadınların işgücüne katılım oranına bakıldığında her 10 kadından 3’ünün çalıştığını görmekteyiz. Bu oran erkeklerde her 10 erkekten 7’si şeklinde görülmektedir. Bununla birlikte ücretli çalışan kadınların maaşlarının aynı işi yapan erkeklere göre oransal olarak daha düşük olduğu, eşin çalıştığı ve eşin sosyal

güvencesinin olduğu durumlarda kadının sosyal güvenlik sisteminin dışında tutulduğu görülmektedir.

Kadınların ev içindeki üretim ve yeniden üretim faaliyetleri hanenin yeme içme, giyinme ve konforu için yapıldığından bunların ev kadının yapması zorunlu işler olarak görülmesine neden olmakta ve konu emek bağlamında değerlendirildiğinde görünmez kılınmaktadır. Kadınların görünmez emeği ev içi üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin çıktısıdır.

Kırdan kente göç ve 1950’li yıllardan bu yana yaşanan toplumsal dönüşümler kadınların işgücü piyasasına katılımını geciktirmiştir. Bunda kültürel ve demografik yapı, ataerkil yapı ve kadınların eğitim olanaklarından mahrum oluşu sebebiyle herhangi bir iş konusunda teknik bilgiye sahip vasıflı/kalifiye olamayışları etkili olmuştur. Kırsalda hane içi üretim ve yeniden üretim işçisi, tarlada ücretsiz tarım işçisi olarak çalışan kadının ücretsiz emeği görülmemekte ve bu emeğin kadının zorunlu olarak yapması gereken olduğu düşüncesi örfi olarak kabul görmektedir. Böylece, kadın ücretsiz tarım işçisi olan vasfını ücretsizlik noktasında korumuş ve kente göçle birlikte kentte ücretsiz işçi ya da ücretine el konan –ki bu da emeğin sömürsüdür– işçi olarak çalışma yaşamında yer bulabilmiştir.

Kadınların ev içindeki yeniden üretim rolleri çocuk büyütme ev işlerine kadar geniş bir alanı kapsamakta ve onların çalışma yaşamları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Kadınların ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte, iş yüklerinin erkeklerin ev işlerine sınırlı katılımı ya da hiç katılmaması nedeniyle ikiye katlandığı birçok kez vurgulanmıştır (Balkan, Savran ve Dedeoğlu, 2004: 270).

Toksöz’e göre (2015: 143); “Bir ülkede kadınların işgücüne katılma oranları ve istihdamdaki yerleri, işgücü arz ve talebini belirleyen sosyo-kültürel ve makro-ekonomik faktörlerin karmaşık bir bileşimidir. Sosyo-kültürel faktörler yani ailede, toplumda ve devlette egemen olan patriarkal yapılar, zihniyetler ve pratikler kadınların eğitim ve istihdama erişimini engelleyerek kadın işgücü arzının sınırlı kalmasında etkili olabilir.”

Konuya toplumsal cinsiyet eşitliği ya da eşitsizliği bağlamında bakıldığında; özel alandaki eşitsizlikler, kadınların toplumsal alandaki eşitsizlikleri, kadın cinselliği ve doğurganlık sebebiyle işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumları ekseninde yapılan değerlendirmelerde konu hakkında daha farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Özellikle

kadının doğası gereği çocuk bakımı ve yaşlı bakımı konusuna yönelmesi ev eksenli değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin kapitalist birikim süreci içerisinde tarımdaki çözülme ve kırdan kente göçe paralel olarak bakım rejimi ve emek piyasası çalışma koşullarındaki bu ataerkil kurumsallaşmalar sonucunda, tam zamanlı ev kadınlığı Türkiye'de en yaygın kadın mesleği olarak yerleşmiştir (İlkkaracan, 2015: 179).

Kadının ev dışında gelir getirecek bir işte çalışması onu ev hanımı görevlerinden kurtarmamakta ve kadın çalıştığı kurumda yönetici, memur, işçi vs. ne olursa olsun evde ev hanımı rolüne devam etmektedir.

Türkiye'de kadın istihdamı, Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında, rekor denebilecek oranda düşüktür. Çalışmayan ya da atıl olarak nitelendirilebilecek kadınlarının oranı da yine rekor derecede yüksektir. Kırdan kente göç, ekonominin zayıf istihdam yaratma kapasitesi ve kadın çalışmasına ilişkin varolan kültürel faktörler, kadınların düşük istihdam oranlarını açıklamak için kullanılan nedenlerden bazılarıdır (Dedeoğlu, 2009: 42).

1980 sonrası benimsenen neo-liberal politikalar sonucu işgücü piyasasında kadın emeğine ihtiyaç duyulmuş, bunun sonucunda da kadınlar, öncelikle hazır giyim sektöründeki işçi açığı sebebiyle çalışmaya başlamışlardır. Bunda kadınların ev ortamında dikiş-nakış gibi işlere ellerinin yatkınlığı etkili olmuştur.

Kadın emeği üzerine çalışan araştırmacıların ortak görüşü, ithal ikameci sanayileşme döneminde dünyanın çeşitli bölgelerinde kendi işgücüne genel olarak ihtiyaç duyulmadığı yönündedir. Bu dönemin temel tüketim mallarının üretimine yönelik ilk aşamasında kadınlar genelde eğitim ve vasıf düzeyleri düşüklüğü nedeniyle büyük ölçekli işletmelerde sanayi işçisi konumuna girememiş, istihdam alanları esas itibarıyla tarım olmuş, sanayide ise daha çok küçük ölçekli geleneksel işlerde istihdam edilmiştir (Toksöz, 2015: 146).

Gerek beden, gerekse insanın ruhunun oluşumunun gerçek ve simgesel boyutta başladığı ilk ortam -nasıl yapılanmış olursa olsun- ailedir. Feminist araştırmalar, özellikle cinsler arası iş bölümü gibi, toplumsal düzeydeki kavramaya ağırlık vermiş, zaman zaman paradoksal olarak bazı biyolojik mutlaklara, özellikle doğum ve emzirmeyle ilgili olanlara yaslanmıştır (Davidoff, 2012: 194). Bu durumda doğurganlık ve bakım yükümlülüğü kadının biyolojik yapısına atfedildiğinden, kadın işgücü piyasasına geç entegre olmuştur.

Kadın istihdamını; Beşeri Sermaye Kuramı, Feminist Kuram, Neo-Liberal Kuram, Sosyalist Kuram ve Ekolojik Kuram ekseninde incelemek mümkündür. Fakat çalışmada feminist ve sosyalist kuram birleştirilerek Sosyalist-Feminist kuram incelenmiştir. Sosyalist-Feminist Kuram; kadının iş piyasasındaki konumunu cinsiyet, sınıf ve ekonomik şartlar üzerinden inceler. Bu incelemede toplumsal cinsiyet eşitsizliğini doğuranın ataerkil kapitalist yapı olduğunu, bu yapının kadının işgücü piyasasında emeğini sömürdüğünü savunur. Bu kuramın incelenme sebebi ise ILO'nun bu konuya bildirge düzeyinde yaptığı "Kadın Çalışanlar İçin Fırsat ve İşlem Eşitliği Bildirgesidir. Bildirge kabul edildiği dönem göz önüne alındığında oldukça ilerici özellikler taşıyan, çalışma yaşamında kadınların uğradıkları ayrımcılığın belirlenmesi ve bu ayrımcılığın önlenerek fırsat ve işlem eşitliğinin sağlanmasına ilişkin devlete yüklediği görev ve sorumluluklar bakımından önemini korumaktadır. Bu belge zamanla toplumsal cinsiyet eşitliği bildirgesi olarak anılmıştır" (Kapar, 2017: 209) katkı sebebiyledir.

1970'li yıllarda güçlenmeye başlayan sosyalist-feminist akım toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusuna değindi. Bu akımın ilk örnekleri Marx'ın yedek işgücü ordusuna atıfta bulunan Veronica Beechey (1977) ve Irene Breugel (1979) olarak gösterilebilir. Bunlara ek olarak Silvia Walby (1986), toplumsal cinsiyetin sınıf dışında eşitsizliğin bağımsız bir kaynağı olarak görülmesi gerektiğini öne sürdü. Walby, Heidi Hartmann (1979) ve Christine Delphy'nin (1977) yaklaşımları da dâhil olmak üzere ataerkilliğin erken dönem modelleri üzerine inşada bulunarak temel ataerkil ilişkilerin ev işlerinde, ücretli işlerde, devlette, erkek şiddetinde, cinsellikte ve kültürel kurumlarda bulunduğunu ve bu altı kaynağın bir araya gelerek ataerkilliğin karmaşık bir sistemini oluşturduğunu öne sürdü (Strangleman ve Warren, 2015: 32).

Kapitalizmin sömürdüğü kadın emeği, modern dünya sisteminde toplumsal cinsiyetin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist-feministler, kadının ikincil konumunu sınıf temelli açıkladıkları için diğer feminist akımlardan ayrılmaktadırlar. Bu nedenle sosyalist-feministler, ataerkil yapının kaynağı olarak erkeğin kadın emeği üzerindeki kontrolünü görmekteler (Özdemir, 2017: 411).

Bu çalışmada, Türkiye'de kadın istihdamı konusu, refah devleti modeli, kadın emeği ve bu konudaki sorunlar toplumsal cinsiyet eşitliği ya da eşitsizliği bağlamında incelenmiştir. Türkiye'de toplumsal iş bölümü erkeği eve ekmek getiren, kadını ise evde çocuk bakan ve ev işleri yapan rol şeklinde sınıflandırmıştır. Böylece kadının asli rolü ücretsiz aile işçisi olarak

şekillenmiştir. Bu yapının neden böyle olduğu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sorunsallaştırılmıştır.

Çalışmanın tartıştığı konulardan biri de kadının iş piyasasındaki konumunun refah devleti modeli içinde nasıl yer aldığı üzerinedir. Türkiye’de son dönem neo-liberal ve muhafazar politikalar, refah devleti modelini kendi düşünüş biçimine göre dönüştürmüştür. Bu politika kısmen gözetlenen (panoptik) sosyal hayata vurgu yaparken kısmen de ekonomide koruyucu kollayıcı devlet modeline vurgu yapar. Refah devleti modeli, Türkiye’de kendi şartlarına göre tekrar vücut bulmuştur. Bu şartlar sadece devletçilik, koruyucu kollayıcı devlet, devlet baba ya da neo-liberal yapı, kendi kendine işleyen müdahalesiz piyasa yapısı, serbest piyasa ekonomisi ile de açıklanamaz. Türkiye’de refah devleti modelinin kendine has dünyada eşi ve benzeri olmayan karma bir yapısı vardır.

Bundan sonraki kısımda işte bu karma yapı Türkiye’nin siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal tüm yapılarının bir bileşimi olarak değerlendirilip buna göre incelenecektir.

2. TÜRKİYE’DE REFAH DEVLETİ UYGULAMALARI

Refah Devleti, piyasa güçlerini etkilemek amacıyla örgütlü kamu gücünün kullanıldığı devlet türüdür (Briggs, 1999: 2), müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı devlettir (Gough, 2003: 6). Refah Devleti Modelinin piyasayı düzenleme ve müdahale etme yapısı vardır. Bunu özel sektörün gelişimi için yapar. Özel sektörün büyümesi için devlet sektörünün büyümesi zorunludur (Wood, 2004: 44).

Türkiye’nin kuruluş aşamasında devletçilik ilkesi, korumacı bir ekonomik model olarak hayata geçmiş ve özel sektörün (hür müteşebbis) yeterli olmadığı cumhuriyetin ilk yıllarında devletçi-korumacı, devlet eliyle ve devlet müdahalesiyle yönetilen, yönlendirilen bir ekonomi modeli kullanılmıştır.

Refah Devleti Modeli, sosyalist ve liberal devlet modellerinin çekişmesinden ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyadaki istikrarsız durum, 1929 Büyük Buhran’ın etkileri ve İkinci Dünya Savaşı sonrası üretim ve yönetim yöntemlerindeki yetersizlikler bir çıkmaza giren toplumları yeni arayışlar içine itmiştir. Bu durumda, liberalizmin bireyi temel alan fakat hiç korumayan yapısı ile sosyalizmin halkı korumak, kol ve kanat germek üzere uyguladığı ‘kaş yapayım derken göz çıkarın’ baskıcı ve bireyi hiçe sayan tutumu yeni bir ekonomik ve sosyal modelin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Refah Devleti Modeli'nin, minimum gelir garantisi (Briggs, 1999: 2) sosyal refah sağlayıcısı olarak asgari ücret tesbiti ve sosyal güvenlik hizmetleriyle vatandaşlarına huzurlu bir yaşam ortamı sunmak politikasıdır. Bu konudaki politikalar belirlenirken, vergiler ve sosyal yardımlar vatandaşların gücüne veya güçsüzlüğüne göre belirlenir.

Cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinde sanayileşmenin etkilerine dair bilinen bir açıklama, sanayi öncesi zamanlarda ve sanayileşmenin ilk aşamalarında 'üretim birimi'nin aile özel alanı olmasıdır. Aile üyeleri: kadınlar, erkekler ve çocuklar yan yana ve bazı açıklamalara göre büyük ölçüde cinsiyetçi olmayan bir biçimde çalışmışlardır (Strangleman ve Warren, 2015: 114). Sanayi toplumunun gelişmesi sonucunda çalışma evin özel alanından çıkmış ve kamusal alana dahil olmuştur. Böylece kadınlar evde kalıp bakım yükümlülüğünü üstlenirken, sanayileşme ve üretiminin artması sonucunda ortaya çıkan çalışma biçimleri ya da işler erkek işlerine dönüşmüştür.

Refah Devleti Modeli'nde, liberalizm sonrası neo-liberal politikalar, tüm dünyada işgücü piyasasında değişime yol açmıştır. Avrupa'dan Asya Pasifik'e kadar geniş bir coğrafyada kadın işgücüne ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda kadınlar işgücü piyasasında daha aktif konuma gelmeye başlamışlardır.

Neo-liberal politikaların piyasaya getirdiği yeni düzenlemeler sonucunda iki tip piyasa görünür olmuştur. Bu piyasalar erkek ya da kadın işgücünün işi paylaşımına göre sınıflandırılmıştır.

Birincil piyasalar formal sektöre karşılık olarak kabul edilir ve iyi ücret ödeyen, sosyal güvenlik hakları olan işleri kapsarken, ikincil piyasalar ise enformel işlerden oluşmaktadır. Birincil piyasalardaki işler erkekler tarafından ele geçirilirken, ikincil piyasalardaki işler ise çoğunlukla kadınlar tarafından yapılmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 139).

Kadınların işgücü piyasasına doğrudan katılımı onların ailevi yüklerinin hafiflemesine sebep olmamıştır. Çünkü kadın istihdamını aile ile birlikte değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de refah devleti modelinde kadının rolü incelendiğinde; iyi bir anne ve eş olmak, kamu ya da özel sektörde işgücü olarak çalışmaktan çok daha önemlidir.

Refah devletinin kadın istihdamına bakışını formüle eden ilk yaklaşım Jane Lewis'in "erkek hane reisi" (male breadwinner) olarak adlandırılan ve kadın-erkek arasında keskin bir işbölümüne dayanan, gelir sağlayıcı erkek ve bakım işlerini üstlenen kadın modelidir (Lewis,

1992). Lewis, refah rejimlerini bu modele olan yakınlıklarına göre karşılaştırmıştır. En tipik model ise erkeklerin çalıştıkları, kadınların ev kadını olduğu modeldir ve kadınlar sosyal güvenlik ve vergi gibi konularda kocalarına yüzde yüz bağımlı iken, hiçbir devlet temelli kamusal desteğin olmadığı bir durumda bakım hizmetlerinden tamamen sorumludurlar (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 213).

Silvia Walby'nin bu konudaki çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinedir. Avrupa Birliği'nin cinsiyet eşitliği politikaları ekseninde değerlendirildiğinde çalışan kadının bakım yükümlülüğünün üzerinden alınması, ayrımcılığın önlenmesi ve çalışma saatlerinin kadına göre düzenlenmesi esas alınmıştır.

“Walby'nin (2004) analizi, refah devleti politikalarında AB'ye uyum sürecinde uygulanan reformların toplumsal cinsiyet rejimlerinin dönüşümüne, bu dönüşümlerin hangi yöntemlerle uygulandığına bakarak AB'nin cinsiyet eşitliği politikalarının toplumsal cinsiyet üzerine etkilerini ele alır. Bu açıdan Walby'nin (2004) analizi önemli bir kavramsal çerçeve sunmakta ve üç farklı çerçevede toplumsal cinsiyet rejimlerinin özelden kamusala dönüştüğünü göstermektedir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 32).

- Devlet merkezli dönüşüm (welfare state-led): İskandinav ülkelerinde uygulanan bu modelde devlet eliyle sağlanan bakım hizmeti desteği kadınların işgücü piyasasına katılımını sağlamıştır.

- Piyasa merkezli dönüşüm (market-led): ABD'nin temel örnek olduğu bu modelde kadınların işgücüne katılımı daha çok piyasa mekanizması tarafından sağlanan hizmetler ile mümkün kılınmaktadır.

- Düzenleyici politika merkezli dönüşüm (regulatory policy-led route): Bu model AB tarafından geliştirilmiştir, ayrımcılığa ilişkin yasal düzenlemelerin kaldırılması ve çalışma saatlerinin uyumlaştırılması ile kadınların zamanının hem bakım hem de çalışma için ayarlanması ve sosyal içerilme politikalarının uygulanmasıdır.”

Walby'nin İskandinav modeli ve Amerikan modelini kıyaslamasında da görüldüğü gibi kamu eliyle sağlanan bakım desteği kadın istihdamını arttırmakta, piyasa mekanizması tarafından sağlanan hizmetler kadınların işgücüne katılımını arttırmaktadır.

Liberal rejimlerde kadın istihdamı piyasa mekanizması tarafından sağlanan hizmetlerle sağlanırken, sosyal demokrat rejimlerde kadınların istihdama katılımı kamusal hizmetlerle

sağlanmaktadır. Bakım hizmetlerinin kurumsallaşması ve aile dışından sağlanıyor olması, kadınların istihdamını olanaklı hale getirirken, aynı zamanda bakım hizmetleri için olan talebi arttırmaktadır (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 214).

Ayşe Buğra'ya göre (2017); “Türkiye’de gerçekleşen refah rejimi değişikliği bağlamının önemli bir ayırt edici özelliği ülkede İslami muhafazakârlığın yükselmesi oldu. Bu bağlamda, geleneksel İslami hayırseverlik biçimlerine başvurulmasının, devlet dışı aktörlere ve bunların devletle refah hizmetleri konusunda iş birliğine girmesine dair küresel düzlemde gözlenen vurguyla eklemlendiğini gözlüyoruz ve bu yönelim uluslararası finans kuruluşlarının teşvik ettiği siyasa araçları ile de uyum gösterir. En azından bugün için, bu özel siyasa yönelimi, hem resmi güvenlik sistemi içinde kısıtlanmış hakları savunmaya çalışan gruplara, hem de yoksulluk ve toplumsal dışlanmayla mücadelede hak temelli siyasa müdahaleleri savunun siyasal taleplerin dile getirilmesine destek verebilecek AB ile ilişkilerin etkisi ile dengelenmiş gözüküyor” (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 50).

Refah devleti olarak adlandırdığımız şeyin, her ne kadar onunla başlamasa bile 19. yüzyıl toplumsal reformizmi içerisinde kökleri bulunmaktadır. Refah devleti 1930’lar ve 1960’lar arasında ortaya çıkan özgül bir tarihsel yapıdır. Vaat ettiği ise sadece toplumsal hastalıkları hafifletmek ve temel riskleri yeniden dağıtmak değil, aynı zamanda devlet ve yurttaş arasındaki sosyal sözleşmeyi yeniden yaymaktadır (Esping-Andersen, 2016: 35).

3. TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI

2019 yılı Ocak ayı itibariyle Türkiye’de Kadın İşgücüne Katılım Oranı %33,6 Kadın İstihdam Oranı %28,1 Kadın İşsizlik Oranı %16,5 ve Kadın Tarımdışı İşsizlik Oranı %20’dir (TUİK, 2019).

Türkiye’deki işgücü piyasası açısından söylenebilecek ilk özellik kadının işgücü piyasasına katılımının çok düşük olmasıdır (Koray, 2005: 440).

1980 sonrasında ihracata dayalı sanayileşme modeline geçişin diğer gelişmekte olan Güney ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye’de de en azından tarım-dışı istihdamda göreceli bir feminizasyon trendini tetiklediğini göstermekte. Zira talep tarafında, Türkiye’nin karşılaştırmalı rekabet avantajının bulunduğu tekstil gibi emek yoğun ihracat sektörlerinde düşük ücretli kadın emeğine olan talep artışı söz konusu (İlkkaracan, 2015: 175).

1980’li yıllarda başlayan ekonomideki liberalizasyon politikaları, Türkiye’nin ihracat stratejisinde, ithal ikameci durumdan, ihracata yönelen iktisat politikaları, büyüme stratejisinde dönüm noktası olmuştur (Dedeoğlu, 2010: 2).

Türkiye’de kadının işgücü olarak iş piyasasına girişi 24 Ocak 1980 Kararları sonrası uygulanan neo-liberal politikalar ile zorunlu hale gelmiştir. Çünkü yeni sistemde artık hem aile hem de toplum olarak sadece erkeğin çalıştığı ve eve ekmek getirdiği düzen değişmektedir. Burada temel kıstas geçim ekonomisinin şartlarıdır.

2000’li yıllarda kadın istihdam sorununun giderek artan önemle ele alınmasının arkasında ayrıca kadın istihdam sorununun ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde kendiliğinden çözüleceğine ilişkin beklentilerin karşılanmaması olduğu söylenebilir (İlkkaracan, 2015: 170).

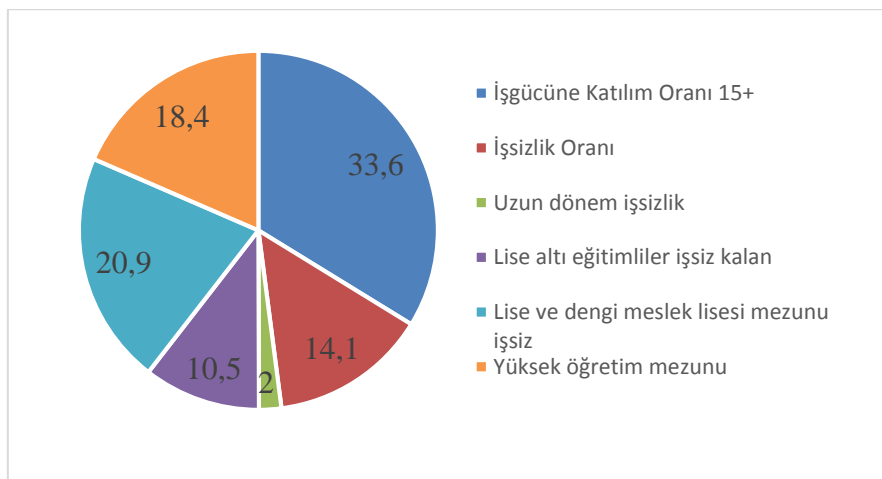
Cinsiyet eşitliği politikalarını Türkiye’de varolan sosyal devlet ve kadın istihdam yapısı ışığında değerlendirdiğimizde, eşitlik politikaları kadın istihdamını teşvik etmekten ve istihdamda olan kadınlara eşitlik sağlamaktan uzaktır. Hatta bazı yasal düzenleme ve uygulamalar istihdam edilen kadınları çalışmaktan caydırıcı niteliktedir çünkü bu uygulamalar kadınların çalışmasını değil anne-eş olmalarını ödüllendirici niteliktedir. Bu yasal düzenlemelerin kadınlara karşı ayrımcılık yaptığını söyleyebiliriz (Dedeoğlu, 2009: 53).

Kadınların işgücüne katılımlarının düşük artışlar göstermesinin arkasında birbirine bağlı iki sebep olduğu görülebilir. Birinci sebep, tarımsal alanlardaki üretimin mekanizasyonun, tarımla uğraşanların sayısını oransal olarak azaltmış, dolayısıyla köyden kente göç olgusunu başlatmış olmasıdır. İkinci sebep ise, sanayi sektörünün tarımdan kopan fazla emek arzını emecek kadar istihdam fırsatı ve kapasitesi yaratamamasıdır. İdeolojik ve sosyal faktörler kadınların tarımsal üretimdeki payının, ev işlerinin bir uzantısı gibi görülmesine ve ücretine el konulmasına yol açarken, kentte yaşayan kadınların endüstri ya da servis sektöründe çalışmasını da imkânsız kılmaktadır. Bu olgu, sosyal ve ideolojik faktörlerin ekonomik faktörler kadar kadın istihdamını yakından etkilediğini göstermektedir. Ekonomi büyüdükçe kadının işgücüne katılımını azaltan bir diğer faktör ise istatistikler tarımsal alanlarda yaşayan bütün kadınları aktif olarak işgücüne katılıyor hesaplarırken, kentsel alanlarda yaşayan kadınların, belli anlamlarda ücretli işlerle uğraşsalar bile ev kadını olarak kayıtlara geçmesidir (Balkan, Savran ve Dedeoğlu, 2004: 263).

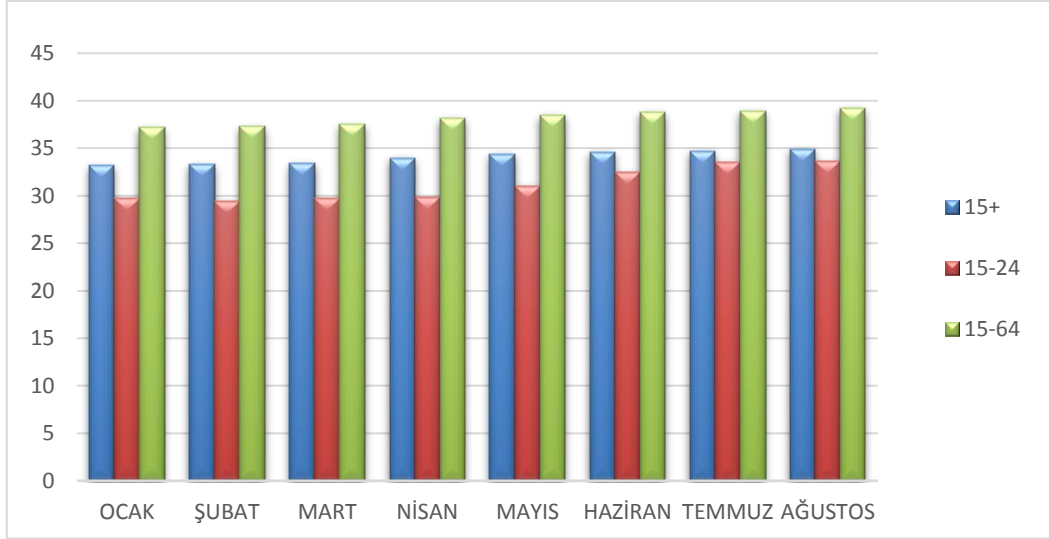
Düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ve yönetim kademelerinde yer alamama sorunlarının yanı sıra işyerleri ya da devlet tarafından çocuk bakım hizmetlerinin verilmemesi de kadınların çalışma yaşamına girmesini ve işe devam etmesini zorlaştırmaktadır. Çocuk bakım hizmetlerinin sunulması, kadınların hem toplumsal hayatın her alanına hem de çalışma yaşamına katılımı için büyük önem taşımaktadır. Ancak bu hizmetlerin yetersiz sunumu, kadınları çalışma yaşamından uzaklaştırmakta ya da ev eksenli çalışma gibi koşulları ağır olan esnek çalışma biçimlerine yöneltilmektedir (KEİG, 2013: 31).

3.1. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Baş Faktörler

- Eğitim Seviyesinin Yükselmesi
- Aile İçi Ekonomik Sıkıntılar ve Hane Kazancının Azlığı
- Kadın Nüfusunun Oransal Olarak Erkek Nüfusuna Yakın Olması
- İşgücü Piyasasından Gelen Talepler
- Doğurganlık Oranının Düşmesi
- Evlilik Yaşının Artması
- Boşanma Oranlarının Artması
- Kültürel Normların Değişmesi

Şekil 1. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları (2017)
Kaynak: TÜİK, (2017: <http://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler>)

Şekil 2. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları (2018)
Kaynak: TÜİK, (2018: <http://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler>)

Tablo 1. Ankette kullanılan ifadeler

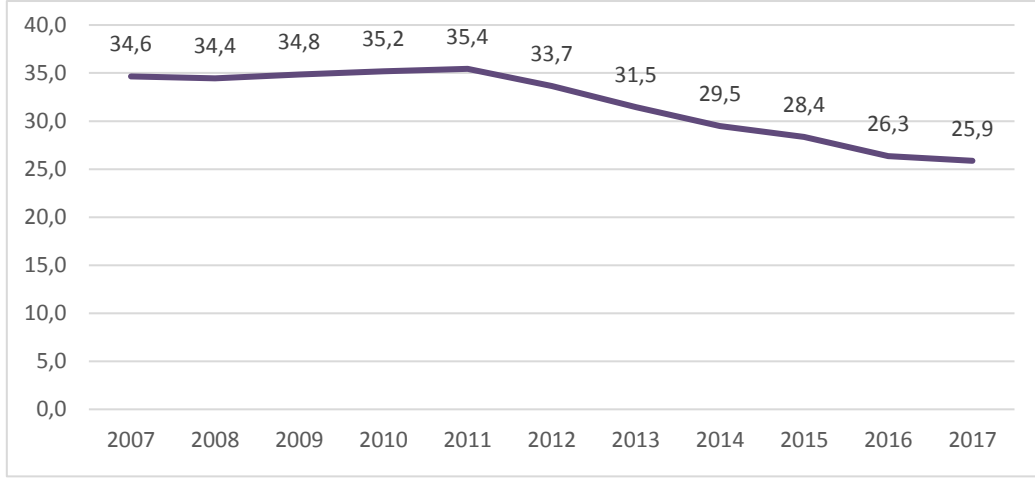
Tarım Sektöründe Çalışan Kadın	Sanayi Sektöründe Çalışan Kadın	Hizmet Sektöründe Çalışan Kadın
28.3	15.6	56.1

Kaynak: TÜİK, (2017: <http://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler>)

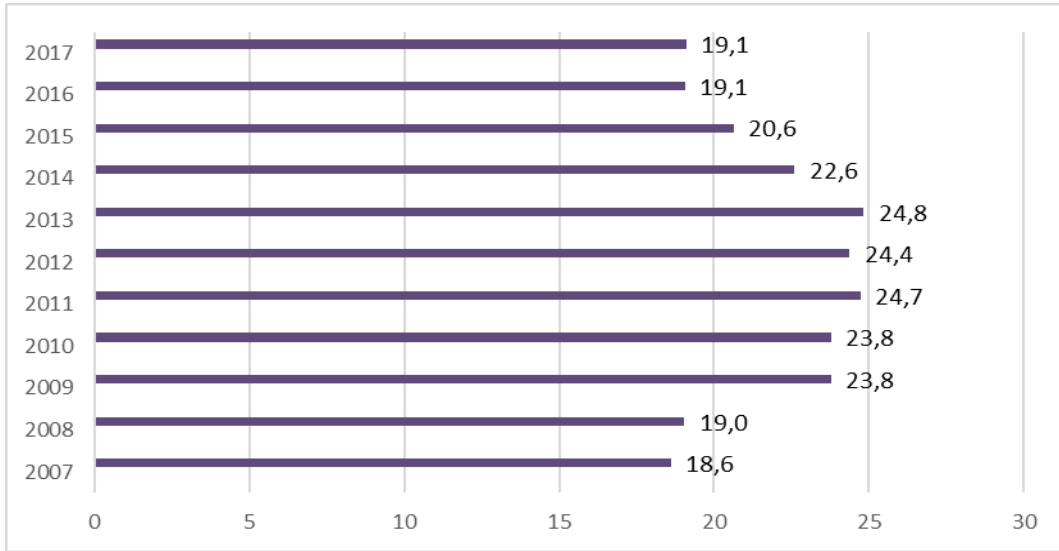
Kadının tarım dışı sektörlerde çalışmaya katılması endüstrileşme ile başlamışsa da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hız kazanmıştır (Koray, 2005: 322).

Kadınlar tekstil işkolunda çalışanların %30.5’ini, giyim eşyası ve deri eşyada çalışanların %48.2’sini, gıda ve içecek imalatında çalışanların %21.9’unu oluşturmaktadır. İstihdamın büyük hızla gerilediği bütün işkolu dışarıda bırakılacak olursa, geçmişten günümüze hep aynı işkolları kadınları istihdam etmektedir ve bu üç işkolunun kadın istihdamındaki payı %61.9’dur. Sanayide istikrarlı bir cinsiyete dayalı sektörel ve mesleki ayrışma vardır, kadınlar tekstil, konfeksiyon ve gıda işkollarına adeta hapsedilmiş durumdadır. İleri teknoloji kullanan ve dayanıklı tüketim malları üreten elektronik sanayiinde örneğin radyo, TV vb. aletlerin üretiminde istihdam edilen kadın oranı %29.7 ile tekstile yaklaşırsa da, toplam istihdam sayısının düşüklüğü nedeniyle bir etkisi yoktur (Toksöz, 2015: 161).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında çeşitli işkolları ve istihdam biçimlerine göre grafikler konunun anlaşılmasında daha fazla yardımcı olmak amacıyla sunulmuştur.

Şekil 3. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların istihdam içindeki oranı % oranları
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2007-2017

Şekil 4. Yarı zamanlı çalışan kadınların istihdam içindeki oranı %
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Araştırması, 2007-2017

Kadınların ağırlıklı olarak yarı zamanlı işlerde çalışmaya zorlanmaları veya erkeklere göre daha düşük ücretler karşılığında istihdam edilmeleri, işgücü piyasasında var olan cinsiyete dayalı ayrımcılığın da bir sonucudur (Durmaz, 2018: 79). Kadının belirli meslek ve işlerde yoğunlaşması, bu işlerin işgücü piyasasında giderek değer yitirmesi ve kadının benzer işlerde erkeklere göre daha az ücret alması da kadın istihdamında karşılaşılan başka gerçeklerdir (Koray, 2005: 325).

Türkiye işgücü piyasasında yarı zamanlı çalışan kadınların işyerlerinin ağırlıklı olarak tarla/bahçe olduğu, çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak ve sosyal güvencesiz çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yarı zamanlı çalışan kadınların düşük eğitimi ve evli olmaları, eşin

ücretinin yetersiz kaldığı durumda kadının istihdama yarı zamanlı biçimde katıldığını göstermektedir. Dolayısıyla tabakalı bir yapıya sahip olan Türkiye işgücü piyasasında, kadınlar ağırlıklı olarak ikincil işgücü piyasasına terk edilmektedir (Durmaz, 2018: 95).

Çalışmak isteyen ve belirli bir mesleği olmayan kadını büyük ölçüde enformel sektörde ve geçici işler beklemekte; ya evde yapılan parça başı işlerde ya da fason üretim yapan atölyelerdeki işlere razı olmaktadır (Koray, 2005: 442)

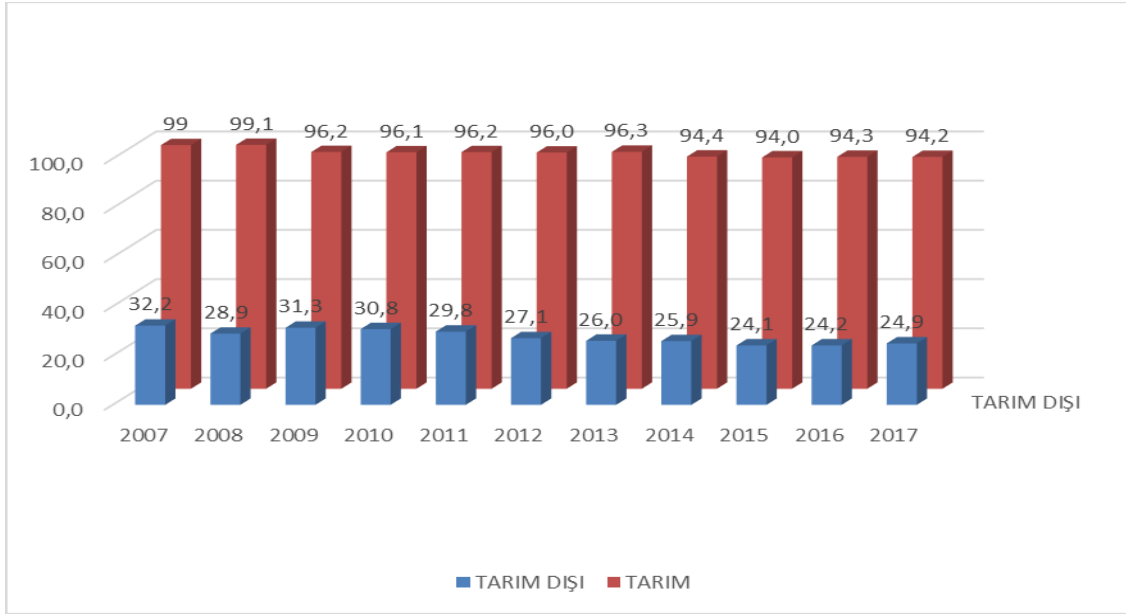
White bu konuda yazdığı; Para ile Akriba isimli kitabında “Türkiye’de parça başı üretim ve küçük atölyelerde aile iş gücünün kullanımı başarılı oldu. Çünkü bu tarz emek örgütlenmesi toplumsal gruplara, özellikle de aile ve komşuluğa dahil olmayı ifade ediyor. Kişilerin dışındaki ekonomik koşullar kötüleştikçe bu gruplar, ekonomik ve sosyal güvenlik mekanizmaları gibi algılandılar” demektedir. (White, 1999: 30).

Yarı zamanlı çalışma şekillerinde genellikle evden yürütülebilecek ya da ev içi yürütülebilecek işler tercih edilmektedir. Mutfakta kullanılan metal ya da plastik eşyalar ile kozmetik bu noktada kadınların genellikle ek gelir olarak tanımladığı pazarlama çalışmalarından bazılarıdır. Bu çalışmada ev ortamında yapılan satışlar, doğrudan satışlar ve ev toplantılarında yapılan satışlar Türkiye’de bir sektör olmuştur. Doğrudan satış personellerinin genellikle kadın olması ve hitap edilen potansiyel tüketici kitlesinin kadın olması bu satışların kadınların kendi aralarında yaptığı ev toplantıları (gün) ekseninde yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Karşılıklı güven esasına dayanan ve alıcı ile satıcının bulunduğu bu toplantılarda ürünler yakından incelenmek fırsatı bulunmakta ve beğenilirse nakit ya da kredi kartıyla satın alım gerçekleşmektedir.

Yarı zamanlı çalışmaya verilebilecek ikinci bir örnek de evden internet üzerinden yapılan satışlardır. Pazarlanması tercih edilen ürünler, kargo ve lojistik hizmetlerini olarak tüketiciye ulaşımında yaşanan sorunların en aza indirilmesi hedeflendiğinden; giyim eşyası, kozmetik, mutfak eşyaları ve elektronik eşyalardır.

Bireyin sahip olduğu yetenekler eğitim ile birleşince ekonomik bir değer ifade eder. Bu noktada kadınların işgücü piyasasında eşit işe eşit ücret yaklaşımına ulaşabilmesi için iyi eğitilmesi gerekir. Kadınların eğitim imkânlarına yapılacak yatırımlar beşeri sermaye gelişiminde kuşkusuz etkili olacaktır. Bu bağlamda doğuştan sahip olduğu ve sonradan kazandığı yeteneklerin eğitimle pekiştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve işgücü piyasasında fırsat eşitliği sağlanmasında etkili olacaktır. Bunlarla birlikte çalışma yaşamındaki kadının

medeni durumu da değerlendirildiğinde evli veya çocuklu ya da evde bakıma muhtaç bireyin bulunduğu hanelerde, bakım yükümlülüğü bireyin sırtından alınıp özel ya da kamusal alanda sağlanmalıdır. Bu nedenle çocuk, yaşlı ve engelli bakımında bu konuda hizmet veren merkezlerin yeni sürdürülebilir sosyal politikalar ekseninde desteklenmesi ve kadının iş piyahasındaki konumunun toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından güçlendirilmesi önemlidir.

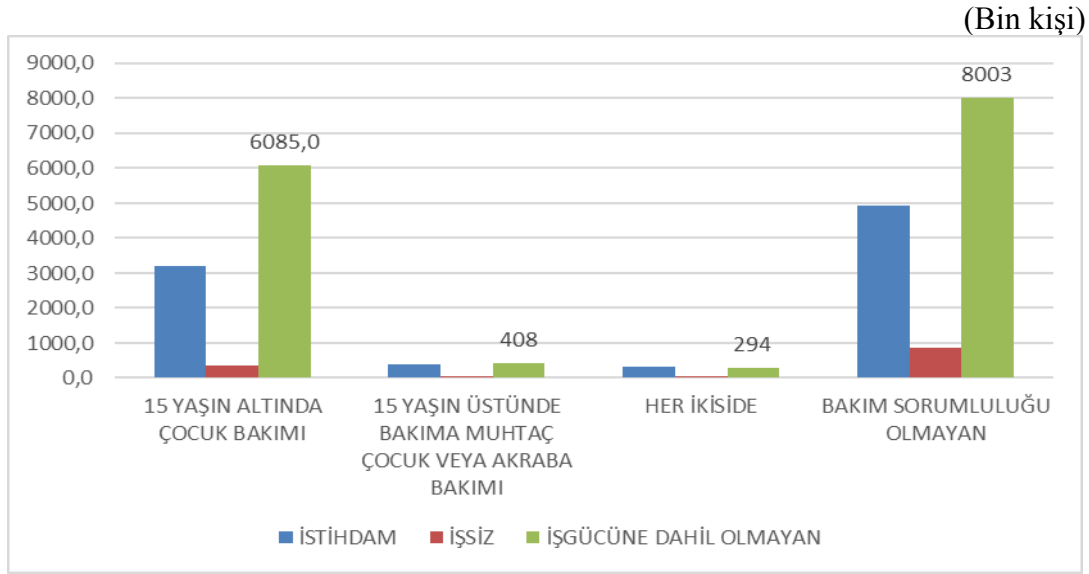
Şekil 5. Kadın çalışanların tarım ve tarım dışı sektörde kayıtdışı istihdam oranı %
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Araştırması, 2007-2017

4. BAKIM YÜKÜMLÜLÜĞÜ

İş-yaşam dengesi politikaları, hizmetlerin sosyalleştirilmesi yoluyla bakım yükünü hanelerden kamusal alana aktarmayı; ayrıca bakım izinleri ve işgücü piyasası düzenlemeleri aracılığıyla bu yükü hane içinde kadınlar ve erkekler arasında daha eşit paylaşımını hedefleyen politikalar (İlkkaracan, Kim ve Kaya, 2015: 13).

Kadın istihdamının önündeki en önemli engellerden biri olan bakım yükünü erkeklerin eşit olarak kadınlarla paylaşmasının teşvik edilmesi ve bakım hizmetlerinin işyerleri ile merkezi ve yerel yönetimler tarafından sunulması gerekmektedir. Bu kapsamda, kreş ve gündüz bakım evlerinin, ilköğretimdeki çocuklar için etüt birimlerinin ve hasta, yaşlı ve engelli bakım birimlerinin sayısı artırılmalıdır. Bu destekten bir “sosyal hak” olarak tüm kadınlar ve erkekler eşit olarak yararlanmalıdır (KEİG, 2013: 177).

Kadınların ev dışında çalışabilmeleri ile evdeki iş bölümü ve özellikle bakım hizmetlerinin kimler tarafından görüldüğü arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki vardır. Çünkü çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, esas olarak kadınlar tarafından üstlenilmesi beklenen görevlerdendir. Bu beklenti, ev dışında çalışsın çalışmasın, tüm kadınları çocuklara ilişkin hizmetlerin tamamından sorumlu tutmaktadır. (Ecevit, 2010: 89).

Şekil 6. Çalışan kadınların işgücü durumuna göre bakım sorumluluğu 18-64 yaş
Kaynak: TÜİK, İş ve Aile Yaşamının Uyumu, II. Çeyrek: Nisan-Haziran, 2018

Şekil 6'ya bakıldığında çalışan kadın nüfusu içerisinde bakım sorumluluğu olmayan ve işgücüne dahil olmayan kadın nüfusu en üst seviyededir. Bununla birlikte 15 yaşın altında çocuğu olan kadınların işgücüne dahil olmayan nüfusu da en yüksek bardır. Buradan çıkarılacak sonuç kadınların büyük oranda işgücünün dışında tutulmasıdır. İster bakım yükümlülüğü olsun isterse olmasın kadın işgücüne dahil olmayan nüfus hem istihdam edilen kadın nüfusundan hem de işsiz kadın nüfusundan fazladır. Bu durum Türkiye'de kadın nüfusunun daha önce makalenin çeşitli bölümlerinde anlatılan sebeplerden ötürü işgücüne dahil olamamasının istatistiksel sonucudur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bütün bu tartışmalar ve veriler bize Türkiye'de kadın istihdamının olması gereken baremin çok altında olduğunu göstermektedir. İster kadının çalışmaya olan yaklaşımı ister eğitim durumu ister patriarkal yapı isterse işgücü piyasasının durumu olsun, bir şekilde kadın, işgücü piyasasının dışında tutulmuştur.

Kadınların işgücü piyasasındaki konumunun değişmesi için ilk önce toplumsal cinsiyet değil toplumsal zihniyet yapısının değişmesi gerekmektedir. Bu zihniyet yapısının değişimi ilk önce emeğe verilen değerle değişmesiyle başlar.

Emek gücü (arbeitskraft) ya da emek kapasitesi dediğimiz zaman, insanın canlı varlığında mevcut olan ve onun herhangi bir kullanım değeri üretirken kullandığı fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin bütünü anlıyoruz (Marx, 2015: 170). Bu fiziksel ve zihinsel yetenekler erkekde bulunduğu kadar kadında da bulunmaktadır. Bu fiziksel ve zihinsel yeteneklerin gün yüzüne çıkarılması yine işgücü piyasasının aktörleri aracılığıyla sağlanacaktır.

Eğitim İstihdamı artırır. Bu nedenle bilhassa kız çocuklarının okutulması ve ileride onların iyi bir üniversite eğitimi almasının yolu açılmalıdır. Türkiye’de kız çocuklarının okutulması için çalışan STK’lar vardır. Fakat bunlar yeterli değildir. Daha fazla kız çocuğunun daha iyi eğitim alması için bu konuda uzman görüşüne sahip kişilerin konuya ön ayak olması gereklidir.

Okul öncesi bakım ve kreş olanaklarını kadınların işgücüne katılımını olumlu yönde etkilemektedir. Geçtiğimiz yıllarda sayıları daha fazla olan kamu kreşleri yapılacak yeni düzenlemelerle tekrardan artırılmalıdır. Kamuda çalışan kadınların da bakım sorumluluğu vardır. Bu bakım sorumluluğu, gerek diğer aile üyelerine gerek özel kreşlere gerekse amatör ya da profesyonel bakım hizmeti veren bakıcı anne veya ninelere devredilmektedir.

Erken çocukluk bakımı önemlidir. Çünkü kadın işgücünde işsizlik artarsa, kadınların iş piyasasında yer bulabilmek için çocuk sahibi olmaktan vazgeçecek bu da doğurganlık oranını düşürecektir. Bu durum da gelecek nesilleri tehlikeye atacak ve ülkenin beşeri sermayesinin azalmasına sebep olacaktır.

Çocuk bakım hizmetlerinin piyasa mekanizmasına terk edilmesi, kadın istihdamının ve ücretlendirmenin yetersizliğinden, bir sosyal politika sorunu olarak karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır.

Evlilik yaşının yükselmesi kadınların işgücü piyasasına katılımını arttıracaktır. Tabii burada kadınların geç evlenmesi kastedilmemiştir. Kadınların eğitim ya da kariyer tercihleri ister istemez evlenme kararını etkilemekte ve erteletmektedir. Bu da kadınların ortalama evlilik yaşının (30-35) yükselmesine sebep olmaktadır.

Bakım (Çocuk, Yaşlı ve Engelli) aile içinde desteklenmekte, bu konuda harcanan bütçeler azalmakta ve neoliberal politikalar ekseninde kamuya maliyeti düşmektedir. Fakat yaşlı ve engelli bakımında bakım parasının yakına verilmesi, bakımın layikiyle yapılıp yapılmadığı sorusunu akla getirmektedir. Yoksa yaşlılar, paraları alınıp kaderlerine terk edilmekte midir? Bu sebeple devreye çeşitli denetim ve kontrol mekanizmaları girmelidir. Yaşlı ve engelli bakımı eğer aile içinde yapılıyor ve bu konuda destek mahiyetinde devlet tarafından bir ücret ödeniyorsa bu konunun da ayrıca denetlenmesi ve kontrol edilmesi sosyal hizmet uzmanlarınca sağlanmalıdır.

Türkiye’de kadın istihdamında; gündelikçi, mevsimlik tarım işçisi ve sosyal güvencesiz çalışma başat sorunlardır. Sosyal devlet anlayışı içinde dışarıdan hiç de hoş gözükmeyen bu durumun iyileştirilmesi için tedbirler alınmalı ve yeni yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

İş piyasasında oluşan cinsiyete göre iş bölümü, cinsiyet ayrımcılığını doğurmaktadır. Bu durum istihdam edilen kadınların emeklilik hakkının kaybolmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de kadınlar iş piyasasında çeşitli ayrımcılıklarla karşılaşmaktadır. Bunun eğitim veya kalifiye elaman olmakla da pek bir ilgisi yoktur. Daha çok işveren özelinde ayrımcılık yapılmakta ve işin niteliği ne olursa olsun ücret değerlendirmesinde niceliksel davranılmamaktadır.

16 Ağustos 2013 tarih ve 28737 sayılı “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair” yönetmelik kapsamı genişletilerek, süt izni olarak bilinen ücretli izin bu yönetmelik kapsamına alınmalı ve sosyal devlet anlayışı içinde bu konuda yeni sosyal politikalar geliştirilmelidir. Avrupa Ülkeleri ortalaması olan 130 hafta olan doğum izni, bu kadar olmasa bile 105 hafta olmalıdır. Bu yönetmelik hem özel hem de kamu sektörünü bağlayıcı olmalıdır. Yani anne 105 hafta işe gitmiş gibi maaşını almaya devam etmelidir. 4857 Sayılı iş kanununun 74. Maddesinde bu süre 2+8+8, en fazla 18 hafta olarak düzenlenmiştir (Mevzuat, 2003).

Eğitim, doğurganlık, kültürel değerler, ekonomik gelişmeler kadın istihdamını doğrudan etkilemektedir.

Kadınların işgücüne katılımını arttıran etkenlerin başında eğitim düzeyinin artması, doğurganlık oranındaki düşüşler ve ekonomik iyileşme gösterilebilir.

İstihdam kollarındaki çeşitlenme birçok kadın için farklı sektörlerde iş imkânı sağlayacaktır. Yazılım, turizm, spor eğitmenliği, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, yerel yönetimlerde çalışma alanları, kamuda; mühendis, uzman, üst düzey yönetici (başkan yardımcısı ya da bürokrat), üniversite, askeriye, polis, zabıta, itfaiye teşkilatı gibi erkek yoğun iş kollarına katılımı arttıracaktır.

1980 öncesi Türkiye’inde, kırsalda yaşayan hali vakti yerinde olan geniş bir kitle vardı. 1980 sonrası uygulanan kötü ekonomik politikalar, terör ve bunlarla bağlantılı kırdan kente göç, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı kökten değiştirmiştir. Şehirde aradığını bulamayan kır insanları; yoksulluğun pençesine düşmüş, kökünden koparılan bir bitki gibi kültürel değerlerinden de kopmuş, ne kentli olabilmiş ne de kırsala geri dönebilmiştir.

Kır halkının aralıklı olarak ve sürekli yeniden gündeme gelen mülksüzleştirilmesi ve kovulması, görmüş olduğumuz gibi, kentlerdeki sanayiye, yeniden ve yeniden, lonca ilişkilerinden tamamen kurtulmuş proleter kitleleri sağlamıştı (Marx, 2015: 713).

Sonuç itibarıyla işgücü piyasasındaki ayrımcılığın sebebi ücretler arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bu konudaki çeşitli görüşlere yer verilen makalede genel olarak eşit işe eşit ücret verilmediği yönünde bir yaklaşım söz konusudur. Tabii, bu konuyu değerlendirirken özel sektör içinde değerlendirmek gerekir. Çünkü kamuda verilen ücretlerde eşitlik sağlanmıştır. Kamuda çalışan doktor, öğretmen, mühendis ya da memur, ister kadın olsun ister erkek olsun sağlanan özlük haklarıyla işin gerektirdiği ücreti almaktadır. Bu konuda eşitlik kamuda sağlanmıştır. Özel sektörde de bu konudaki eşitliğin sağlanması için çalışmalar yapılmalıdır. Beşeri sermaye kuramında görüldüğü gibi, insanların doğuştan gelen yetenekleri –daha çok zekâ ve fiziksel yapı kaynaklıdır– eğitim ile güçlendirilmedikçe toplumsal kazanımlar için pek fazla bir şey ifade etmemektedir. Eğitim hem kadın hem erkek bireyler için gelişim aşamasında ekmek ve su kadar gereklidir. İyi eğitilmiş toplumlar güçlü ve müreffeh devletleri oluştururlar. Bu yüzden eğitime gereken önemin verilmesi gerekir. Bu konuda da ayrımcılık yapılmamalıdır. Bunu engellemenin yolu da fırsat eşitliği sağlamaktan geçer. Toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılıktan arındırılmış bir toplum ve kadınların işgücü piyasasındaki konumlarının iyileştirilmesi sürdürülebilir kalkınma projeleri ekseninde güçlü bir Türkiye için gereklidir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Balkan, N., Savran, S. & Dedeoğlu, S. (2004). Neoliberalizmin tahribatı, Türkiye’de ekonomi, toplum ve cinsiyet. İçinde *Sindirella’nın pazara yolculuğu, toplumsal cinsiyet rolleri, aile ve kadının işgücüne katılımı üzerine bir derleme* (ss. 254-274). Metis Yayınları.
- Briggs, A. (1999). The welfare state at historical perspective. *Archives Europeennes de Sociologie*, 2(2), 221-258.
- Buğra A. & Keyder Ç. (2006). Sosyal politika yazıları. İçinde Esping-Andersen, G. (Ed.), *Toplumsal riskler ve refah devletleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davidoff, L. (2012). *Feminist tarih yazımında sınıf ve cinsiyet* (Ateşer Z. & Somuncuoğlu S., Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye’de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54.
- Dedeoğlu, S. (2010). Visible hands-invisible women: garment production in Turkey, *Feminist Economics*, 16(4), 1-32.
- Dedeoğlu, S. & Elveren, A.Y. (2017). *Türkiye’de refah devleti ve kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durmaz, N. (2018). Kollektif ‘‘feminist sosyal politika; bakım, emek, güç’’. İçinde *Tamamlanmamış devrimin Türkiye yansımaları*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Ecevit, Y. (2010). İş ve aile yaşamının uzlaştırılması bağlamında Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve eğitimi. İçinde İpek İlkaracan (Ed.), *Emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları* (ss.87-115). İstanbul: İTÜ BMTKAUM.
- Ecevit, Y. (2015). Feminist sosyal politika bağlamında Türkiye’de çocuk bakımı ve eğitimine iki paradigmadan doğru bakmak. İçinde Makal, A. & Toksöz G. (Eds.), *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği* (ss. 185-219). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gough, I. (2003). Refah devleti. *New Palgrave Dictionary of Economic*, 4, 875-897.
- Kaya, P.A. & Güler, C. (2017). Uluslararası sosyal politika. İçinde Kapar, R. (Ed.), *Uluslararası sosyal politika bağlamında uluslararası çalışma örgütünün bildirgeleri* (ss. 197-253). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- KEİG Platformu (2013, Mayıs). Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar.
- Koray, M. (2005). *Sosyal politika*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Marx, K. (2015). *Kapital: ekonomi politiğin eleştirisi cilt I*. İstanbul: Yordam Kitap.
- İlkaracan, İ. (2015). Kollektif ‘‘geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği’’. İçinde *Feminist politik iktisat ve kurumsal iktisat çerçevesinde Türkiye’de kadın istihdamı sorununa farklı bir yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İlkaracan, İ., Kim, K. & Kaya, T. (2015). *Sosyal bakım hizmetlerini kamu yatırımlarının istihdam, toplumsal cinsiyet eşitliği ve yoksulluğa etkileri: Türkiye örneği*. İstanbul: İTÜ BMTKAUM.
- Özdemir, Ö. (2017). İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Strangleman, T. & Warren T. (2015). *Çalışma ve toplum* (Man, F., Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Toksöz, G. (2015). Kollektif “geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği”. İçinde *Kalkınmada farklı yörüngeler/kadın istihdamında farklı örüntüler ışığında Türkiye’de kadın istihdamı*. Ankara: İmge Kitabevi.

White, J. (1999). *Para ile akraba, kentsel Türkiye’de kadın emeği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wood, E. M. (2004). Küresellesme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede? (Basak Can, Çev.). *Conatus Çeviri Dergisi*, 2.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

[http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30682,](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30682)

Türkiye Sanayi Elektrik Enerjisi Tüketiminin 2017-2023 dönemi için Yapay Sinir Ağları ile Tahmini¹

İhsan PENÇE^{1*} , Adnan KALKAN² , Melike ŞİŞECİ ÇEŞMELİ³

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Engineering and Architecture
Department of Computer Engineering, Burdur, Turkey

²Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and
Management, Department of Management Information Systems, Burdur, Turkey

³Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology
and Management, Department of Management Information Systems, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 12.03.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 05.07.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.538878
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Ülkelerin gelişmesinde sanayinin büyük bir rolü olup geçmişten günümüze kadar sanayi faaliyetleri hız kesmeden ilerlemiştir. Bu gelişime ayak uyduran ülkeler ucuz hammaddeleri işleyip yüksek ücretlere satarak hazinelerini genişletmişlerdir. Endüstri 4.0 devriminin şafağında bu gelişimden geri kalınmaması gerekmekte olup gerek sanayi gerekse teknoloji birlikte geliştirilmelidir. Sanayileşmedeki en büyük ihtiyaçlardan biri elektrik enerjisi olup Türkiye’de elektrik enerjisi tüketiminin sanayi için oranları yıllara göre %40 ile %60 arasında değişmektedir. Bu oranlar düşünüldüğünde elektrik tüketiminin büyük bir payı sanayiye ait olup ileriye yönelik planlamaların yapılmasına kesinlikle ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’nin Endüstri 4.0 ile birlikte gelecek planlarında elektrik enerjisi sıkıntısına düşmemesi için ileriye yönelik tahminleme ve buna uygun yeni tesislerin kurulumlarının planlanması gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de 1970-2016 yıllarına ait sanayi için elektrik tüketimleri yapay sinir ağları ile modellenmiş olup elde edilen model daha sonra 2017-2023 yıllarındaki tüketimi tahmin etmek için kullanılmıştır. Yapay sinir ağı birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi ile test edilmiş olup elde edilen sonuçlara göre; ortalama karesel hataların karekökü değeri 8.99, ortalama mutlak yüzde hata %31.6 ve belirleme katsayısı ise 0.94 olarak elde edilmiş olup bu sonuçlar modelin iyi kurulduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca 2023 yılına kadar olan tahmin

¹ Bu çalışma, Uluslararası EMI Sosyal Bilimler Kongresinde (EMISSC 2018) sözlü olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

değerleri de Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü'nün kendi tahminleri ile paralellik göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Elektrik Tüketimi, Sanayi, Yapay Sinir Ağları, Tahminleme.

Estimation of Turkey Industrial Electricity Consumption with Artificial Neural Networks for the 2017-2023 Period

ABSTRACT

In the development of the countries, the industry played a big role and the industrial activities from the past to the present day progressed without slowing down. These developments have expanded their treasury by selling cheap raw materials to high wages after they have grown up. At the dawn of the Industry 4.0 revolution, this development should not be left behind, and both industry and technology should be developed together. For industrialization, one of the biggest needs is electricity energy and the ratio of consumption of electricity energy in proportion to industry in Turkey ranges from 40% to 60% according to years. Considering these rates, a large share of electricity consumption belongs to the industry and there is absolutely a need for future planning. Turkey's future plans with Industry 4.0, forecasting electricity for onward fall into distress, and it is necessary to install the proper planning of new facilities. In this study, the electricity consumption of the 1970-2016 years for the industry in Turkey are modeled with artificial neural network, then obtained successful model is used to estimate consumption in the years 2017-2023. The artificial neural network has been tested by leave-one-out cross validation method and according to the results; the root mean square error is 8.99, the mean absolute percentage error is 31.6%, and the coefficient of determination is 0.94, which indicates that the model is well established. In addition, forecast values up to 2023 are in line with General Directorate of Türkiye Elektrik İletim A.Ş.'s own estimates.

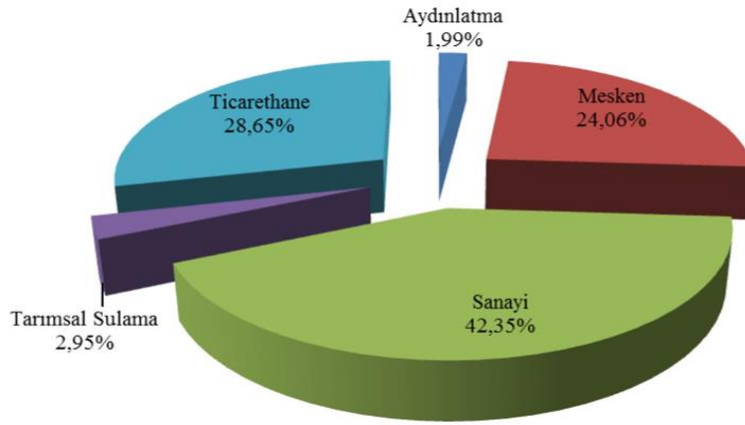
Keywords: Electricity Consumption, Industry, Artificial Neural Networks, Estimation.

1. GİRİŞ

Ülkelerin kalkınmasında ve gelişmişlik seviyelerinde sanayinin büyük bir rolü olup geçmişten günümüze kadar sanayi faaliyetleri hız kesmeden bu doğrultuda ilerlemiştir. Bu değişime ayak uyduran ülkeler ucuz hammaddeleri işleyip yüksek ücretlere satarak hazinelerini genişletip gelişmişlerdir. Endüstri 4.0 devriminin yaşanmaya başladığı günümüzde Türkiye'nin de bu değişimden geri kalmaması için gerek sanayisini gerekse teknolojisini birlikte

geliştirmesi gerekmektedir. Bu sürece elektrik enerjisinin etkisi de elbette tartışılmazdır. Elektrik enerjisi, kullanım kolaylığı ve atık bırakmaması gibi özellikleri sebebiyle diğer enerji kaynaklarına göre genel enerji tüketimi içinde daha yüksek payı almaktadır. Bunun yanında elektrik enerjisinin depolanamaması sebebiyle üretildiği anda tüketilmesi gerekmekte olup elektriğin sağlıklı ve yüksek verimle kullanılabilmesi için, elektrik enerjisi tüketilen miktar kadar üretilmesi gerekmektedir (Eke, 2011).

Sanayileşmede en büyük ihtiyaçlardan biri elektrik enerjisi olup Türkiye’de elektrik enerjisi tüketiminin sanayi için oranları yıllara göre yaklaşık %40 ile %60 arasında değişmektedir (TUİK, 2018). Şekil 1’de 2016 yılı elektrik tüketiminin tüketici türüne göre dağılımı görülmektedir (EPDK, 2018).

Şekil 1. 2016 Yılı Elektrik Tüketiminin Tüketici Türüne Göre Dağılımı (EPDK, 2018)

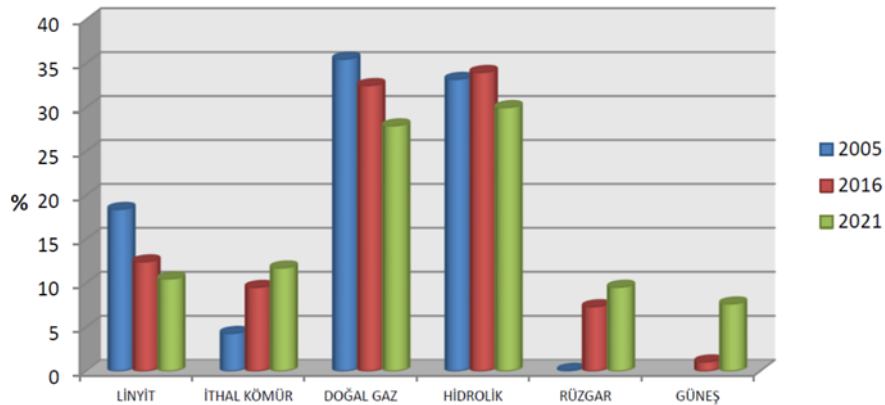
Şekil 1’de de görülen oranlar düşünüldüğünde elektrik tüketiminin büyük bir payı sanayiye ait olup ileriye yönelik planlamaların yapılmasına kesinlikle ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’nin Endüstri 4.0 ile birlikte gelecek planlarında elektrik enerjisi sıkıntısına düşmemesi için ileriye yönelik tahminleme ve buna uygun yeni tesislerin kurulumlarının planlanması gerekmektedir.

Elektrik enerjisine olan talep nüfusunda artmasıyla birlikte günden güne artmakta olup Türkiye dışında diğer ülkeler de değişimleri değerlendirip, sonraki 10 yıllık ve daha fazla süreli enerji politikalarını oluşturmaktadırlar. Bunu gerçekleştirirken de elektrik enerjisi taleplerinin tahmini ve buna uygun yatırım planları yapılmaktadır. Ayrıca elektrik fiyatlarının hesaplanabilmesi için de bu tahminler gerekmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu elektrik sisteminde hidrolik, rüzgâr, termik, jeotermal, güneş ve biyokütle kaynaklı santraller bulunmaktadır. Nükleer santral ise henüz kurulum

aşamasındadır. Bir santralin herhangi bir zamanda arızalanması ve üretim yapamaması veya eksik üretim yapması bu santrallerden elde edilebilecek elektrik miktarını da doğrudan etkilemektedir. Elektrik üreten santrallerin üretim yapamaması veya eksik üretim yapmasının sebepleri arasında ilk başta arızalar gelirken bunun yanında termik santraller için yakıt yetersizliği veya yakıt kalitesi, hidrolik santraller için su miktarındaki azlık ve rüzgâr santralleri için ise rüzgâr esmemesi veya rüzgârın yetersiz olması da gelmektedir. Üretim yapamayacak durumda olan kapasite düşürüldükten sonra her an elektrik üretmeye hazır durumda olan kapasiteye Emreamade Kapasite denilmekle birlikte bu kapasite enerji sıkıntısına düşülmemesi için doğru bir şekilde hesaplanmalıdır. Bunun yanında elektrik tüketimi miktarının yıl içinde belirli ay ve günlerde değişebildiği düşünüldüğünde belirli yedek kapasitenin de ayrılması gerekmektedir. Emreamade Kapasite ile yedek kapasite düşünüldüğünde elektrik ihtiyacını karşılayacak miktarların belirlenip projelendirilmesinde ise talep edilen miktar yani tüketim değerleri büyük öneme sahiptir. Bu sebeple ileriye yönelik elektrik tüketimi tahmininin de önemi anlaşılabilir (TEİAŞ, 2018).

Türkiye elektrik enerjisi toplam kurulu gücünün kaynaklara göre geçmişteki gelişimi ve önümüzdeki dönemde beklenen gelişmeler incelendiğinde Şekil 2'deki gibi bazı kaynakların miktar olarak arttığı, bazılarının ise sabit kaldığı görülmektedir. Bunun yanında kabul edilen projelerde hesaba katılıp yıllar bazında toplam kurulu gücün içerisinde kaynakların oranları incelendiğinde bu oranların değişiklik gösterdikleri görülmektedir (TEİAŞ, 2018).

Şekil 2. Kaynakların Türkiye toplam kurulu gücündeki oranları (TEİAŞ, 2018)

Şekil 2'de de görüldüğü gibi kaynakların toplam kurulu güce oranları yıllara göre değişmekle birlikte 2021 yılında özellikle güneş enerjisi ile elektrik elde edilmesindeki oranın diğer kaynaklara oranla daha yüksek olacağı görülmektedir.

Gerek Türkiye gerekse diğer ülkeler ileriye yönelik 5'er ve 10'ar yıllık dönemler için elektrik enerjisi ihtiyaç talebi belirlemektedir. Literatürde elektrik tüketimine ilişkin tahminlemede yapay zekâ teknikleri dahil birçok yöntem kullanılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde çoğunlukla toplam elektrik tüketimi dikkate alınmış olup sanayi alanında tüketilen elektrik miktarları az bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çoğu çalışma tüketim miktarlarını belirlerken sıcaklık, gayrisafi milli hâsıla (GSMH), sanayi üretim endeksi ve günlere ilişkin tatil, hafta içi, hafta sonu olması gibi bilgileri kullanmaktadır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farklı olan yanlarından birisi de sadece yıl bilgisi kullanarak sanayi alanında elektrik tüketimi değerlerini modelleyip tahmin edebilmesidir. Literatürde Türkiye'de elektrik tüketim tahminlerine yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş olup en çok yapay sinir ağları (YSA), regresyon ve zaman serileri analizlerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde YSA yöntemi sıklıkla kullanılmış olup; ileri beslemeli YSA çalışmaları (Hamzaçebi, 2007; Kavaklioglu vd., 2009; Oğcu vd., 2012; Biricik vd., 2015; Kocadayı vd., 2017)'in yanında geri yayılım ağlarının kullanıldığı (Hamzaçebi ve Kutay, 2004) çalışmalarda mevcuttur. Gri tahminleme yöntemi de çeşitli çalışmalarda (Akay ve Atak, 2007; Boltürk, 2013) kullanılmıştır. Bulanık mantık ve Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS)'inde yöntem olarak tercih edildiği (Kuçukali ve Baris, 2010; Boltürk, 2013; Bayramoğlu vd., 2017) görülmektedir. Otoregresif Hareketli Ortalamalar (ARMA) modeli Demirel ve arkadaşları (2010) tarafından kullanılırken, zaman serisi ve regresyon analizleri de birçok çalışmada (Dilaver ve Hunt, 2011; Balcı vd., 2012; Bilgili vd., 2012; Kavaklıoğlu, 2014; Arisoy ve Ozturk, 2014; Türkay, 2015; Çalık ve Şirin, 2017) kullanılmıştır. Destek Vektör Makinası (DVM) tabanlı modellerde literatürde elektrik tüketimi tahmini için sıklıkla (Küçükdeniz, 2010; Kavaklioglu, 2011; Kaytez vd., 2015; Oğcu vd., 2012) kullanılmaktadır. ARIMA modeli ise Boltürk (2013) tarafından uygulanmıştır.

Bu çalışmaların yanında hibrit yaklaşımlar da tahmin modellerinde kullanılmaktadır. YSA'nın çeşitli yöntemlerle birleştirildiği uygulamalar arasında; diferansiyel evrim (DE), genetik algoritma (GA) ve yapay arı kolonisi (YAK) gibi optimizasyon yöntemleri ile birlikte kullanılan çalışmalar (Eke, 2011; Yigit, 2011; Gürbüz vd., 2013; Kaynar vd., 2016) en çok karşılaşılan uygulamalar olurken, YSA ayrıca regresyon ve uzman sistemlerle birlikte de (Aydoğdu ve Yıldız, 2017; Başoğlu ve Bulut, 2017) kullanılmıştır.

Türkiye dışında diğer ülkelerde de elektrik tüketimi ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Klasik ve hibrit yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar incelendiğinde; regresyon analizini (Tso ve

Yau, 2007; Bianco vd., 2009; Adom ve Bekoe, 2012; Bianco vd., 2013; Amber vd., 2015), ARIMA modelini (Veit vd., 2014; Yuan vd., 2016; Hussain vd., 2016; Cabral vd., 2017) ve gri tahminleme yöntemini (Li vd., 2012) kullanan çalışmalar yer alırken, YSA modelini kullanan çalışmalar arasında ileri beslemeli YSA sıklıkla (Economou, 2010; Panklib vd., 2015; Dong vd., 2016) kullanılırken, Chae vd. (2016) YSA'yı bayes düzenlemesi ile birlikte uygulamıştır. Bulanık mantık ve bayes teorisi kullanan çalışmalar (Tang vd., 2019) ve DVM regresyonu kullanan çalışmalar da (Jain vd., 2014; Ahmad vd., 2014) mevcuttur. Bunların yanında optimizasyon ve derin öğrenmenin de elektrik tüketimi tahminlerinde kullanıldığı görülmekte olup, derin öğrenme metotları kullanan çalışmalar (Marino vd., 2016; Babich vd., 2019) ve optimizasyon kullanılan çalışmalar (Behrang vd., 2011; Kasule ve Ayan, 2019) dikkat çekmektedir.

Hibrit yaklaşım kullanan çalışmalara da sıklıkla rastlanmaktadır. Optimizasyonu diğer yöntemler ile birleştiren çalışmalar incelendiğinde; DVM ile birlikte kullanılan (Cao ve Wu, 2016), gri tahminleme ile kullanılan (Xu vd., 2017), YSA ile birlikte modellenen yaklaşımlar da (Li vd., 2015; Zeng vd., 2017) mevcuttur. Bunun yanında DVM ve gri tahminleme birçok çalışmada görülmekte ve bazı yöntemler ile birleştirilip kullanılmaktadır. Bunlar arasında, YSA veya konvolüsyonel sinir ağları ile birlikte (Hu, 2017; Torabi vd., 2019; Zhang ve Li, 2019) kullanılırken ARIMA ile birlikte de (Chou vd., 2019) kullanılmıştır. ANFIS ve ARIMA'yı birlikte kullanan bir çalışmada Barak ve Sadegh (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi çoğunlukla toplam elektrik tüketimi dikkate alınmış olup sanayi alanında tüketilen elektrik miktarları konusunda eksiklik bulunmaktadır. Bu çalışma ile sanayi alanındaki tahminlemeye ilişkin bu boşluk kapatılıp yıl bilgisi ile gelecek planlaması yapılabilecektir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin sanayi alanında 2023 yılına kadar olan elektrik tüketimi değerlerinin tahmin edilmesidir. Bu sayede tüketim değerleri göz önüne alınarak mevcut üretim değerleri ve ileride gerçekleştirilecek projelerin elektrik ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacağı tespit edilip öngörülebilecektir. Çalışmada yöntem olarak Yapay Sinir Ağları (YSA) kullanılmış olup tahminleme yapılmıştır (Özsoy ve Fırat, 2004; Akyılmaz ve Ayan, 2006).

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada elde edilen verilerin modellenmesi ve ileriki yılların tahmini için ileri beslemeli YSA yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın temel amacı Türkiye’de 2023 yılına kadar sanayilerde tüketilen elektrik miktarının tahminini gerçekleştirmektir. Bunun için de öncelikle TÜİK’den (TÜİK, 2018) elde edilen 1970-2016 yıllarına ait veriler kullanılarak bir YSA modeli oluşturulmuştur. Daha sonra bu model ile 2017-2023 yıllarına ait elektrik tüketim miktarları Gigawatt Saat (GWh) cinsinden tahmin edilmiştir. Bu sayede Türkiye’nin ileriye dönük planlarında elektrik üretimini hangi seviyelerde tutması ve ne kadar yeni tesis kurması gerektiğine ilişkin bilgiler edinilebilecektir.

2.2. Veri Seti ve Ölçeklendirme

Bu çalışmada YSA modelini eğitmek ve test etmek amacıyla TÜİK’in (TÜİK, 2018) yayınladığı 1970-2016 yıllarındaki sanayi alanında elektrik tüketimini kapsayan toplam 47 adet veri kullanılmıştır. Fakat bu veriler Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü’nün (TEİAŞ) yayınladığı (TEİAŞ, 2018), Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun (EPDK) yayınladığı (EPDK, 2018) ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın (ETKB) yayınladığı (ETKB, 2018) değerlere göre farklılık göstermektedir. EPDK’nın raporunda elektrik taleplerinin brüt talep olduğu belirtilmiş olup, iletim ve dağıtım hatlarındaki kayıplar ve kaçak ile santrallerin iç ihtiyaçlarının bu değerlere dahil oldukları belirtilmiştir. Bunun yanında dağıtım sistemine bağlı ve Yük Tevzi Merkezinden talimat almayan üretim tesislerinin üretimlerinin de bu değerlere eklendiği ifade edilmektedir (EPDK, 2018). Dolayısıyla aradaki farkın bu sebepler ile oluştuğu düşünülmektedir. YSA modelini daha iyi eğitebilmek ve daha kararlı sonuçlar alabilmek için çok sayıda veriye ihtiyaç duyulması sebebiyle ve TÜİK dışında sanayi kapsamında tüketilen elektrik miktarlarının geçmiş yıllara ait verilerinin yayınlanmaması sebebiyle TÜİK verilerine yönelinmiştir. Aradaki enerji değerleri incelendiğinde 2000-2016 yıllarına ait açıklanan toplam elektrik tüketimi değerlerinde yaklaşık aynı oranda farklılık tespit edilmiştir. Bu fark ortalama %24.5 olup standart sapma değeri de 2.99 olarak bulunmuştur. Standart sapma değerinin düşük çıkması sebebiyle elde edilen ortalama fark değeri 1970-1999 yıllarına ait bilinmeyen sanayi tüketim değerlerini ölçeklendirmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda TEİAŞ’ın kendi tahminleri ile YSA tahminlerinin (TEİAŞ, 2018) kıyaslanmasında da bu orandan faydalanılmıştır. Tablo 1’de

yapay zekâ modeli için öznitelik ve çıktı değerlerini içeren veri setine ait bazı örnekler yer almaktadır.

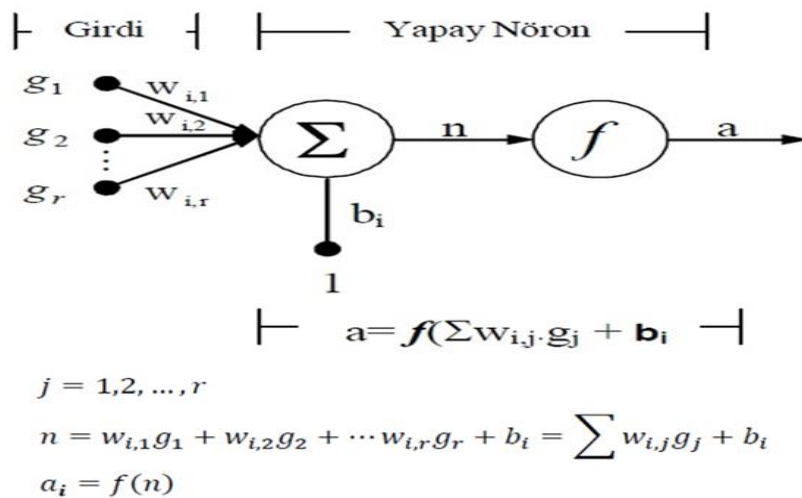
Tablo 1. Türkiye sanayi elektrik enerjisi tüketimi veri seti

Öznitelik	Çıktı
Yıllar	Elektrik Tüketimi (GWh)
1970	5.84
1971	6.65
1972	7.71
⋮	⋮
2014	121.40
2015	126.47
2016	130.52

Tablo 1’de de görüldüğü gibi veri seti öznitelik olarak yıl bilgisini içermekte olup çıktı değeri olarak da sanayi alanında tüketilen elektrik enerjisini GWh cinsinden içermektedir.

2.3. Yapay Sinir Ağı Modeli ve Hata Kriteri

YSA, insan beyninin çalışma şekli ilham alınarak oluşturulmuş, sinir hücreleri olan nöronları içeren bir algoritmadır. YSA’nın da aynı insan zekâsı gibi eğitilip öğrenme özellikleri olup bunu gerçekleştirmek için örnekleri kullanmaktadır (Özsoy ve Fırat, 2004; Akyılmaz ve Ayan, 2006). Bir nöron kendisine gelen sinyalleri (g_j) geldikleri nöronlarla olan sinaptik bağlantıların ağırlıkları ($w_{i,j}$) ile çarparak toplar ve buna varsa bias (b_i) terimini de ekleyerek elde edilen sonucu (n) tanımlanmış aktivasyon fonksiyonuna (f) iletir. Parametresi n olan aktivasyon fonksiyonu da skaler nöron çıktısı olan a değerini üretmektedir. Herhangi bir ara katmandaki i -inci nöronun yapısı Şekil 3’te görülmektedir.

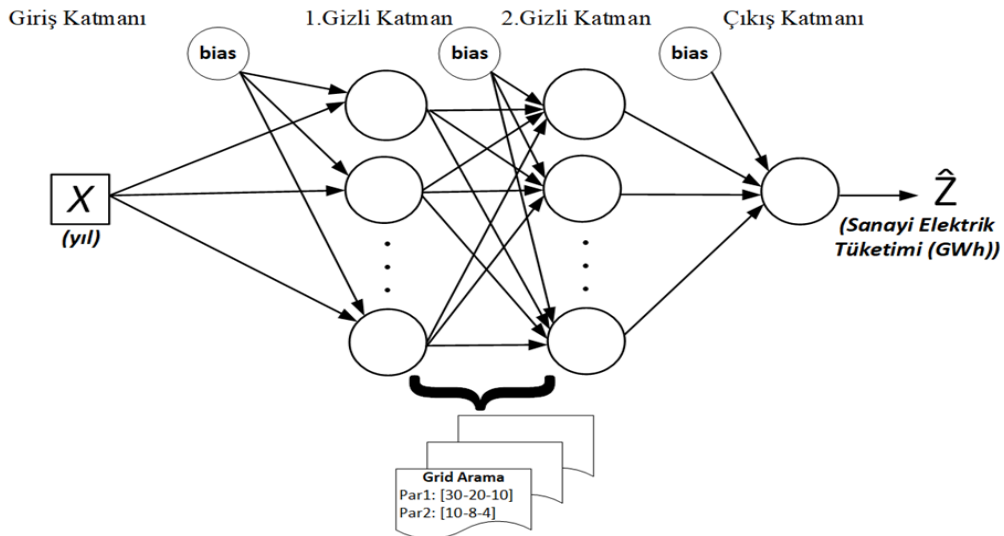

Şekil 3. Gizli katmandaki herhangi bir nöronun yapısı

Şekil 3’te de görülen nöron yapısında aktivasyon fonksiyonu olarak sigmoid, hiperbolik tanjant, doğrultucu (ReLU) gibi fonksiyonlar kullanılabilir (Qiu, 2017).

YSA ağ tipine bağlı olarak genellikle ileri beslemeli, çok katmanlı ve geri beslemeli olarak ayrılmaktadır. Öğrenme stratejisi açısından ise YSA genellikle danışmanlı (Supervised) öğrenme, danışmansız (Unsupervised) öğrenme ve destekleyici (Reinforcement) öğrenme olmak üzere 3 kategoriye ayrılmaktadır. YSA’nın literatürde farklı çeşitleri bulunmakta olup bunlar arasında; algılayıcı (perceptron), ileri beslemeli, tekrarlayan sinir ağı, derin ileri beslemeli, uzun-kısa vadeli bellek (LSTM), yarıçapsal temelli ağ (Radial Basis Network), otomatik kodlayıcı, derin inanç ağı ve konvolüsyonel sinir ağları gelmektedir (Goodfellow vd., 2016).

Bu çalışmada ileri beslemeli sinir ağ yapısı kullanılmış olup, bu yapıda hücreler katmanlar şeklinde düzenlenir ve bir katmandaki hücrelerin çıkışları yalnızca bir sonraki katmana ağırlıklar üzerinden giriş olarak verilebilir. Bilgi, orta ve çıkış katmanında işlenerek ağ çıkışı belirlenir. Girdileri oluşturan verilerin uygulandığı katman giriş katmanı, sonuç değerlerine ait çıkışların alındığı katman ise çıkış katmanıdır. Giriş ve çıkış katmanlarının arasında gizli (saklı) katmanlar bulunur. Giriş ve çıkış katmanlarındaki nöron sayıları ele alınan problemin gereklerine göre artırılabilir veya azaltılabilmektedir (Arslan ve İnce, 1996; Fırat ve Güngör, 2004). Bu çalışmada tüketim değerlerinin tahmini yapıldığı için eğri uyurma modeli olan tek çıkışlı YSA yapısı kullanılmış olup Şekil 4’te görülmektedir.

Şekil 4. Sanayi elektrik tüketimi tahmini için oluşturulan YSA modeli

Şekil 4’te de görülen ve çalışmada kullanılan ileri beslemeli YSA modelinin giriş katmanında girdi olarak sadece yıl bilgisi bulunmaktadır. Gizli katmanlar için 2 adet katman kullanılmış olup en iyi performans için bunların kaçar adet nöron içereceği farklı nöron sayıları ile grid arama yöntemi ile test edilip belirlenmiştir. Grid arama, belirtilen her hiperparametre kombinasyonu için bir model oluşturur ve her bir modeli ayrı ayrı değerlendirir (Pillai vd., 2019). Grid arama yönteminde parametre olarak birinci gizli katmanda sırası ile [30-20-10] değerleri, ikinci gizli katmanda ise sırası ile [10-8-4] değerleri kullanılmıştır. Çıkış katmanında ise çıktı olarak elektrik tüketimi GWh cinsinden yer almaktadır. 2023 yılına kadar yapılan tahminlerde de bu YSA modeli kullanılmıştır. YSA modelinin testi için hata kriteri olarak ortalama karesel hataların karekökü (OKHK), ortalama mutlak yüzde hata (OMYH) ve belirleme katsayısı (R^2) kullanılmış olup Denklem (1)’de OKHK, Denklem (2)’de OMYH ve Denklem (3)’te R^2 formülleri verilmiştir.

$$OKHK = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (Z_i - \hat{Z}_i)^2} \quad (1)$$

Denklem (1)’de Z hedeflenen elektrik değerini, \hat{Z} ise bulunan elektrik tüketimi değerini ifade etmekte olup, n ise örnek sayısıdır.

$$OMYH = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|Z_i - \hat{Z}_i|}{|Z_i|} \right) * 100 \quad (2)$$

Denklem (2)’de OMYH formülü verilmiş olup Z hedeflenen elektrik değerini, \hat{Z} ise bulunan elektrik tüketimi değerini, n ise örnek sayısını ifade etmektedir. OMYH, hatanın boyutunu yüzde olarak ölçmektedir.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (Z_i - \hat{Z}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Z_i - \bar{Z})^2} \quad (3)$$

Denklem (3)’te Z hedeflenen elektrik değerini, \hat{Z} bulunan elektrik tüketimi değerini, \bar{Z} hedeflenen elektrik değerinin ortalamasını, n ise örnek sayısını ifade etmektedir.

YSA modelinin eğitimi için geriye yayılım yöntemlerinden ölçeklendirilmiş eşleştirmeli gradyent, Levenberg-Marquardt ve Bayes düzenleme yöntemi gibi algoritmalar mevcuttur. Bunlardan ölçeklendirilmiş eşleştirmeli gradyent yöntemi, doğrudan arama süresini kısaltmak için geliştirilmiş ve güvenilir bölgelerin birleştirilmesine dayanan bir algoritmadır (Moller 1993). Levenberg-Marquardt algoritması, maksimum komşuluk yapısını baz alan bir en küçük kareler hesaplama yöntemi olup Gauss-Newton ve en dik iniş algoritmalarının en iyi

özelliklerini birleştirip bu iki metodun kısıtlamalarını kaldırmaktadır (Kayabasi, 2015). Bayes düzenleme yöntemi ise, ağırlık ve bias değerlerini Levenberg Marquardt yöntemini kullanarak güncelleştirir. Karesel hata ve ağırlıkların kombinasyonu içeren Denklem (4)'teki ifadeyi minimize etmeye ve ağı oluşturmak için doğru kombinasyonu belirlemeye çalışır (Mackay, 1992; Foresee ve Hagan, 1997).

$$F = \beta \sum_{i=1}^n (Z_i - \hat{Z}_i)^2 + \alpha \sum_{i,j} \|w_{ij}\|^2 \quad (4)$$

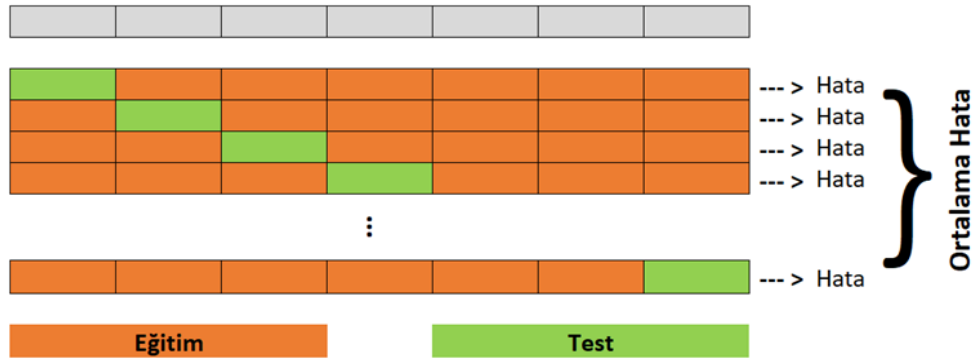
Denklem (4)'te Z hedeflenen değeri, \hat{Z} ise tahmin edilen değeri ifade etmekte olup, w ise ağırlıkları ifade edip tüm ağ ağırlıklarının toplamının karesi hesaplanmaktadır. β ve α ise kontrol parametreleri olup bunların en uygun değeri alması modelin genelleştirilmesini sağlamaktadır.

Ağın eğitilmesinde en büyük problemlerin başında gelen aşırı öğrenme (overfitting) sorunu için düzenleme (regülasyon) teknikleri kullanılarak bu sorunun üstesinden gelinebilmektedir. Düzenleme algoritmaları, ağırlık değerlerinin daha küçük değerlerde kalması için ağı zorlarlar. Bu ağın cevabının daha yumuşak olmasına ve ağın ezberleme olasılığının düşmesini sağlamaktadır. Bayes düzenleme (Bayesian Regularization) yöntemi de ağ mimarisinin yanı sıra uygunluk durumunu da dikkate alarak aşırı öğrenme sorununu en aza indirmektedir (Okut, 2016; Burden ve Winkler, 2008; Doan ve Liong, 2004).

Bu çalışmada veri seti farklı yapıda öznitelikler içermek yerine sadece zamana bağlı olduğu için eğitim sırasında aşırı öğrenme sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple daha önceden de belirtildiği gibi bu sorunu en aza indirebilen bir algoritma olan Bayes düzenleme yöntemi bu çalışmada tercih edilmiştir.

YSA'nın testi yani 1970-2016 yıllarına ait mevcut verilere ait tahmin yapmak ve bir model ortaya koymak için birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi kullanılmıştır. Çapraz doğrulama, öğrencinin daha önce görmediği veriler için yeni tahminler yapması istenildiğinde ne kadar iyi tahmin yapabileceğinin bir göstergesi olabilen bir model değerlendirme yöntemidir. Fakat eğitim sürecinde eldeki tüm veri seti eğitim için kullanılırsa öğrenci bunu ezberleyip aynı değerler için mükemmel sonuçlar tahmin etse de hiç görmediği bir veri için ne sonuç üreteceği bilinemeyecektir. Bu problem aşırı öğrenme (overfitting) olarak bilinmekte olup bunun üstesinden gelmek için, bir öğrenci eğitimi yapılırken tüm veri seti eğitim için kullanılmamalı bir kısmı öğrencinin hiç görmediği verileri oluşturan test verisi olarak kullanılmalıdır. Bu yöntemin düşüncesi, öğrenci üzerinde en iyi parametreler kombinasyonu

bulduğunda, bu parametrelerin performansını farklı veriler ile test etmektir. Fakat veri setinde yer alan örnek sayısı az olduğunda bunları k-kat çapraz doğrulama ile ayırtırmak zor olup istatistiki olarak uygun sonuçlar vermez. Bu sebeple, özellikle 100'ün altında örnek içeren küçük veri setlerinde birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi kullanılmaktadır (Yadav ve Shukla, 2016; Pasini, 2015; Wong, 2015; Krishna vd., 2012). Birisi-dışarıda çapraz doğrulama yönteminde test seti olarak sadece bir örnek alınıp, veri setinde geriye kalan tüm örnekler eğitim seti olarak kullanılmakta olup Şekil 5'te bu yapı görülmektedir. Eğitim seti, modelin performansını bu tek örnekteki hatayı bulmak için kullanılır. Bu işlem mevcut veri setindeki örneklerin her biri için tekrarlanır, modelin hatası da sonuçların ortalaması alınarak bulunur (Ambroise ve McLachlan, 2002).

Şekil 5. Birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi

Şekil 5'te görülen çapraz doğrulama yöntemi genellikle örneklem sayısı az olan veri setlerinde kullanılmaktadır. Her bir örnek kendini test verisi olarak kullandığı için aşırı büyük veri setleri için de performans açısından uygun değildir.

3. BULGULAR

2017-2023 yıllarına ait sanayi elektrik tüketimi tahmini için kullanılacak YSA modeline ait en uygun parametreleri belirlemek amacıyla gizli katmanlarda çeşitli sayıda nöron grid arama yöntemi ile denenmiştir. İterasyon sayısının 1000 olarak sabit tutulduğu YSA'da eğitim ve test amacıyla kullanılan veri setini, TUİK'in (TUİK, 2018) yayınladığı 1970-2016 yıllarındaki elektrik tüketiminin ölçeklendirilmiş hali oluşturmakta olup modelin başarısı için birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi kullanılmıştır. Bu süreçte eğitim 5 kez tekrarlanıp minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Daha sonra elde edilen değerlerden yola çıkılarak en uygun parametreler belirlenip ileriye yönelik tahminleme gerçekleştirilmiştir.

3.1. TUİK Verilerine İlişkin Bulgular ve En Uygun YSA Parametrelerinin Belirlenmesi

1970-2016 yılları arasındaki 47 adet ölçeklendirilmiş TUİK verileri kullanılarak YSA eğitilip test edilmiştir. Çeşitli nöron sayıları ile gerçekleştirilen testler sonucunda en iyi YSA parametreleri belirlenmeye çalışılmış olup iterasyon sayısı sabit kabul edilip 1000 olarak belirlenmiştir. Modelin başarısı için 5 kez tekrarlanan test sürecinde, test seti için Denklem (1)'de verilen OKHK hata değerine ilişkin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Farklı nöron sayıları için 1970-2016 yıllarına ait OKHK sonuçları

Gizli Katman Nöron Sayıları		Test Setine İlişkin OKHK Değerleri			
1. Katman	2. Katman	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
30	10	10.27	8.40	11.75	1.21
30	8	12.56	10.16	13.88	1.59
30	4	21.65	19.40	24.30	2.14
20	10	8.58	6.12	10.97	1.80
20	8	8.99	7.08	11.21	1.52
20	4	20.78	19.54	22.05	0.99
10	10	9.37	7.62	11.11	1.65
10	8	11.59	9.08	14.00	2.36
10	4	22.39	20.63	24.73	1.90

Tablo 2'de de görüldüğü gibi 1. gizli katmanda 20 nöron ve 2. gizli katmanda 10 ve 8 nöron kullanımı ortalama hata olarak sırasıyla 8.58 ve 8.99 değerlerini vermiş olup en düşük değerler olarak görülmektedir. Bu iki değer birbirine yakın olup standart sapma değerleri incelendiğinde 1.52 değeri ile 2. gizli katmanda 8 nöronun kullanımı daha stabil gözükmektedir. Test seti için Denklem (2)'de verilen OMYH hata değerine ilişkin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Farklı nöron sayıları için 1970-2016 yıllarına ait OMYH sonuçları

Gizli Katman Nöron Sayıları		Test Setine İlişkin OMYH Değerleri (%)			
1. Katman	2. Katman	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
30	10	38.98	23.35	63.96	19.68
30	8	44.42	35.04	52.26	6.27
30	4	87.86	75.99	99.18	10.29
20	10	31.25	18.79	48.51	12.12
20	8	31.60	19.93	43.05	10.07
20	4	83.74	79.83	93.61	5.61
10	10	32.06	20.77	44.51	12.53
10	8	60.18	38.90	78.17	16.04
10	4	107.32	99.95	119.80	7.64

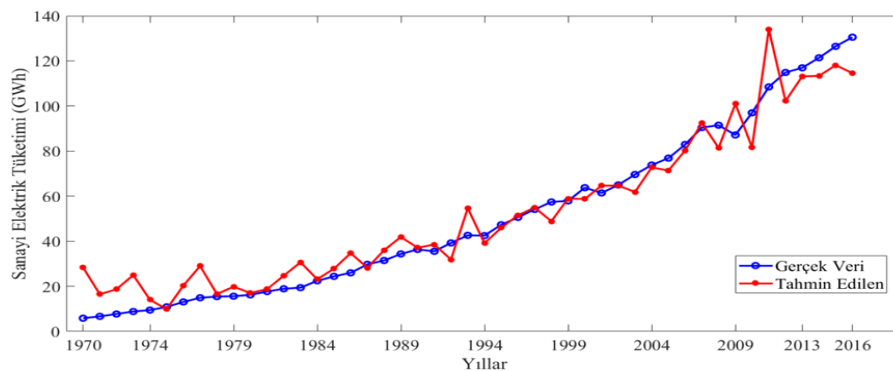
Tablo 3'e göre 1. gizli katmanda 20 nöron ve 2. gizli katmanda 10 ve 8 nöron kullanımı ortalama OMYH hatası olarak sırasıyla %31.25 ve %31.60 değerlerini vermiş olup en düşük değerler olarak görülmektedir. Bu iki değer birbirine yakın olup standart sapma değerleri incelendiğinde 10.07 değeri ile 2. gizli katmanda 8 nöronun kullanımı yine daha stabil gözükmektedir.

Denklem (3)'e göre R^2 sonuçları değerlendirildiğinde birisi-dışarıda çapraz doğrulama yöntemi kullanıldığı için test setinde tek bir örnek yer almakta olup, buna ait hata değeri hesaplanırken bölen sıfır olduğu için sonuç sonsuz (*inf*) olmaktadır. Bu sebeple Tablo 4'te tüm test setine ait R^2 değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 4. Farklı nöron sayıları için 1970-2016 yıllarına ait R^2 sonuçları

Gizli Katman Nöron Sayıları		Tüm Test Setine İlişkin R^2 Değerleri			
1. Katman	2. Katman	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
30	10	0.93	0.89	0.94	0.05
30	8	0.90	0.85	0.91	0.03
30	4	0.52	0.43	0.54	0.03
20	10	0.95	0.91	0.96	0.03
20	8	0.94	0.92	0.96	0.02
20	4	0.58	0.49	0.65	0.06
10	10	0.91	0.85	0.96	0.04
10	8	0.68	0.61	0.82	0.08
10	4	0.35	0.21	0.49	0.10

Tablo 4 incelendiğinde 1. gizli katmanda 20 nöron ve 2. gizli katmanda 10 ve 8 nöron kullanımı R^2 değerleri sırasıyla 0.95 ve 0.94 değerlerini vermiştir. Bu değerler yine birbirine yakın değerlendirilip standart sapma değerleri incelendiğinde 0.02 değeri ile 2. gizli katmanda 8 nöronun kullanımının Tablo 2 ve Tablo 3'teki gibi yine daha stabil olduğu görülmektedir. Orijinal veriye karşılık test sonuçlarına ilişkin eğri Şekil 6'da görülmektedir.

Şekil 6. En uygun parametreler ile 1970-2016 yıllarına ait YSA tahmin sonuçları

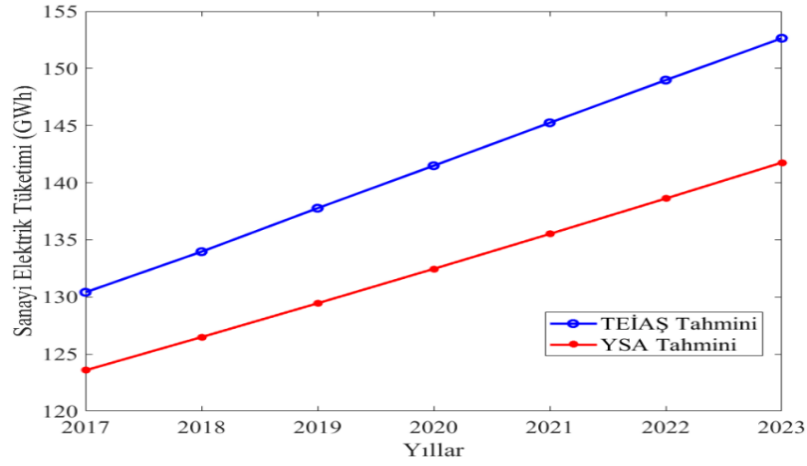
Şekil 6’da kullanılan YSA modeli, Tablo [2-4]’e göre elde edilen en iyi parametrelerden iterasyon sayısı 1000, 1. gizli katman nöron sayısı 20 ve 2. gizli katman nöron sayısı 8 için oluşturulmuştur. Şekil 6’da da görüldüğü gibi YSA ile elde edilen sonuçlar orijinal verileri takip edebilmiş olup geliştirilen modelin başarılı bir şekilde sanayi alanında kullanılan elektrik tüketimini tahmin edebildiği görülmüştür. Aynı parametrelere sahip model daha sonra 2017-2023 yıllarına ait sanayi elektrik tüketimi içinde kullanılmıştır.

Ülkelerin gelişmişliklerinin sanayileri ile ölçüldüğü günümüzde Endüstri 4.0 devriminin de gittikçe yaygınlaşmasıyla birlikte sanayiye olan ihtiyaç daha da artmaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin ileriki yıllarda enerji ihtiyacına düşmemesi için geleceği planlayıp bu tüketim ihtiyaçlarına uygun yeni enerji projeleri geliştirmesi gerekmektedir. Elde edilen sonuçlar sanayi alanında elektrik tüketiminin tahmin edilebilmesine imkân tanımış olup bu modelin ileriye yönelik tahminlemede de kullanılabilceğini göstermiştir. Bu sayede bir taraftan sanayide gelişilirken bir taraftan da bu gelişime paralel olarak ortaya çıkacak elektrik tüketimi kontrol altında tutulabilecektir.

3.2. 2017-2023 yıllarını kapsayan sanayi elektrik tüketiminin YSA ile tahmini

Geleceğe yönelik tahminleme kişi ve kurumlara işlerini daha gerçekçi programlama imkânı tanırken bu yönde oluşacak ihtiyaçlara da kendilerini daha önceden hazırlama imkânı sunmaktadır. Bu sebeple Şekil 6’da görülen başarılı model 2017-2023 yıllarına ait sanayi alanındaki elektrik tüketimini tahmin etmek için de kullanılmıştır. TEİAŞ’ın raporunda da kendilerine ait tahmin değerleri yer almakta olup elektrik enerjisi üretimi için şu an başlayan ve gelecekte başlatılacak santraller ile bu ihtiyacın kapanıp kapanamayacağını göstermişlerdir. TEİAŞ elektrik enerjisi talep tahmini yaparken Türkiye’ye ait elektrik sistemini dikkate alıp brüt talebi vermiştir. Bu ihtiyaca iletim ve dağıtım hatlarındaki kayıplar ve kaçak ile enerji santrallerinin kendi elektrik ihtiyaçları da dahil edilmiştir. Bu çalışmada bu verilerin minimum ihtiyaç için olan kısımlarından sanayi alanında ölçeklenmiş payı kullanılmıştır.

Bu çalışmada, TEİAŞ’a ait tahminler ile YSA modeline ait tahmin değerleri birbirleri ile karşılaştırılmış olup hata değeri bulunurken Denklem (1-3)’ten yararlanılmış olup, hedef veriler olarak TEİAŞ tahminleri kullanılmıştır. Yine önceki modelde olduğu gibi 5 kez tekrarlanan YSA eğitiminde test verisi olan 2017-2023 yıllarına ait sanayi elektrik tüketimi tahmin değerleri Şekil 7’de görülmektedir.

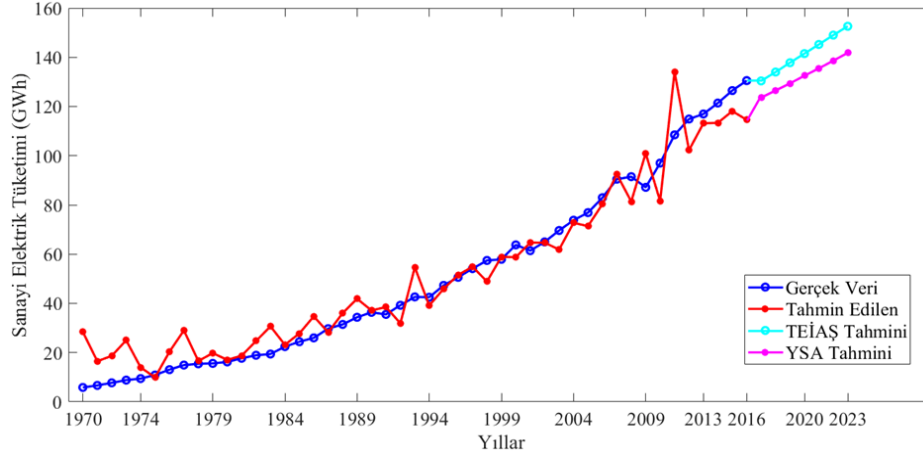
Şekil 7. 2017-2023 yıllarına ait YSA değerleri ile TEİAŞ tahminlerinin karşılaştırılması

Şekil 7’de verilen YSA sonuçlarına ait ortalama hata, minimum, maksimum ve standart sapma değerleri sırasıyla OKHK kriteri için 10.76, 7.32, 12.84 ve 2.25 olarak, OMYH için %8.29, %6.19, %9.29 ve 3.23 olarak, R^2 için ise 0.52, 0.48, 0.54 ve 0.02 olarak bulunmuş olup bu değerler TEİAŞ tahminleri ile karşılaştırılarak hesaplanmıştır. YSA tahminleri ile TEİAŞ’a ait tahmin değerleri birbirine paralellik göstermekte olup bir miktar farklılık içermektedir. TEİAŞ’ın 2000 yılından sonra her yıl yaptığı tahminler incelendiğinde yıllara göre farklı olmakla birlikte %0.4 ile %52.3 oranında sapma olabildiği görülmektedir (TEİAŞ, 2018). Dolayısıyla hangi tahmin değerlerinin gelecekte gerçekleşeceği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat her iki tahmininde ortak yanı paralel bir şekilde elektrik tüketiminin artacağını öngörmeleridir. TEİAŞ ve YSA’nın 2023 yılına kadarki tahminleri ve aralarındaki fark Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. 2017-2023 yıllarına ait TEİAŞ ve YSA elektrik tüketimi tahminleri (GWh)

Yıl	TEİAŞ	YSA	Fark (%)
2017	130.4	123.6	5.21
2018	134.0	126.5	5.60
2019	137.8	129.4	6.10
2020	141.5	132.5	6.36
2021	145.2	135.5	6.68
2022	149.0	138.6	6.98
2023	152.6	141.8	7.08

Tablo 5'e göre TEİAŞ elektrik tüketiminin daha hızlı artacağını öngörmekte olup YSA ile aralarındaki fark yıllara göre artmaktadır. Şekil 8'de 1970-2016 arası TEİAŞ ve YSA tahminleriyle 2017-2023 arası tahminler birlikte görülmektedir.

Şekil 8. 1970-2023 yıllarına ait TUİK, YSA ve TEİAŞ verilerinin karşılaştırılması

Şekil 8'de de görüldüğü gibi YSA tahminleri TUİK ve TEİAŞ verilerine paralellik göstermektedir. TEİAŞ'ın kendi raporunda belirttiği her iki senaryoda da olduğu gibi mevcut ve gerçekleştirilmekte olan projeler de göz önüne alınarak 2017-2021 dönemine ait 5 yıllık süreç boyunca enerji talebinin yeterli yedekle karşılanabileceği öngörülmektedir. YSA'nın tahminleri bu değerlerin biraz daha az olacağı yönünde olup yine yeterli yedek ile talebin karşılanabileceğini göstermektedir. Bu bulgular ile Türkiye'nin mevcut şartlar ile elektrik üretim ve tüketiminde ileriki yıllarda sıkıntıya düşmeyeceği öngörülmüştür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sanayinin gelişimi, ülkelerin gelişmişlikleri ve birbirlerine karşı güçleriyle yüzyıllardır hep ilişkili olmuştur. Ülkelerin gelecek planlarında sanayilerine ait üretim ve tüketim değerlerini öngörmeleri avantajlarına olacak olup daha sağlıklı projeler geliştirmelerine olanak tanıyacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de 1970-2016 dönemi için yıllık sanayi alanındaki elektrik tüketimi değerlerini içeren 47 adet veri kullanılarak ileri beslemeli YSA modeli Bayes Düzenleme öğrenme algoritması ile 1000 iterasyon üzerinden eğitilmiştir. Grid arama tekniği ile en iyi gizli katman nöron sayılarının sırası ile 20 ve 8 olarak bulunduğu model, OKHK değeri olarak 8.99, OMYH değeri olarak %31.60 ve R² değeri olarak ta 0.94 sonuçlarını vererek başarı

ile oluşturulmuştur. Daha sonra aynı model ile 2017-2023 yıllarına ait elektrik tüketim miktarları Gigawatt Saat (GWh) cinsinden tahmin edilmiştir.

Gerçekleştirilen sanayi alanındaki elektrik tüketimine ilişkin tahminleme ile günümüze kadarki verilerde iyi sonuçlar elde edilebilmiş ve bu YSA modeli gelecek tahmini için de kullanılabilmiştir. Öngörülen değerlerin TEİAŞ tahminlerine göre ortalama OKHK için 10.76, OMYH için %8.29, R^2 için ise 0.52 değerleri göz önüne alındığında çok yüksek çıkmaması ve paralellik göstermesi sebebiyle yeterli yedekle birlikte Türkiye'nin ileriki dönemde enerji talebinin karşılanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen 2023 yılına kadarki tüketim tahminleri Türkiye'nin gelecek yıllardaki enerji ihtiyacını karşılamak için geliştirdiği veya ileride planladığı projeler için de faydalı olup referans noktası olabilecektir. Ülkelerin gelişimiyle birlikte tüketim değerlerinin de arttığı göz önüne alındığında tahminleme ile bu problem bir nebze kontrol edilebilecektir. Bunun yanında sanayi alanındaki değerlerin tahmin edilmesi ile de bu alandaki çalışmalara ait boşluk bir nebze doldurulmuştur.

Elde edilen bulgular ile çıkarılabilecek sonuçlardan bir diğeri de tahmin edilebilen ve ileriki yıllarda artacak olan elektrik tüketimini karşılayabilecek gücün hangi kaynaktan karşılanması durumudur. Sanayi alanındaki elektrik ihtiyacının karşılanmasında sıkıntıya düşülmemesi için ilgili projeler göz önüne alındığında Şekil 2'de verilen ve ileriki yıllarda oranı artacak olan güneş enerjisinden yararlanılmalı ve bu kaynaktan pay alınmalıdır. Bu sebeple mevcut ve yeni üretilecek sanayi tesislerinin mimarisinde güneş enerjisinin kullanımına yönelik planlamaların yapılması uzun vadede faydalı olacaktır.

İleriki çalışmalarda, ihracat ile buna doğrudan etkisi olan sanayinin birbirleri ile ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede sanayi elektrik enerjisi tüketimiyle ihracat rakamlarının tahmini yapıp bu değerlerin Türkiye'nin 2023 hedefleri ile örtüşüp örtüşmedikleri görülebilecektir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Adom, P. K. & Bekoe, W. (2012). Conditional dynamic forecast of electrical energy consumption requirements in Ghana by 2020: a comparison of ARDL and PAM. *Energy*, 44(1), 367-380.

- Ahmad, A. S., Hassan, M. Y., Abdullah, M. P., Rahman, H. A., Hussin, F., Abdullah, H. & Saidur, R. (2014). A review on applications of ANN and SVM for building electrical energy consumption forecasting. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 33, 102-109.
- Akay, D. & Atak, M. (2007). Grey prediction with rolling mechanism for electricity demand forecasting of Turkey. *Energy*, 32(9), 1670-1675.
- Akyılmaz, O. & Ayan, T. (2006). Esnek hesaplama yöntemlerinin jeodezide uygulamaları. *İTÜ Dergisi*, 5(1), 261-268.
- Amber, K. P., Aslam, M. W. & Hussain, S. K. (2015). Electricity consumption forecasting models for administration buildings of the UK higher education sector. *Energy and Buildings*, 90, 127-136.
- Ambroise, C. & McLachlan, G.J. (2002). Selection bias in gene extraction on the basis of microarray gene-expression data. *Proc. Nat. Acad. Sci. USA*, 99(10), 6562-6566.
- Arisoy, I. & Ozturk, I. (2014). Estimating industrial and residential electricity demand in Turkey: A time varying parameter approach. *Energy*, 66, 959-964.
- Arslan, A. & İnce, R. (1996). The Neural network approximation to the size effect in fracture of cementitious materials. *Engineering Fracture Mechanics*, 54(2), 249-261.
- Aydoğdu, G. & Yildiz, O. (2017). Forecasting the annual electricity consumption of Turkey using a hybrid model. *IEEE 25th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU)*, 1-4.
- Babich, L., Svalov, D., Smirnov, A. & Babich, M. (2019). Industrial power consumption forecasting methods comparison. In *2019 Ural Symposium on Biomedical Engineering, Radioelectronics and Information Technology (USBREIT)*, IEEE, 307-309.
- Balcı, H., Esener, İ. I. & Kurban, M. (2012). Regresyon analizi kullanılarak kısa dönem yük tahmini. *Elektrik-Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu*, 796-801.
- Barak, S. & Sadegh, S. S. (2016). Forecasting energy consumption using ensemble ARIMA-ANFIS hybrid algorithm. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 82, 92-104.
- Başoğlu, B. & Bulut, M. (2017). Kısa dönem elektrik talep tahminleri için yapay sinir ağları ve uzman sistemler tabanlı hibrid tahmin sistemi geliştirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(2), 575-583.
- Bayramoğlu, T., Pabuçcu, H. & Boz, F. Ç. (2017). Türkiye için anfis modeli ile birincil enerji talep tahmini. *Ege Akademik Bakis*, 17(3), 431-445.
- Behrang, M. A., Assareh, E., Assari, M. R. & Ghanbarzadeh, A. (2011). Assessment of electricity demand in Iran's industrial sector using different intelligent optimization techniques. *Applied Artificial Intelligence*, 25(4), 292-304.
- Bianco, V., Manca, O. & Nardini, S. (2009). Electricity consumption forecasting in Italy using linear regression models. *Energy*, 34(9), 1413-1421.
- Bianco, V., Manca, O. & Nardini, S. (2013). Linear regression models to forecast electricity consumption in Italy. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 8(1), 86-93.
- Bilgili, M., Sahin, B., Yasar, A. & Simsek, E. (2012). Electric energy demands of Turkey in residential and industrial sectors. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(1), 404-414.
- Biricik, G., Bozkurt, Ö. Ö. & Tayşi, Z. C. (2015). Analysis of features used in short-term electricity price forecasting for deregulated markets. *IEEE 23th Signal Processing and Communications Applications Conference (SIU)*, 600-603.
- Boltürk, E. (2013). *Elektrik talebi tahmininde kullanılan yöntemlerin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Burden, F. & Winkler, D. (2008). Bayesian regularization of neural networks. *In Artificial neural networks, Humana Press*, 23-42.
- Cabral, J. D. A. Legey, L. F. L. & Freitas Cabral, M. V. D. (2017). Electricity consumption forecasting in Brazil: A spatial econometrics approach. *Energy*, 126, 124-131.
- Cao, G. & Wu, L. (2016). Support vector regression with fruit fly optimization algorithm for seasonal electricity consumption forecasting. *Energy*, 115, 734-745.
- Chae, Y. T., Horesh, R., Hwang, Y. & Lee, Y. M. (2016). Artificial neural network model for forecasting sub-hourly electricity usage in commercial buildings. *Energy and Buildings*, 111, 184-194.
- Chou, J. S., Hsu, S. C., Ngo, N. T., Lin, C. W. & Tsui, C. C. (2019). Hybrid machine learning system to forecast electricity consumption of smart grid-based air conditioners. *IEEE Systems Journal*, 13(3), 3120-3128
- Çalık, A. E. & Şirin, H. (2017). Türkiye'deki elektrik enerji ihtiyacının matematiksel bir modellenmesi. *Sakarya University Journal of Science*, 21(6), 1475-1482.
- Demirel, Ö., Kakilli, A. & Tektaş, M. (2010). Anfis ve arma modelleri ile elektrik enerjisi yük tahmini. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(3), 601-610.
- Dilaver, Z. & Hunt, L. C. (2011). Industrial electricity demand for Turkey: a structural time series analysis. *Energy Economics*, 33(3), 426-436.
- Doan, C. D. & Liong, S. Y. (2004). Generalization for multilayer neural network bayesian regularization or early stopping. *In Proceedings of Asia Pacific Association of Hydrology and Water Resources 2nd Conference*.
- Dong, B., Li, Z., Rahman, S. M. & Vega, R. (2016). A hybrid model approach for forecasting future residential electricity consumption. *Energy and Buildings*, 117, 341-351.
- Eke, İ. (2011). Diferansiyel evrim algoritması destekli yapay sinir ağı ile orta dönem yük tahmini. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 3(1), 28-32.
- Ekonomou, L. (2010). Greek long-term energy consumption prediction using artificial neural networks. *Energy*, 35(2), 512-517.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-24/elektriyillik-sektor-raporu>
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)*. Erişim tarihi: 21.03.2018, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik>
- Fırat, Ö. & Güngör, M. (2004). Askı madde konsantrasyonu ve miktarının yapay sinir ağları ile belirlenmesi. *İMO Teknik Dergi*, 219, 3267-3282.
- Foresee, F. D. & Hagan, M. T. (1997). Gauss-Newton approximation to Bayesian learning. *Proceedings of the International Joint Conference on Neural Networks*, 3, 1930-1935.
- Goodfellow, I., Bengio, Y. & Courville, A. (2016). *Deep learning*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gürbüz, F., Öztürk, C. & Pardalos, P. (2013). Prediction of electricity energy consumption of Turkey via artificial bee colony: A case study. *Energy Systems*, 4(3), 289-300.
- Hamzaçebi, C. (2007). Forecasting of Turkey's net electricity energy consumption on sectoral bases. *Energy Policy*, 35(3), 2009-2016.
- Hamzaçebi, C. & Kutay, F. (2004). Yapay sinir ağları ile Türkiye elektrik enerjisi tüketiminin 2010 yılına kadar Tahmini. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3), 227-233.

- Hu, Y. C. (2017). Electricity consumption prediction using a neural-network-based grey forecasting approach. *Journal of the Operational Research Society*, 68(10), 1259-1264.
- Hussain, A., Rahman, M. & Memon, J. A. (2016). Forecasting electricity consumption in Pakistan: The way forward. *Energy Policy*, 90, 73-80.
- Jain, R. K., Smith, K. M., Culligan, P. J. & Taylor, J. E. (2014). Forecasting energy consumption of multi-family residential buildings using support vector regression: Investigating the impact of temporal and spatial monitoring granularity on performance accuracy. *Applied Energy*, 123, 168-178.
- Karaca, C. & Karacan, H. (2016). Çoklu regresyon metoduyla elektrik tüketim talebini etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 4(3), 182-195.
- Kasule, A. & Ayan, K. (2019). Forecasting uganda's net electricity consumption using a hybrid pso-abc algorithm. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 44(4), 3021-3031.
- Kavaklioglu, K. (2011). Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using Support Vector Regression. *Applied Energy*, 88(1), 368-375.
- Kavaklioglu, K. (2014). Robust electricity consumption modeling of Turkey using singular value decomposition. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 54, 268-276.
- Kavaklioglu, K., Ceylan, H., Ozturk, H. K. & Canyurt, O. E. (2009). Modeling and prediction of Turkey's electricity consumption using artificial neural networks. *Energy Conversion and Management*, 50(11), 2719-2727.
- Kayabasi, A. (2015). *Kompakt mikroşerit antenlerin rezonans frekansının yapay sinir ağları ve bulanık mantık sistemine dayalı uyarlanırlık ağ kullanarak hesaplanması* (Doktora tezi). Mersin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Kaynar, O., Yüksek, A. G. & Demirkoparan, F. (2016). Forecasting of Turkey's electricity consumption using support vector regression trained with genetic algorithm. *Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 45-60.
- Kaytez, F., Taplamacioglu, M. C., Cam, E. & Hardalac, F. (2015). Forecasting electricity consumption: A comparison of regression analysis, neural networks and least squares support vector machines. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 67, 431-438.
- Kocadayı, Y., ErKaymaz, O. & Uzun, R. (2017). Yapay sinir ağları ile Tr81 bölgesi yıllık elektrik enerjisi tüketiminin tahmini. *International Symposium on Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, 239, Tokat.
- Krishna, P. V., Babu, M. R. & Ariwa, E. (Eds.). (2012). *Global trends in information systems and software applications: 4th international conference, ObCom 2011, Vellore, TN, India, December 9-11, 2011, Part II. Proceedings (Vol. 270)*. Springer.
- Kucukali, S. & Baris, K. (2010). Turkey's short-term gross annual electricity demand forecast by fuzzy logic approach. *Energy Policy*, 38(5), 2438-2445.
- Küçükdeniz, T. (2010). Long term electricity demand forecasting: An alternative approach with support vector machines. *İÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 1(1), 45-54.
- Li, D. C., Chang, C. J., Chen, C. C. & Chen, W. C. (2012). Forecasting short-term electricity consumption using the adaptive grey-based approach—An Asian case. *Omega*, 40(6), 767-773.
- Li, K., Hu, C., Liu, G. & Xue, W. (2015). Building's electricity consumption prediction using optimized artificial neural networks and principal component analysis. *Energy and Buildings*, 108, 106-113.
- MacKay, D. J. C. (1992). Bayesian interpolation. *Neural computation*, 4(3), 415-447.

Marino, D. L., Amarasinghe, K. & Manic, M. (2016). Building energy load forecasting using deep neural networks. *In 42nd Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society*, 7046-7051.

Oğcu, G., Demirel, O. F. & Zaim, S. (2012). Forecasting electricity consumption with neural networks and support vector regression. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 1576-1585.

Okut, H. (2016). *Bayesian regularized neural networks for small and big p data*. In Artificial Neural Networks-Models and Applications. IntechOpen, <https://www.intechopen.com/books/artificial-neural-networks-models-and-applications/bayesian-regularized-neural-networks-for-small-n-big-p-data>.

Özsoy, İ. & Fırat, M. (2004). Kirişsiz döşemeli betonarme bir binada oluşan yatay deplasmanın yapay sinir ağları ile tahmini. *DEÜ Mühendislik Fakültesi, Fen ve Mühendislik Dergisi*, 6(1), 51-63.

Panklib, K., Prakasvudhisarn, C. & Khummongkol, D. (2015). Electricity consumption forecasting in Thailand using an artificial neural network and multiple linear regression. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 10(4), 427-434.

Pasini, A. (2015). Artificial neural networks for small dataset analysis. *Journal of thoracic disease*, 7(5), 953-960.

Pillai, N., Schwartz, S. L., Ho, T., Dokoumetzidis, A., Bies, R. & Freedman, I. (2019). Estimating parameters of nonlinear dynamic systems in pharmacology using chaos synchronization and grid search. *Journal of Pharmacokinetics and Pharmacodynamics*, 46(2), 193-210.

Qiu, S., Jiang, M. Y., Pei, Z. L. & Lu, Y. N. (2017). Text classification based on ReLU activation function of SAE algorithm. *In International Symposium on Neural Networks*, 44-50.

Tang, L., Wang, X., Wang, X., Shao, C., Liu, S. & Tian, S. (2019). Long-term electricity consumption forecasting based on expert prediction and fuzzy Bayesian theory. *Energy*, 167, 1144-1154.

Torabi, M., Hashemi, S., Saybani, M. R., Shamsirband, S. & Mosavi, A. (2019). A hybrid clustering and classification technique for forecasting short-term energy consumption. *Environ. Prog. Sustainable Energy*, 38, 66-76.

Tso, G. K. & Yau, K. K. (2007). Predicting electricity energy consumption: A comparison of regression analysis, decision tree and neural networks. *Energy*, 32(9), 1761-1768.

Türkay, B. E. (2015). Türkiye'nin uzun dönem puant yük talebinin ve enerji ihtiyacının tahmin edilmesi. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 453, 31-33.

Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ). Erişim tarihi: 21.03.2018, <https://www.teias.gov.tr/tr/sector-raporlari>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Erişim tarihi: 22.03.2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1029

Veit, A., Goebel, C., Tidke, R., Doblender, C. & Jacobsen, H. A. (2014). Household electricity demand forecasting: benchmarking state-of-the-art methods. *In Proceedings of the 5th International Conference On Future Energy Systems, ACM*, 233-234.

Wong, T. T. (2015). Performance evaluation of classification algorithms by k-fold and leave-one-out cross validation. *Pattern Recognition*, 48(9), 2839-2846.

Xu, N., Dang, Y. & Gong, Y. (2017). Novel grey prediction model with nonlinear optimized time response method for forecasting of electricity consumption in China. *Energy*, 118, 473-480.

Yadav, S. & Shukla, S. (2016). Analysis of k-fold cross-validation over hold-out validation on colossal datasets for quality classification. *In IEEE 6th International Conference on Advanced Computing (IACC)*, 78-83.

Yigit, V. (2011). Genetik algoritma ile Türkiye net elektrik enerjisi tüketiminin 2020 yılına kadar tahmini. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 3(2), 37-41.

Yuan, C., Liu, S. & Fang, Z. (2016). Comparison of China's primary energy consumption forecasting by using ARIMA (the autoregressive integrated moving average) model and GM (1, 1) model. *Energy*, 100, 384-390.

Zeng, Y. R., Zeng, Y., Choi, B. & Wang, L. (2017). Multifactor-influenced energy consumption forecasting using enhanced back-propagation neural network. *Energy*, 127, 381-396.

Zhang, Y. & Li, Q. (2019). A regressive convolution neural network and support vector regression model for electricity consumption forecasting. *In Future of Information and Communication Conference, Springer, Cham.*, 33-45.

Environmental Impact of Vehicles Waiting at the Signalized Intersections: A Case Study of a Four-Phase Intersection

Emre ARABACI^{1*}, Recep Çağrı ORMAN², Bayram KILIÇ³, Kerem HEPDENİZ⁴
, Bekir YİTİK⁵

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Emin Gülmez Vocational School of Technical Sciences, Department of Automotive Technology, Burdur, Turkey

²Instructor, Gazi University, Tusaş-Kazan Vocational School, Department of Automotive Technology, Ankara, Turkey

³Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Emin Gülmez Vocational School of Technical Sciences, Department of Automotive Technology, Burdur, Turkey

⁴Instructor, Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Emin Gülmez Vocational School of Technical Sciences, Department of Geographic Information Systems, Burdur, Turkey

⁵Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Emin Gülmez Vocational School of Technical Sciences, Department of Desing, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 27.05.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 26.08.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.570622
Araştırma Makalesi/Research Article

ABSTRACT

With the increase in the number of vehicles in traffic, there are many scenarios for traffic flow. On the other hand, the waiting times of the vehicles in traffic are constantly increasing. A misplaced traffic plan leads to traffic congestion and environmental problems. In this study, CO₂ equivalent emission values (carbon footprint) were calculated in order to examine the environmental effects in a four-phase intersection. Equations were derived to calculate CO₂ equivalent emission at the intersection. The effect of the idle stop-start system and the number of electric vehicles was also considered as a future scenario. As a result of the study, it was observed that the small number of electric vehicles decreased the CO₂ equivalent emission at the intersection significantly. However, with the use of the idle stop-start system, it has been observed that CO₂ equivalent emissions can be reduced.

Keywords: Intersection, Carbon Footprint, Emission, Idle Stop-Start.

Sinyalize Kavşaklarda Bekleyen Taşıtların Çevresel Etkileri: Dört Fazlı Bir Kavşak Üzerinden Durum Değerlendirmesi

ÖZET

Trafikteki taşıt sayısının artması ile birlikte trafik akışı için birçok senaryo oluşturulmaktadır. Bununla birlikte taşıtların trafikteki bekleme süreleri de sürekli artmaktadır. Yanlış tasarlanmış bir trafik planı trafik sıkışıklığına ve çevresel problemlere neden olmaktadır. Bu çalışmada dört fazlı bir kavşaktaki çevresel etkilerin incelenmesi için CO₂ eşdeğeri emisyon değerleri (karbon ayak izi) hesaplanmıştır. Kavşaktaki CO₂ eşdeğeri emisyonunun hesaplanabilmesi için eşitlikler türetilmiştir. Bu hesaplamalar yapılırken rölanti stop-start sisteminin ve elektrikli taşıt sayısının etkisi de bir gelecek senaryosu olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışma neticesinde elektrikli taşıt sayısının az miktarda değişimi, kavşakta oluşan CO₂ eşdeğeri emisyonunu önemli derecede azalttığı görülmüştür. Bununla birlikte rölanti stop-start sisteminin kullanılması ile birlikte CO₂ eşdeğeri emisyonun az da olsa azaltılabileceği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kavşak, Karbon Ayak İzi, Emisyon, Rölanti Stop-Start.

1. INTRODUCTION

Human beings have always considered vehicles as a necessity to make life easier. Roads have been created as the vehicles become widespread. Although many methods have been developed to create the layout on these roads, traffic lights are undoubtedly the most effective of these methods (Daganzo&Daganzo, 1997, Pignataro et al., 1973).

Traffic lights were first used in London in 1868 and are still widely used today to keep traffic under control. The only task of the traffic lights used is not to keep traffic under control. With the expansion of motor vehicles, two main environmental problems occurred. These are exhaust gases (exhaust emission) and engine noise (acoustic emission) that threaten the environment directly. Both are the biggest problem that threatens the environment in which we live. When arranging traffic lights, these two environmental problems are taken into account (Pursula, 1999, Kumar et al., 2011).

Nowadays, various models and algorithms have been developed for synchronization of traffic lights. Many factors are considered to determine the duration of these traffic lights. By this time, the characteristic of the signalization changes depending on the traffic density at certain times of the day. In fact, the use of intelligent traffic light systems in which synchronization is regulated according to the traffic density is also widespread (Zhao et. al.,

2011, Malakorn & Park, 2010, Sundar et. al., 2014, Choy et. al., 2003, Polson & Sokolov, 2017).

One of the sources that increase the carbon footprint, which is an important indicator of environmental pollution, is vehicle exhaust emissions. Methods for reducing carbon footprint are an invaluable investment for future generations. There are many considerations such as limiting the number of vehicles, reducing the use of vehicles and dissemination of electric vehicles in order to reduce the primary carbon footprint from vehicles. However, a more important issue to consider is how to reduce the carbon footprint in the current situation (Sovacool & Brown, 2010, Piecky & McKinnon, 2010, Sharma & Mishra, 2013, Qi et. al., 2016).

Thanks to traffic lights, vehicles are stopped for a short time to regulate traffic flow and prevent traffic congestion. The traffic lights allow not only the vehicles but also the pedestrians to move in heavy traffic. However, unnecessary traffic light can cause traffic congestion. Also, a traffic light synchronization may vary depending on the current situation. For example, those who want to go to school in the morning, who want to go to the stadium for a football match, a holiday celebration or a social event can change the traffic flow for a short or long term. However, the morning school going time can be foreseen in a time period and often occurs regularly, while a sudden social event occurs in an unpredictable time period (Polson and Sokolov, 2017, Qi et. al., 2016, Cao et. al., 2016).

Roads were quite simple and traffic lights were not needed before motor vehicles became widespread. With the increase in the number of motor vehicles, intersections have to be formed on intersecting roads. On the other hand, in areas with very heavy and fast traffic, a partial solution to traffic congestion has been established with lower or overpass. As the number of vehicles increases, the waiting time in the red light increases and the green light time decreases. However, vehicles waiting at the red light discharge the intersection as fast as possible. One of the important factors in the arrangement of intersections is parking places with short stops on the road. The increase in the number of vehicles brings along the parking problem in the traffic.

In the literature, there are studies on regulation of traffic flow and improvement of effective traffic flow in order to prevent traffic congestion (Nigarnjanagool & Hussein, 2005, Vallati et. al., 2016, Li et. al. 2016, Qi et. al., 2016, D'Andrea & Marcelloni, 2017, Fouladgar, 2017, Mannion et. al. 2016). In all of these studies, models aimed at preventing traffic

congestion were discussed in detail and optimization of green light duration was taken into consideration. The main purpose here is to ensure that the vehicles wait at the red light for a reasonable period of time and that no traffic flow rupture during the green light. However, unlike the literature, in this study, the effect of red light waiting time instead of green light was investigated. For this, a four-phase intersection model has been created and CO_2 equivalent emissions from vehicles waiting at the intersection for various situations are examined in detail.

2. THEORETICAL AND CONCEPTUAL FRAMEWORK

In addition to the written rules in traffic, the rules that occur naturally can occur over time. However, the natural (or traditional) rules of traffic from country to country and even from city to city may be different. Traffic flow and congestion may vary depending on the geographical, cultural and economic characteristics of the region. In order to ensure the correct flow of traffic, more importantly, the intersection must be positioned correctly. As the population in cities increases, settlements are growing and because of increased transportation distances, it is desirable to have faster traffic flow. However, the urban transportation network, which cannot be designed correctly, brings with it the big problems with the increase of the population and the number of vehicles.

Although intersection structures have various accepted applications, they may also vary according to many factors such as the culture, geographical location, economy and intended use of the country (or region) (Figure 1).

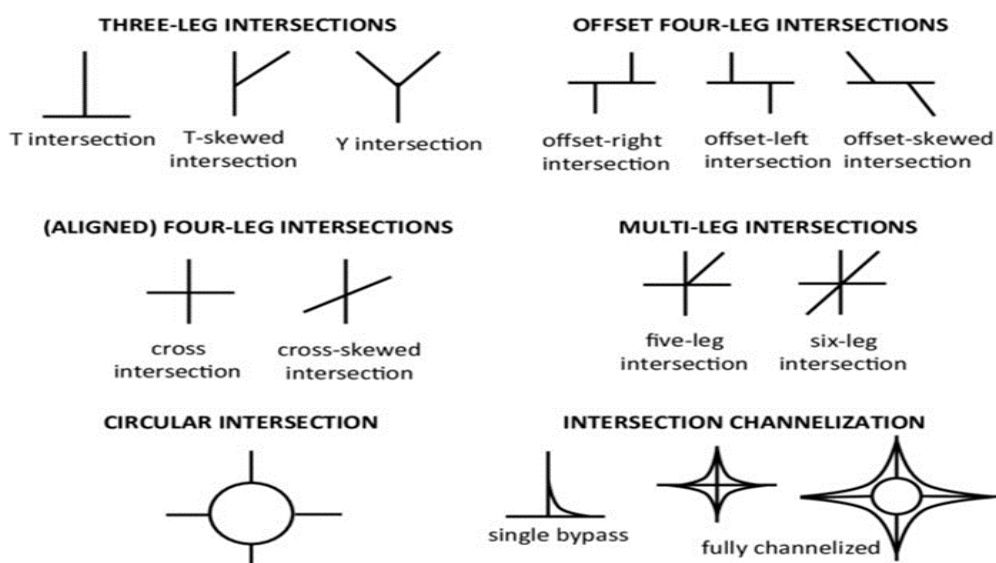

Figure 1. Various intersection layouts (Czarnecki, 2018)

Factors such as the number of lanes in the intersection legs, the number of legs connected to the intersection, the number of phases, and the timing of lights may also change the intersection layout. In addition, special lanes can be created for U-turn at some intersections. The main purpose of all these regulations is to ensure the continuity of traffic flow. However, the four leg cross-intersection (or the intersection) layout chosen here is a simple and classic intersection layout that comes to mind especially in urban traffic. This type of intersection is often preferred because traffic can be arranged for four directions. There are several accepted strategies for the transition order here. For this study, the intersection type formed at the intersection of the boulevard and the secondary road was taken as a reference for the city (Figure 2).

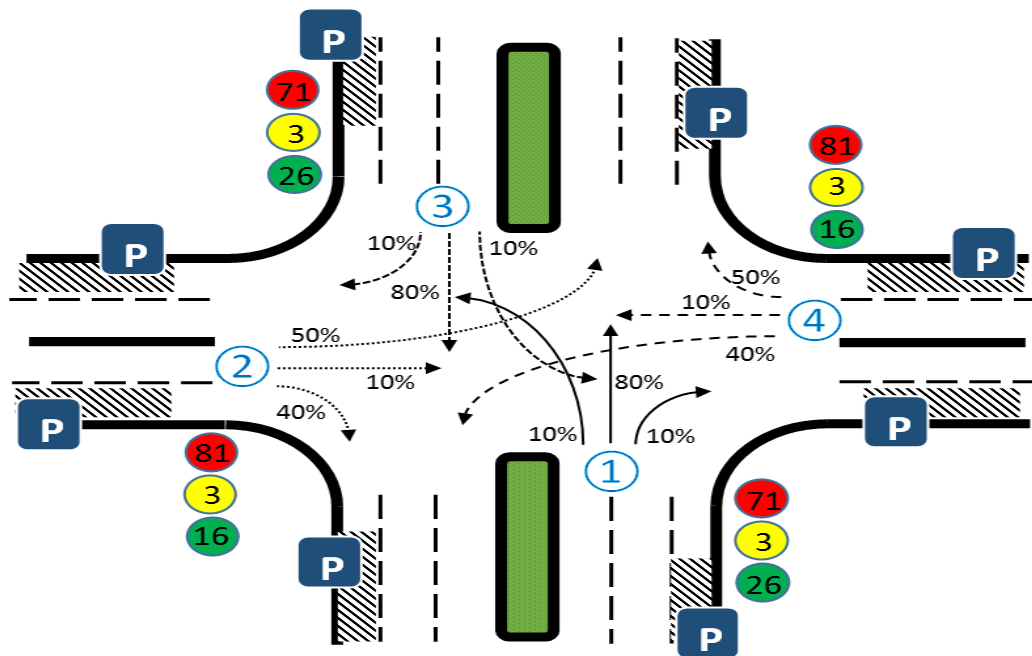

Figure 2. Intersection scheme used in the study

In general, the phase time at the intersections is determined to allow the desired number of vehicles to pass, and this need may vary for each intersection. What is important here is the dwell time between the two green lights. Although it is desirable that the sum of the dwell time and the transition time do not exceed 100 seconds, this is sometimes not possible.

Many different types of route phases can be created at such intersections. These route phases can change several times depending on the traffic density if required. For the intersection scheme used for the study, the layout of a real intersection in the coordinates of 37.456312 and 30.584769 was taken as the numerical study. The period for this intersection is 100 seconds. The green light duration for the boulevard and the secondary road is 26 and 16 seconds,

respectively. The yellow light time is 3 seconds per phase. In each phase, the vehicles can move forward, right or left. In this intersection, rotating vehicles prioritize pedestrian passage. The ratios of the vehicles passing in phases are shown in Figure 2. These times are the actual values for the intersection at the coordinated position.

3. METHODOLOGY

CO₂ equivalent emission value (**CO₂e**, g/L) of a fuel with chemical formula **C_αH_β**, can be calculated as in Eq. 1. Where **ρ_f** (g/L) and **η_b**, mean fuel density and combustion efficiency respectively. **η_b** is generally acceptable as 98%.

$$\text{CO}_2\text{e} = \frac{12\alpha}{12\alpha+\beta} \rho_f \frac{44}{12} \eta_b \quad (1)$$

CO₂e values for gasoline (**C₈H₁₈**), LPG (**C_{3.7}H_{9.4}**) and Diesel (**C₁₆H₃₄**) were calculated as 2431 g/L, 1573 g/L and 2580 g/L, respectively. It is seen that LPG is a greener fuel in terms of **CO₂e** values. However, when the idle fuel consumption is evaluated, the average fuel consumption of gasoline and diesel vehicles in idling conditions can be accepted as 0.8 L/h and 0.5 L/h respectively. The average fuel consumption for cruising vehicles is 15 L/h and 10 L/h respectively for gasoline and diesel vehicles. Although these values appear to be very high, it can be said that there are acceptable values when considering the parameters such as the speed of the vehicles during the crossings and gear shift. It can be assumed that LPG vehicles have 30% more fuel consumption than gasoline vehicles (≈1 L/h for idling, and 19.5 L/h crossing the intersection). Here, the average fuel consumption in the idle depends on the operating condition of the vehicle accessories (radio, air conditioning, headlamps, etc.), climate (hot-cold, wet-dry, rainy-rainy, etc.) and the condition of the vehicle (maintenance of the vehicle on time, vehicle mileage value etc.) should be considered.

The number of vehicles waiting at the intersection may be different at any time of the day. However, the red light waiting time of all vehicles waiting in the red light may be different. With the red light on, the number of vehicles waiting in the red light until the green light comes on increases continuously. This increase may not be regular. It is assumed that the number of vehicles waiting in red light in terms of ease of calculation increases linearly depending on time. The vehicle is expected to arrive every 5 seconds (**t_r = 5**) and to the secondary road every 10 seconds (**t_r = 10**). It is assumed that all vehicles waiting due to red light pass through the intersection during the green light. The number of vehicles waiting in a period for a single phase at a intersection was calculated by the following equation.

$$w = \frac{t_{red}}{t_r} \quad (2)$$

Where w is an integer. The total waiting time ($t_{(r,tot)}$) for one phase is calculated by the following equation.

$$t_{r,tot} = 0.5w(w + 1)t_r \quad (3)$$

Many strategies and algorithms for crossing scenarios in green light at intersections are available in the literature. However, a more simplified model was used for this study. When the green light is on, there may be big differences between the intersection abandonment time of the foremost vehicle and abandonment of the intersection of the rear end of the vehicle. A green light transition is designed in which the first vehicle leaves the intersection in 2 seconds ($t_g = 2$) and the next vehicle leaves 2 seconds later than the vehicles in the previous order. Accordingly, the intersection time ($t_{g,tot}$) can be calculated as follows in the green light period for a phase.

$$t_{g,tot} = 0.5w(w + 1)t_g \quad (4)$$

Here the yellow light duration is considered as the uncertainty period. This can sometimes be included in the red light period, sometimes in green light time. This has been neglected for this study because it is too small compared to other times. According to the literature, it is known that there is a certain delay time during the passage of vehicles in green light. This delay time has also been neglected for this study. Forward-moving vehicles move faster than rotating vehicles. The total CO_2e resulting from vehicles using “i” fuel (gasoline, LPG or diesel) in a period of light for a phase can be calculated as follows.

$$(CO_2e_{tot})_i = 60^{-2} (F_v CO_2e (t_{r,tot} \dot{v}_r + t_{g,tot} \dot{v}_g))_i \quad (5)$$

Here, \dot{v}_r and \dot{v}_g values are the hourly fuel consumption of vehicles in red and green light respectively. The fuels used by the vehicles in the traffic are different from each other. In Turkey, gasoline LPG and diesel utilization (F_v) respectively 25%, 45% and 30%. Accordingly, CO_2e_{tot} value for a phase “j” can be calculated as follows.

$$(CO_2e_{tot})_j = \sum_{i=1}^3 (CO_2e_{tot})_i \quad (6)$$

CO_2e_{tot} value at the intersection is calculated as follows. The calculated value is the value for a period at the intersection.

$$(\text{CO2e}_{\text{tot}})_{\text{intersection}} = \sum_{j=1}^4 (\text{CO2e}_{\text{tot}})_j \quad (7)$$

$(\text{CO2e}_{\text{tot}})_{\text{intersection}}$ value for an hour is expressed as $\text{CO2e}_{\text{flow}}$ and the following equation should be used to calculate this value.

$$\text{CO2e}_{\text{flow}} = \frac{60^2/1000}{t_{\text{intersection}}} (\text{CO2e}_{\text{tot}})_{\text{intersection}} \quad (8)$$

Here $t_{\text{intersection}}$ is the period designed to provide a traffic light cycle in the intersection. The formulas thus indicated are intended for use in a conventional vehicle. With the development of technology, the number of electric and hybrid electric vehicles is increasing day by day. However, in order to incorporate electric and hybrid electric vehicles into these calculations, these vehicles must be located in a number of traffic. Nowadays, idle stop-start system is widely used especially in the vehicles produced in 2015 and later. However, it is not known exactly how efficiently this system is used in vehicles equipped with this technology. In a simple definition, the idle stop-start system is a short stop of the engines of vehicles waiting for the red light. In this way, the CO2e value of the vehicle waiting in the red light of a vehicle using the idle stop-start system is zero. However, the CO2e value during the passage of the electric vehicles at the intersection is also accepted as zero. In this study, if the vehicle ratio F_{iss} using the idle stop-start system for the effect of this system and the electric vehicle ratio are expressed as F_{ev} , Eq. 5 can be rearranged as follows.

$$(\text{CO2e}_{\text{tot}})_i = 60^{-2} (F_v \text{CO2e})_i \left((1 - F_{\text{iss}}) t_{r,\text{tot}} \dot{v}_r + (1 - F_{\text{ev}}) t_{g,\text{tot}} \dot{v}_g \right)_i \quad (9)$$

$F_{\text{iss}} \geq F_{\text{ev}}$ requirement must be met here. Because electric vehicles are also vehicles with idle stop-start system. With the help of the equations presented above, $\text{CO2e}_{\text{flow}}$ value can be calculated for the intersection in Figure 1. Unlike the literature, the equations presented here are simplified without applying any strategy or algorithm for the intersection.

4. NUMERICAL STUDY AND RESULTS

Assuming that all vehicles in the intersection do not use the idle stop-start system, which is not electric or hybrid electric, the results in table 1 are obtained.

Tablo 1. Numerical study results

Parameter	Unit	Using Equation	Intersection Phases				Total
			1 st	2 nd	3 rd	4 th	
w	-	2	14	8	14	8	44
t _{r,tot}	s	3	525	360	525	360	1770
t _{g,tot}	s	4	210	72	210	72	564
(CO ₂ e _{tot}) _{gasoline}	g/s	5	602.69	230.95	602.69	230.95	1667.26
(CO ₂ e _{tot}) _{LPG}	g/s	5	908.41	346.85	908.41	346.85	2510.51
(CO ₂ e _{tot}) _{diesel}	g/s	5	507.94	193.50	507.94	193.50	1402.88
(CO ₂ e _{tot}) _j	g/s	6 and 7	2019.03	771.29	2019.03	771.29	5580.64
CO ₂ e _{flow}	kg/h	8	72.69	27.77	72.69	27.77	200.90

Here the CO₂e_{flow} value is 8 hours and when it is calculated for 360 days, 578.34 tons/annual CO₂e is formed. This is equivalent to the amount of carbon kept by a forest area of 2.76 km² in a year or 1340 barrels of oil (EPA, 2019).

According to the above scenario, approximately 4.562 million vehicles pass through this intersection annually. In addition to this scenario, if vehicles and electric vehicles using the idle stop-start system are included in this calculation, the change of CO₂e_{flow} depending on F_{iss} and F_{ev} change is as follows (Figure 2).

Figure 2 shows that the effect of F_{ev} is higher than F_{iss}. Assuming that all vehicles have idle stop-start system and use this system, the reduction in CO₂e_{flow} e is about 13%. In the case of electric vehicles, the CO₂e_{flow} value decreases depending on the electric vehicle ratio. For example, the effect of 10% F_{ev} and 70% F_{iss} is equal to each other.

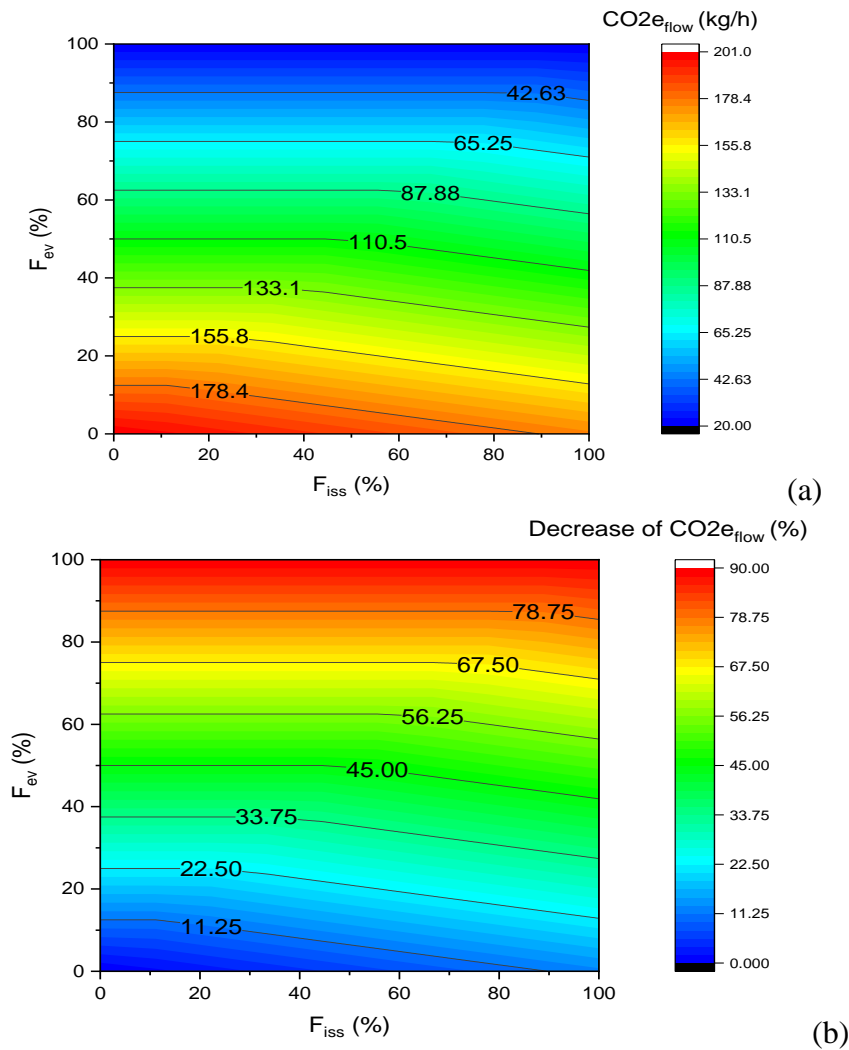

Figure 3. Effect of (a) F_{iss} and (b) F_{ev} on $CO2e_{flow}$

5. CONCLUSION

In this study, CO2 equivalent emission formation for a simple four phase intersection was investigated with a numerical example. Equations are derived to calculate CO2 equivalent emission at the intersection. However, the effect of the number of vehicles using idle stop-start technology and the number of electric vehicles on CO2 equivalent emissions was investigated. The small number of electric vehicles has significantly reduced CO2 equivalent emissions at the intersection. However, with the use of the idle stop-start system, it has been observed that CO2 equivalent emissions can be reduced. The idle stop-start system not only prevents CO2 equivalent emissions, but also significantly reduces the acoustic emissions from vehicles. Roadside vehicle parks should also be kept under control to ensure an effective flow of traffic at intersections. Thus, the intersection light cycle process can be optimized as the number of vehicles passing through the intersection in a green light period will be increased.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Cao, Z., Jiang, S., Zhang, J. & Guo, H. (2016). A unified framework for vehicle rerouting and traffic light control to reduce traffic congestion. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 18(7), 1958-1973. <https://doi.org/10.1109/TITS.2016.2613997>
- Choy, M. C., Srinivasan, D. & Cheu, R. L. (2003). Cooperative, hybrid agent architecture for real-time traffic signal control. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics-Part A: Systems and Humans*, 33(5), 597-607. <https://doi.org/10.1109/TSMCA.2003.817394>
- Czarnecki, K. (2018). Operational world model ontology for automated driving systems - part 1: road structure. *Waterloo Intelligent Systems Engineering (WISE) Lab, University of Waterloo*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.15521.30568>
- Daganzo, C. & Daganzo, C. F. (1997). *Fundamentals of transportation and traffic operations (Vol. 30)*. Oxford: Pergamon.
- D'Andrea, E. & Marcelloni, F. (2017). Detection of traffic congestion and incidents from GPS trace analysis. *Expert Systems with Applications*, 73, 43-56. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2016.12.018>
- EPA. *Greenhouse gas equivalencies calculator*. Accessed: 24.05.2019, <https://www.epa.gov/energy/greenhouse-gas-equivalencies-calculator>
- Ewing, R. & Dumbaugh, E. (2009). The built environment and traffic safety: a review of empirical evidence. *Journal of Planning Literature*, 23(4), 347-367. <https://doi.org/10.1177%2F0885412209335553>
- Fouladgar, M., Parchami, M., Elmasri, R. & Ghaderi, A. (2017). Scalable deep traffic flow neural networks for urban traffic congestion prediction. In *2017 International Joint Conference on Neural Networks (IJCNN)* (pp. 2251-2258). IEEE. <https://doi.org/10.1109/IJCNN.2017.7966128>
- Kumar, P., Ketzel, M., Vardoulakis, S., Pirjola, L., & Britter, R. (2011). Dynamics and dispersion modelling of nanoparticles from road traffic in the urban atmospheric environment—a review. *Journal of Aerosol Science*, 42(9), 580-603. <https://doi.org/10.1016/j.jaerosci.2011.06.001>
- Li, Z., Shahidehpour, M., Bahramirad, S., & Khodaei, A. (2016). Optimizing traffic signal settings in smart cities. *IEEE Transactions on Smart Grid*, 8(5), 2382-2393. <https://doi.org/10.1109/TSG.2016.2526032>
- Malakorn, K. J., & Park, B. (2010). Assessment of mobility, energy, and environment impacts of IntelliDrive-based Cooperative Adaptive Cruise Control and Intelligent Traffic Signal control. In *Proceedings of the 2010 IEEE International Symposium on Sustainable Systems and Technology* (pp. 1-6). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ISSST.2010.5507709>
- Mannion, P., Duggan, J., & Howley, E. (2016). An experimental review of reinforcement learning algorithms for adaptive traffic signal control. In *Autonomic Road Transport Support Systems* (pp. 47-66). Birkhäuser, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-25808-9_4
- Nigarnjanagool, S., & Hussein, D. I. A. (2005). Evaluation of a dynamic signal optimisation control model using traffic simulation. *IATSS research*, 29(1), 22-30. [https://doi.org/10.1016/S0386-1112\(14\)60115-1](https://doi.org/10.1016/S0386-1112(14)60115-1)
- Piecyk, M. I., & McKinnon, A. C. (2010). Forecasting the carbon footprint of road freight transport in 2020. *International Journal of Production Economics*, 128(1), 31-42. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2009.08.027>
- Pignataro, L. J., Cantilli, E. J., Falcocchio, J. C., Crowley, K. W., McShane, W. R., Roess, R. P., & Lee, B. (1973). *Traffic engineering: theory and practice*. New Jersey, ABD: Prentice-Hall.
- Polson, N. G., & Sokolov, V. O. (2017). Deep learning for short-term traffic flow prediction. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 79, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.trc.2017.02.024>

Pursula, M. (1999). Simulation of traffic systems-an overview. *Journal of geographic information and decision analysis*, 3(1), 1-8.

Qi, L., Zhou, M., & Luan, W. (2016). A two-level traffic light control strategy for preventing incident-based urban traffic congestion. *IEEE transactions on intelligent transportation systems*, 19(1), 13-24. <https://doi.org/10.1109/TITS.2016.2625324>

Sharma, S., & Mishra, S. (2013). Intelligent transportation systems-enabled optimal emission pricing models for reducing carbon footprints in a bimodal network. *Journal of Intelligent Transportation Systems*, 17(1), 54-64. <https://doi.org/10.1080/15472450.2012.708618>

Sovacool, B. K., & Brown, M. A. (2010). Twelve metropolitan carbon footprints: A preliminary comparative global assessment. *Energy policy*, 38(9), 4856-4869. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.10.001>

Sundar, R., Hebbar, S., & Golla, V. (2014). Implementing intelligent traffic control system for congestion control, ambulance clearance, and stolen vehicle detection. *IEEE Sensors Journal*, 15(2), 1109-1113. <https://doi.org/10.1109/JSEN.2014.2360288>

Vallati, M., Magazzeni, D., De Schutter, B., Chrapa, L., & McCluskey, T. L. (2016). Efficient macroscopic urban traffic models for reducing congestion: a PDDL+ planning approach. In *Thirtieth AAAI Conference on Artificial Intelligence*.

Zhao, D., Dai, Y., & Zhang, Z. (2011). Computational intelligence in urban traffic signal control: A survey. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part C (Applications and Reviews)*, 42(4), 485-494. <https://doi.org/10.1109/TSMCC.2011.2161577>

Bir Tuğla Üretim İşletmesi ve İlişkili Sektörlerin Karşılaştırmalı Finansal Analizi

Harun ÖĞÜNÇ^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Management, Department of Accounting and Financial Management, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 18.05.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 26.08.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.567335
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

İnşaat sektörü, kendisine girdi sağlasın veya sağlamasın, birçok alanda mal ve hizmet üretimini önemli ölçüde etkileyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla tuğla ve çimento gibi girdiler, inşaat sektöründeki dalgalanmalardan az veya çok etkilenmektedir. Çalışmamızda ele alınan tuğla üretim işletmesi de inşaat sektörüne girdi sağlamaktadır. Bu nedenle bir tuğla üretim işletmesinin 2014, 2015 ve 2016 yıllarına ait finansal verilerinden elde edilen oranlar ile “imalat işletmeleri, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatını yapan işletmeler, kilden inşaat malzemesi üreten işletmeler, inşaat sektörü ve bina inşaatı yapan işletmeler”e ait oranlar karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın amacı, belirlenen yıllar içerisinde tuğla üretim işletmesine ait oranların ilişkili sektörlerdeki oranlarla ne düzeyde benzerlik gösterdiğinin belirlenmesidir. Karşılaştırma yapılırken oran analizine ait stok, kârlılık ve satışları esas alan bazı oranlar kullanılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, incelenen tuğla üretim işletmesinin özellikle stoklar/dönen varlıklar oranı, faaliyet kârı/net satışlar oranı, brüt satış kârı/net satışlar oranı ve satılan malın maliyeti/net satışlar oranının karşılaştırılan sektör ve işletme gruplarından farklı bir seyir izlediği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Tuğla Üretim İşletmesi, İnşaat Sektörü, Finansal Analiz.

Comparative Financial Analysis of A Brick Production Plant and Related Sectors

ABSTRACT

The construction sector, whether or not it provides input, has a feature that significantly affects the production of goods and services in many areas. Therefore, inputs such as bricks and cement are more or less affected by fluctuations in the construction sector. The brick production enterprise which is discussed in our study also provides input to the construction sector. For this reason, the ratios obtained from the financial data of a brick production enterprise for 2014, 2015 and 2016 and the ratios of “manufacturing enterprises, enterprises manufacturing other non-metallic mineral products, enterprises producing clay construction materials, construction enterprises and building construction enterprises” were compared.

The aim of this study is to determine the similarity of the ratios of brick production enterprises with the ratios in the related sectors. Some ratios based on inventory, profitability and sales of ratio analysis were used in comparison. As a result of the study, it is observed that the brick production enterprise, especially stocks/current assets ratio, operating profit/net sales ratio, gross sales profit/net sales ratio and cost of goods sold/net sales ratio are different from the compared sectors.

Keywords: Brick Production Enterprise, Construction Sector, Financial Analysis.

1. GİRİŞ

Ülke kaynaklarının etkin kullanımı ve katma değer sağlayan üretim faaliyetlerinin yaygınlaşması, ekonomik bağımsızlık için temel gereksinimlerdenidir. Ancak sadece “üretebilir” olmak, faaliyetlerin sürdürülebilirliği için yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda kârlılık ve verimliliğin de sağlanması ve devam ettirilebilmesi gerekmektedir. Buna karşılık genel ekonomik durum ve sektörel durgunluk gibi bazı koşullar altında sadece kâr odaklı düşünmek yerine mevcut durumun korunması ve işletmenin sürekliliğinin sağlanması daha önemli bir hâl alabilmektedir. Dolayısıyla işletmeyi dış etkenlerden bağımsız düşünmek yerine özellikle içerisinde bulunduğu ve ilişkili olduğu sektörler ile birlikte değerlendirmek daha sağlıklı karar vermeye yardımcı olacaktır. Bu noktada işletmelerin değerlendirmeye tabi tutulması için borç ödeme gücü, kaynakların yapısı, faaliyet devir hızı ve kârlılıkla ilgili detaylı bir analize ihtiyaç duyulmaktadır ve oran analizi bu aşamada önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır.

Çalışmamızda bir tuğla üretim işletmesine ait 2014-2015-2016 yıllarındaki finansal oranların, ilişkili sektörler olan “kilden inşaat malzemeleri imalatı yapan işletmeler”, “diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük ölçekli işletmeler”, “küçük ölçekli imalat

işletmeleri”, “inşaat sektörü” ve “bina inşaatı yapan işletmeler”e ait oranlarla hangi ölçüde benzerlik gösterdiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda oran analizine ait stoklar/dönen varlıklar oranı, alacak devir hızı, çalışma sermayesi devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, net kâr/aktif toplam oranı, net kâr/net satışlar oranı, faaliyet kârı/net satışlar oranı, brüt satış kârı/net satışlar oranı ve satılan malın maliyeti/net satışlar oranı kullanılmıştır.

2. MALİ ANALİZ

Bir işletmenin faaliyetleri, sadece işletme sahiplerini ilgilendirmekle kalmayıp işletme çalışanları başta olmak üzere tedarikçiler, müşteriler, finans kurumları ve devlet gibi çok sayıda tarafı doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. İşletme faaliyetlerinin sonuçları olarak hazırlanan mali tablolar ise çoğu zaman ihtiyaca uygun ve anlaşılır bilgi ortaya koymakta yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, mali analiz amacıyla kullanılan trend analizi, yatay analiz, dikey analiz ve oran analizi, işletmelerin mali durumunun daha net bir şekilde ortaya koyulmasını sağlayan yöntemler olarak karşımıza çıkmakta olup işletme yönetiminin geleceğe dair karar vermesi noktasında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

Trend analizinde yıllar itibariyle mali tablo kalemlerinde ortaya çıkan değişim incelenebilmektedir. Dikey analizde mali tablonun aynı yıla ait verilerinin grup içerisinde veya aktif/pasif içerisinde yüzde olarak ne kadar paya sahip olduğu gözlenebilmektedir. Yatay analizde birbirini takip eden yıllarda mali tablo kalemlerindeki artış veya azalışlar gözlenebilmektedir. Oran analizinde ise birbiri ile ilişki kurulabilen mali tablo kalemlerinin oranlanması yoluyla ilgili yılda işletmenin borç ödeme gücü, faaliyet etkinliği, finansal durumu ve kârlılığın ilişkinde sonuçlar ortaya koyulabilmektedir.

Çalışmamızda stoklar/dönen varlıklar oranı, alacak devir hızı, çalışma sermayesi devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, net kâr/aktif toplam oranı, net kâr/net satışlar oranı, faaliyet kârı/net satışlar oranı, brüt satış kârı/net satışlar oranı ile satılan malın maliyeti/net satışlar oranı kullanılarak 2014-2016 döneminde, araştırma yapılan tuğla üretim işletmesinin, içerisinde bulunduğu imalat alt sektörleri, inşaat sektörü ve bina inşaatı gerçekleştiren işletmelerin oranlarıyla karşılaştırılması sağlanmıştır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Mali analiz teknikleri; geçmiş dönem verileri, sektör ortalamaları ve standart oranlar kullanılarak işletmelerin kârlılık, verimlilik, borçlanma vb. durumlarını ortaya koymaktadır ve bu konuda yapılmış çalışmaların bazıları aşağıda sunulmuştur.

Yurdakul ve İç (2003), Türkiye'deki otomotiv sanayiinde faaliyet gösteren ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören büyük ölçekli beş firmayı derecelendirmeyi amaçladığı çalışmada TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemini kullanarak firma performansını ortaya koymaya çalışmıştır. Elde edilen bulgulara göre, firma başarısını ölçmek için önerilen modelin benzer büyüklüğe sahip firmalar için aynı kriterler uygulanması durumunda faydalı bir yaklaşım olduğu belirlenmiştir.

Gökçen (2004), mali tablo analizi üzerinde enflasyonun ne gibi etkilere sahip olduğu üzerinde durduğu çalışmada, mali analiz tekniklerini örneklerle açıklamış ve mali tablo analizinden anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi için öncelikle mali tabloların enflasyon düzeltilmesine tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir.

Altaş ve Giray (2005), mali başarısızlık riski bulunan işletmelerin belirlenmesi için bir model geliştirmeyi amaçlamış ve bu amaçla tekstil sektöründe faaliyet gösteren İMKB'ye kayıtlı işletmelerin 2001 yılına ait bilançoları kullanılarak oran analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre tekstil sektöründe olup İMKB'de işlem gören işletmelerin mali başarısızlığa uğramalarında en önemli etkenin "likidite" olduğu ortaya koyulmuştur.

Özgülbaş vd. (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yayımladığı özel hastane sektörüne ait mali tablolardaki kalemler kullanılarak oran analizi ve trend analizi yapılmış ve bu sektörün finansal durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca Mann-Whitney U testi ile finansal performansa etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre stok devir hızı, performansı etkileyen bir yapıya sahip değilken banka kredilerinin payındaki değişimin işletme performansını etkilediği görülmüştür.

Dumanoğlu ve Ergül (2010), İMKB'de işlem gören ALCTL, ANELT, ARENA, ASELS, ESCOM, INDES, KAREL, LINK, LOGO, NETAS, PKART kodlu onbir teknoloji şirketinin mali tablolarını kullanarak 2006-2009 yılları arasında bu şirketlere ait mali performansları TOPSIS yöntemiyle analiz etmiş ve karşılaştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre mali performans açısından en başarılı şirket 2006, 2007 ve 2008 yıllarında ARENA iken 2009 yılında PKART olmuştur.

Uyar ve Okumuş (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmada İMKB'de işlem gören üretim işletmelerinin küresel ekonomik krizden etkilenme düzeylerinin finansal oranlar aracılığıyla ortaya koyulması amaçlanmış olup bu kapsamda likidite, varlık devir hızı, kârlılık

oranları ve mali yapı oranlarının söz konusu işletmeler üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre kriz döneminde işletmelerin likidite oranlarında, varlık devir hızlarında ve kârlılık oranlarında düşme gözlenirken stok devir hızı ve alacak devir hızında anlamlı bir farkın ortaya çıkmadığı, borçlanmada ise artış olduğu belirlenmiştir.

Akyüz vd. (2011), seramik sektöründe faaliyet gösteren ve İMKB’de işlem gören bir işletmenin 1998-2008 dönemindeki finansal performansını TOPSIS yöntemiyle değerlendirmiş ve işletmenin başarı durumu yıllar itibariyle ortaya koyulmuştur. Çalışma sonucunda en başarılı geçirilen yılın 2005, en başarısız geçirilen yılın ise 2003 olduğu ve yıllar itibariyle tutarlı bir gelişmenin gösterilemediği belirlenmiştir.

Özer (2012), eğitim ve araştırma hastanesi olarak faaliyet gösteren bir kuruma ait mali tabloları kullanarak oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemlerini uygulamıştır. Elde edilen sonuçlara göre 2008 ve 2009 yıllarında ticari alacakların tahsilinde sorun yaşandığı, 2008 yılında zarar eden hastanenin 2009 ve 2010 yıllarında kâra geçtiği belirlenmiştir.

Akın ve Ece (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada İMKB’de işlem gören sigorta şirketleri ele alınmıştır. Söz konusu şirketlerin 2006-2010 dönemine ait finansal performanslarını ölçmek amacıyla oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre sigorta sektörü, finansal krizin etkilerini öngörebildiği için bu sektördeki şirketler piyasa değerini koruyabilmiştir.

Karadeniz vd. (2014), spor şirketlerini incelediği çalışmada Borsa İstanbul’da (BİST) işlem gören dört spor şirketinin verilerini kullanarak finansal performanslarını oran analizi yöntemiyle belirleyip bu şirketlerin iflas risklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre spor şirketleri finansal yükümlülüklerini yerine getirme konusunda sorunlarla karşılaşmakta olup varlıklarını etkin bir şekilde kullanamamakta ve Altman Z değeri sonuçlarına göre iflas riski taşımaktadırlar.

Akbulut ve Rençber (2015), BİST’te işlem gören imalat sektöründeki işletmeleri ele aldıkları çalışmada oran analizi ile TOPSIS yöntemlerini kullanarak bu işletmelerin finansal performanslarını ölçmeyi amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlara göre işletmelerin finansal performansları ile borsa performansları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Selimoğlu ve Orhan (2015), finansal başarısızlığı ölçmeyi amaçladıkları çalışmada BİST’te işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmelerine ait verileri kullanarak oran

analizi ve diskriminant analizini uygulamıştır. Çalışma sonucunda başarılı ve başarısız işletmelerin belirlenmesi için kullanılan 23 finansal oran içerisinde 7 finansal oranın anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Demir ve Çelik (2015) tarafından ihracat yapan 882 firmaya ait verilerin incelendiği çalışmada, bu firmaların mali tabloları analiz edilerek TCMB tarafından yayınlanan analizlerle karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ihracatçı firmaların genel olarak banka kredilerine erişim düzeyinin daha iyi olduğu ve piyasa koşullarından daha az etkilendiği ortaya koyulmuştur.

Karadeniz vd. (2015), TCMB tarafından yayınlanan finansal oranları kullanarak karayollarında yolcu taşımacılığı yapan işletmelere oran analizi yöntemini uygulamış ve söz konusu sektörün finansal durumunu yorumlamıştır. Çalışma sonucunda sektörün sabit varlık yatırımının ağırlıklı olduğu, likidite oranları açısından zayıf bir yapıya sahip olduğu, yabancı kaynak ağırlıklı olduğu için finansal riskinin yüksek olduğu, varlıklarını etkin şekilde kullanmadığı ve kârlılık oranları açısından negatif bir yapıya sahip olduğu ortaya koyulmuştur.

İskenderoğlu vd. (2015), enerji sektörünü ele aldıkları çalışmada TCMB tarafından yayınlanan sektör bilançolarından faydalanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki enerji sektörü ile Avrupa enerji sektörüne ait mali analizi gerçekleştirmek için oran analizi yöntemini kullanmış ve sonuçları karşılaştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre Avrupa enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin likidite, finansal yapı, verimlilik ve kârlılık açısından Türkiye enerji sektöründeki işletmelere göre daha iyi performans gösterdikleri ortaya koyulmuştur.

Karadeniz vd. (2016), konaklama sektörünü ele aldıkları çalışmada TCMB tarafından yayınlanan konaklama sektörüne ait mali tablo verilerini kullanmış olup 2012, 2013 ve 2014 yıllarında meydana gelen değişimleri işletme büyüklüklerine göre karşılaştırmalı tablolar analizi tekniğini kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre sadece büyük ölçekli firmaların varlık-kaynak dengesine dikkat ettiği görülmüştür. Ayrıca genel yönetim gideri, finansman gideri ve kambiyo zararlarının küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerde kâr artışına engel olduğu ortaya koyulmuştur.

Hacıevliyagil ve Şit (2016), imalat sektörünü ele aldıkları çalışmada bu sektördeki firmaların finansal oranları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamış ve nakit oranı haricinde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

İltaş (2016), TCMB tarafından yayınlanan sektör bilançolarından faydalandığı çalışmada “işletme sermayesi gereksinimi ile nakde dönüşüm süresi, kaldıraç oranı, cari oran ve aktif kârlılığı arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı”nı tespit etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda işletme sermayesi gereksinimi, nakde dönüşüm süresi, kaldıraç oranı, cari oran ve aktif kârlılığı arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca kaldıraç oranı ve cari oran arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Özolgun (2017), mali analizin işletmeler için önemi üzerinde durduğu çalışmada karşılaştırmalı tablolar analizi yöntemini bir örnek ile açıklamış ve söz konusu yöntemle göre ulaştığı sonuçları yorumlamıştır.

Ersöz (2017), bir üniversite ve bir büyükşehir belediyesini incelediği çalışmada mali tablo verilerini kullanarak kamu kurumlarında mali tablo analiz yöntemlerinin uygulanabilirliği üzerinde durmuştur. Elde edilen sonuçlara göre mali tablo analiz tekniklerinin kamu sektörüne ait mali tablolarda da uygulanabileceği; ancak özellikle oran analizi konusunda bazı idarelerin görev ve faaliyetleriyle uyumlu şekilde özel oranların belirlenip uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Öğünç (2018), TCMB tarafından yayınlanan sektör istatistiklerinden gıda ve tekstil sektörlerine ait 2014, 2015 ve 2016 yıllarındaki mali bilgileri kullanarak küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler açısından söz konusu sektörleri oran analizi yöntemiyle karşılaştırmaya tabi tutmuştur. Elde edilen sonuçlara göre genel olarak küçük ölçekli işletmelerin daha olumsuz bir görünüme sahip olduğu ve gıda sektöründe borç ödeme güçlüğü yaşandığı belirlenmiştir. Ayrıca tekstil sektöründe alacak tahsil süresinin uzun olması önemli bir sorun olarak görünmektedir.

Yapılan literatür araştırması sonucunda tuğla sektörü, inşaat sektörü ve imalat sektörünü bir arada değerlendirip finansal açıdan karşılaştıran herhangi bir çalışmaya ulaşılamaması nedeniyle bu çalışma önem arz etmekte olup literatürdeki eksikliğin kapatılmasına yardımcı olması beklenmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışmada, Türkiye’de önemli bir ekonomik role sahip olan inşaat sektörünün temel girdilerinden biri konumundaki tuğlanın üretildiği bir işletmeye ait oranlar ile tuğla üretim işletmesinin dâhil olduğu “kilden inşaat malzemeleri imalatı yapan işletmeler”, bir üst sektör

olarak “diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük ölçekli firmalar”, “küçük ölçekli imalat işletmeleri” ile “inşaat sektörü” ve “bina inşaatı işletmeleri”ne ait oranların karşılaştırılıp yorumlanması amaçlanmaktadır.

Tuğla üretim işletmesi dışındaki veriler, TCMB tarafından düzenli olarak yayınlanan sektör bilançoları istatistiklerinden elde edilmiştir. Söz konusu veriler TCMB tarafından yayınlanan mevcut son çalışma olması nedeniyle 2014-2016 dönemi çalışmada esas alınmıştır. Ayrıca sektör bilançolarındaki işletme sayısının ve dolayısıyla sektörlere ait mali verilerin kapsamının her dönemde farklılık arz etmesi nedeniyle önceki yıllara ait veriler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda tuğla sektörüne ait finansal oranların sözü edilen sektörlerle daha önce karşılaştırılmamış olması açısından bu çalışma önem arz etmekte olup, çalışmada sadece TCMB ile finansal bilgilerini paylaşan işletmelere ait verilerin yer alması, belirli yılları kapsaması ve belirli oranların kullanılması nedeniyle çalışmanın kapsamı sınırlı düzeydedir.

5. ARAŞTIRMANIN UYGULANMASI

TCMB ülke genelindeki imalat sektörlerine ve imalat dışı sektörlerle ait yıllık mali tabloları 1990 yılından bu yana düzenli bir şekilde yayınlamak suretiyle geniş bir kullanıcı kitlesine düzenli ve kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Ancak bu bilgilerin işletmelerden gönüllülük esasına dayalı olarak temin edilmesi nedeniyle söz konusu bilgilerin tüm sektörü kapsadığı söylenemez (www.tcmb.gov.tr).

10 milyon Euro'nun altında net satış tutarına sahip olan işletmeler küçük ölçekli işletme olarak dikkate alındığı için (<http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2017/Raporlar/sunus.pdf>), çalışmada karşılaştırmaya tabi tutulan tuğla üretim işletmesi küçük ölçekli işletme sınıfına dâhil olmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırma kapsamında, ilgili sektör ve alt sektörlerdeki küçük işletmelere ait veriler esas alınmıştır.

Tuğla üretim işletmesi, imalat alt sektörleri içerisinde “C23: Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı” içerisinde yer almaktadır ve bu sektörde toplam 272 firmaya ait mali tablo bilgisi kullanılmıştır (<http://www.tcmb.gov.tr>). C23 olarak sınıflandırılan bu kategoride yer alan alt gruplar Tablo 1’de sıralanmıştır.

Tablo 1. C23: Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı kapsamındaki üretim grupları

C23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
23.1	Cam ve cam ürünleri imalatı
23.11	Düz cam imalatı
23.12	Düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi
23.13	Çukur cam imalatı
23.14	Cam elyafı imalatı
23.19	Diğer camların imalatı ve işlenmesi (teknik amaçlı cam eşyalar dâhil)
23.2	Ateşe dayanıklı (refrakter) ürünlerin imalatı
23.3	Kilden inşaat malzemeleri imalatı
23.31	Seramik karo ve kaldırım taşları imalatı
23.32	Fırınlanmış kilden tuğla, karo ve inşaat malzemeleri imalatı
23.4	Diğer porselen ve seramik ürünlerin imalatı
23.41	Seramik ev ve süs eşyaları imalatı
23.42	Seramik sıhhi ürünlerin imalatı
23.43	Seramik yalıtkanların (izolatörlerin) ve yalıtkan bağlantı parçalarının imalatı
23.44	Diğer teknik seramik ürünlerin imalatı
23.49	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer seramik ürünlerin imalatı
23.5	Çimento, kireç ve alçı imalatı
23.51	Çimento imalatı
23.52	Kireç ve alçı imalatı
23.6	Beton, çimento ve alçıdan yapılmış eşyaların imalatı
23.61	İnşaat amaçlı beton ürünlerin imalatı
23.62	İnşaat amaçlı alçı ürünlerin imalatı
23.63	Hazır beton imalatı
23.64	Toz harç imalatı
23.65	Lif ve çimento karışımli ürünlerin imalatı
23.69	Beton, alçı ve çimentodan yapılmış diğer ürünlerin imalatı
23.7	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve bitirilmesi
23.9	Aşındırıcı ürünlerin ve başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
23.91	Aşındırıcı ürünlerin imalatı
23.99	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, 2018

Tablo 1’de sunulan sınıflandırmada bir alt grup olan “23.3: Kilden inşaat malzemeleri imalatı” içerisindeki “23.32: Fırınlanmış kilden tuğla, karo ve inşaat malzemeleri imalatı”, tuğla üretim işletmesinin yer aldığı grubu temsil etmektedir. Ancak 23.32 kodlu gruba ait verilere ulaşamadığı için tuğla üretim işletmesine ait veriler ile sektördeki diğer elde edilen veriler karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu kapsamda küçük ölçekli imalat işletmeleri, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatını yapan tüm işletmeler ve aynı gruba ait küçük işletmelere ait bazı bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Küçük ölçekli imalat ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatını yapan işletmelere ait bazı bilgiler

Firma Özellikleri	İmalat, Küçük Ölçekli Firmalar		Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı		Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı, Küçük Ölçekli Firmalar	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İncelenen Firma Sayısı	1467	100,0	272	100,0	160	100,0
Küçük Ölçekli Firmalar	1467	100,0	160	58,8	-	-
Orta Ölçekli Firmalar	-	-	77	28,3	-	-
Büyük Ölçekli Firmalar	-	-	35	12,9	-	-
Anonim Şirket Sayısı	694	47,3	162	59,6	78	48,8
Limited Şirket Sayısı	773	52,7	110	40,4	82	51,3
Kâr Eden Firma Sayısı	1002	68,3	198	72,8	115	71,9
Zarar Eden Firma Sayısı	464	31,6	74	27,2	45	28,1
Kâr/Zarar Oluşmayan Firma Sayısı	1	0,1	-	-	-	-

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, 2018.

Tablo 2 incelendiğinde küçük ölçekli 1467 imalat işletmesine ait verinin kullanıldığı, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatını yapan toplam 272 firma içerisinde 160 işletmenin küçük ölçekli olduğu ve bu işletmelerin söz konusu grup içerisinde yüzde 59 paya sahip olduğu görülmektedir.

Tuğla, inşaat sektörünün temel girdilerinden biri olması nedeniyle çalışmada inşaat sektörüne ait veriler de karşılaştırmaya tabi tutulmuş olup inşaat sektörü ve bina inşaatı sektörüne ait bazı bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İnşaat ve bina inşaatı sektörlerine ait bazı bilgiler

Firma Özellikleri	İnşaat		Bina İnşaatı	
	Sayı	%	Sayı	%
İncelenen Firma Sayısı	945	100,0	695	100,0
Küçük Ölçekli Firmalar	408	43,2	307	44,2
Orta Ölçekli Firmalar	341	36,1	247	35,5
Büyük Ölçekli Firmalar	196	20,7	141	20,3
Anonim Şirket Sayısı	497	52,6	368	52,9
Limited Şirket Sayısı	446	47,2	325	46,8
Komandit Şirket	1	0,1	1	0,1
Adi Komandit Şirket	1	0,1	1	0,1
Kâr Eden Firma Sayısı	540	57,1	372	53,5
Zarar Eden Firma Sayısı	402	42,5	320	46,0
Kâr/Zarar Oluşmayan Firma Sayısı	3	0,3	3	0,4

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, 2018.

Tablo 3 incelendiğinde inşaat sektöründe 945 işletmeye ve bina inşaatıyla ilgilenen 695 işletmeye ait bilginin elde edildiği ve bunlar içerisinde en yüksek paya inşaat sektöründe yüzde 43, bina inşaatı işletmelerinde ise yüzde 44 oranla küçük ölçekli işletmelerin sahip olduğu görülmektedir.

Kâr amacı olsun veya olmasın tüm işletmelerin mal veya hizmet satışı gerçekleştirmek amacıyla faaliyet gösterdiği bir gerçektir. Ancak mevcut varlıklarla ne ölçüde satış yapıldığı, satışların maliyeti ve nakde dönüşüm süresi, satışlar karşılığında ne kadar kâr elde edildiği ve elde edilen kârın ne kadarının esas faaliyetlerden elde edildiği gibi belirsizlikler, işletme yönetiminde önemli risk unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu belirsizlikler dikkate alınarak belirlenen oranlar, karşılaştırma yapmak amacıyla seçilmiş ve Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Hesaplama kullanılan oranlar

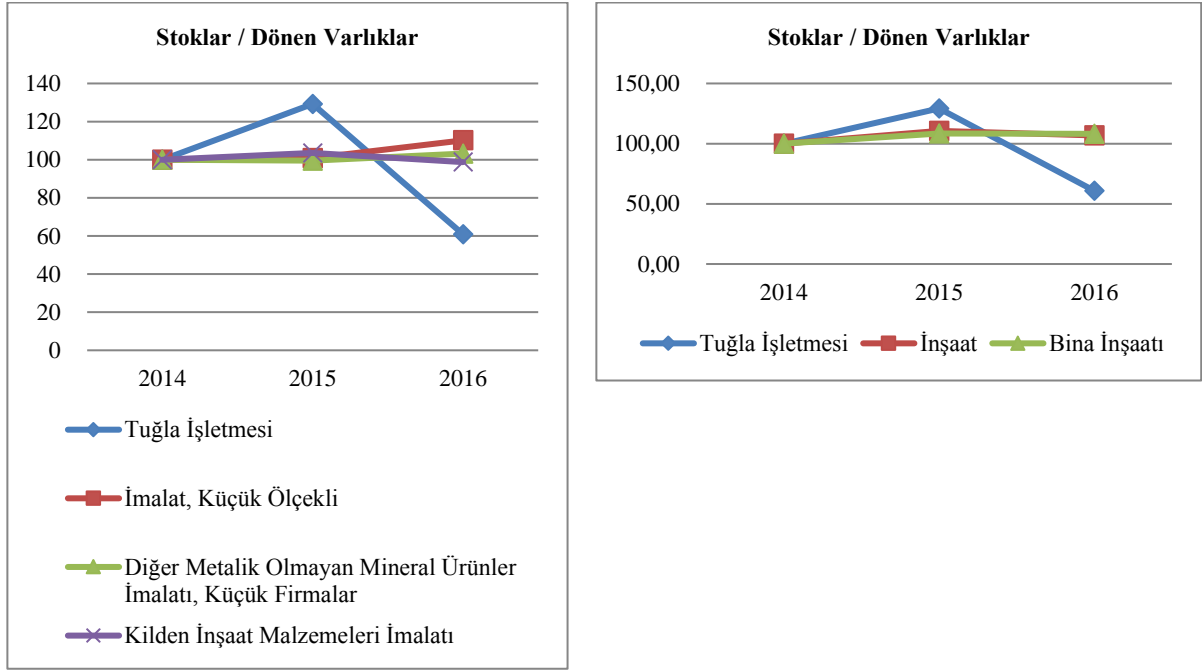
Stoklar / Dönen Varlıklar Oranı
Alacak Devir Hızı = Net Satışlar / (Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Uzun Vadeli Ticari Alacaklar)
Çalışma Sermayesi Devir Hızı = Net Satışlar / Dönen Varlıklar
Maddi Duran Varlık Devir Hızı = Net Satışlar / Maddi Duran Varlıklar (Net)
Net Kâr / Aktif Toplam Oranı
Net Kâr / Net Satışlar Oranı
Faaliyet Kârı / Net Satışlar Oranı
Brüt Satış Kârı / Net Satışlar Oranı
Satılan Malın Maliyeti / Net Satışlar Oranı

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>, 2018.

Tablo 4’te verilen oranların sonuçları dikkate alınarak ayrıca eğilim yüzdeleri de hesaplanmıştır. Söz konusu karşılaştırmalar ve bu karşılaştırmalara ait grafik görüntüleri “stoklar/dönen varlıklar” oranından başlanarak sırasıyla aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Stoklar / dönen varlıklar

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,32	0,42	0,20	100	129	61
İmalat, Küçük Ölçekli	34,49	34,78	37,99	100	101	110
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	34,97	34,80	36,10	100	100	103
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	29,86	30,92	29,48	100	104	99
Tuğla İşletmesi	0,32	0,42	0,20	100	129	61
İnşaat	23,63	26,14	25,23	100	111	107
Bina İnşaatı	36,28	39,34	39,25	100	108	108

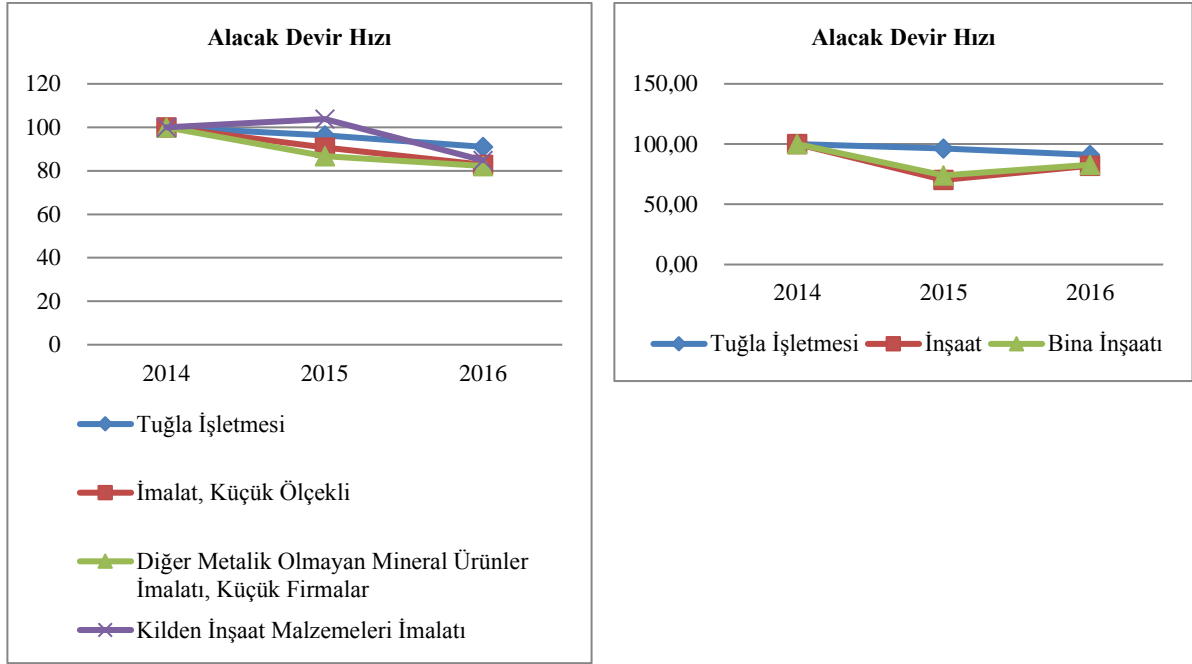

Şekil 1. Stoklar / dönen varlıklar

Stoklar/dönen varlıklar oranı açısından küçük ölçekli imalat işletmelerinin 2015 yılında durağan kaldığı, 2016 yılında ise %10 seviyesinde artış kaydettiği görülmektedir. Tuğla işletmesinin dâhil olduğu diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük işletmeler grubu ve bu grup içerisinde kilden inşaat malzemesi üreten işletmelerin birbiri ile benzer şekilde durağan bir seyir izlediği görülmektedir. Tuğla işletmesinde ise bu sayılan gruplardan farklı olarak 2015 yılında artış, 2016 yılında ise büyük bir düşüş yaşanmıştır. Tuğla işletmelerinin müşterisi konumundaki inşaat sektörü ve bu grup içerisindeki bina inşaatı yapan firmalar da birbiri ile benzer şekilde 2015 yılında düşük oranda artış kaydetmiş, 2016 yılında ise bina inşaatı sabit kalırken inşaat sektörü düşüş yaşamış olup bu durum, tuğla işletmesinde yaşanan artış ve düşüşe benzerlik göstermektedir.

Tablo 6. Alacak devir hızı

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	2,01	1,94	1,83	100	96	91
İmalat, Küçük Ölçekli	3,14	2,85	2,60	100	91	83
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	3,54	3,08	2,91	100	87	82
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	1,73	1,80	1,47	100	104	85
Tuğla İşletmesi	2,01	1,94	1,83	100	96	91
İnşaat	2,62	1,84	2,15	100	70	82
Bina İnşaatı	2,14	1,58	1,77	100	74	83

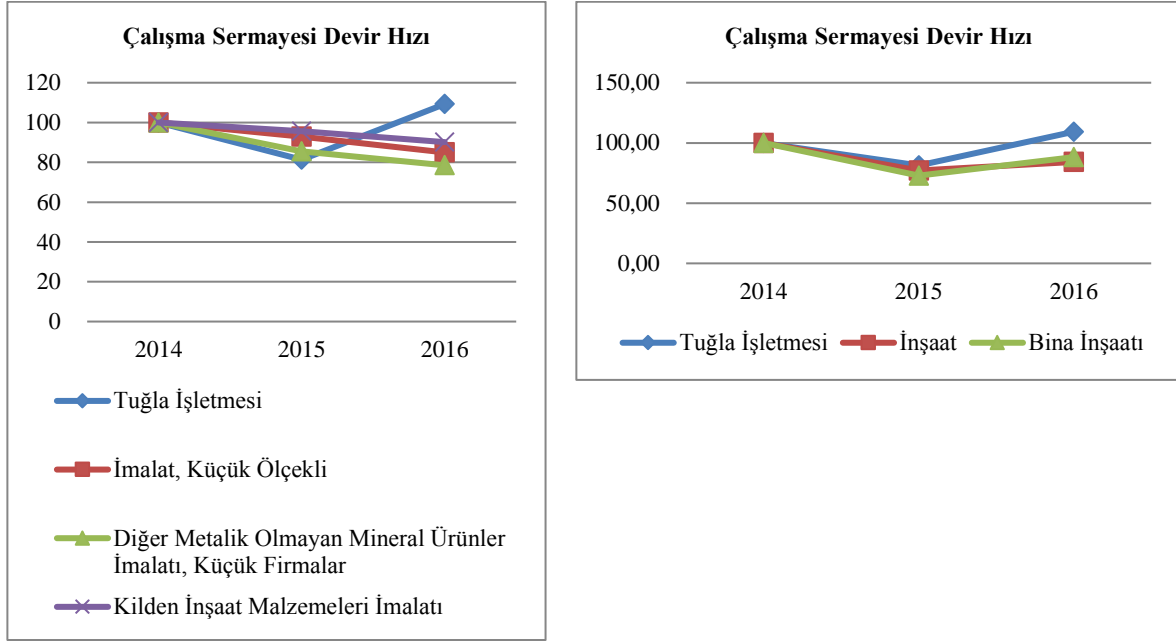

Şekil 2. Alacak devir hızı

Alacak devir hızı oranları küçük ölçekli imalat işletmelerinde ve diğer metalik olmayan mineral ürün imalatı yapan küçük ölçekli işletmelerde tuğla işletmesiyle benzer bir şekilde azalış gösterirken kilden inşaat malzemesi imalatı grubunda 2015 yılında artış yaşanmasına rağmen 2016 yılında diğerleri gibi azalış ortaya çıkmıştır. İnşaat ve bina inşaatında 2015 yılında büyük bir düşüş ortaya çıkarken 2016 yılında biraz kendini topladığı söylenebilir. Tuğla işletmesinde ise 2015 yılında daha düşük bir azalış ortaya çıkmıştır; ancak 2016 yılında azalış devam etmiştir.

Tablo 7. Çalışma sermayesi devir hızı

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	1,27	1,03	1,38	100	81	109
İmalat, Küçük Ölçekli	1,16	1,07	0,98	100	93	85
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	1,43	1,22	1,12	100	86	79
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	0,87	0,84	0,79	100	96	90
Tuğla İşletmesi	1,27	1,03	1,38	100	81	109
İnşaat	0,48	0,37	0,40	100	77	84
Bina İnşaatı	0,40	0,29	0,36	100	73	88

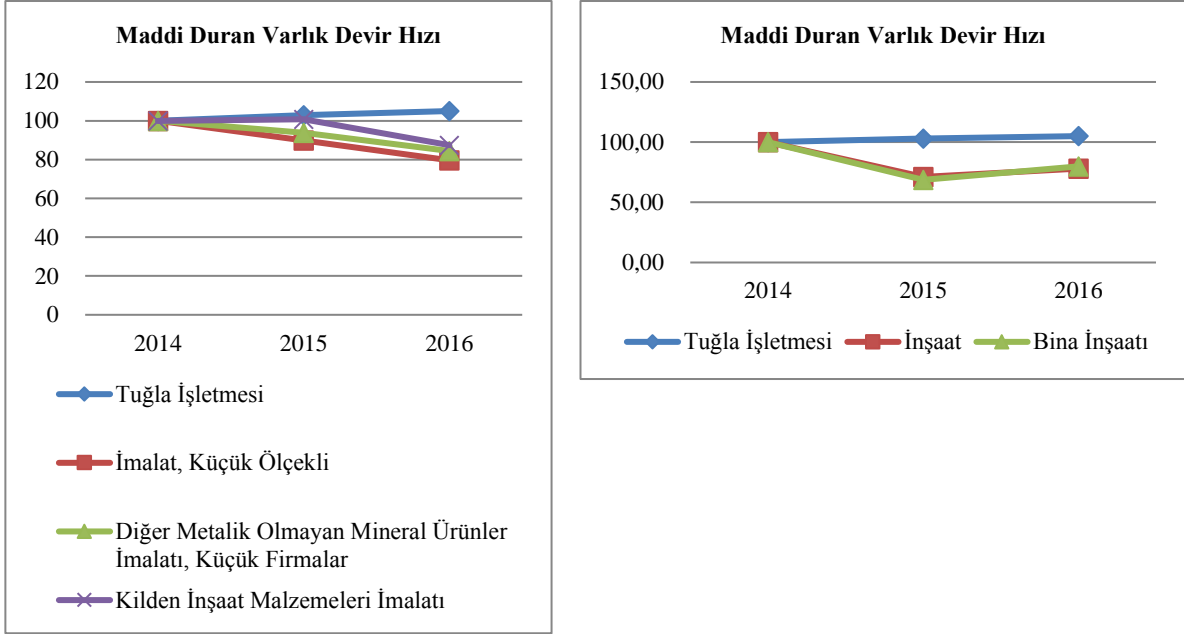

Şekil 3. Çalışma Sermayesi Devir Hızı

Çalışma sermayesi devir hızı açısından bakıldığında küçük ölçekli imalat işletmeleri, diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük ölçekli işletmeler ve kilden inşaat malzemesi imalatında 2015 yılında başlayan düşüş eğilimi 2016 yılında da devam etmiştir. Buna karşılık tuğla işletmesinde 2015 yılında ortaya çıkan düşüşün 2016 yılında yükselişe geçtiği görülmektedir. Tuğla işletmesi ile inşaat ve bina inşaatında 2015 yılında çalışma sermayesi devir hızında düşüş olmasına ve 2016 yılında her üçünde de artış olmasına rağmen tuğla işletmesinin görünümü çok daha olumlu bir seviyededir.

Tablo 8. Maddi duran varlık devir hızı

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	7,58	7,80	7,96	100	103	105
İmalat, Küçük Ölçekli	2,46	2,21	1,96	100	90	80
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	2,34	2,20	1,98	100	94	84
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	0,94	0,94	0,82	100	101	87
Tuğla İşletmesi	7,58	7,80	7,96	100	103	105
İnşaat	1,59	1,13	1,25	100	71	78
Bina İnşaatı	1,08	0,74	0,86	100	69	80

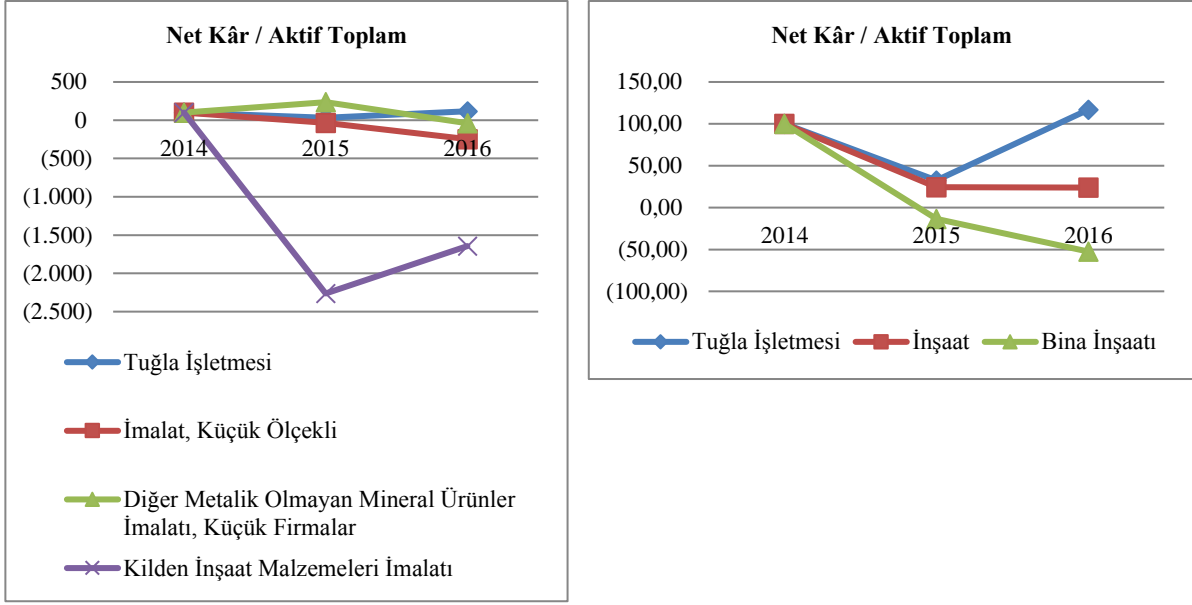

Şekil 4. Maddi duran varlık devir hızı

Maddi duran varlık devir hızının küçük ölçekli imalat ile diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük ölçekli işletmelerde azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. Kilden inşaat malzemesi imalatında ise 2015 yılında seviye korunurken 2016 yılında düşüş ortaya çıkmıştır. Tuğla işletmesinde ise düşük seyirli bir artış ortaya koyulmuştur. İnşaat ve bina inşaatında ise 2015 yılındaki büyük düşüşün ardından 2016 yılında küçük bir artış ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 9. Net kâr / aktif toplam

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,08	0,03	0,10	100	32	117
İmalat, Küçük Ölçekli	0,55	-0,19	-1,35	100	-35	-247
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	0,69	1,63	-0,27	100	236	-39
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	-0,15	-3,48	-2,53	100	-2.263	-1.643
Tuğla İşletmesi	0,08	0,03	0,10	100	32	117
İnşaat	2,89	0,71	0,69	100	24	24
Bina İnşaatı	2,24	-0,30	-1,18	100	-14	-52

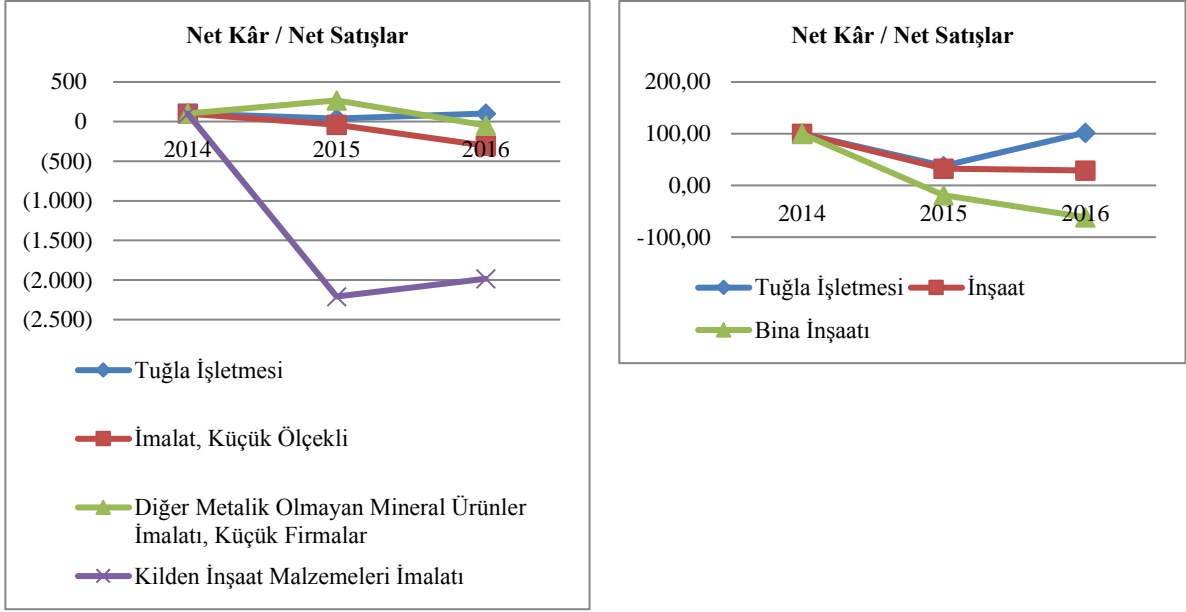

Şekil 5. Net kâr / aktif toplam

İşletme varlıkları karşısında elde edilen net kâra bakıldığında küçük ölçekli imalat işletmelerinde 2015 yılındaki büyük düşüşün ardından 2016 yılında çok daha büyük bir oranda azalış söz konusudur. Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatını yapan küçük ölçekli işletmelerde ise 2015 yılında oldukça yüksek oranda artış olmasına karşılık 2016 yılında büyük bir düşüş ortaya çıkmıştır. Kilden inşaat malzemeleri imalatında ise her üç yılda da zarar söz konusu olup 2015 yılında çok daha büyük oranda zararın etkisi görülmekteyken 2016 yılında bu etkinin azalış eğilimine girdiği söylenebilir. Bunlara karşılık tuğla işletmesinde 2015 yılında oran büyük bir azalış gösterirken 2016 yılında eski seviyenin biraz üzerine çıktığı söylenebilir. 2015 yılında tuğla işletmesinde, inşaat sektöründe ve bina inşaatlarında bu oran büyük bir düşüş yaşarken en büyük azalma bina inşaatında gerçekleşmiştir. Ancak 2016 yılında tuğla işletmesinde eski seviyenin üzerine çıkılmasına karşılık inşaat sektörü 2015 yılındaki seviyeyi sürdürmüş, bina inşaatında ise oran daha da azalmıştır.

Tablo 10. Net kâr / net satışlar

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,08	0,03	0,08	100	38	102
İmalat, Küçük Ölçekli	0,82	-0,32	-2,50	100	-39	-305
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	0,82	2,19	-0,40	100	268	-49
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	-0,41	-9,04	-8,12	100	-2.208	-1.985
Tuğla İşletmesi	0,08	0,03	0,08	100	38	102
İnşaat	9,93	3,24	2,87	100	33	29
Bina İnşaatı	8,89	-1,67	-5,47	100	-19	-62

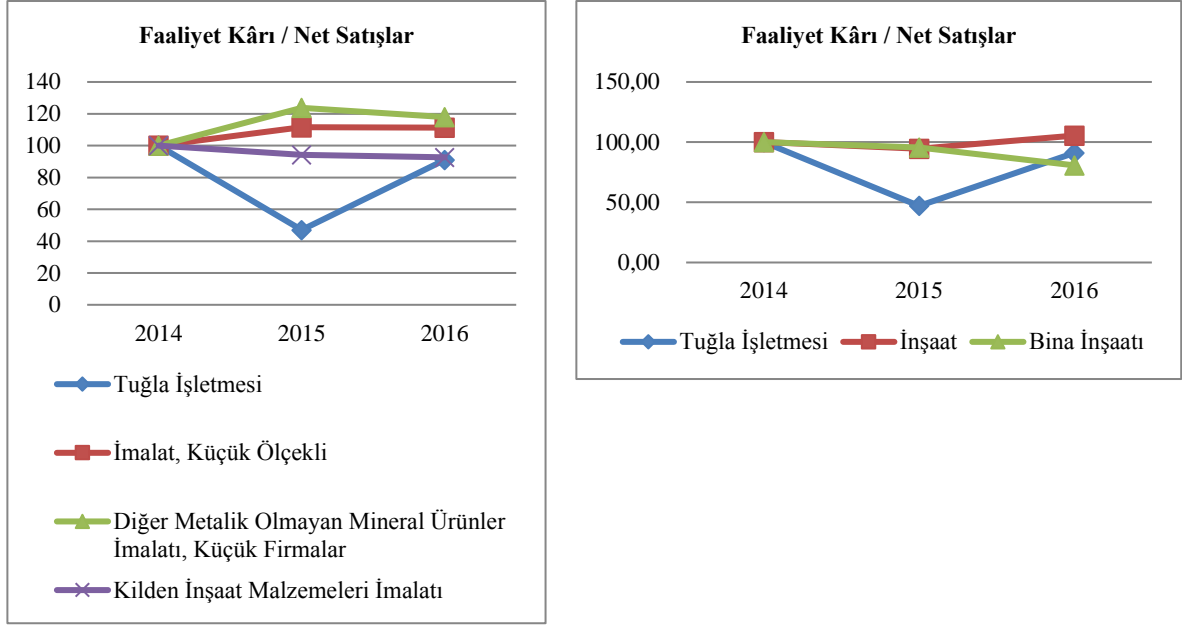

Şekil 6. Net kâr / net satışlar

Net satışlara karşılık elde edilen net kâra ait oranlar, net kâr/aktif toplam oranından elde edilen sonuçlara paralellik göstermekte olup karşılaştırma yapılan tüm unsurlarda büyük dalgalanmalar görülmektedir. Her ne kadar 2015 yılında tuğla işletmesine ait oranda büyük bir düşüş ortaya çıksa da 2016 yılında en iyi durumda tuğla işletmesinin olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Faaliyet kârı / net satışlar

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,12	0,06	0,11	100	47	91
İmalat, Küçük Ölçekli	6,30	7,03	7,01	100	112	111
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	5,69	7,04	6,71	100	124	118
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	8,74	8,23	8,10	100	94	93
Tuğla İşletmesi	0,12	0,06	0,11	100	47	91
İnşaat	7,46	7,05	7,86	100	95	105
Bina İnşaatı	8,41	8,04	6,79	100	96	81

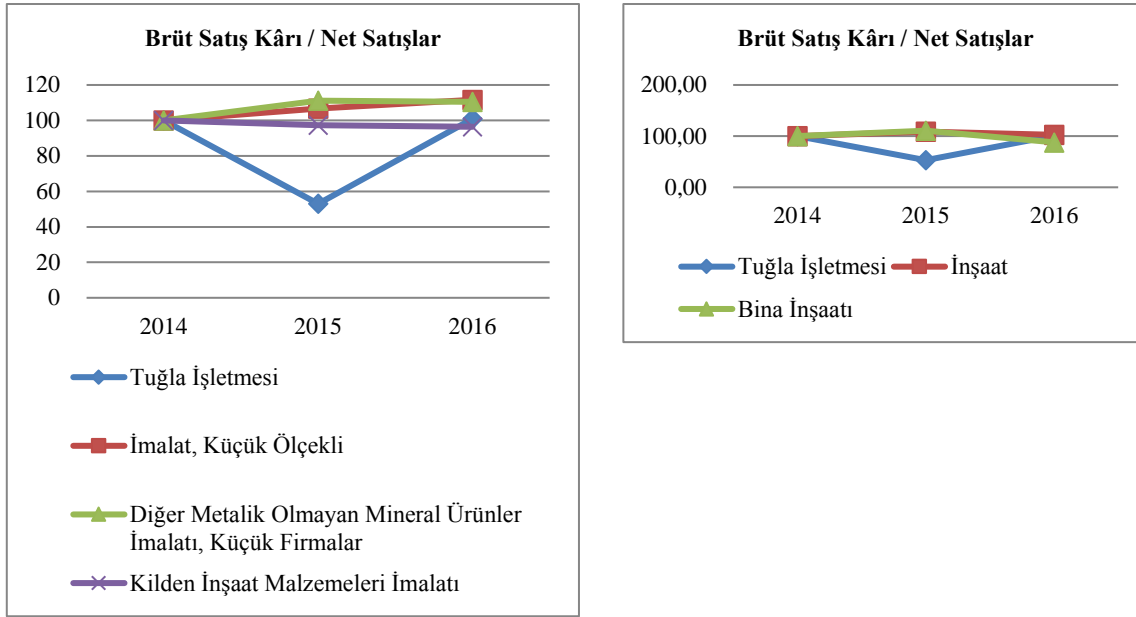

Şekil 7. Faaliyet kârı / net satışlar

Net satışlar karşılığında ne kadar faaliyet kârı elde edildiğine bakıldığında 2015 yılında küçük ölçekli imalat işletmesi ile diğer metalik olmayan mineral ürünler imalatı yapan küçük ölçekli işletmelerin yükseliş gösterdiği; ancak 2016 yılında bunların küçük bir düşüş yaşadıkları görülmektedir. Kilden inşaat malzemeleri imalatında her iki yılda da çok az düşüş gözlenmekte olup benzer durum bina inşaatı için de geçerlidir. İnşaat sektöründe ise 2015 yılındaki yüzde 5 seviyesindeki azalış 2016 yılında yüzde 5 artış olarak gerçekleşmiştir. Tuğla işletmesinde ise 2015 yılı, diğerleriyle kıyaslanınca en kötü göstergeye sahipken 2016 yılında toparlanma sürecine girildiği görülmektedir.

Tablo 12. Brüt satış kârı / net satışlar

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,14	0,07	0,14	100	53	101
İmalat, Küçük Ölçekli	16,80	17,91	18,75	100	107	112
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	16,05	17,83	17,74	100	111	111
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	20,78	20,22	20,03	100	97	96
Tuğla İşletmesi	0,14	0,07	0,14	100	53	101
İnşaat	13,05	14,20	13,42	100	109	103
Bina İnşaatı	15,63	17,28	13,73	100	111	88

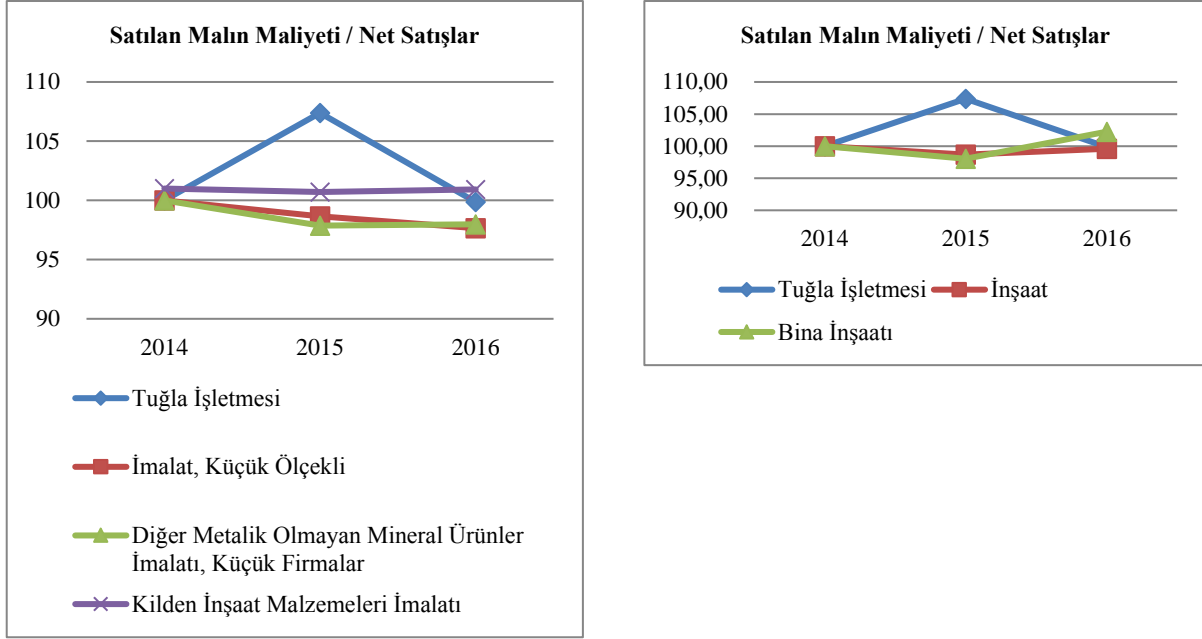

Şekil 8. Brüt satış kârı / net satışlar

Faaliyet kârı/net satışlar oranına benzer şekilde net satışlara karşılık elde edilen brüt satış kârında 2015 yılında tuğla işletmesi diğerlerinden oldukça farklı bir şekilde düşüş sergilemiş; ancak 2016 yılında eski seviyesine yeniden ulaşmıştır.

Tablo 13. Satılan malın maliyeti / net satışlar

	Oranlar			Eğilim Yüzdeleri		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Tuğla İşletmesi	0,86	0,93	0,86	100	107	100
İmalat, Küçük Ölçekli	83,20	82,09	81,25	100	99	98
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı, Küçük Firmalar	83,95	82,17	82,26	100	98	98
Kilden İnşaat Malzemeleri İmalatı	79,22	79,78	79,97	101	101	101
Tuğla İşletmesi	0,86	0,93	0,86	100	107	100
İnşaat	86,95	85,80	86,58	100	99	100
Bina İnşaatı	84,37	82,72	86,27	100	98	102

Şekil 9. Satılan malın maliyeti / net satışlar

İşletmenin gerçekleştirdiği satışlara ait satılan mamul maliyetlerinin tuğla işletmesinde 2015 yılında artış yaşamasına karşılık 2016 yılında eski seviyesine geri döndüğü görülmektedir. Karşılaştırma yapılan diğer tüm alanlarda ise küçük oranda artış veya azalışlar olmasına rağmen genel olarak aynı seviyeyi koruduğu görülmektedir.

Sektör, alt sektör ve firma gruplarıyla gerçekleştirilen karşılaştırmalar neticesinde tuğla üretim işletmesinde en dikkat çekici farklılıklar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Stoklar / Dönen Varlıklar oranında 2015 yılındaki artış ile 2016 yılındaki düşüş,
- Çalışma Sermayesi Devir Hızında 2016 yılındaki artış,
- Maddi Duran Varlık Devir Hızının önceki seviyesini koruyabilmesi,
- Net Kâr / Aktif Toplam ile Net Kâr / Net Satışlar oranlarında inşaat sektörüne göre 2016 yılındaki artış,
- Faaliyet Kârı / Net Satışlar ile Brüt Satış Kârı / Net Satışlar oranlarında 2015 yılındaki düşüş ve bunlarla ilişkili şekilde
- Satılan Malın Maliyeti / Net Satışlar oranında 2015 yılındaki yükseliş.

6. SONUÇ

İnşaat sektörü, imalat sektörünün önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır ve inşaat sektöründe yaşanan gelişmeler, ülke ekonomisi içerisinde birçok sektörün doğrudan etkilenmesine yol açmaktadır. Tuğla sektörü de inşaat sektörünün temel girdilerinden biri olan tuğlanın üretimini gerçekleştirdiği için bu çalışmada bir işletmeye ait finansal veriler kullanılarak tuğla üretimiyle ilişkili sektörlerin karşılaştırması yapılmıştır.

2014 yılına kıyasla 2015 ve 2016 yıllarındaki oranlara ait eğilimler incelenmiş ve tuğla işletmesinin özellikle çalışma sermayesi devir hızında ve net kâr/aktif toplam oranı ile brüt satış kârı/net satışlar oranında 2016 yılındaki artış; faaliyet kârı/net satışlar oranı ile brüt satış kârı/net satışlar oranında 2015 yılındaki düşüş; stoklar/dönen varlıklar oranında 2015 yılındaki artışa karşılık 2016 yılındaki düşüş; satılan malın maliyeti/net satışlar oranında 2015 yılındaki yükseliş, karşılaştırılan diğer sektör oranlarına göre dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada tuğla üretim işletmesine ait oranlar ile tuğlanın kullanıldığı sektörler ve yine tuğlanın içerisinde bulunduğu sektöre ait oranlar dikkate alınarak, belirlenen yıllardaki bazı finansal oranlar karşılaştırılmış olup bundan sonraki çalışmalarda birden fazla tuğla işletmesinin dahil edilmesiyle kapsamın genişletilmesi, tuğla sektörü ve inşaat sektörünün finansal durumunu ortaya koymak açısından yararlı olacaktır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Akbulut, R. & Rençber, Ö.F. (2015). BİST’te imalat sektöründeki işletmelerin finansal performansları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (65), 117-136.

Akın, F. & Ece, N. (2013). İMKB’de işlem gören sigorta şirketlerinin 2006-2010 dönemi finansal performanslarının analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (57), 89-106.

Akyüz, Y., Bozdoğan, T. & Hantekin, E. (2011). Topsis yöntemiyle finansal performansın değerlendirilmesi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(1), 73-92.

Altaş, D. & Giray, S. (2005). Mali başarısızlığın çok değişkenli istatistiksel yöntemlerle belirlenmesi: tekstil sektörü örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 13-28.

Demir, V. & Çelik, İ. (2015). Türk ihracatçılarının mali tablo analizleri: kriz sonrası döneme ilişkin sektörel karşılaştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 15(46), 53-80.

Dumanoglu, S. & Ergül, N. (2010). İMKB’de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48), 101-111.

Ersöz, M. (2017). Kamu kurumlarında mali tablo analiz yöntemlerinin uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, (105), 1-40

Gökçen, G. (2004). Enflasyonun mali tablolar analizine etkileri. *Mali Çözüm*, (69), 14-25.

Hacıevliyagil, N. & Şit, A. (2016). İmalat Sanayi alt sektörlerinde sektör farklılıklarının finansal oranlar açısından karşılaştırılması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 107-122.

İltaş, Y. (2016). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası sektör bilançolarını kullanarak işletme sermayesi gereksinimini etkileyen değişkenler üzerine bir analiz: 1996-2013. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (48), 123-143.

İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E. & Ayyıldız, N. (2015). Enerji sektörünün finansal analizi: Türkiye ve Avrupa enerji sektörü karşılaştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 86-97.

Karadeniz, E., Dalak, S., Beyazgül, M. & Günay, F. (2016). Konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründeki küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin finansal performansının karşılaştırmalı tablolar analizi tekniği ile incelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(3), 631-657.

Karadeniz, E., Kahiloğulları, S. & Kılıç, E. (2015). Karayolları yolcu taşımacılığı işletmelerinin finansal analizi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası sektör bilançolarında bir araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 15(46), 81-96.

Karadeniz, E., Koşan, L. & Kahiloğulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da işlem gören spor şirketlerinin finansal performansının oran yöntemiyle analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 129-144.

Öğünç, H. (2018). Gıda ve tekstil sektörlerinin karşılaştırmalı finansal analizi (2014-2016 Dönemi). *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 53-70.

Özer, Ö. (2012). Mali tablolar analizi: Bir hastane örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (6), 183-199.

Özgülbaş, N., Koyuncugil, A.S., Duman, R. & Hatipoğlu, B. (2008). Özel hastane sektörünün finansal değerlendirmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (40), 120-131.

Özolgün, H. (2017). Karşılaştırmalı mali tablolar analizi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(1), 55-62.

Selimoğlu, S. & Orhan, A. (2015). Finansal başarısızlığın oran analizi ve diskriminant analizi kullanılarak ölçülmesi: BİST'de işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri işletmeleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 21-40.

Uyar, A. & Okumuş, E. (2010). Finansal oranlar aracılığıyla küresel ekonomik krizin üretim şirketlerine etkilerinin analizi: İMKB'de bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 146-156.

Yurdakul, M. & İç, Y.T. (2003). Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü ve analizine yönelik topsis yöntemini kullanan bir örnek çalışma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18.

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+ Bilancolari>, Erişim tarihi: 15.12.2018.

<http://www3.tcmb.gov.tr/seyor/2017/Raporlar/sunus.pdf>, Erişim tarihi: 15.12.2018.

Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneysel Pazarlama: İyaşpark Alışveriş Merkezi (AVM) Müşterileri ile Bir Araştırma¹

Fikriye YEŞİLOT^{1*} , Nil Esra DAL²

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Social Sciences Institute, Burdur, Turkey

²Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Faculty of Business, Department of Business Administration, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 10.08.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 09.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.604936
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Günümüzde yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler pazarlama dünyasında büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Günümüz müşterisinin değişen istek ve ihtiyaçlarındaki farklılaşma giderek artmaktadır. Ürün ve hizmetten beklenen fonksiyonel fayda yerini duygusal ve sembolik değerlere bırakmıştır. Yoğun rekabet ortamında müşteriye sadece hizmet sunmak yetersiz kalmıştır. Müşteri fayda sağlayan ürün ve hizmet satın almaktan ziyade, duygu odaklı müşteri deneyimi sağlamaya yönelmektedir. Hizmetlerin müşteriler için bireyselleştirilmesiyle birlikte deneyim ekonomisi kavramı gelişmiştir. Deneyim ekonomisi sayesinde deneysel pazarlama ortaya çıkmıştır. Günümüzün en popüler mekânları olan AVM'ler tüketiciye deneyim sunan, tüketicinin iyi vakit geçirmesini sağlayan, sosyalleşme ve eğlence merkezleri haline almıştır. Böylece AVM'ler yoğun rekabet ortamında deneysel pazarlamaya ve müşteri deneyimlerine önem vermektedir.

Araştırmanın konusu, müşteri deneyimi üzerinde etkili olan stratejik deneysel pazarlama boyutlarını ortaya koyarak müşterilerin alışveriş merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme durumunu tespit etmektir. Araştırmanın amacı, AVM müşterilerinin alışveriş alışkanlıklarını tespit edip, alışveriş deneyimlerini deneysel pazarlama açısından ele alarak stratejik deneysel pazarlama boyutları bağlamında incelemektir. Araştırmada İyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yapan 483 kişiye çevrimiçi anket uygulanmıştır. Araştırmada, normal dağılım testi, güvenilirlik analizi, frekans analizi, Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney

¹Bu makale Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında 2019 yılında danışmanlığımı Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL'ın yaptığı Fikriye YEŞİLOT tarafından hazırlanan 'Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneysel Pazarlama: İyaşpark AVM Müşterileri ile Bir Araştırma' isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

U testi yapılmıştır. Verilerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Analiz sonucunda, stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ile Iyaşpark Alışveriş Merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca, evli ve bekâr katılımcılar arasında tüketicinin duygu ve hislerine yönelik duygusal deneyim boyutunda da istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Deneyimsel Pazarlama, Deneyim Ekonomisi, Deneyim, Müşteri Deneyimi, Alışveriş Merkezi.

Experiential Marketing and Creating Customer Experience: A Research on Iyaspark Shopping Mall Customers

ABSTRACT

Current technological and economic developments have led to many changes in marketing industry. The difference between today's customer's needs and wants is gradually increasing. Functional benefits expected from products and services are replaced by emotional and symbolic values. Providing only service to the customer is insufficient in an intense competitive environment. Rather than buying products and services that provide benefits, the customer tends to provide emotion-oriented customer experience. With the individualization of services for customers, the concept of experience economy has developed. Thanks to the experience economy, experiential marketing has emerged. Today's most popular venues, shopping malls have become the socialization and entertainment centers that provide the consumer with experience, ensure that the consumer has a good time. As a result, Shopping Malls give importance to experiential marketing and customer experiences in a highly competitive environment.

The subject of the research is to determine whether or not customers will recommend the mall experience by revealing the strategic experiential marketing dimensions that have an impact on the customer experience. The aim of the research is to determine the shopping habits of shopping mall customers and to examine the shopping experiences in terms of experiential marketing and to examine them in the context of strategic experiential marketing dimensions.

In the research, online questionnaire was applied to 483 people who shop from Iyaşpark shopping center. Normality test, reliability analysis, frequency analysis, Kruskal Wallis test and Mann Whitney U test are performed in the research. According to results, the data set is not

normally distributed. As a result of the analysis, a statistically significant difference was found between strategic experiential marketing dimensions and Iyaşpark Shopping Center experience recommendation or not. In addition, there is a statistically significant difference between the married and single participants in the dimension of emotional experience directed towards the emotions and feelings of the consumer.

Keywords: Experiential Marketing, Experience Economy, Experience, Customer Experience, Shopping Mall.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin hız kazanması ve değişen teknoloji pazarlamaya yeni bir bakış kazandırmıştır. İşletmelerin yoğun rekabet ortamında ayakta kalmaları giderek güçleşmektedir. Bu duruma, değişen müşteri istek ve ihtiyaçları eklenince yeni pazarlama stratejileri gelişmiştir. Müşteriye önem veren, müşterinin duygularına yönelen ve kalıcı deneyimler amaçlayan deneyimsel pazarlama kavramı ortaya çıkmıştır. Deneyimsel pazarlama odak noktasına müşterisini alarak farklı deneyimler yaşatmayı öngörmektedir. Günümüzde özellikle hizmet ekonomisi yerini müşteriye yaşatılan duygu ve deneyim ekonomisine bırakmaktadır.

Deneyim ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunan son dönemdeki teknolojik gelişmeler, tüketim olgusu, müşterinin duygu ve düşüncelerinin önemsenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki gelişmelere bağlı olarak çeşitli hizmet sektörlerinde önem kazanan deneyimsel pazarlama uygulamaları birçok işletme tarafından uygulanmaktadır. Günümüzde deneyimsel pazarlamanın özelliklerini uygulayan AVM'ler müşteriye deneyim sunan, eğlence ve hoş vakit geçirilen deneyim merkezleri haline gelmektedir. AVM'ler deneyimsel pazarlama uygulamalarını ele alarak müşteriye değer sunan ve stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarının özelliklerini kullanan mekânlar olmuştur.

Alışveriş merkezleri sadece ürün ve hizmet satmak yerine müşterinin yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarına ve müşteri deneyimlerine önem vermektedir. Müşteri odaklı bir yaklaşımı benimseyerek müşterinin istek ve ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın konusu, müşteri deneyimi üzerinde etkili olan stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarını ortaya koyarak müşterinin alışveriş merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme durumunu tespit etmektir. Çalışmada, AVM müşterilerinin alışveriş alışkanlıklarını tespit edip, alışveriş deneyimlerini deneyimsel pazarlama açısından ele alarak stratejik deneyimsel pazarlama boyutları bağlamında incelemek amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada deneysel pazarlama ile ilgili birtakım kavramların açıklanmasına yer verilmiştir. Deneyim ekonomisi ve deneysel pazarlama başlığı altında deneyim kavramı, deneyim ekonomisi, deneysel pazarlama kavramı, stratejik deneysel pazarlama boyutları ve uygulama aşamaları ele alınmıştır. Müşteri deneyimi başlığı altında ise; müşteri deneyimi kavramı, müşteri deneyimi aşamaları, deneyim sağlayıcılar, müşteri deneyimi tasarlanması ve müşteri deneyimini etkileyen faktörler açıklanmıştır.

2.1. Deneyim Ekonomisi ve Deneysel Pazarlama

Günümüzde rekabet etmek gittikçe zorlaşmaktadır. İşletmelerin sadece ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım gibi pazarlama karma öğelerinde farklılık yaratmasının yeterli rekabet avantajı sağlamayacağını, deneyim üzerine odaklanıp farklılaşma yaratarak rekabet avantajının arttırılabileceğini söylemek mümkündür. Alan yazınında deneyim kavramının farklı tanımlarına rastlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde deneyim, ‘Bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı, tecrübe’ olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.org.tr, 2012). Rekabetin artması, tüketicilerin taleplerindeki değişimler, deneyimin önem kazanmasına neden olmuştur. Deneyim konusu anlaşılması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İngilizce literatüründe “experience” olarak adlandırılır (Pine ve Gilmore, 1999: 90). Deneyim kavramı, 1982 yılında ilk defa Holbrook ve Hirschman’ın makalesinde tüketici davranışı alan yazınına kazandırılmıştır. Holbrook ve Hirschman deneyimi; ‘ürün ya da hizmetin tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan durum’ olarak tanımlamışlardır (Morgan, 2007: 366). Schmitt deneyimi satın almaya karar vermeden önceki aşamalar ve satın alma sonrasında oluşan çeşitli faaliyetler olarak ifade etmektedir (Schmitt (1999: 59)’dan Aktaran, Baştuğ (2018: 2). Yoğun rekabet ortamında ürünleri sadece hizmetlerle desteklemek ya da farklı bir hizmet sunmak yetersiz kalmaktadır. İşletmelerin ekonomik bir değer ya da tüketici değeri yaratabilmesi için “eşsiz, unutulmaz bir deneyim” yaratarak farklılık sağlaması ve tüketici sadakatini yaratması kaçınılmaz olmuştur (Günay, 2008: 182). Gelişen ve değişen teknolojilerle birlikte müşterilerin istek ve ihtiyaçları da değişmektedir. Buna bağlı olarak deneyim ekonomisi gelişmiştir (Çeltek, 2010: 21). Deneyim ekonomisi kavramı Joseph Pine ve James Gilmore tarafından 1998 yılında ortaya atılmıştır. Pine ve Gilmore (1998) deneyimin kişiye özgü olduğunu belirterek işletmelerin tüketicilere sunduğu ürünleri metalar, mallar, hizmetler ve deneyimler olarak dört

ayrı ekonomik sunu olarak değerlendirmiştir (Tsai, 2005: 435-436). Her ekonomik sunu, işlev, nitelik, özellik, arz yöntemleri, talep yöntemleri alıcı ve satıcıda oluşturdukları kimlikleri ile birbirinden farklılaşmaktadır (Konuk, 2014: 10).

Tablo 1. Ekonomik ayrımlar

Ekonomik sunu	Metallar	Mallar	Hizmetler	Deneyimler
Ekonomi	Tarım	Sanayi	Hizmet	Deneyim
Ekonomik işlev	Doğadan Elde etme	Üretme	Sağlama	Sahneleme
Sununun niteliği	Misliyle ölçülebilir	Somut	Soyut	Akılda kalıcı
Ana vasıf	Doğal	Standart	Siparişe uygun	Kişisel
Arz yöntemi	Partiler halinde depolama	Üretim sonrası stoklama	Talep üzerine sağlama	Belli bir sürede ortaya çıkma
Satıcı	Tüccar	Üretici	Sağlayıcı	Sahneyici
Alıcı	Pazar	Kullanıcı	Müşteri	Misafir
Talep faktörleri	Nitelikler	Özellikler	Yararlar	Algılar

Kaynak: Pine ve Gilmore, 2012: 37

Günümüz tüketicisi çok fazla sayıda ürün ve hizmet reklamına maruz kalmaktadır. Fakat ilginç, akılda kalıcı pazarlama deneyimlerini diğerlerinden kolayca ayırt edip hatırlamaktadır. Bu yüzden işletmeler rekabet ortamında farklı olabilmek için tüketicilere unutulmaz deneyimler yaşatmaya odaklanarak deneyimsel pazarlamaya yönelmişlerdir.

Deneyimsel pazarlamanın gelişimi kesin olarak ilk kez 1998 yılında, Pine ve Gilmore aracılığıyla Harvard Business Review dergisinde yayımlanan “Welcome to the Experience Economy” adlı makalede ortaya atılmıştır (Kalyoncuoğlu, 2018: 74).

Daha sonra 1999 yılında Schmitt deneyimsel pazarlama kavramını yeni pazarlama anlayışının kalbine yerleştirmiştir. Schmitt, deneyimsel pazarlama kavramının ortaya çıkışında üç önemli gelişmeden bahsetmektedir. Birincisi, bilgi teknolojilerinin her yerde bulunması ikincisi, marka kavramının gün geçtikçe ilerlemesi ve pazarlama faaliyetlerinin markaya dönüşmesi, üçüncüsü, iletişim ve eğlencenin her temas noktasında mevcut olmasıdır. Bu üç faktör işletmeleri müşteri dünyası analiziyle başlayan deneyim uygulamalarına yöneltmektedir (Same, 2012: 7). Schmitt deneyimsel pazarlamayı, ürün ve hizmetlerin müşteriye sağladığı fonksiyonel özellik ve faydadan ziyade müşteri deneyimlerine odaklanan bütüncül bir yaklaşım olarak ifade etmektedir. Schmitt’e göre tüketiciler artık duygularına hitap eden, kalplerine dokunan, düşünmeye teşvik eden iletişim ve pazarlama kampanyaları istemektedirler (Konuk,

2014: 13; Kalyoncuoğlu, 2018: 74-75). Geleneksel pazarlama anlayışından çok farklı olan deneyimsel pazarlama olumlu ve zevkli deneyim yaşatmaya odaklanmaktadır. Geleneksel pazarlamada özellik ve fayda ön planda iken deneyimsel pazarlamada müşteri deneyimi önemlidir (Schmitt, 1999: 58). Deneyimsel pazarlamanın amacı, geleneksel pazarlama anlayışından sıyrılıp müşterinin kalbine dokunan, huzur veren, eğlendiren, eşsiz deneyimler oluşturarak pazarda rekabet avantajı sağlamaktır. Deneyimsel pazarlama işletmeyi müşterinin gözünden yönetmeyi amaçlayan bir stratejidir. Müşteriye sağlanan tüm değerleri, değer sağlamada gerekli unsurların birlikte yönetimini ifade eder. Deneyimsel pazarlamanın odak noktası müşteriye sürekli değer sağlamaktır (Arussy, 2007). Schmitt deneyimsel pazarlamanın dört temel özelliği olduğunu vurgulamıştır. Deneyimsel pazarlamanın özellikleri geleneksel pazarlama özelliklerinden farklılık göstermektedir. Deneyimsel pazarlamanın odak noktası müşteri deneyimleridir. Schmitt deneyimsel pazarlamanın özelliklerini müşteri deneyimi üzerine odaklanma, bütünsel bir deneyim olarak tüketime odaklanma, müşterilerin rasyonel ve duygusal olması ve yöntem ve araçların eklektik olması bağlamında ele almaktadır (Schmitt, 1999: 56):

Müşteri deneyimi üzerine odaklanma, müşterinin duygusuna ürün ve hizmette yaşamak istediği deneyimlere odaklanmaktadır. Bütünsel bir deneyim olarak tüketime odaklanma, deneyimsel pazarlamada müşteriler satın aldıkları ürün ve hizmeti ayrı ayrı düşünmemektedir. Müşteriler için önemli olan ürün ve hizmetlerin bütününden aldıkları haz ve keyiftir (Başar, 2015: 9). Müşterilerin rasyonel ve duygusal olması, geleneksel pazarlamaya göre müşteriler rasyonel kararlar vermektedir fakat deneyimsel pazarlamaya göre duyguları ve düşüncelerini ön plana çıkararak duyuları ile hareket etmektedirler. Yöntem ve araçların eklektik olması, deneyimsel pazarlama yöntemleri ve araçları çeşitli ve çok yönlüdür. Her bireye özgü davranış eğilimi vardır (Argan, 2007: 74-75).

2.2. Stratejik Deneyimsel Pazarlama Boyutları

Müşterilerine eşsiz ve unutulmaz deneyim yaşatmak isteyen işletmeler, deneyim boyutları aracılığıyla bu süreci planlamaktadırlar (Güney, 2015: 18). Müşterilerin yaşayacağı beş ayrı deneyim Schmitt (1999: 54)'e göre; duygusal deneyim, duygusal deneyim, düşünsel deneyim, davranışsal deneyim ve ilişkisel deneyim olarak tanımlanmıştır.

Tablo 2. Deneyimsel pazarlamanın boyutları

Deneyim Boyutu	Deneyim Eylemi	Müşteri Deneyimi
Duyusal	Algılamak	Beş duyuya hitap eder.
Duygusal	Hissetmek	Hislere ve ruh haline hitap eder.
Düşünsel	Düşünmek	Yaratıcılık ve bilişsel fonksiyonlara hitap eder.
Davranışsal	Faaliyette Bulunmak	Davranışlara ve yaşam tarzına hitap eder.
İlişkisel	İlişkilendirmek	Kültürel ve sosyal gruplara hitap eder.

Kaynak: Pine, Gilmore (2012) ve Genç'den (2009: 69) derlenmiştir.

Duyusal boyut, duylara hitap ederek müşterinin duyma, dokunma, görme gibi duyularını uyararak duysal deneyim yaşatmayı hedeflemektedir. Duyusal boyut genellikle deneyim esnasında karşılaşılan ilk deneyim boyutudur (Tsaur vd, 2006: 52). Duygusal deneyim boyutu ise; hafif duygulardan, güçlü duygulara kadar farklılık gösteren tüketicilerin duygularına ve hislerine hitap eden deneyim boyutudur. Güçlü duyguları oluşturmak için müşterileri anlamak, hangi uyarıcının hangi duyguyu oluşturduğunu analiz etmek gerekmektedir (Mashingaidze, 2014: 55). Düşünsel deneyim boyutu, tüketicilerin, işletme ve ürünler hakkında detaylı ve yaratıcı düşünmesini desteklemektir. Düşünsel deneyim, tüketicileri düşündürerek yaratıcılığa yönlendirdiği gibi onları düşünmeye ve problem çözmeye yönlendirir. Amaç, tüketicinin düşüncelerinin harekete geçirilmesidir. İşletme ve markası hakkında olumlu düşünülmesi sağlanmaya çalışılmaktadır (Kır, 2014: 117). Davranışsal deneyim, müşterilerin yaşam tarzlarını inceleyerek onların hayatlarına heyecan katmak ve müşteriye sunulabilecek deneyimleri tasarlamaktır. Davranışsal deneyim müşterilerin yaşam tarzlarını inceleyerek müşterilerin istediği özellikte ürün ve hizmeti sunmaktadır. Davranışsal deneyim, diğer deneyim boyutlarının bütünüdür (Deligöz, 2014: 62). İlişkisel deneyim, günümüzde işletmelerin çok önemli bir amacı vardır. Günümüz işletmelerinin amacı, müşteriyle ilişki kurabilmek, her bireyin farklılığına eşsizliğine, kişiselliğine vurgu yapma çabası içerisinde olmaktadır. Deneyim ve ilişki ayrılmaz bir bütündür. İlişkiyi sürekli tutmak, güvene dayalı ilişki içerisinde tüketici isteklerine ve beklentilerine cevap vermek önemli faktör olmaktadır (Batı, 2017: 113). İlişkisel deneyim diğer deneyim boyutlarını içeren sosyal kimlik ihtiyacı, ait olma isteği gibi faktörleri yaşatmayı amaçlamaktadır.

2.3. Deneyimsel Pazarlama Uygulama Aşamaları

Deneyimsel pazarlamanın uygulanması dört aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; müşteri analizi, deneyimsel platformun oluşturulması, müşteri etkileşiminin oluşturulması, marka deneyiminin oluşturulması şeklindedir (Schmitt, 2003: 20).

Müşteri analizi, müşteri analizi müşteri beklenti ve ihtiyaçlarının, kişiliklerinin, yaşam biçimlerinin analizini içerir (Tunç, 2017: 29). Deneysel platformun oluşturulması, işletmenin veya markanın konumlanacağı bir zemin (deneysel platform) oluşturulması gerekmektedir. Marka deneyiminin oluşturulması, deneyim yaşatan ürün ve hizmetin her alanda tasarımını ifade etmektedir (Özgören, 2013: 3). Müşteri etkileşiminin meydana getirilmesi, müşteri ile etkileşimin olduğu noktaların belirlenmesi ve geliştirilmesi sürecidir (Schmitt, 2003: 28).

2.4. Müşteri Deneyimi

Müşteri deneyimi ürün ve hizmetlerin sağladığı faydayı duyuşal yönleriyle birlikte düşünülmesini sağlayan bütüncül bir kavramdır (Berry vd, 2002: 89). Müşteri deneyimi, tüm temas noktalarında ortaya çıkan işletmeye verilen toplam değeri ifade etmektedir. Temas noktaları müşterinin ürün veya hizmeti satın alma öncesi başlayan satın alma sırasında devam eden ve satın aldıktan sonraki süreçlerde müşteri düşüncelerini kapsar. Müşteri deneyimi günümüzde işletmeler için önemli bir rekabet avantajı haline gelmiştir. İşletmeler sadece ürün ve hizmet sunmak yerine müşterinin duyguları ile zenginleştirilmiş bir deneyim sunmak durumunda kalmaktadırlar (Meyer ve Schwager, 2007: 1-12). Müşteri deneyimi konusunda lider olmak isteyen işletmeler şu adımlara önem vermek zorundadır (Luigi vd., 2012: 56):

- Müşteri ihtiyaçlarını önemsemelidir.
- Müşteriyle kurulan ilişkinin hatırlanabilir olması gerekmektedir.
- Müşteri deneyimini işletme kültürüne yerleştirmek gerekmektedir.

2.5. Müşteri Deneyimi Aşamaları

Tüketici yaşamı boyunca ailesinden, çevresinden öğrenme eylemini gerçekleştirir. Tüketim deneyimi de ailede başlayarak tüketim ve alışveriş alışkanlıkları çevreyle, teknolojinin gelişmesiyle farklılık gösterir. Bugünün tüketicisi kendine yeni alışveriş mekânlarında alışveriş ve eğlenceyi birleştirerek deneyim yaşamayı amaç edinmektedir. Birey daha sonra büyüdükçe alışverişe olan davranışı ve tutumu çevresiyle birlikte değışime uğramaktadır. Her birey farklı bir yaşam tarzı ile yetiştiğinden ürün ve hizmetlerden beklentisi ve deneyim algısı da farklı olacaktır (Torlak vd., 2007: 52-54).

Müşteri deneyimi aşamaları beklentilere şekil vermek, satın alma öncesi, satın alma etkileşimi, ürün/hizmet tüketimi etkileşimi, deneyim sonrası değerlendirmeden oluşmaktadır (Shaw ve Ivens, 2002: 23-55, Brakus vd., 2009: 54):

- İlk aşamada, tüketim ile ilgili beklentiler şekillenmektedir. İlk aşamada iletişim ve ikna çabaları yoğun olarak kullanılmaktadır. Beklentilerin şekillenmesinde etkili olan unsurlar marka imajı, reklamlar, ağızdan ağıza iletişim, deneyimi yaşayan diğer bireylerin deneyimleri ve bireyin geçmişte yaşadığı deneyimlerin etkisi büyük rol oynamaktadır.
- İkinci aşamada, satın alma öncesi etkileşimin gerçekleştiği aşamadır. Tüketicilerin satın alma kararını verdikleri ana kadar yapmış oldukları inceleme ve araştırmaları kapsar. Bu süreçte tüketiciler işletmenin sitesi, katalog inceleme satış elemanlarına danışma, satın alacakları yerin atmosferi, fiyat karşılaştırması yapma gibi davranışlarda bulunmaktadırlar.
- Üçüncü aşama, satışın ve tüketim deneyiminin en önemli kısmı gerçekleşmektedir. Satın alma faaliyeti başlamaktadır. Satın alma ile tüketim deneyiminin önemli kısmı gerçekleşmiştir.
- Dördüncü aşamada, ürünün kullanıldığı ve tüketildiği aşamadır. Müşteri deneyimini kapsayan en geniş bölümdür. Ürün veya hizmetin tüketilmesiyle tüketici deneyimi meydana gelir.
- Tüketici deneyiminin son aşaması deneyim değerlendirme ve karşılaştırma aşamasıdır. Bu aşamada tüketici yaşadığı deneyimi, beklentileriyle karşılaştırır. Tüketici beklentisini ve deneyimini gözden geçirerek uyumlaştırma yapmaktadır.

2.6. Deneyim Sağlayıcılar

Schmitt (1999), stratejik deneyim boyutlarının tüketiciler için unutulmaz deneyim sunabilmesi için “Experience Providers” deneyim sağlayıcı (ExPros) araçların kullanılmasını öngörmektedir. Stratejik deneyimsel boyutun uygulanmasında müşteri deneyiminin kalıcı ve tutarlı olabilmesi için deneyim sağlayıcılardan yararlanmak gerekmektedir. Deneyim sağlayıcıları; iletişim, görsel ve sözel kimlik, marka bilinirliği, çevresel faktörler, web sayfaları ve elektronik ortam, işletme çalışanları olarak belirtilmektedir. İletişim, gazeteler, radyo, dergiler, haberler, reklamlar ve halkla ilişkiler faaliyetleridir. Görsel ve sözel kimlik, isim, logo, renkler, ambalaj ve slogan görsel ve sözel kimliği oluşturan deneyim sağlayıcılardır. Marka bilinirliği, sponsorluklar, organizasyonlar, ortaklıklar, lisans ve filmlerde ürün yerleştirme çabalarını içermektedir. Çevresel faktörler, deneyim sağlayıcı olarak çevresel faktörler başlığı

altında binaları, ofisleri, fabrikaları, perakendecileri ve tüm ticari alanları ele almak mümkündür (Varinli, 2008: 44).

2.7. Müşteri Deneyimi Tasarlanması

İşletmelerin sürekliliğini sağlayabilmesi, yenilikçi ortama ayak uydurabilmesi için müşterilerine eşsiz deneyimler sunması gerekmektedir. Bu yüzden müşteri deneyimi günümüzde rekabet avantajı elde etmek için giderek önemi artan bir faktördür. Müşteriler kendilerini değerli kılan ürün ve hizmetten faydalanmak istemektedirler. Bu noktada tüketicinin davranışlarının analiz edilmesi, ihtiyaçlarının belirlenmesi ve tüketicinin olumlu duygularını uyandıran deneyimlerin tasarlanması işletmelere rekabet avantajı sağlamaktadır. İşletmenin kültürüne uygun doğru yer ve zamanda doğru deneyimlerin yaşatılması işletmenin büyümesini sağlarken marka imajını da kuvvetlendirmektedir (Dirsehan, 2012: 55).

Deneyim sağlayabilmek için olması gereken özellikler vardır. Shaw ve Ivens (2002) tüketici deneyimi oluşturmanın yedi felsefesi olduğunu belirtmektedirler (Shaw ve Ivens, 2002: 10-11; Kır, 2014: 100-101):

- İşletmeler ayakta kalabilmek rekabet avantajı elde etmek için kaynak oluşturmaktadır. İşletmeler gelişim ve değişimleri için yeterli kaynak ayırmalıdır.
- İyi müşteri deneyimi, tüketicilerin fiziksel ve duygusal beklentilerine doğru cevap vermekle sağlanır.
- Planlanmış duyguların harekete geçirilmesine odaklanmalıdır.
- İyi müşteri deneyiminde müşteriler işletmelerin hep odak noktasında olmalıdır. Müşteri beklentisi göz önünde bulundurulmalıdır.
- İyi bir müşteri deneyimi için müşterinin ürün ve hizmet hakkında geri bildirimini almak gerekmektedir.
- İyi müşteri deneyimi, giderleri ve maliyetleri azaltarak işletmeye kar artışı sağlamalıdır.
- İyi müşteri deneyimi, markanın ve işletmenin müşteriye her yerde özel deneyim sunmasıyla oluşur.

İşletmelerin müşteri deneyimini oluştururken deneyimi olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek faktörlere önem vermesi gerekir. Müşteri deneyimini etkileyen faktörler, ilk izlenimin olumlu olması, duyuların harekete geçirilmesi, ortam ve ürün teması, çalışanların davranışları ve ürün özelliklerinden oluşmaktadır (Demirdöven, 2018: 120; Çeltek, 2010: 92).

İlk izlenimin olumlu olması, işletmenin müşteriye ilk temas ettiği nokta deneyimin bütünü üzerinde etkilidir. İşletmeler müşteriyle ilk karşılaşma anına önem vermektedir. İlk izlenim ne kadar olumlu ise müşteri işletmeye yakınlaşacaktır ve işletmeye olan bağlılığı artacaktır. Duyuların harekete geçirilmesi, duyular koklama, dokunma, tatma, görme, duyma uyarılarının tüketiciye her temas noktasında dengeli ve eşit verilmesi ile harekete geçirilmektedir. Duyusal uyarılar karşılıklı uyum içinde olmalıdır (Odabaşı ve Oyman, 2005: 264). Ortam ve ürün teması, müşteri deneyimini tasarlarken kapı girişinden başlayarak koridorlar, mağazanın iç görünümü, yemek bölümü gibi alanlar deneyimin sahnesini oluşturmaktadır. Müşteriyi harekete geçiren olumlu bir ortamın varlığı satın almayı harekete geçirerek mağazadaki dolaşma süresini arttırmıştır. Müşterinin alışveriş yaptığı ortamı; mağazaların dekoru, ürün sunumları, renkler, aydınlatma, havalandırma, koku, müzik, çalışanların tutumları ve alışveriş yapan diğer müşteriler oluşturmaktadır (Yıldırım, 2015: 64). Çalışanların davranışları, çalışanlar işletmeyi temsil ettiğinden dış görünüşü, davranışları, markayla uyumlu olmalıdır. Çalışanların olumsuz davranışı müşterinin yaşayacağı deneyimin bütünü etkilemektedir (Karakışoğlu ve Arslan, 2016: 225). Ürün özellikleri, marka ismi, ambalaj, dizayn, renk, şekil ürünün fiziksel özellikleridir. Ürünün dizaynı, fiziksel özellikleri ve görünümü deneyimi etkileyen faktörlerdendir (Arslan, 2004: 181).

3. TASARIM VE YÖNTEM

Çalışmanın tasarım ve yönteminde araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, kapsamı ve kısıtı, araştırmanın ana kütlesi ve örneklem seçimi, veri toplama yöntemi ve anket formunun hazırlanması, araştırmanın hipotezleri açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, müşteri deneyimi üzerinde etkili olan stratejik deneysel pazarlama boyutlarını ortaya koyarak müşterinin alışveriş merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme durumunu incelemektir.

3.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtı

Araştırmanın amacı, AVM müşterilerinin alışveriş alışkanlıklarını tespit edip, alışveriş deneyimlerini deneysel pazarlama açısından ele alarak stratejik deneysel pazarlama boyutları bağlamında incelemektir. Ayrıca araştırmaya katılanların anketi içtenlikle cevapladıkları varsayılmıştır. Alışveriş öncesinde, esnasında ve sonrasında tüketicilerin izlenmesinin zorluklarından ve AVM yönetiminden gerekli izinlerin alınmasının

güçlüklerinden dolayı anketin çevrimiçi olarak yapılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda araştırmmanın temsil etme yeteneğinin sınırlı olacağı ve genellenemeyeceği düşünülmektedir.

Ayrıca çalışmada kolayda örnekleme yönteminin düşük maliyetli ve uygulanmasının en kolay olması araştırmmanın diğer kısıtlarını oluşturmaktadır (İslamoğlu ve Almaçık, 2016: 78). Araştırmada örnekleme oluşturan katılımcılara ulaşmanın zorluğundan dolayı kolayda örnekleme yöntemi ve çevrimiçi anket metodunun uygulanmıştır. Araştırmada İyaşpark alışveriş merkezinden en az bir kez alışveriş yapmış olan katılımcılara anket uygulanmıştır.

3.3. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın örnekleme, İyaşpark alışveriş merkezinden en az bir kez alışveriş yapan tüketicilerden oluşmaktadır. Evreni ise İyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yapan tüketici kitlesidir. Sosyal bilim araştırmalarında en yaygın, uygulaması en kolay olarak bilinen örneklem tekniği kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Gürbüz ve Şahin (2015: 126-127)'e göre %95 güvenilirlik düzeylerinde 250 bin ile 10 milyon arasındaki evren büyüklüklerine 384 örneklemin yeterli olacağını belirtmişlerdir. Araştırmada 483 katılımcıya çevrimiçi anket uygulanmıştır.

3.4. Veri toplama Yöntemi ve Anket Formunun Hazırlanması

Araştırma verilerinin toplanmasında nicel bir yöntem olan çevrimiçi anket yöntemi kullanılmıştır (Gegez, 2007: 87). Anket verileri 27 Mart 2018 – 29 Nisan 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır.

Anketin birinci bölümünde, İyaşpark Alışveriş Merkezi alışveriş alışkanlığı hakkında sorulardan oluşmaktadır. Anketin birinci bölümündeki sorular, “AVM Tüketici Algı Araştırması: AVM Ziyaretçisi Bütçe Altında: Alışveriş Merkezi Yatırımcıları Derneği (2010)” isimli çalışmadan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Anketin ikinci bölümde katılımcıların alışveriş merkezinde alışveriş yaparken yaşadıkları deneyimlere dayanarak cevaplandırılacak sorular yer almaktadır. Katılımcıların ölçek maddelerine katılım düzeyi 5’li likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyom, 5-Kesinlikle Katılıyorum) değerlendirmeyle ölçülmüştür. Anketin ikinci bölüm soruları, müşteri deneyimi ölçeği Alemdar (2010), Lin vd., (2009), Brakus vd., (2009), Başar (2015), Kara ve Çiçek (2015) yararlanarak oluşturulmuştur.

Anket formunun üçüncü bölümünde ise, katılımcıların demografik bilgileri hakkında sorular yer almaktadır. Bu bölümde tüketicilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek ve kişisel gelirlerine yönelik bilgiler toplanmıştır. Anket formu toplamda 40 sorudan oluşmaktadır.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın hipotezleri şöyledir:

H1: Katılımcıların yaşadığı duyuşsal deneyimleri ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Katılımcıların yaşadığı duygusal deneyimleri ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Katılımcıların yaşadığı düşünsel deneyimleri ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Katılımcıların yaşadığı davranışsal deneyimler ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

4. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırma sürecinde anket formlarından toplanan veriler amaca uygun istatistiksel paket programında analiz edilmiştir. Araştırmada; güvenilirlik analizi, frekans analizi, tanımlayıcı istatistikler, normallik testi, Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis Testi yapılmıştır.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırmada ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için Cronbach's Alpha yöntemine başvurulmuştur. Cronbach's Alpha değeri 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Ayrıca kullanılan ölçegin güvenilir olması için alfa katsayısının 0.80 ve üzerinde olması gerekmektedir (Kalaycı, 2014: 405).

Tablo 3. Güvenilirlik analizi

Cronbach's Alpha	Madde Sayıları
0.956	25

Araştırmada yer alan 25 maddelik müşteri deneyimi ölçegine güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucu Cronbach Alpha katsayısı 0,95 bulunmuştur. Bu değerin 0,80'den büyük olması, ölçegin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.2. Frekans Analizi

Katılımcıların frekans analizine yönelik bulgular Tablo 4' de yer almaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların %73,5' i kadın, %26,5' i erkektir. Katılımcıların %37,5' ini 26-35 yaş grubunda olduğu, katılımcıların %50,3' ünün evli olduğu ve %45,3' ünün eğitim durumunun lisans seviyesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %28,8' inin öğrenci olduğu ve %43,52' inin aylık gelirinin 1600 TL ve altında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılım

Cinsiyet	Frekans	Yüzde%
Kadın	355	73,5
Erkek	128	26,5
Toplam	483	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde%
18 yaş ve altı	26	5,4
19-25	135	28,0
26-35	181	37,5
36-45	78	16,1
46-55	53	11,0
56 ve üzeri	10	2,1
Toplam	483	100,0
Medeni Durum	Frekans	Yüzde%
Evli	243	50,3
Bekar	240	49,7
Toplam	483	100,0
Eğitim Düzeyleri	Frekans	Yüzde%
İlkokul	8	1,7
Ortaokul	10	2,1
Lise	101	20,9
Önlisans	77	15,9
Lisans	219	45,3
Yüksek Lisans	50	10,4
Doktora	18	3,7
Toplam	483	100,0
Meslek	Frekans	Yüzde%
Öğrenci	139	28,8
Nitelikli uzman meslekler	91	18,8
Özel sektör çalışanı	78	16,1
Kamu çalışanı	33	6,8
Serbest Meslek	41	8,5
İşsiz	17	3,5
Ev hanımı	69	14,3
Emekli	15	3,1
Toplam	483	100,0
Kişisel Net Gelir	Frekans	Yüzde%
1600 TL ve altı	210	43,5
1601-2600 ₺	85	17,6
2601-3600 ₺	84	17,4
3601-4600 ₺	44	9,1
4601-5600 ₺	30	6,2
5601-6600 ₺	14	2,9
6601-7600 ₺	5	1
7601-8600 ₺	1	0,2
8601-9600 ₺	4	0,8
9600 ₺ ve üstü	6	1,2
Toplam	483	100,0

Tablo 5’de katılımcıların Iyaşpark Alışveriş Merkezi alışveriş alışkanlıklarına ait sorulara verdiği cevaplar yer almaktadır. Katılımcıların %95,3’ü Iyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yaptığını belirtirken, %4,7’si alışveriş yapmadığını belirtmiştir. Alışveriş yapmadığını belirten katılımcılar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmaya Iyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yapan tüketiciler ile devam edilmiştir.

Bu doğrultuda katılımcıların %98,8’i ayda bir defa Iyaşpark alışveriş merkezine gittiğini belirtmektedir. Katılımcıların %55,3’ ünün alışveriş yapmak için tercih ettiği gün hafta sonu olmaktadır. Katılımcıların %35,2’si Iyaşpark alışveriş merkezine 14:01-16:00 arasında geldiklerini belirtmişlerdir. En düşük oranla katılımcıların %2,7’ si 10:00- 12:00 sabah saatlerini tercih edenler olmuştur.

Katılımcıların %58,4’ü Iyaşpark alışveriş merkezinde 1-2 saat geçirdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların Iyaşpark alışveriş merkezine en son gitme amaçları sorulmuştur. Katılımcıların %72,3’ü alışveriş yapmak, %39,5’i gezmek/vakit geçirmek, %6,0’ı yemek yemek şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcıların %50,5’i Iyaşpark alışveriş merkezine ailesi ve akrabaları ile geldiğini belirtmiştir. Katılımcıların %52,4’ ünün Iyaşpark alışveriş merkezinden harcama miktarının 50-250₺ arası olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların Iyaşpark alışveriş merkezi denildiğinde katılımcıların ilk aklına gelen kavramlar %49,7 Kalabalık/Sıkıcı, %40,0 Çeşitlilik, %30,6 Çocuklar olarak tespit edilmiştir. Son olarak katılımcılara Iyaşpark AVM deneyimini tavsiye edip etmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların %79,1’i tavsiye ederim, %20,9 ‘u tavsiye etmem şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Iyaşpark alışveriş merkezi alışveriş alışkanlığı

Iyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yaptınız mı?	Frekans	Yüzde%
Evet	483	95,3
Hayır	24	4,7
Toplam	507	100,0
Iyaşpark alışveriş merkezine gitme sıklığınız nedir?	Frekans	Yüzde%
Haftada bir	1	0,2
İki haftada bir	2	0,4
Ayda bir	476	98,8
Daha az	3	0,6
Toplam	483	100,0
Alışveriş yapmak için tercih edilen gün hangisidir?	Frekans	Yüzde%
Hafta içi	216	44,7
Hafta sonu	267	55,3
Toplam	483	100,0

İyaşpark alışveriş merkezine genellikle günün hangi saatleri geliyorsunuz?	Frekans	Yüzde%
10:00-12:00	13	2,7
12:01-14:00	28	5,8
14:01-16:00	170	35,2
16:01-18:00	53	11,0
18:01-20:00	125	25,9
20:01-22:00	94	19,5
Toplam	483	100,0
İyaşpark alışveriş merkezinde ne kadar zaman geçiriyorsunuz?	Frekans	Yüzde%
30-1 saat	94	19,5
1-2 saat	282	58,4
3-4 saat	100	20,7
5-6 saat	5	1,0
7 saatten fazla	2	0,4
Toplam	483	100,0
İyaşpark alışveriş merkezine en son gitme amacınız nedir?	Frekans	Yüzde%
Alışveriş yapmak	349	72,3
Gezmek/vakit geçirmek	191	39,5
Yemek yemek	174	36,0
Arkadaşlarımla bir araya gelmek	91	18,8
Vitrinlere bakmak	46	9,5
Çocuğumu/çocuklarımı eğlendirmek	59	12,2
Sinemaya gitmek	124	25,7
Kültürel etkinlikleri/Organizasyonları izlemek	14	2,9
Toplam	1048	216,9
İyaşpark alışveriş merkezine en çok kimlerle geliyorsunuz?	Frekans	Yüzde%
Tek başıma	37	7,7
Ailem/Akrabalarım	244	50,5
Arkadaşım/Arkadaşlarım	202	41,8
Toplam	483	100,0
İyaşpark alışveriş merkezinde yaklaşık olarak gerçekleştirdiğiniz toplam harcama miktarınız nedir?	Frekans	Yüzde%
50 den az	66	13,7
50-250 ₺	253	52,4
251-450 ₺	57	11,8
451-650 ₺	21	4,3
651-850 ₺	8	1,7
851-1050 ₺	14	2,9
1051 ₺ ve üstü	64	13,3
Toplam	483	100,0
İyaşpark alışveriş merkezi denince ilk aklınıza gelenler nelerdir?	Frekans	Yüzde%
Çocuklar	148	30,6
Sosyalleşme	124	25,7
Çeşitlilik	193	40,0
Renkli	83	17,2
Çılgınlık	16	3,3
Hesaplı	81	16,8
Modern	88	18,2
Kalabalık/sıkıcı	240	49,7
Toplam	973	201,5
İyaşpark alışveriş merkezi deneyiminizi değerlendiriniz?	Frekans	Yüzde%
Tavsiye ederim	382	79,1
Tavsiye etmem	101	20,9
Toplam	483	100,0

4.3. Normallik Testi

İstatistiksel testler, “parametrik testler” ve “parametrik olmayan testler” olmak üzere ikiye ayrılır. Normallik testi için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro –Wilk normallik testi uygulanmaktadır. Örneklem sayısının 30’dan fazla olması nedeniyle “Kolmogorov-Smirnov test” sonucu dikkate alınmıştır. Kolmogorov-Smirnov sonucuna göre $p < 0,05$ olduğundan normallik varsayımı sağlanmamaktadır. Bu durumda parametrik olmayan analizlerin yapılabileceği anlaşılır. (Durmuş vd., 2013: 66). Normallik testine ait bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Stratejik deneysel pazarlama boyutlarına yönelik değişkenlerin normal dağılıma uygunluk durumuna bakmak için ayrıca Tablo 7’ de belirtilen çarpıklık ve basıklık değerlerine bakmak gerekmektedir. Bu değerler -2 ile + 2 arasında ise normal dağılıma uygun olduğu anlaşılmaktadır. Çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında bu değerlerin -2 ve +2 aralığında olmadığı ve parametrik olmayan analizlerin yapılabileceği anlaşılmaktadır (Durmuş vd., 2013: 67).

Tablo 6. Normallik testi

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Iyaşpark alışveriş merkezinde rahat ve huzurlu bir ortam vardır.	,211	482	,000	,903	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinin dekorasyonu görsel olarak iyidir ve etkileyicidir	,187	482	,000	,912	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinin duvar ve zemin renkleri tamamlayıcı ve eşgüdümlüdür	,205	482	,000	,911	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde güzel ve etkileyici koku vardır	,175	482	,000	,883	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinin temizliği idealdir.	,212	482	,000	,903	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinin aydınlatma, sıcaklık, mimari ve çalışanların ilgisi benim duyguma uygundur	,183	482	,000	,913	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde kendimi rahatlamış ve mutlu hissedirim.	,204	482	,000	,908	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde zaman geçirmek keyifli ve eğlencelidir	,184	482	,000	,914	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde zaman geçirmek beni günlük hayattaki sıkıntılardan uzaklaştırır.	,160	482	,000	,901	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde alışveriş esnasında kendimi neşeli hissedirim	,170	482	,000	,916	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde sunulan hizmet özenli olup personel ilgilidir.	,184	482	,000	,916	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi sosyalleşebileceğim ve vakit geçirebileceğim bir mekândır.	,179	482	,000	,910	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezine gitmeyi seviyorum ve bundan keyif alıyorum.	,167	482	,000	,914	482	,000

Iyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığım deneyimleri çevremle paylaşırım.	,163	482	,000	,905	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığım deneyimler hayat tarzımda değişiklik yapma isteğimi artırdı.	,222	482	,000	,844	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi dikkat çekici ve değişik aktiviteler düzenler	,187	482	,000	,888	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinin hizmet kalitesini beğenirim.	,198	482	,000	,913	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezine gitmeyi zaman kaybı olarak düşünmüyorum	,169	482	,000	,910	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi yaşam kalitemi yükseltir.	,165	482	,000	,896	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde istediğim mağazayı rahatça bulurum.	,185	482	,000	,890	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi sosyal çevremi gelişimine yardımcı olur.	,184	482	,000	,875	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi satış görevlileri ile rahatça iletişim kurabilirim.	,191	482	,000	,901	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinden yaşadığım deneyim aile ve arkadaşlarıma yakınlaştırır.	,174	482	,000	,889	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezi hakkında basında çıkan haberleri takip ederim.	,262	482	,000	,817	482	,000
Iyaşpark alışveriş merkezinde ki diğer müşterilerin davranışları beni rahatsız etmez.	,169	482	,000	,910	482	,000

Iyaşpark alışveriş merkezi ile ilgili katılımcıların deneyimlerinin araştırıldığı bölümde sorulan ifadelerle katılım derecesinin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 7’de görülmektedir. Katılımcıların ifadelerle 5’li likert ölçeğine göre (1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4- Katılıyorum ve 5- Kesinlikle katılıyorum) katılım düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Tablo 7’deki ortalamalar incelendiğinde katılımcıların “Iyaşpark AVM deneyimi” hakkında yer alan sorulara daha çok “*Katılmıyorum*” ve “*Ne katılıyorum ne katılmıyorum*” yanıtını verdiği söylenebilir.

Tablo 7. Ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri

	Ortalama	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
İyaşpark alışveriş merkezinde rahat ve huzurlu bir ortam vardır.	3,13	1,120	-,303	-,407
İyaşpark alışveriş merkezinin dekorasyonu görsel olarak iyidir ve etkileyicidir.	2,76	1,098	,143	-,560
İyaşpark alışveriş merkezinin duvar ve zemin renkleri tamamlayıcı ve eşgüdümlüdür.	2,84	1,081	-,030	-,596
İyaşpark alışveriş merkezinde güzel ve etkileyici koku vardır.	2,37	1,129	,386	-,669
İyaşpark alışveriş merkezinin temizliği idealdir.	3,28	1,091	-,381	-,487
İyaşpark alışveriş merkezinin aydınlatma, sıcaklık, mimari ve çalışanların ilgisi benim duyguma uygundur.	3,06	1,147	-,155	-,808
İyaşpark alışveriş merkezinde kendimi rahatlamış ve mutlu hissedirim.	2,81	1,141	,072	-,606
İyaşpark alışveriş merkezinde zaman geçirmek keyifli ve eğlencelidir.	2,97	1,172	-,029,	-,727
İyaşpark alışveriş merkezinde zaman geçirmek beni günlük hayattaki sıkıntılardan uzaklaştırır.	2,63	1,231	,243	-,898
İyaşpark alışveriş merkezinde alışveriş esnasında kendimi neşeli hissedirim.	2,92	1,161	-,001	-,788
İyaşpark alışveriş merkezinde sunulan hizmet özenli olup personel ilgilidir.	3,05	1,107	-,104	-,623
İyaşpark alışveriş merkezi sosyalleşebileceğim ve vakit geçirebileceğim bir mekandır	2,86	1,208	-,007	-,879
İyaşpark alışveriş merkezine gitmeyi seviyorum ve bundan keyif alıyorum.	2,93	1,205	,028	-,830
İyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığım deneyimleri çevremle paylaşıyorum.	2,90	1,284	-,012	-1,024
İyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığım deneyimler hayat tarzımda değişiklik yapma isteğimi artırdı.	2,19	1,203	,734	-,418
İyaşpark alışveriş merkezi dikkat çekici ve değişik aktiviteler düzenler.	2,49	1,228	,449	-,730
İyaşpark alışveriş merkezinin hizmet kalitesini beğenirim.	2,94	1,096	-,089	-,611
İyaşpark alışveriş merkezine gitmeyi zaman kaybı olarak düşünmüyorum.	3,16	1,223	-,194	-,821
İyaşpark alışveriş merkezi yaşam kalitemi yükseltir.	2,56	1,209	,272	-,846
İyaşpark alışveriş merkezinde istediğim mağazayı rahatça bulurum.	3,28	1,331	-,333	-,998
İyaşpark alışveriş merkezi sosyal çevremine gelişimine yardımcı olur.	2,44	1,273	,450	-,905
İyaşpark alışveriş merkezi satış görevlileri ile rahatça iletişim kurabilirim.	3,41	1,184	-,373	-,686
İyaşpark alışveriş merkezinden yaşadığım deneyim aile ve arkadaşlarıma yakınlaştırır.	2,57	1,281	,356	-,932
İyaşpark alışveriş merkezi hakkında basında çıkan haberleri takip ederim.	2,17	1,285	,761	-,617
İyaşpark alışveriş merkezinde ki diğer müşterilerin davranışları beni rahatsız etmez.	2,98	1,248	-,040	-,913

4.4. Mann Whitney U Testi

Mann Whitney U testi iki bağımsız ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test eden en yaygın kullanıma sahip parametrik olmayan analiz yöntemidir. Mann-Whitney U testi verinin normal dağılıma uymadığı durumlarda kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 240).

Hipotezler:

H0: Katılımcıların yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Katılımcıların yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8. Katılımcıların yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarının Iyaşpark alışveriş merkezi deneyim değişkenine göre Mann Whitney U Testi

	Iyaşpark alışveriş merkezi deneyiminizi değerlendiriniz.	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Ölçek ortalama	Tavsiye Ederim	382	279,87	106911,00
	Tavsiye Etmem	101	98,76	9975,00
	Toplam	483		

	Ölçek Ortalamaları
Mann-Whitney U	4824,000
Wilcoxon W	9975,000
Z	-11,599
P	,000

Katılımcıların yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarının Iyaşpark alışveriş merkezi deneyim değişkenine göre Mann Whitney U Testi Tablo 8’ de gösterilmiştir. Tablo 8’ de yer alan P değeri istatistiksel anlamlılık hesaplamalarında sınır değer kabul edilen 0,05’ ten küçük olması gözlemlenen değerler arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 243).

P değeri $0,000 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 red edilir ve H_1 kabul edilir. Stratejik Deneyimsel Pazarlama Boyutları ile Iyaşpark Alışveriş Merkezi Deneyimini tavsiye

etme ya da tavsiye etmeme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcılardan Iyaşpark Alışveriş Merkezi Deneyimini değerlendirmeleri istendiğinde 483 katılımcının 382'si tavsiye ederim yanıtını vermiştir. 101 katılımcı ise Iyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığı deneyimi tavsiye etmemektedir. Tablo 8'de görüldüğü üzere tavsiye ederim yanıtını veren katılımcıların sıra ortalaması 279,87, tavsiye etmem yanıtını veren katılımcıların sıra ortalaması 98,76'dır. Buna göre stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ile Iyaşpark alışveriş merkezini tavsiye eden katılımcılar ile tavsiye etmeyen katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir.

4.5. Kruskal Wallis Testi

Kruskal Wallis testi, normal dağılım göstermeyen veriye sahip birbirinden bağımsız örneklemin bağımlı bir değişkene ait ölçümlerinin karşılaştırılmasında ve ikiden fazla kategoriye karşılaştırmak için kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 238).

Stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarının gelir seviyesine göre bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmeye yönelik yapılan Kruskal Wallis testi Tablo 9'da gösterilmiştir. Kruskal Wallis test istatistiğinde, ikiden fazla gruplu değişkenlerin karşılaştırılması için grupların aldığı değerler sıralı hale dönüştürülmekte ve P değeri 0,05 değerinden küçük olduğunda, gruplar arasındaki sıralamanın birbirinden farklılık gösterdiği söylenmektedir (Durmuş vd., 2011: 195).

Tablo 9. Katılımcıların stratejik deneyimsel pazarlama boyutuna ilişkin gelir değişkenine göre Kruskal Wallis Testi

Stratejik Deneyimsel Pazarlama Boyutları	N	P
Duyusal Deneyim	483	,069
Duygusal Deneyim	483	,000
Davranışsal Deneyim	483	,006
Düşünsel Deneyim	483	,003
İlişkisel Deneyim	483	,101

Katılımcıların duyusal deneyim boyutuna verdiği yanıtlar sonucunda elde edilen P değeri 0,05'ten büyük olduğu için katılımcıların gelirine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. İlişkisel deneyim boyutunun P değeri 0,05'ten büyük olduğu için katılımcıların gelirine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Katılımcıların stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarına ilişkin gelir değişkenine göre duygusal, davranışsal ve düşünsel deneyim boyutlarında P değeri 0,05'ten küçük olduğu için

istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Tablo 10, Tablo 11, Tablo 12’de istatistiksel olarak anlamlı farklılık olan boyutlara yer verilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların duygusal deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Gelir	N	Sıra Ortalamaları	Ki Kare	Df	P
1600 tl ve altı	210	272,51	31,215	9	,000
1601-2600	85	232,46			
2601-3600	84	243,81			
3601-4600	44	196,90			
4601-5600	30	196,10			
5601-6600	14	200,21			
6601-7600	5	174,20			
7601-8600	1	155,00			
8601-9600	4	131,80			
9601 ve üstü	6	86,50			

Hipotezler:

H0: Duygusal deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Duygusal deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Katılımcıların duygusal deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. $P < 0,05$ olduğundan H0 red edilir. H1 kabul edilir. Tablo 10’ da gösterilen sıra ortalamaları dikkate alındığında 1600 TL ve altı gelire sahip katılımcıların duygusal deneyim boyutuna daha çok katıldıkları söylenebilir.

Tablo 11. Katılımcıların davranışsal deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Gelir	N	Sıra Ortalamaları	Ki Kare	Df	P
1600 tl ve altı	210	266,47	23,174	9	,006
1601-2600	85	223,16			
2601-3600	84	247,80			
3601-4600	44	200,28			
4601-5600	30	233,30			
5601-6600	14	206,11			
6601-7600	5	235,90			
7601-8600	1	224,00			
8601-9600	4	81,25			
9601 ve üstü	6	119,58			

Hipotezler:

H0: Davranışsal deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Davranışsal deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Katılımcıların davranışsal deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. $P < 0,05$ olduğundan H0 red edilir. H1 kabul edilir. Tablo 11’ de gösterilen sıra ortalamaları dikkate alındığında 1600 TL ve altı gelire sahip katılımcıların davranışsal deneyim boyutuna daha çok katıldıkları söylenebilir.

Tablo 12. Katılımcıların düşünsel deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre Kruskal Wallis Testi sonuçları

Gelir	N	Sıra Ortalamaları	Ki Kare	Df	P
1600 tl ve altı	210	267,04	25,353	9	,003
1601-2600	85	220,93			
2601-3600	84	248,49			
3601-4600	44	214,20			
4601-5600	30	240,33			
5601-6600	14	186,43			
6601-7600	5	125,70			
7601-8600	1	146,00			
8601-9600	4	117,00			
9601 ve üstü	6	111,42			

Hipotezler:

H0: Düşünsel deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Düşünsel deneyim ile gelir değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Katılımcıların düşünsel deneyim boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p < 0,05$) gösterdiği görülmektedir. $P < 0,05$ olduğundan H0 red edilir. H1 kabul edilir. Tablo 12’ de gösterilen sıra ortalamaları dikkate alındığında 1600 tl ve altı gelire sahip katılımcıların düşünsel deneyim boyutuna daha çok katıldıkları söylenebilir.

4.6. Mann-Whitney U Testi

Mann-Whitney U testi iki bağımsız ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test eden en yaygın kullanıma sahip parametrik olmayan analiz yöntemidir. Mann-Whitney U testi verinin normal dağılıma uymadığı durumlarda kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 240).

Tablo 13. Duyusal deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U Testi

Cinsiyet	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann Whitney U	P
Kadın	355	249,68	88638,00	19992,000	,043
Erkek	128	220,69	28248,00		

Hipotezler:

H₀: Duyusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H₁: Duyusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Duyusal deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U Testi Tablo 13’de gösterilmiştir. Tablo 13’de yer alan P değeri istatistiksel anlamlılık hesaplamalarında sınır değer kabul edilen 0,05’ten küçük olması gözlemlenen değerler arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 243).

P değeri $0,043 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H₀ red edilir. H₁ kabul edilir. Duyusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadın katılımcıların sıra ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 14. Duyusal deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann Whitney U	P
Kadın	355	251,49	89280,00	19350,000	,013
Erkek	128	215,67	27606,00		

Hipotezler:

H0: Duygusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Duygusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

P değeri $0,013 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 Red edilir. H_1 kabul edilir. Duygusal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Tablo 14’de görüldüğü üzere kadın katılımcıların sıra ortalaması 251,49 erkek katılımcıların sıra ortalaması 215, 67’dir.

Tablo 15. Davranışsal deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann Whitney U	P
Kadın	355	251,59	89313,50	193316,500	,012
Erkek	128	215,41	27572,50		

Hipotezler:

H0: Davranışsal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Davranışsal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 15’ de görüldüğü gibi P değeri $0,012 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 Red edilir. H_1 kabul edilir. Davranışsal deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Tablo 15’de görüldüğü üzere kadınların sıra ortalaması 251,49 erkeklerin sıra ortalaması 215,41’dir.

Tablo 16. Düşünsel deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann-Whitney U	P
Kadın	355	253,51	89995,00	18635,000	,002
Erkek	128	210,09	26891,00		

Hipotezler:

H0: Düşünsel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Düşünsel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

P değeri $0,002 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 red edilir. H_1 kabul edilir. Düşünsel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadın katılımcıların düşünsel deneyimlere daha çok katıldığı söylenebilir.

Tablo 17. İlişkisel deneyim boyutunun cinsiyet değişkenine göre Mann-Whitney U sonuçları

Cinsiyet	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann-Whitney U	P
Kadın	355	247,77	87957,50	20672,500	,129
Erkek	128	226,00	28928,50		

Hipotezler:

H0: İlişkisel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: İlişkisel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

P değeri $0,129 > 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 kabul edilir. H_1 red edilir. İlişkisel deneyim ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Tablo 17’de görüldüğü üzere kadınların sıra ortalaması 247,77 erkeklerin sıra ortalaması ise 226,00’dır.

4.7. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Mann-Whitney U Testi

Katılımcıların duygusal, davranışsal, düşünsel ve ilişkisel deneyim boyutuna verdiği yanıtlar sonucunda elde edilen P değeri $0,05$ ’ten büyük olduğu için katılımcıların medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Katılımcıların stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarına ilişkin medeni durum değişkenine göre duygusal deneyim boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu

($p < 0,05$) görülmektedir. Katılımcıların medeni durum değişkenine göre Mann-Whitney U Testi sonuçlarına Tablo 18 ve Tablo 19’da yer verilmiştir.

Tablo 18. Katılımcıların stratejik deneysel pazarlama boyutuna ilişkin medeni durum değişkenine göre Mann-Whitney U Testi

Stratejik Deneysel Pazarlama Boyutları	N	P
Duyusal Deneyim	483	,386
Duygusal Deneyim	483	,012
Davranışsal Deneyim	483	,881
Düşünsel Deneyim	483	,077
İlişkisel Deneyim	483	,722

Tablo 19. Duygusal deneyim boyutunun medeni durum değişkenine göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Medeni Durum	N	Sıra Ortalamaları	Sıranın Toplamı	Mann-Whitney U	P
Evli	243	228,31	55480,50	25834,500	,012
Bekar	240	255,86	61405,50		

Hipotezler:

H0: Duygusal deneyim ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Duygusal deneyim ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

P değeri $0,012 < 0,05$ olduğu için 0.05 güven düzeyinde H_0 red edilir. H_1 kabul edilir. Katılımcıların duygusal deneyimleri ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Tablo 19’da görüldüğü üzere evlilerin sıra ortalaması 228,31 bekarların sıra ortalaması 255,86’dir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Deneysel pazarlama, müşteri ürün ve hizmeti satın almadan müşteriye satın alacağı ürün ve hizmetin sağlayacağı faydayı müşteriye yaşatmaya odaklanan bir pazarlama anlayışıdır. İşletmeler müşteriye yakından tanıma, müşterinin istek ve ihtiyaçlarını sunma, müşteri memnuniyetini sağlama başarılı bir pazarlama stratejisi ile hizmet sunma çabası içine girmektedirler.

Günümüzde müşteri eğlenmek, gezmek, keyifli vakit geçirmek, alışveriş yapmak için deneyim sunan mekânlar olan AVM'leri tercih etmektedir. Stratejik deneyimsel pazarlama boyutları duyuşsal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkişel deneyim boyutları müşterinin beş duyusuna hitap ederek hafızalarında kalıcı izler bırakmayı istemektedir. Bu boyutlardaki bağlantıları sağlama da beş duyu büyük önem taşımaktadır. Müşterinin duyu ve düşüncelerine, ihtiyaçlarına hitap eden deneyimsel boyutlar müşterilerine deneyim sunmayı amaçlamaktadır. Müşteri duyduğu sesi, tattığı tadı, hissettiği bir şeyi, gördüğü görüntüyü ve kokladığı kokuyu ürün ve hizmet ile bağdaştırırsa hafızasında güçlü bir konumda yer edinmektedir.

Müşteriye pozitif duygular yaşatan hislerine hitap eden pazarlama stratejileri geliştirerek müşteri deneyimine önem veren işletmeler rekabet avantajı sağlayarak tüketicilerine güçlü ve unutulmaz deneyimler yaşatmış olacaktadırlar. Günümüz müşteri profilinde meydana gelen değişim deneyimsel pazarlamanın önemini gittikçe artırmaktadır.

Çalışmada elde edilen verilerin analizi için; normal dağılım testi, güvenilirlik analizi, frekans analizi, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Normallik varsayımı sağlanmamaktadır. Cronbach's Alpha analizine göre ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.956 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Frekans analizine göre elde edilen sonuçlar; araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri incelendiğinde kadın katılımcının fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında ise evli katılımcıların çoğunluktadır. Katılımcıların yaş aralığı değerlendirildiğinde, 26-35 yaş aralığındaki katılımcı daha fazladır. Katılımcıların çoğunluğu öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu lisans mezunu ve gelir düzeyleri de 1600 TL ve altındadır.

Katılımcıların AVM' ye gitme sıklığı sorulduğunda en yüksek verilen cevap ayda bir olmuştur. Katılımcılar alışveriş yapmak için hafta sonunu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. AVM' ye gidilen saatlere katılımcıların büyük çoğunluğu 14:01-16:00 arasında geldiklerini belirtmişlerdir. En düşük oranla 10:00- 12:00 sabah saatlerini tercih edenler olmuştur. Sabah saatlerinin alışveriş için tercih edilmediği söylenebilir.

Katılımcıların çoğu AVM'de 1-2 saat geçirdiklerini belirtmişlerdir. AVM' ye en son gitme amaçlarının sırasıyla alışveriş yapmak, gezmek/vakit geçirmek, yemek yemek, sinemaya gitmek, arkadaşlarıyla bir araya gelmek, çocuğumu/çocuklarımı eğlendirmek, vitrinlere

bakmak, şeklinde cevap verilmiştir. Katılımcıların AVM'ye gitme amaçları sorusuna verdikleri cevaplarda en düşük yüzde kültürel etkinlikleri/organizasyonları izlemek olmuştur. Ayrıca katılımcılar AVM'ye en çok aile/akrabalar ile geldiklerini belirtmişlerdir. Bunu arkadaşım/arkadaşlarım cevabı izlemektedir. Katılımcıların AVM'de gerçekleştirdikleri harcama miktarı ise en yüksek 50-250 TL arası, en düşük harcama miktarı ise 651-850 TL arası olarak tespit edilmiştir.

Katılımcıların Iyaşpark AVM denince ilk akıllarına gelen Kalabalık/Sıkıcı olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla, çeşitlilik, çocuklar, sosyalleşme, modern, renkli, hesaplı olduğunu belirtmektedirler. Iyaşpark AVM denince katılımcıların düşük bir oranının ise aklına çılgınlık kavramı gelmektedir. Ayrıca Iyaşpark AVM müşterisi olan katılımcıların büyük çoğunluğu AVM deneyimlerini değerlendirdiklerinde Iyaşpark AVM'yi tavsiye ederim şeklinde yanıt vermiştir.

Mann-Whitney U testi ile katılımcıların yaşadığı stratejik deneyimsel pazarlama boyutları (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel) ile Iyaşpark alışveriş merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Buna göre elde edilen sonuçlar, stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ile Iyaşpark Alışveriş Merkezi deneyimini tavsiye etme ya da tavsiye etmeme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Iyaşpark alışveriş merkezinde yaşadığı deneyimi tavsiye etmektedir.

Araştırma problemi niteliğindeki sorular demografik bilgiler dikkate alınarak incelendiğinde genel olarak ifade edilmesi gereken önemli sonuçlar şunlardır; Kruskal- Wallis testi ile katılımcıların stratejik deneyimsel pazarlama boyutuna verdikleri cevapların gelir değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Duygusal, düşünsel ve davranışsal deneyim boyutlarının gelir değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların 1600 TL ve altı gelire sahip olanların duygusal, düşünsel ve davranışsal boyutlara daha çok katıldıkları söylenebilir.

Yapılan çalışmada duyusal ve ilişkisel deneyim boyutlarının tüketicilerin gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu nedenle katılımcıların beş duyusuna hitap eden duyusal deneyim ve bir gruba ait olma duygusu geliştiren ilişkisel deneyim boyutlarının gelirin artıp azalmasından etkilenmediği söylenebilir.

Katılımcıların yaşadıkları deneyim boyutları ile gelir değişkeni arasındaki farklılık incelendiğinde, duysal ve ilişkisel deneyim boyutları tüketicinin gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Duyusal ve ilişkisel deneyim boyutları gelirin artıp azalmasından etkilenmemektedir. Duyusal, düşünsel ve davranışsal deneyim boyutları ise gelirin artıp azalmasından etkilenmektedir.

Mann-Whitney U testi ile tüketicilerin stratejik deneyimsel pazarlama boyutlarına ilişkin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Duyusal, duygusal, düşünsel ve davranışsal deneyim boyutlarının cinsiyet bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca sıra ortalamaları dikkate alındığında deneyim boyutlarının kadın katılımcıların daha çok önem verdiği söylenebilir. İlişkisel deneyim boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Katılımcıların yaşadıkları deneyim boyutları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir. Kadınlar, erkeklere göre deneyim pazarlamasının duysal, duygusal, düşünsel ve davranışsal boyutlarına daha çok önem vermektedirler. Bir gruba ait olma duygusu geliştiren, ilişkiyi sürekli tutan, güvene dayalı ilişki içerisinde müşteri isteklerine cevap veren ilişkisel deneyim boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Tunç (2017), çalışmasında Burger King ürünlerini iç dizayn ve sosyal fayda ölçeğine göre değerlendirmiş ve duysal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyim boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir. Burger King işletmecileri cinsiyet özelliklerine göre sosyal fayda stratejileri yürütmektedir. Burger King işletmeleri kadın ve erkeklere ayrı hitap edebilmelidir. Yapılan çalışmada duysal, duygusal, düşünsel ve davranışsal deneyim boyutlarının cinsiyet bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sadece ilişkisel deneyim boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Kara ve Çiçek (2015) ise çalışmasında tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen beş faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı araştırılmıştır. Erkek veya kadın tüketiciler arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamış iken yapılan çalışmada duysal, duygusal, düşünsel ve davranışsal deneyim boyutlarının cinsiyet bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sadece ilişkisel deneyim boyutu ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Ercan (2018) ise çalışmasında katılımcıların hedonik tüketimin alt boyutlarına ait görüşlerde cinsiyet değişkeni arasında anlamlı fark bulmuştur. Erkek tüketicilerin maceracı alışveriş ve değer amaçlı alışveriş algıları kadın tüketicilere oranla daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Kadınlar macera yaşamak, değer oluşturmak için alışveriş yapmaktadır. Benzer sonuçlara ulaşılan bu çalışmada kadınların deneyimsel pazarlama boyutlarına erkeklerden daha çok önem verdiği sonucuna ulaşılabilir.

Ayrıca yapılan çalışmada katılımcıların duygusal deneyimleri ile medeni durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Duyusal deneyim, davranışsal deneyim, düşünsel deneyim ve ilişkisel deneyim boyutları ile medeni durum arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Evli ve bekâr katılımcılar arasında tüketicinin duygu ve hislerine yönelen duygusal deneyim boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Araştırma Isparta ilinde bulunan Iyaşpark alışveriş merkezinden alışveriş yapan katılımcılara yapıldığı için genellenebilir nitelikte değildir. Sonuçların daha genellenebilir olması açısından farklı bölgelerde ve farklı illerde yaşayan katılımcıların dâhil olduğu daha büyük örneklem hacimlerinde çalışmalar yapılabilir. Çalışmanın kısıtlarını oluşturan zaman ve maliyet unsurlarından dolayı ve müşterilerin alışveriş öncesinde, esnasında ve sonrasında izlenmesi zor olacağından çalışmada çevrimiçi anket metodu kullanılmıştır. Ayrıca nitel araştırmalarla desteklenen çalışmalar yapılabilir.

Çalışmanın AVM yöneticilerine ve çalışanlarına müşterileri için olumlu deneyimler sunmaları açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma alışveriş merkezinde müşterinin demografik özelliklerine göre farklılaşmasından yola çıkarak pazarlama stratejileri geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

İlerleyen çalışmalarda, deneyimsel pazarlama kavramı ve stratejik deneyimsel pazarlama boyutları ele alınarak farklı hizmet işletmelerindeki müşterilerin yaşadığı deneyimlerin, müşteri bağlılığına etkisi araştırılabilir. Deneyimsel pazarlama boyutları farklı AVM müşterileri ile karşılaştırmalı olarak da incelenebilir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Alemdar, Y. M. (2010). *Deneyimsel pazarlamada alışveriş atmosferinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi* (Doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

- Argan M. (2007). *Eğlence pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arslan, F. M. (2004). *Mağazacılıkta atmosfer*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arussy L. (2007). *The experience: How to wow your customers and create a passionate workplace*. CRC Press, Erişim adresi: Taylor and Francis, <https://www.taylorfrancis.com/books/9780429085987>
- Bahçecioğlu, A. (2014). *Sanal deneysel pazarlamanın tüketici tutumuna etkisi* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Barutçugil, İ. (2009). *Müşteri ilişkileri ve satış yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başar, B. (2015). *Kültür ve sanat faaliyetlerinde deneysel pazarlamanın müşteri sadakatine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Baştuğ, M. (2018). *Deneysel pazarlama ile hizmet kalitesi arasındaki ilişki ve bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Batı, U. (2017). *Markethink ya da farkethink: Deneysel pazarlama ve duysal markalama*. İstanbul: Kitap Kulübü.
- Berry, L. L. Carbone, L. P. & Haeckel, S. H. (2002). Managing the total customer experience. *Sloan Management Review*, 43(3), 85-89.
- Brakus, J., Schmitt, B. & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: What is it? How is it measured? Does it affect loyalty? *Journal of Marketing*, 73, 52-68.
- Çalışkanman, B. (2015). *Deneysel pazarlamanın tüketici satın alma kararlarına olan etkisi, starbucks ve kahve diyarı deneyimleri karşılaştırması* (Yüksek lisans tezi). Gediz Üniversitesi, İzmir.
- Çelteç, E. (2010). *Deneysel pazarlama unsurlarının oteller in bakış açısı ile değerlendirilmesi: Türkiye'deki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama* (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Deligöz, K. (2014). *Deneysel pazarlama uygulamalarının marka tercihi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma (Kahve dünyası ve starbucks örneği)*. (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Demirdöven, K. (2018). *Müşteri deneyimi ustası* (Ercan Kalit'in çalışmalarından). İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık.
- Dirsehan, T. (2012). *Müşteri deneyimi tasarımı ve yönetimi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Durmuş, B. vd. (2013). *Sosyal bilimlerde Spss'le veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ercan, E. (2018). *Deneysel pazarlamanın hedonik tüketim üzerindeki etkisi: Tekstil sektörü* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Gegez A. E. (2007). *Pazarlama araştırmaları*. Beta Basım Yayım Dağıtım İstanbul.
- Genç, B. (2009). *Deneysel pazarlamanın tüketici satın alma kararlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Günay, G. N. (2008). Hizmet pazarlamasından deneysel pazarlamaya: Bir güzellik merkezinde uygulama. *Nevşehir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi: 13. Ulusal Pazarlama Kongresi*, 25-29 Ekim, 64-72.
- Güney, D. (2015). *Deneysel pazarlamanın müşteri sadakatine etkisi: muğla'daki butik otellere yönelik uygulama* (Yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Gürbüz S. & Şahin F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe- yöntem-analiz*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

- Güzel, F. Ö. & Papatya, N. (2012). Duygusal arayışların pazarlamayla dansı: Deneyim pazarlaması kavramsal analiz. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 109-125.
- İslamoğlu, A. Hamdi & Alniaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kalaycı, Ş. (2014). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayınları.
- Kalyoncuoğlu, S. (2018). *Deneyimsel pazarlama*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karakaşoğlu, M. & Arslan, F. M. (2016). Mağaza hizmet ortamının marka imajına ve satın alma niyetine etkisi: P&B ve H&M örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 223-243.
- Kara, G. (2015). *Marka deneyimi ve tekrara satın alma arasındaki ilişkide müşteri tatminin rolü* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Kara, M. & Çiçek, B (2015). Deneyimsel pazarlama ve satın alma karar sürecine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(1), 177-200.
- Kazançoğlu vd. (2011). Deneyimsel pazarlama yaklaşımı ile özel alışveriş kulüplerine yönelik mobil uygulamalar (aplikasyonlar). 16. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, 230-234.
- Kır, S. (2014). *Deneyimsel pazarlama bağlamında test sürüşleri* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Konuk, G. (2014). *Deneyimsel pazarlama*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lindstrom, M. (2014). *Buy.ology*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Lin, K vd. (2006). *An examination of the relationship between experiential marketing strategy and guests leisure behavior in Taiwan hot-spring hotels* (Thesis for the degree of doctor of sport management united states sports academy).
- Luigi, D., Oana, S. & Mihai, T. (2012). The importance of establishing customer experience. *Studies in Business and Economics*, 7(1), 56-61.
- Meyer, C. & Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review*, 117-26.
- Milman, A. (2006). The role of theming in destination development Turk-Kazak international tourism conference. *Akdeniz University Alanya Faculty of Business*, 20-26 November.
- Morgan, M. (2009). Student travel experiences: Memories and dreams. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 18(2), 216-236.
- Odabaşı, Y. (2013). *Pazarlama iletişimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Oral S. & Yetim Ç. A. (2014). Deneyimsel değer, tüketici tatmini ve tüketici sadakati arasındaki ilişkisinin belirlenmesine yönelik bir araştıma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 469-497.
- Özgören, F. (2013). *Deneyimsel markalama*. *Istanbul Journal of Social Sciences*, Spring(3), 1-19.
- Özkent, B. (2012). *Emsalsiz müşteri deneyimleri yaratmak*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Özmen, A. (2016). Şehir markalamasında duygusal yaklaşım: Deneyimsel pazarlama. *International Conference on Eurasian Economies*, 298-303.
- Papatya, N. (2006). Pazarlamada değişimin ötesi: Yaratıcı ve yenilikçi pazarlama dönüşümü. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 20(1), 73-77.

Pine, J. & Gilmore, J. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*, 97-105, <https://hbr.org/1998/07/welcome-to-the-experience-economy>.

Pine, J. & Gilmore, J. (2012). *Deneyim ekonomisi* (Güncellenmiş Tekrar Basım). İstanbul: Optimist Yayınları.

Prahalad, C.K. & Ramaswamy, V. (2000). Coopting customer competencet. *Harvard Business Review*, 79-87, <https://hbr.org/2000/01/co-opting-customer-competence>.

Same, S. (2012). Understanding experience marketing: Conceptual insightsand differences from experiential marketing. *Tallinn University of Technology*. 7(4), 68-79.

Schmitt, B. H. (1999). Experimental marketing. *Journal of Marketing Management*, 15(1-3), 53-67.

Shaw, C. & Ivens, J. (2002). *Building great customer experience*. NewYork, NY: Palgrave Macmillan.

Torlak, Ö, Altunışık, R. & Özdemir, Ş. (2006). *Yeni müşteri*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Tsai, S. (2005). Integrated marketing as management of holistic consumer experience. *Business Horizons*, 48(5), 431-441.

Tsaur, S. vd. (2007). The visitors behavioral consequences of experiential marketing: An empiricial study on taipei zoo. *Journal of Travel &Tourism Marketing*, 21(1), 47-64.

Tunç, R. (2017). *Deneyimsel pazarlama ve müşteri memnuniyeti üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (TDK). Deneyim Tanımı. Erişim tarihi: 10.01.2018, www.tdk.gov.tr/

Varinli, İ. (2008). *Pazarlamada yeni yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Uluslararası Sermaye Kontrolleri, Avrupa ve Asya Ülkelerinin Sermaye Kontrolü Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Araştırması

Samet GÜRSOY^{1*} , Ayhan KOÇ²

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Management, Department of Customs Business, Burdur, Turkey

²Dr., Turkey

Geliş Tarihi/Received: 20.08.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 12.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.607876
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Uluslararası piyasalarda 1929'dan 1970'lere kadar etkisini gösteren Keynesçi düşünce yapısının bir sonucu olan korumacı ve müdahaleci yaklaşım, artık yerini daha liberal ve dışa açık bir şekilde işleyen piyasalara bırakmıştır. Bu yaklaşım önceleri finansal sermaye ihtiyacı duyan az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomiler için bir can suyu niteliği taşıırken, daha sonraları sermaye giriş çıkışlarındaki ani dalgalanmalar ülkelerin makroekonomik değişkenleri üzerinde olumsuz sonuçlara sebep olmuştur.

Bu alanda daha önceki yapılan çalışmalara bakıldığında anlık sermaye hareketliliğinin ülkelerin reel döviz kurlarında, faiz oranları ve sermaye piyasaları üzerinde yüksek bir volatilité oluşturduğu, sonuçta buna bağlı olarak piyasaların finansal olarak daha kırılgan ve dışa bağımlı hale gelmesine neden olduğu görülmüştür. Bu nedenle ülkeler ortaya çıkan bu olumsuz durumu bertaraf etmek için sermaye kontrolü kuralları altında bir dizi düzenleme ve denetleme mekanizması geliştirmişlerdir. Bunlar içerisinde en yaygın yöntem Tobin vergisi uygulaması olup, birçok ülke tarafından farklı zamanlarda kullanılmıştır.

Bu çalışmada ise 1992 yılından günümüze kadar uygulanmış sermaye kontrolleri incelenmiştir. Genel olarak sonuçlara bakıldığında farklı ülkelerde uygulanmış sermaye kontrolleri kısmen başarı sağlamış olsa da Malezya ve Şili dışında birçok ülkede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birçok çalışmanın sonucunda ise; uygulamaların her ülkenin kendi ekonomik, finansal ve coğrafi dinamikleri dikkate alınarak yapıldığında başarıya ulaşmaya daha yakın olunacağı belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Sermaye Akımları, Sermaye Kontrolleri, Sermaye Kontrolleri Uygulamaları.

International Capital Controls, A Literature Investigation on Capital Control Applications of European and Asian Countries

ABSTRACT

The protectionist and intrusive approach, which is a result of the Keynesian thinking that has influenced international markets from 1929 to 1970, has now been replaced by more liberal and openly functioning markets. While this approach was a lifeline for the underdeveloped or developing economies that previously needed financial capital, the sudden fluctuations in capital inflows cause to negative consequences on countries macroeconomic variables.

When the previous studies in this field are analyzed, it is seen that the instant capital movement creates a high volatility in the real exchange rates, interest rates and capital markets of the countries, and consequently causes the markets to become more fragile and dependent on foreign markets. Therefore, countries have developed a series of regulatory and supervisory mechanisms under capital control rules in order to eliminate this negative situation. The most common method among these is the application of Tobin tax and has been used by many countries at different times.

In this study, capital controls applied since 1992 were examined. Overall, although the results of capital controls implemented in different countries have been partly successful, they have failed in many countries except Malaysia and Chile. As a result of many studies; It is stated that the applications will be closer to success when each country's own economic, financial and geographical dynamics are taken into consideration.

Keywords: International Capital Flows, Capital Controls, Capital Control Applications.

1. GİRİŞ

Günümüzde uluslararası piyasalarda artan liberalizasyon politikaları ve hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler sermaye hareketliliği kavramını da farklı boyutlara taşımıştır. Özellikle 1980 öncesi yıllarla kıyaslandığında artık sermaye; ülkelerin politik, ekonomik, sosyal hayatlarının planlanmasında daha sık kullandıkları bir araç olarak yer aldığını söylemek yanlış olmasa gerek. Sermayenin bu derece çabuk ulaşılabilir ve kaybedilebilir olması, sermayenin iyi yönetilmesi ve kontrolünün önemini daha da artırmıştır.

Ülkelerin ulusal ve uluslararası birçok girişim sonucunda elde ettikleri sermayelerinin kontrolleri ise yine ülkenin kendi iç düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Özellikle son 25-30 yıldır sermayenin uluslararası bir boyut kazanması ile bu kontrollerin uluslararası derecelendirme kuruluşlarından etkilendiği ve politika yapıcılar tarafından ise zaman zaman dış değerlendirme dikkate alınarak yeni düzenlemeler yapıldığı gözlemlenmektedir.

Yapılan literatür çalışmalarına bakıldığında uluslararası sermaye hareketliliği daha çok, gelişimini tamamlamış ve belirli bir olgunluğa ulaşmış ülke ekonomilerinden sermaye ihtiyacı olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru hareket ettiği gözlemlenmiştir. Bu hareketlilik gelişmiş ülkeler grubu için yeni bir pazar ve daha yüksek kar maximizasyonu ile sonuçlanırken, gelişimini tamamlayamamış bir ülke piyasası için geçici bir getiri artışı yanında, kalıcı bağımlılık, yoksulluk ve muhtaçlık durumu doğurabilmektedir. Özellikle ülkelerde gerçekleşen finansal krizler sonrası oluşan bu durumun çözümüne dair birçok kontrol yöntemi denenmiş olup, farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde uluslararası sermaye kontrollerinin uygulandığı ülkeler ve kontroller sonrası ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilecek olup, ülkemizde uygulanabilirliği hakkında bir öngörü sahibi olunmaya çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR DİZİNİ

Çalışmamızın temel amacı olan literatür taraması bölümünü dizayn ederken, daha önceki yapılan çalışmalar taranmış ve yapılan tüm çalışmalar için ortak bir paydada sınıflandırmanın bir hayli güç olduğu görülmüştür. Çünkü sermaye kontrolleri konusu daha çok Meksika (1994), Güney Doğu Asya (1997) Rusya (1998), Brezilya (1999), Türkiye (1994, 2001), Arjantin (2001) finansal krizleri sonrasında uygulandığı için bu konuda yapılan çalışmalarda genelde aynı tarihler arasında sıkışmıştır. Ayrıca sermaye kontrollerinin farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler üzerinde uygulanması ve en önemli kısıt olan krizin (Asya krizi) bölgesellik göstermesi kontrol uygulamalarının da ortak bir paydada sınıflandırılmasını zorlaştıran sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda tarihsel süreç dikkate alınarak bir sınıflandırma yoluna gidilmiştir.

Bu alanda yapılan ilk çalışmaların biri olan Johnston (1994) çalışmasında kontrollerin sermaye hareketleri üzerindeki etkilerini, 1985-92 dönemi için 52 ülkeden alınan verileri kullanarak ülkelerin ödemeler dengesinin özel sermaye hesapları üzerindeki etkileriyle ilgili araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda gelişmekte olan ülkeler tarafından işletilen sermaye

kontrollerinin, bu ülkelerin ödemeler dengesinin özel sermaye hesaplarını üzerinde etkili olmadığını, ağırlıklı olarak net doğrudan yabancı ve portföy yatırım çıkışlarını engellediği, sanayi ülkeleri tarafından işletilen sermaye kontrollerinin sermaye akışlarının yapısını önemli ölçüde etkilediğini saptamıştır.

Kolombiya için bir çalışma Cardenas ve Barrera (1997) tarafından ele alınmış olup 1991- 1998 yıllarını kapsamaktadır. Bu çalışmada sermaye girişi seviyesini düşürmek için alınan önlemlerin göreceli olarak yetersiz olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, elde edilen bulgulara göre; ödenmemiş mevduatların uzun vadeler lehine yabancı borçların yeniden toplanmasını sağlamada başarılı olduğunu göstermektedir. Çalışma sonucunda gerçekleştirilen sermaye kontrolü uygulamasının ülkeye giren sermaye miktarını etkilemediği ancak giren sermayenin vade yapısını uzattığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca uygulanan sermaye kontrollerinin, aniden piyasalarda ortaya çıkan olumsuz şokların etkisini daha da aza indirdiği diğer bulgular arasındadır.

Rocha and Mesa (1998) ise (1993-1998) dönemleri arasında yine Kolombiya için yaptığı bir çalışmada Cardenas ve Barrera (1997) ile aynı yönde sonuçlar elde etmiş olup, sermaye kontrollerinin kısa vadeli faiz oranı farkını azalttığı, orta ve uzun vadeli dış borç miktarını arttırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca dış borç konusundaki zorunlu karşılık şartının aslında kısa vadeli borç maliyetinde bir artış sağladığı için değil, aynı zamanda farklı vadelerdeki borçlar arasındaki kusurlu ikame nedeniyle de etkili olduğunu saptamışlardır.

Cardoso ve Goldfajn (1998) çalışmasında 1988-95 yılları arasında VAR analizi yöntemi kullanarak Brezilya piyasalarına giren sermaye için uygulanan kontrollerin etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda gerçekleştirilen sermaye kontrolünün 6 ay gibi bir zaman alsa da ülkeye giren sermayenin hem girişlerde hem de çıkışlarda bu kontrolden etkilendiği sonucunu ortaya koymuştur.

Ariyoshi vd. (2000) ise çalışmasında herhangi bir ekonometrik bir modele başvurmamış olup, 1990 sonrasında Malezya ve Tayland gibi 14 gelişmekte olan ülke piyasaları üzerinde uygulanan sermaye kontrollerinin etkilerini ülke bazlı niteliksel bir karşılaştırma yöntemi kullanarak analiz etmeye çalışmıştır. Bu çalışmada da birçok çalışmada olduğu üzere alınan önlem ve uygulanan kontrollerin sermaye girişleri üzerinde kısmen etki ettiğini saptamıştır.

Edison ve Reinhart (2001), Brezilya, Malezya, Tayland gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde kontrollerin etkisi (Tayland; 14.05.1997–30.01.1998), (Malezya; 01.09.1998-2001)

(Brezilya; 01.03.1999-2001) dönemleri arasını GARCH yöntemi ile ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Malezya'da kontroller etkin olurken, Brezilya ve Tayland'da kontrollerin önemli bir etkisine rastlanamamıştır. Malezya için yüksek oranlı faiz, istikrar gösteren reel döviz kuru hareketliliği ve bağımsız bir para politikası gibi sonuçlar alındığı tespit edilmiştir.

Epstein, Grabel ve Jomo (2003), Şili, Kolombiya, Hindistan, Çin, Singapur ve Malezya piyasaları üzerinde yapılan bir çalışmada Şili, Kolombiya, Tayvan, Singapur ve Malezya'da sermaye kontrolleri uygulamasının ülkelerin bazı makroekonomi değişkenler üzerinde başarıya ulaşıldığını gözlemlemişlerdir.

Magud ve Reinhart (2006), sermaye kontrolü uygulamaları ile ilgili 30 yakın ampirik çalışmayı incelemiş olup, sonunda ülkelerde uygulanan sermaye kontrolünün para politikalarını daha özgür ve bağımsız kıldığını, yerli paraların üzerindeki değerlenme baskısını azaltırken, net finansal sermaye akımları büyüklüğünü etkilemediği bulgusuna erişmiştir.

Balin, (2008), 2007 yılı ortalarında ve sonlarına doğru uygulamaya koyduğu sermaye kontrollerinin para ve sermaye piyasalarında gerçekleştirdiği olası sonuçları için bir çalışma başlatmış olup, sonunda Hindistan piyasalarına olumlu sonuçlar getirmediği görülmüştür. Uygulamanın ülkede gelen sermaye akımının hacmini değiştirmedeği ve Rupî'nin değerindeki artışın önüne geçemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Mumbai borsasında gerçekleştirilen spekülasyonlara da çare olunamadığı belirtilen çalışmada; alınan önlemlerin uluslararası yatırımcı tarafından bir şekilde aşıldığı öne sürülmüştür.

Galindo (2007) ile Concha ve Galindo (2008), çalışmalarında sermaye kontrollerinin etkilerini analiz etmek üzere aylık veriler ile vektör hata düzeltme modeli (VECM) çalıştırmışlardır. Analiz sonucunda ise sermaye kontrollerinin kısa vadeli sermaye girişleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, ancak bunun reel döviz kurundaki dalgalanmayı azaltırken, reel döviz kuru üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca sermaye girişleri üzerinde oluşan anlamlı etkinin ise geçici bir nitelik taşıdığı diğer bulgular arasında yer almaktadır.

Jittrapanun ve Prasartset (2009) ise 2005'ten 2007'ye kadar olan dönemde Tayland'daki sermaye kontrollerinin gücünü günlük olarak ölçen bir sermaye kontrol endeksi ortaya koymuştur. Yazar, "sermaye girişleri, portföy girişlerine doğrudan getirilen kısıtlamalar ile, uygulamanın ikinci ayında en büyük etkiye sahip olan portföy girişlerinin düşmesine neden

olduğunu, bununla birlikte diğer birçok çalışmalardan elde edilen sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Diğer bir taraftan Cari hesap, incelenen Doğu Asya ülkelerinde de sermaye akışının önemli bir belirleyicisi olduğunu ve GSYİH oranındaki %1`lik bir artışın net sermaye akışındaki GSYİH`nin yaklaşık %0,6`sındaki bir düşüşle ilişkili olduğunu saptamışlardır

Clements (2009), Kolombiya için 2006 Temmuz`u ile 2008 Temmuz`unun başlangıcını kapsayan dönem için en küçük kareler (OLS) yöntemi kullanılmıştır. Sermaye kontrolleri sonrası sermaye akımı ve döviz kurundaki değişimin analiz edilmesinin amaçlandığı çalışmada faizsiz zorunlu rezerv tutma parametre verileri en önemli değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analiz bulgularına bakıldığında ise dış borçların düşmesinin yanında olumlu bir etkisi olmamıştır. Alınan önlem uygulamalarının sermaye akımını etkilemediği ve volatilitiyi artırmak dışında döviz kuru üzerinde bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Coelho ve Gallagher (2010), çalışmalarında ödenmemiş zorunlu rezervlerin URR sermaye girişinin genel seviyesini azaltmada, döviz kuru değerlemesinde ve volatilitiyi azaltmada, ne kadar başarılı olduklarını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Taylan ve Kolombiya için 2000-2008 arasında 36 çeyrek dönemlik, 2003-2009 arasında ise günlük veri kullanarak OLS modeli çalıştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Tayland`ın Kolombiya`dan daha az başarılı olmasına rağmen, URR`lerin Kolombiya ve Tayland`da ılımlı bir şekilde başarılı olduğu görülmüştür. Kolombiya`da kontrollerin genel giriş hacmini ve kök varlık balonlarını azaltabildiği görülürken, Tayland`da, URR genel akış hacmini düşürdüğü ve URR`nin açıklanmasının varlık fiyatlarında keskin bir düşüşe neden olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, her iki durumda da Tayland`da varlık fiyatları açıklamanın ertesi günü kontrollerin döviz kuru oynaklığıyla ilişkilendirilerek yükselişe neden olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak politika yapıcılar tarafından sermaye kontrollerinin 21. Yüzyılda dahi kendine bir yer bulduğu söylenebilirken, bu uygulamaların geçmişte yapılan uygulamalardan daha gelişmişleri ile yer değiştirmesinin önemi vurgulanmıştır.

Forbes vd. (2011), çalışmalarında Brezilya`nın Sermaye kontrollerinin portföy akışları üzerindeki doğrudan ve çok taraflı etkilerini test etmek için 2006`dan 2011`e kadar Brezilya`nın yabancı yatırımcıları üzerindeki değişikliklerini kullanarak bir dizi yatırımcı ile görüşmek suretiyle yarı yapılandırılmış analiz yöntemi ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgulara bakıldığında ise; Brezilya`nın sermaye kontrollerindeki artışların, yatırımcıların Brezilya`ya portföy tahsisatlarını azalttığı, sermaye kontrollerinin portföy akışları üzerindeki etkisinin çoğunun, kontrollerin doğrudan maliyetinden ziyade

sinyalleşme olduğunu gibi sonuçlar olmuştur. Ayrıca Brezilya'nın sermaye kontrol rejimindeki değişiklikler, yatırımcıların diğer ülkelerde- yeni kontrollerin uygulanma risklerini- Kolombiya ve Hindistan (yaygın kontroller yapılmış) gibi farklı ülkeler için bile yeniden değerlendirmelerine sebep olmuştur. Son olarak çalışmada elde edilen bu sonuçların herhangi bir sermaye kontrol değerlendirmesinde, diğer ülkelerdeki yatırımlar üzerindeki yayılma etkilerinin de göz önüne alması gerektiğini belirtmişlerdir.

Fratzscher (2012), G-20 ülkeleri için politika yapımcıların sermaye kontrollerini aktif politika aracı olarak kullanma motivasyonlarını ölçmeyi hedeflediği çalışmada sermaye kontrollerinin etkinliğini olay inceleme yaklaşımını kullanarak ölçmeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda uygulanan sermaye kontrollerinin ulusal para üzerinde eksik değerlemeye neden olduğu ve gerçekleşen portföy akımları üzerinde ise azaltıcı yönde etki gösterdiğini saptamıştır. Ayrıca, sermaye kontrolleriyle ilgili politika kararlarının yüksek derecede bir finansal piyasa stresi veya oynaklığı ile ilgili olduğuna dair çarpıcı bir kanıtta rastlanamamış, Özellikle son on yılda sermaye akışı kısıtlamaları konusundaki seçimlerin, yüksek kredi büyümesi, enflasyon ve çıktı dalgalanması şeklinde iç ekonominin aşırı ısınması endişeleriyle oldukça motive olduğu gözlemlenmiştir.

Patnaik ve Shah (2012), Hindistan için yapılan Pandey vd. (2015), Jinjark, vd. (2013) gibi birçok çalışmadakine benzer şekilde sermaye kontrollerinin makroekonomik değişkenler üzerinde istenen etkiyi göstermediği bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca Sermaye kontrollerinin zayıf yönetimle ilişkili olduğunu, eski döviz kuru rejimini koruyamadığını ve finansal istikrarı gözlemleyerek, Hindistan'ın deneyimi dolayısıyla sermaye kontrollerinin revizyonist görüşüyle tutarsız olduğunu saptamışlardır. Son olarak Hindistan'daki makroekonomik politika, eski stratejilerden uzaklaşarak, sermaye hesabı serbestleşmesiyle birlikte daha fazla döviz kuru esnekliğine doğru ilerlemiş olduğunu belirtmişlerdir.

Ergül (2012), 1995-2009 dönemi arasında 12 ülke üzerinde Panel veri logit analizi yardımı ile sermaye kontrolleri uygulamalarını incelemiş olup, olay inceleme yöntemi ile de sermaye kontrollerinin sermaye girişi, cari işlemler dengesi ve reel kur değişkenlerinin ortalamalarını hangi yönde etkisi altına aldığı test edilmek istenmiştir. Kontrol uygulamalarının birçok durum için sermaye girişi ve cari işlemler dengesi üzerinde bir etki yapmadığının saptandığı çalışmada, reel kurda bu sebepten daha da değerlendirdiği belirtilmiştir. Ayrıca son olarak çalışmadan elde edilen bulgulara dayanarak, sermaye girişleri ve cari işlemler

dengesindeki artışların sermaye kontrollerini arttırdığı, kurumsal kalitedeki artışın ise bu ihtimali azalttığı yorumu yapılmıştır.

Chamon ve Garcia (2014), Brezilya için yaptığı çalışmada 2008 krizinden sonraki süreç için, üç aşamalı olarak gerçekleşen sermaye kontrollerinin etkisini test etmişlerdir. Birinci uygulama sonucunda sermaye kontrollerinin reel kur üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu, ikinci aşamada türev ürünler üzerinde yapılan vergi uygulamalarının döviz kuru üzerindeki reel değerlendirme baskısını azalttığı görülmüştür. Son olarak ve üçüncü aşamada ise gerçekleştirilen sermaye kontrolleri neticesinde Brezilya Real'inin %10 gibi bir değer kaybına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Pandey vd. (2015), Ocak 2004'ten Eylül 2013'e kadar olan dönem için Hindistan'da uygulanan sermaye kontrollerinin döviz kuru ve makroekonomi değişkenler üzerindeki etkisini olay inceleme yaklaşımı ile analiz etmeye çalışmışlardır. Çalışmada sermaye kontrollerinin ülkeye giren sermaye girişleri, stok fiyatları ve banka kredileri üzerinde etkin olmadığı, ancak kısa dönemde ulusal paranın değerlendirilmesini yavaşlattığı sonucunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca Hindistan makamları tarafından gerçekleştirilen sermaye kontrollerinin sistematik risk azaltımı için değil, döviz kuru politikasını takip etmek için kullanıldığı ve eylemlerinin döviz kurunu veya diğer sonuçları etkilemekte etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akça vd. (2016), çalışmalarında Brezilya, Kolombiya, Rusya, Tayland, Endonezya ve Filipinler'in yer aldığı ülkelerin 2006 ilk çeyreği ile 2012 son çeyreği dönemleri kapsamında olay inceleme yaklaşımı kullanılarak sermaye kontrollerinin etkileri ölçülmek istenmiştir. Analizi gerçekleştirilen sermaye kontrollerinin etki gücünü orta koymak üzere net sermaye girişleri, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen ampirik bulgulara bakıldığında; tüm ülkeler için geçerli bir sermaye kontrolü başarısızlığı saptanmıştır. Yani tam amaca hizmet etmediği görülmesinin yanında bazı ülkeler ayrılmıştır. Reel döviz kuru üzerinde baskının sadece Kolombiya'da etki gösterdiği gözlemlenmiştir. Bunun yanında cari işlemler dengesinin etkilenmediği ülkeler Rusya ve Brezilya olmuştur. Ayrıca bu çalışmanın sonucunda uygulanan sermaye kontrollerinin tüm ülkelerde başarı gösteremediği gözlemlenirken, bunun sebebinin de küresel piyasa ajanlarının kontrollere verdikleri tepkilerden kaynaklandığı belirtilmiştir.

3. SONUÇ

Uluslararası sermaye hareketleri gelişmiş ülkeler için 1970`ten sonra, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin `de dahil olduğu 1980 sonrası dönemlerde ise finansal getiriler açısından dikkate değer bir çarpan etkisi meydana getirmiştir. Gerçekleşen bu etki, Gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemde hızlı kaynağa erişim uzun dönemde ise dışa bağımlılığın artması şeklinde sonuçlanmıştır. Son 30 yıla bakıldığında daha çok Türkiye, Latin Amerika ülkeleri ve Asya ülkeleri gibi ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak üzere portföy yatırımları şeklinde gerçekleşen sermaye akımlarına maruz kaldığı, ülkelere giren bu kaynakların kamu açıklarını kapatmak üzere kullanıldığı daha sonrasında ortaya çıkan finansal krizlerde ise en büyük etkenin yine bu sermaye akımlarından kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda ülkeler dışardan gelen sermaye akımları ile özellikle kriz dönemlerinde dışarıya çıkan tasarrufları üzerinde doğrudan (idari) ve dolaylı (piyasa temelli) olarak kısıtlayıcı ve caydırıcı engeller üzerinde farklı sistemler geliştirmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında Malezya`da uygulanan sermaye kontrollerinin ödeme, fon ve miktar kısıtlaması şeklinde ortaya çıktığı ve doğrudan kontroller şeklinde gerçekleştirildiği görülürken ABD, Latin Amerika, İsrail, Brezilya gibi ülkelerde ise yurt içi ve yurt dışı döviz ve transferler üzerinde gizli veya açık olarak uygulanan dolaylı sermaye kontrolleri gerçekleştirilmiştir. Diğer bir yandan Kolombiya ve Şili de gerçekleştirilen sermaye kontrollerinin sermaye girişleri üzerinde uygulandığı görülürken, Malezya`da uygulanan kontroller sermaye çıkışları üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak sermaye kontrollerinin uygulanabilirliği ve başarılı olabilme ihtimali göz önüne alındığında, özellikle finansal kriz dönelerinde başvurulan bu yöntemlerin tüm ülkeler için aynı etkiyi göstermediği, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik alt yapısı dikkate alınarak hareket etmenin başarıya ulaşmada daha doğru bir yol olduğu fikri ağır basmaktadır. Ayrıca normal dönemde ülkeye giren sermayenin kamu açıkları, özel tüketim gibi yerlere harcanmasının önüne geçip, daha çok doğrudan yatırıma yönlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Son olarak yapılan çalışmalarda; sermaye kontrollerinin başarıya ulaşması için kriz dönemleri dışında normal dönem içerisinde uzun vadede güven veren bir ülke olmanın gereği olarak, gelen sermayenin tasarrufları artırıcı etkisini gözetken düzenlemelere önem verilmesi, üzerinde hemfikir olunan konular arasında yer almaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Akça, E. E., Bal, H. & Demir, Ö. (2016). Sermaye kontrollerinin etkinliği: Yeni gelişen piyasa ekonomilerinden bazı deneyimler. *Imuco 2016*, Antalya, 684-694.
- Ariyoshi, M. A., Kirilenko, M. A., Ötger, M. I., Laurens, M. B., Kriljenko, M. J. I. C. & Habermeier, M. K. F. (2000). Capital Controls: Country Experiences with Their Use and Liberalization (No. 190). International Monetary Fund, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/op190/index.htm>
- Balin, B. J. (2008). India's new capital restrictions: What are they, why were they created, and have they been effective? *Johns Hopkins University Paul H. Nitze School of Advanced International Studies (SAIS) Working Paper*.
- Cárdenas, M. & Barrera, F. (1997). On the effectiveness of capital controls: The experience of Colombia during the 1990s. *Journal of Development Economics*, 54(1), 27-57.
- Cardoso, E. & Goldfajn, I. (1998). Capital flows to Brazil: the endogeneity of capital controls. *Staff Papers*, 45(1), 161-202.
- Chamon, M. & Garcia, M. (2014). Capital controls in Brazil: Effective? *15th Jacques Polak Annual Research Conference*.
- Clements, B. J. (2009). Are capital controls effective in the 21st century? The recent experience of Colombia. *International Monetary Fund*, 1-25.
- Coelho, B. & Gallagher, K. P. (2010). Capital controls and 21st century financial crises: evidence from Colombia and Thailand. *PERI Working Papers*, 183.
- Concha, A. & Galindo, A. (2008) An assessment of another decade of capital controls in Colombia: 1998-2008. *Paper presented at the XIII LACEA Meeting (Rio de Janeiro: Brazil)*.
- Edison, H. & Reinhart, C. M. (2001). Stopping hot money. *Journal of Development Economics*, 66(2), 533-553.
- Epstein, G., Ilene, G. & Sundaram, J. K. (2003). Capital management techniques in developing countries: An assessment of experiences from the 1990's and lessons for the future. *Political Economy Research Insititute Working Paper No. 56*.
- Ergül, Ö. (2012). *Sermaye kontrolleri: Uygulanışı, etkinliği ve Türkiye üzerine yorumlar* (Uzmanlık yeterlilik tezi). T.C. Merkez Bankası, Ankara
- Forbes, K., Fratzscher, M., Kostka, T. & Straub, R. (2011, November). Bubble thy neighbor: direct and spillover effects of capital controls. *In 12th Jacques Polak Annual Research Conference*.
- Fratzscher, M. (2012). Capital controls and foreign exchange policy. *Working Paper 1415, European Central Bank*.
- Galindo, A. (2007). *Controles de capitales en Colombia: Funcionan o No?* In debate de coyuntura.
- Jinjarak, Y., I. Noy & H. Zheng (2013). Capital controls in brazilstemming a tide with a signal? *Journal of Banking & Finance*, 37(8), 2938, 2952.
- Jittrapanun, T. & Prasartset, S. (2009). *Hot money and capital controls in Thailand*. Third World network (TWN).
- Johnston, R. Barry. (1994). The Impact of Controls on Capital Movements on the Private Capital Accounts of Countries` Balance of Payments: Empirical Estimates and Policy Implications. *IMF Working Paper*, 1-46.
- Magud, N. ve Reinhart, C. M. (2006). Capital Controls: An Evaluation. National Bureau of Economic Research Working Paper. 11973: 1-40.

Pandev, R., Pasricha, G. K., Patnaik, I. & Shah, A. (2015). Motivation and capital controls and their effectiveness, *Bank of Canada Working Paper/Document de Travail*, 5.

Patnaik, I. & Shah, A. (2012). Did the Indian capital controls work as a tool of macroeconomic policy? *IMF Economic Review*, 60(3), 439-464.

Rocha, R. & Mesa, R. (1998). Flujos Internacionales de Capital en Colombia: Un Enfoque de Portafolio. *Archivos de Macroeconomía*, No. 78 (Bogotá, Colombia: Departamento Nacional de Planeación).

Arpalık Tepe’de Bulunan Adorant Heykelcikler

Ünal DEMİRER^{1*} , Esra SAYIN²

¹Asst. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, Göllhisar Vocational High School, Department of Architectural Restoration, Burdur, Turkey

²Research Asst., İstanbul Gelişim University, School of Applied Sciences, Department of Restoration and Conservation, İstanbul, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 28.08.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 19.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.612355
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Antalya İli Serik İlçesi Yumaklar Köyü yakınlarındaki Arpalık Tepe Mevkii’nde Antalya Müze uzmanları tarafından 1997 yılında yapılan bir kurtarma kazısında, kaçakçılar tarafından tahrip edilmiş bir kutsal yapı kalıntısı araştırılmıştır. Yeraltındaki bir mağara ağzında inşa edilmiş, Apollon ve Ana Tanrıça kültleriyle ilişkili olduğu düşünülen dikdörtgen planlı ve krepidomalı yapının altındaki mağara girişinde sikkeler, mermer ve pişmiş toprak heykelcikler, bakır alaşım figürinlerden oluşan ve sayıları 1000’e ulaşan adak eşyaları bulunmuştur. Çalışmalar alandaki güvenlik olayları nedeniyle tamamlanamamış, mağara ağzı Jandarma tarafından kapatılarak kurtarma kazısı sonlandırılmıştır. 2008 yılında kaçak kazıyla buldukları eserlerle yakalanan kaçakçılardan tekrar 5 adet bakır alaşım heykelcik ele geçirilmiş olup, kaçakçılar heykelcikleri Yumaklar Arpalık Tepe’deki mağarada bulduklarını beyan etmişlerdir.

Gerçekleştirilen bu çalışma ile çıplak ve vurgulanan cinsellik organı ile betimlenen 5 adet bakır alaşım heykelcik detaylı tanım ve karşılaştırmaları ile kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Adorant pozisyonundaki duruşları incelenen heykelciklerin sunu olgusuyla ilişkisi ortaya konulmuştur. Çalışma, kült alanının niteliği ve tapınım ritüelleri hakkındaki öncül çalışmaların tamamlayıcısı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Arpalık Tepe, Bronz, Figürin, Heykelcik.

Adorant Figurines From Arpalık Tepe

ABSTRACT

In 1997, a rescue excavation carried out by experts from the Antalya Museum at the Arpalık Tepe Hill, near the village of Yumaklar in the Serik District of Antalya Province yielded the remains of a sacred building destroyed by smugglers. The cave was built at the entrance of an underground cave, which was thought to be related to the cults of Apollo and the Mother Goddess. The work could not be completed due to security incidents in the area and the cave was closed by the Gendarmerie and the rescue excavation was terminated. In 2008, five copper alloy figurines were recovered from the smugglers who were captured with illegal artifacts, and the smugglers declared that they were found in Yumaklar Arpalık Tepe cave.

In this study, five copper alloy figurines depicted with naked and highlighted sexual organs are discussed extensively with detailed descriptions and comparisons. The relation of the figurines examined in their adorant position with the presentation phenomenon has been revealed. The study will be complementary to the preliminary work on the quality of the cult field and the worship rituals.

Keywords: Arpalık Tepe, Bronze, Figurine, Statuette.

1. ARPALIK TEPE VE APOLLON MAMBLASENOS KUTSAL ALANI

Arpalık Tepe modern coğrafyada Antalya'nın Serik İlçesi Gebiz Beldesi'ne bağlı Yumaklar Köyü'nde yer almaktadır. Antik Dönem'de ise Pisidia'nın güneyi ile Pamphylia arasındaki sınırda ve Selge teritoryumu içinde kalan tepe; Pamphylia Ovası'na 650 metre yükseklikte konumlanmaktadır. Arpalık Tepe Selge ve Pednelissos'a 20 km., Attaleia'ya ise 53 km. uzaklıktadır (Brandt, 1992: 8-10; Işın, 2006: 125; Işın 2008: 2).

Şekil 1. Güney Pisidia ve Pamphylia (Mitchell, 1991: 120)

1998 yılında Arpalık Tepe’de yer alan kutsal alanda kaçak kazı tahribatını engellemek amacı ile Antalya Arkeoloji Müzesi tarafından kurtarma kazıları yürütülmüştür.³ Alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda, MÖ 6–MS 4. yüzyıllar arasında 1000 yıl boyunca kullanım gördüğü anlaşılan kutsal alana bırakılmış adak eşyaları ile birlikte çok sayıda sikke de açığa çıkarılmıştır.⁴

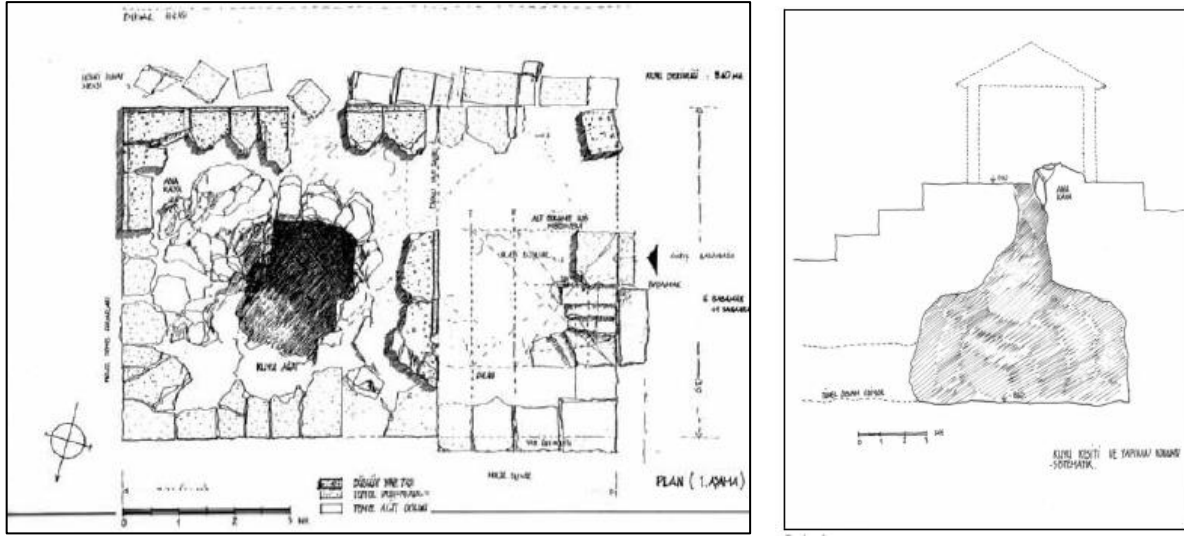
Kutsal alanda yer alan yapının etrafı temenos duvarları ile çevrelenmiştir ve gerek konumu gerekse planı nedeniyle tapınak olarak değerlendirilmiştir. 9x6 metre ölçülerinde ve Dorik mimari unsurlar ile inşa edilen peripteros planlı yapı üç basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselmektedir. Tapınağın naos kısmında kuru duvar tekniği ile örülmüş ve kuyu ağzına dönüştürülmüş bir mağara girişi yer almaktadır. Dar bir tünel formundaki bu giriş tapınak ile kutsal mağara arasındaki geçişi sağlamaktadır.⁵ Bu mağara geçişi kurtarma kazıları ile ele geçirilen söz konusu adak eşyaları ve sikke gibi buluntuların asıl kaynağı durumundadır. Dolayısıyla alanda yürütülen çalışmalar ve buluntuların kontekst durumu bu tünelin ilk evrede adak kuyusu olarak kullanıldığını ve bir sonraki evrede ise dikdörtgen bir temenos ile

³ 1997 yılında Antalya Emniyet Müdürlüğü tarafından Antalya Yumaklar Köyü Arpalık Tepe mevkiinden gelmiş olduğu tespit edilen bir grup tarihi eserin ele geçirilmesi üzerine 1998 yılında Antalya Arkeoloji Müzesi alanda kurtarma kazıları gerçekleştirmiştir. Kazı çalışmaları, Antalya Arkeoloji Müzesi arkeologları Ünal Demirel, Cihan Tibet ve Mustafa Demirel’in denetiminde sürdürülmüştür. Araştırma sonuçlarına ait ön değerlendirme raporu için bk. (Işın, 2006: 125-134).

⁴ Adak buluntuları içindeki altınlar, bronz ve terrakotta figürinler Prof. Dr. Gül Işın tarafından yayımlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Işın 2015: 555–570). Sikkelerden oluşan buluntu grubu ise Dinçer Savaş Lenger tarafından yayımlanmıştır. Daha kapsamlı bilgi için bk. (Lenger, 2011: 145–149).

⁵ Tapınağın altında doğal bir mağara ile birleşen bu tünelin yaklaşık 50. metresine kadar kazı çalışmaları gerçekleştirilebilmiştir. Tünelin 50. metresinde çökmeler ile karşılaşıldığı için net uzunluk tespit edilememiştir.

çevrelenen tapınağın inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Işın, 2006: 125; Işın, 2008: 2; Işın, 2015: 556).

Şekil 2-3. Arpalık Tepe Kutsal Alanı Tapınak Planı (Işın, 2006: Res. 1-3)
(Çizer: Mimar Hasan ÇELİK)

Kutsal alanda hangi tanrı veya tanrıçalara ibadet edildiği sorusuna cevap vermek kolay değildir.⁶ Güney Pisidia'nın Pamphylia sınırında bulunan kutsal alan yakınlarında Pednelissos'ta etkin bir Apollon kültüne dair izler bulunmakla birlikte tanrının komşu coğrafyalarda da kült merkezleri bulunmaktadır (Işın, 2014: 110). Alandan ele geçen ve MS 3. yüzyıla tarihlenen üç kireçtaşı altar üzerinde yer alan yazıtlar kutsal alanda Apollon ve Ana Tanrıça'nın eş zamanlı olarak tapınım gördüklerini göstermektedir (Işın, 2006: 127). Aynı zamanda MS 2. yüzyıla tarihlenen, ayakta duran chlamysli ve elinde defne dalı tutan Apollon heykeli⁷ kutsal alan için oldukça önemli bulgular sağlamaktadır. Pauleinos adlı bir vatandaşın adadığı heykelin yazıtında *Mamblasenos* adı geçmektedir. Mamblasenos ismine bugüne değin literatürde rastlanılmamış olması Apollon'un Pisidia dilindeki yerel isimlendirmelerinden biri olabileceğini akıllara getirmektedir.⁸

Işın tarafından yayınlanan Arpalık Tepe eser grubu içinde bulunan hamile kadın figürinleri, alanda ortak tapınım gören Apollo Mamblasenos ve Mater (Artemis?) arasındaki

⁶ Girit'teki dağ zirvelerinde bulunan Arpalık Tepe benzeri kutsal alanlarla ilgili bir sunumda da aynı sorun dile getirilmektedir. Bu zirvelerdeki tanrısal varlıkların ziyaret edildiği ve adaklar bırakıldığı bariz olmasına rağmen, binlerce adorant figür içinde hangi tanrı-tanrıçaya tapıldığına dair iz verecek, tanrısal varlığın kendine ait bir figür bulunmayışı ilginç bir olgudur. Detaylı bilgi için bk. Stortz, Amanda ve Sultan, Nancy, Mystery of the Mountain, Oral Presentation, 18th Annual JWP Conference, 14th April 2017, Illinois.

⁷ Atribüsü olan defne dalını sağ elinde tutar şekilde betimlenen heykelin sol kolu altında destek bulunmaktadır. Duruş kadınsıdır ve Apollo Belvedere tipolojisindeki Lampadion saç tasarımı bu kadınsı etkiyi vurgulamaktadır.

⁸ Pisidia Bölgesi'nde yaygın bir Apollon inancı olduğu Pednelissos, Melli ve Perminus gibi açık hava kutsal alanları ile kanıtlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Işın, 2006: 127; Işın, 2010: 1-7; Işın 2014, 110).

bağın ve Leto'nun iki çocuğunu doğurmasıyla ilgili “doğuma yardım” mitinin bir kanıtı olabilir.⁹ Ancak yerel kültürlerdeki ritüeller ile ilgili yazılı kanıtlar bulunmadıkça, bu düşünceler de spekülasyondan öteye gidemeyecektir. Gerek kurtarma kazısı gerekse kaçakçılardan ele geçen eser grupları içindeki bakır alaşım heykelciklerin ise, hangi tanrı veya tanrıça için sunuldukları da aynı sebepler ile belirsiz kalacaktır.

2. Arpalık Tepe Adorant Heykelcikleri

Adorant sözcüğü, ulu bir varlığa hayranlık ve tapınım için vücutlarının duruşu veya uzuvlarıyla belirli bir eylemde bulunan kişileri tanımlamaktadır (Campbell, 2004: 65). Tanrısal varlıklarla iletişim kurma çabasında olan insanoğluna dair yegâne görsel kanıtlar sanat eserleridir ve insan şekilli olanlar Paleolitik Dönem'den beri üretilmişlerdir. Bu erken örneklerle ilgili genel kanı, Ana Tanrıça heykelciklerinde olduğu gibi, insan şekilli idollerin tanrıçaları ve tanrıları betimlediğidir (Brundle, 2013: 201-202; Ştefan 2006: 71). Ritüellerini bilemeyeceğimiz mistik inançlarla ilgili bu antropomorfik/insan şekilli figürlerin vücutlarında hareket görülmeye başlanmasından sonraki en belirgin ve yaygın görülen “gestus”ları ise havaya kaldırılmış selamlama pozisyonundaki ellerdir (Maringer, 1974: 215-216).¹⁰ Ege ve Akdeniz coğrafyasındaki kutsal alanlarda bulunan antropomorfik bronz adak heykelcikleri, temelleri iyice sağlamlaşmış olan Olympia dininin gereksinimleriyle, Girit¹¹, Kıbrıs¹² ve Mısır¹³ etkileşimleriyle bakır ve kalayın işleme tekniklerinin gelişmesini takiben Minos ve Erken Geometrik Dönemde ortaya çıkmışlardır (Langdon,1984: vi). Sanatın ve tekniğin evrilmesiyle de İberia'dan¹⁴ Anadolu'ya tüm Akdeniz havzasında görülen insansı figürler insan figürlerine dönüşmüşlerdir.

Minos uygarlığının ortadan kalkması ve Akhalar tarafından Olympia merkezli figürlerle yeni bir din oluşturulurken Grek coğrafyasının her bölgesinde yerel kültür için kutsal alanların ortaya çıkması gibi, Anadolu'da da yönetim merkezlerinden uzaklaştıkça yerel halkın

⁹ Hamile kadın figürinleri için Bk. (Işın, 2015: 561, 570, Fig. 20–22); Apollo Mamblasenos ve Mater (Artemis?) arasındaki bağ için bk. (Işın, 2014: 115; Işın, 2015: 562) ve doğuma yardım mitinin detayları için ise bk. (Robertson, 1983: 144–145).

¹⁰ İnsanoğlu tanrıları kendisiyle sadece biçim/şekil olarak değil yaşam tarzı ile de özdeşleştirmiştir. Benzer örnekler için bk. (Versnel, 2011: 381, dn. 6).

¹¹ Girit örnekleri için bk. Davaras, 1992: 244, 257, No. 318; Koutroumpaki–Shaw, 1987: 371, Pl. 1; Langdon, 1999: 23; Nauman, 1976: 43, Taf. 9, 3, S22 (Erken Minos); 73–74, Taf. 31, P26 (Protogeometrikten geometriğe geçiş). Kythera'daki tepelerde bulunan kutsal alanlarda ele geçen bronz figürinlerin çoğunluğu birden fazla külte işaret etmektedir. Örnekler için bk. Sakellarakis, 1996: 92, Plate 19.

¹² Kıbrıs örnekleri için bk. (Reyes, 1992: 256, Plate 18, a).

¹³ Mısır örnekleri için bk. (Koutroumpaki–Shaw, 1987: 371–372).

¹⁴ MÖ 6. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan İberia bronz figürinleri Fenike etkilidir. Konu ile alakalı kapsamlı bilgi için bk. Jimenez Avila, 2018: 199; Tykot ve diğ. 2002: 28, Fig. 2, No. 119 (Adorant).

ihtiyaçlarına binaen kendiliğinden oluşan temenoslarda yine yerel tanrı–tanrıçalara uygun ritüeller belirlenmiş olmalıdır (Langdon, 1987: 107). En erken buluntuları Arkaik döneme dek inen Arpalık Tepe kutsal alanında, 1000 yıllık bir süreçte kullanım gören alandaki kültürde inanç, ritüel ve adak eşyaları açısından değişimler olması kaçınılmazdır ve gerek 1987 gerekse 2008 yılında ele geçen buluntular bu değişimlerin getireceği farklılıklar ışığında değerlendirilmelidir.

Genellikle tanrılara ve tanrıçalara ait kutsal alanlarda bulunan bronz adak heykelcikleri içinde en yaygın grup olan, ayakta duran çıplak erkek heykelciklerinin kimlik veya işlevlerine dair tek atribüleri çıplak oluşları ve –Arpalık Tepe örnekleri özelinde– sağ ellerinin havaya kaldırılmış olmasıdır. Öne çıkan erkek cinselliği ve bazı benzer örneklerin Apollon kutsal alanlarında bulunmuş olması¹⁵, adakları sunanların sağlık veya üreme sorunlarına dair olumlu beklentilerini akla getirirse de figürlerin kimliğine dair bu varsayımlar kanıt azlığı nedeniyle spekülasyondan öteye geçemeyecektir (Langdon, 1984: 150). Sosyal bir varlık olan insan, sözsüz iletişimini varoluşuyla birlikte geliştirerek farklı coğrafyalarda sürekliliği olan, benzer vücut aksiyonlarıyla doğaüstü varlıklarla iletişim kurma çabasında olmuştur (Fögen, 2010: 17-18). Bu olgu göz önüne alındığında, yükseltilmiş sağ elin selam gestusu olarak alternatif bir ibadete işaret ettiği düşünülebilir (Işın, 2015: 557; Neumann, 1965: 79-80, Abb. 38-39).

Küçük buluntular değerlendirilirken, bronz heykelciklerin de büyük bronz veya mermer heykeller gibi tanınmış erken örneklerin replikaları olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır (Barr-Sharrar, 2017: 107; Sharpe, 2006: 5). Özellikle Roma döneminde yaygın olarak görülen küçük bronz heykelcikler, Klasik ve Helenistik dönemlerdeki heykellerden ikonografik ve stilistik olarak yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir (Stähli, 2014: 133-134). Yine de, klasik heykeltraşinin öne çıkan örnekleriyle, ürünlerine kendi beceri ve yorumlarını da katan yerel sanatçılar elinden çıkmış küçük eserler arasında teknik veya stile dayalı benzerlikler bulmak oldukça zordur. Arpalık Tepe heykelciklerin yapım teknikleri incelendiğinde, hepsinin farklı kalıplarda, iki parçalı döküm tekniğiyle üretilmiş olduğu görülür¹⁶. İlginç olan nokta, figürlerin yan taraflarındaki kalıp izleri perdahla yok edilmesine rağmen, butlar içindeki bölümün yapışık olarak bırakılmış olmasıdır. Heykelciklerin duruş ve proporsiyonlarındaki benzerlik, kaba işlenmiş olanlarda bile seri üretimden kaynaklanan bir ustalık ve ölçülülük bulunduğu izlenimi vermektedir. Heykelciklerdeki izleyene verilen

¹⁵ Akla ilk gelen ve en tanınmış erken örnek, Boiotia’da bulunmuş olan ve Mantyklos tarafından Apollon’a adanan heykelciktir (Hill, 1939: 28, Fig. 4).

¹⁶ Figürin kalıp örneği için bk. (Bartus, 2014: 30, Fig. 2).

hakimiyet ve hitap duygusu öyle derindir ki, aynı duruş ve ifade tutarlılığını Octavianus Augustus'tan V. İlyiç Lenin'e dek birçok tanınmış tarihsel kişiliği betimleyen eserlerde görmek olasıdır (Minko, 2014: 101-102). Heykel sanatçıları etkileyen örneğin Orator veya L'Arringatore olarak bilinen Aulus Metellus'un MÖ 2. yy. sonuna tarihlenen bronz heykelini duruş ve ifade olarak adorant heykelciklerden ayıran tek fark giyimli olmasıdır (Corbeill, 2010: 450, Fig. 21.1; Fögen, 2010, 25, Fig. 2).

Dinsel figürlere ait küçük heykelcikler arkeolojik kazılarda sık rastlanan eserler olmalarına rağmen, kullanım alanları farklılık gösterebilmektedir¹⁷. İnançlı Romalıların evlerinin bir köşesinde bulunan ve küçük altınlar ile heykelcikler gibi kutsal eşyalarını sergileyerek rutin ibadetlerini gerçekleştirdikleri *sacrarium* veya *lararium*lar da çok ender bulunmaktadır (Kaufmann-Heinimann, 1983: 13, Abb. 6). Bu nedenlerle, kutsal alan veya yapılar dışındaki kontekstlerde bulunan her esere dinsel anlamlar yüklemeyip, üretildikleri dönemde de "sanat eseri" olarak kabul gördüklerini ve dekoratif amaçlarla da üretilmiş olabileceklerini göz ardı etmemek gereklidir (Sharpe, 2006: 4-5). Küçük bir hayvan heykelciği, vücut uzuvlarından birinin replikası, oyuncak, çingirak, kandil gibi sıradan bir nesne, kutsal bir kontekst içinde bulunduğu birden anlam değiştirerek, dinsel içerikli bir objeye dönüşebilmektedir. Üretildiği andaki kimlik veya işlevi ise, o nesneyi üreten ve kullanan topluluk bireyleri tarafından kendi sosyal ve dini sistemleri içinde anlamlandırıldığından, Hermes veya Herakles heykelciklerindeki gibi belirgin atribüleri¹⁸ olmadığına, kontekste göre anlam kazanan ya da anlamı değişen nesnelere yorumlamanın zorluğu ortaya çıkmaktadır (Orphanides, 1990: 45).

Tüm bu olgular yanında, birbirine çok yakın tepelerdeki farklı tanrı ve tanrıçalara tapılan kutsal alanlarda ele geçen buluntular, antik dönemde adak sunu geleneğindeki yaygınlığın kanıtıdır. Hatta bazı durumlarda buluntuların çokluğu, inananların satın alma ihtiyacını karşılamak üzere kutsal alan yakınlarında dahi adak atölyeleri bulunabileceğini akla getirmektedir (Mattusch, 1995: 54). Bu durumda, bazı tiplerin kalıpla seri üretimi yerine, yerel sanatçıların sürekli değiştirdikleri kalıplarla kendi üretimlerini yapmış oldukları da düşünülebilir.

¹⁷ Figürinlerle ilgili kapsamlı bilgi için bkz. (Yücel, 2018); Anadolu'daki bakır alaşım heykelciklerle ilgili araştırmalar hakkında geniş bilgi için bk. (Lafli, 2016).

¹⁸ Hermes veya Herakles heykelciklerindeki belirgin atribüleri için bk. (Sharpe, 2006: 356, Fig. 64-65; 364, Fig. 79-80).

Kendilerini inandıkları tanrılarla özdeşleştiren ve onlara da insansı formlar veren ölümlülerin dilek ve istek içeren dualar ile sunu ve adak verme gerekliliğini ancak yerel inançlar ve şükran, beklenti ya da seyrek olarak korku gibi gerekçelerle açıklamak mümkündür (Depew, 1996: 229; Cook, 1903: 263). Adak sunuları içinde bazıları, örneğin bakır alaşım heykelcikler, seçkinlerin satın alabileceği pahalı nesnelere. Bu nedenle sunu olgusu, adakta bulunan kişinin kendini ifade edişi, dışavurumu, tinsel iletişim isteği, toplumsal statüsü veya ideolojik konseptler içeren karmaşık sosyal kavramlarla iç içedir (Araque Gonzales, 2012: 99; Osborne, 2004: 2; Ştefan 2006: 74; Vella Gregory, 2007: 23).

3. SONUÇ

Bu bağlamda değerlendirildiğinde sunu olgusuyla olan ilişkisi yadsınamaz olan Arpalık Tepe adorant heykelciklerinin bir kısmı 2015 yılında Işın tarafından adak grupları kapsamında ilk kez değerlendirilmiştir. Işın tarafından kaleme alınan üç bronz heykelcik bu makaleye konu olan diğer heykelcikler ile benzer şekilde çıplak olarak ve vurgulanan cinsel organlarıyla betimlenmiştir. Işın, figürlerinden birini erken Hellenistik dönem işçiliğini göz önünde bulundurarak ve özellikle saç stili sebebi ile Augustus dönemine tarihlendirmektedir (Işın, 2015: 558). Ancak diğer iki örneği son derece stilize olmaları ve özensiz işçilikleri nedeniyle tarihlendirme konusunda problemleri görse de Roma dönemine tarihlenmeleri gerekliliğinin vurgulamaktadır (Işın, 2015: 567, Fig. 5-7).

Dolayısıyla Işın'ın ilk değerlendirmeleri ve tüm bu anlatılar ışığında, Küçük Asya'da daha önce bronz heykel üreten herhangi bir atölyenin tespit edilememiş olması da göz önünde bulundurulurken Arpalık Tepe adorant heykelciklerinin yerel üretim olabileceği ifade edilebilir. Aynı şekilde tarihlendirmelerinin ise hem kontekst buluntu hem de benzer bronz heykelciklerin stilistik özellikleri değerlendirilerek Roma Dönemi gibi geniş bir tarih aralığında olabileceği ifade edilebilir.

4. KATALOG

Kısaltmalar: **Env.** Envanter; **y:** Yükseklik; **g:** Genişlik; **k:** Kalınlık. (Ölçüler cm.dir.)

Kat. No. 1

Malzeme: Bakır Alaşım

Müze Env. No: 2008/232

Ölçüleri: y: 11,5 g: 3,7 k: 1,5

Tanım: Dik duruşlu, çıplak ve erkeklik organı vurgulanmış adorant erkek heykelciği.

Tamamına yakını sağlam şekilde korunmuş olan heykelcik kalıp üretimi olup içi dolu döküm tekniği ile üretilmiştir. Kaidesiz olarak korunan eserin sağ ayağı bilekten itibaren kırık ve eksik; sağ el parmak uçlarında ise aşınmalar mevcuttur. Bakır içinde yer alan malahite bağlı olarak oluşan açık yeşil patina ve yüzey aşınmaları dışında deformasyonu yoktur. Figürinin sağ ve sol bacağına orantısız kalınlıkta olması ve sol kolun omuzdan dirseğe kadar olan pazı bölümünün vücuda yapışık oluşu üretim esnasında kaynaklanan kalıp hatasının bir sonucu olmalıdır. Narin ve kadınsı hatlara sahip çıplak gövdeli ve dik duruş ile betimlenen heykelciğin gövdesi ile orantılı başı hafifçe sağa dönüktür. Dolgun yanaklı oval yüz hatları ve iri bukleli saçları belirgin şekildedir. Sağ kol yere paralel olacak şekilde ileri uzatılmış ve dirsekten bükülerek dik açıyla yukarı kaldırılmıştır. Adorant pozisyonunu alan bu elin ayası karşıya bakmaktadır ve bakışlar kaldırılan sağ el istikametine yönelmiştir. Sol kol ise vücuda paralel olacak şekilde serbestçe aşağıya sarkıtılarak kalçaya bitişik olarak betimlenmiştir. Cinsel organı belirgindir. Sağ bacak dizden hafifçe bükülerek geride bırakılmıştır. Ağırlık dik duran sol bacak üzerindedir; sol ayak altında kaideye montaj için bir çıkıntı bırakılmıştır. Figürinin arka yüzü ise özensiz bir şekilde yalnızca sırt ve kalça oyukları hafif dış bükey eğim verilmiş bir kalıp ile şekillendirilmiştir.

Heykelcik bütünüyle değerlendirildiğinde esnek ve narin duruşu ile Apollon'u çağrıştırmaktadır. Özellikle Apollon betimlemelerinde görülen adorant pozisyon ise bu olasılığı güçlendirmektedir. Figür dolgun ve plastik yapısına karşın sert ve özensiz işçiliği sebebi ile erken örneklerden uzaklaşmaktadır. Her ne kadar adorant pozisyon daha erken tarihlerden

itibaren kullanılmaya başlanmış olsa da figürindeki kas işlenişi Erken İmparatorluk Çağ'ının bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Benzerleri: Işın 2015: fig. 5-6-7. (MÖ 1-MS 2. yy.); Neumann 1965: Abb. 38-39 (MÖ 5. yy.); Neugebauer 1921: abb. 23 (MÖ 5. yy.); Barr-Sharrar 1990: fig. 7 (MÖ 5. yy.)

Tarihleme: Roma Dönemi

Kat. No. 2

Malzemesi: Bakır Alaşım

Müze Env. No: 2008/233

Ölçüleri: y: 10,3 g: 4,2 k: 1,6

Tanım: Dik duruşlu, çıplak ve erkeklik organı vurgulanmış adorant erkek heykelciği.

Tüme yakını sağlam şekilde korunmuş olan figürün kalıp üretimi olup içi dolu döküm tekniği ile üretilmiştir. Ayaklarının altında kaideye montaj çıkıntıları bulunmaktadır ancak kaidesi korunmamıştır. Figürünün adorant pozisyonundaki sol kolu bilekten itibaren kırık ve eksiktir. Yüzeyde oluşan açık yeşil patina ve aşınmalar dışında deformasyonu yoktur. Kollar ve bacaklardaki oransızlıklar kaba bir işçilik ile yapılmış kalıp üretimi olduğunu göstermektedir. Kalın boyun göğüs doğrultusunda karşıya yönelmiş başla birleşmektedir. Yuvarlak ve dolgun yüz hafif kalkık bir çene ile bitmektedir. Bukleli saçlar, yüz hatları, gözler ve kulaklar belirgin şekilde işlenmiştir. Sağ kol yere paralel olacak şekilde ileri uzatılmış ve dirsekten bükülerek dik açıyla yukarı kaldırılmıştır. Sol kol ise vücuda yapışık ve dik olarak aşağı salınarak el kalça üzerine bitişik işlenmiştir. Sol el başparmağı belirgin bir biçimde ayrı olarak verilmiştir. Figür kalçadan dik inen sabit sağ bacağın üzerine ağırlığını vererek kalçadan sağa esnemiştir. Sol bacak ise hafifçe dizden bükülerek öne hareket etmiş ve gövdenin dengesi sağlanmıştır. Ancak bu hareket sonucunda gövde hala dik konumdadır ve olması gereken 'S' duruş tam olarak görülememektedir. Cinsel organı çıkıntı şeklinde işlenmiştir. Figürünün arkası

özensiz bir şekilde sadece sırt ve kalça oyukları hafif dış bükey eğim verilmiş bir kalıp ile şekillendirilmiştir.

Yerel üretim olması muhtemel olan eser özensiz işçiliğine rağmen sahip olduğu kadınsı vücut hatları ve adorant pozisyonu sebebi ile Tanrı Apollon olarak değerlendirilmelidir.

Benzerleri: Işın 2015: fig. 5-6-7. (MÖ 1-MS 2. yy.); Neumann 1965: Abb. 38-39 (MÖ 5. yy.); Neugebauer 1921: abb. 23 (MÖ 5. yy.); Barr-Sharrar 1990: fig. 7 (MÖ 5. yy.)

Tarihleme: Roma Dönemi

Kat. No. 3

Malzemesi: Bakır Alaşım

Müze Env. No: 2008/234

Ölçüleri: y: 8,7 g: 3,6 k: 1,6

Tanım: Dik duruşlu, çıplak ve erkeklik organı vurgulanmış adorant erkek heykelciği.

Genelde iyi korunmuş olan figürin kalıp üretimi olup içi dolu döküm tekniği ile üretilmiştir. Bilekten itibaren iki ayak da kırık ve eksiktir dolayısıyla kaidesi korunamamıştır. Figürünün adorant pozisyonundaki sağ kolu da dirsekten itibaren kırık ve eksiktir. Yüzeyde oluşan malahit korozyonu ve aşınmalar dışında deformasyonu yoktur.

Kalın boyunla biten baş ve bakış hafifçe sağa dönüktür. Saçlar kabarık ve dalgalıdır. Çizgisel detaylı belirgin saç dalgaları kulak üstü ve enseye dökülmektedir. Gözler ve burun belirgin, dudaklar dolgun, çene ise hafifçe kalkık işlenmiştir. Sağ kol yere paralel ileri uzatılmıştır ve muhtemelen adorant pozisyonundadır. Sol kol ise dirsekten hafifçe bükülerek geri çekilmiştir ve el kalça üzerine bilekten bitişik işlenmiştir. Sol eli yumruk şeklindedir aşınmalardan dolayı detay görülememektedir. Cinsel uzuv ile karın ve göğüs bölgesindeki kaslar aşınmış olmasına rağmen oldukça belirgindir. İki bacak da dizden hafifçe büküktür ancak

sağ bacak daha geride bırakılarak gövde ağırlığı sabit duran sağ bacak üzerine verilmiştir. Bu duruşa bağlı olarak baş boyundan sağa esnemiştir.

Çıplak naif görünüşlü bir erkek vücudu ve özellikle adorant pozisyonu heykelciğin Tanrı Apollon'a ait olma ihtimalini yükseltmektedir. Çalışma içinde incelenen diğer örneklerle benzer duruşu, narin fakat plastik yapısı sebebi ile Roma İmparatorluk Dönemi örneklerini andırmaktadır.

Benzerleri: Brileva 2012: 271, Kat. No. 56 (MÖ 3. yy); Sharpe 2016: figs. 88-89 (MÖ 4. yy); Işın 2015: fig. 5-6-7. (MÖ 1 - MS 2. Yy.); Barr-Sharrar 1990: fig. 7 (MÖ 5. yy.)

Tarihleme: Roma Dönemi

Kat. No. 4

Malzemesi: Bakır Alaşım

Müze Env. No: 2008/235

Ölçüleri: y: 7,6 g: 3,1 k: 1,5

Tanım: Dik duruşlu, çıplak ve erkeklik organı vurgulanmış adorant erkek heykelciği.

Figürin kalıp üretimi olup içi dolu döküm tekniği ile üretilmiştir. Sağ bacak bilekten itibaren, sol bacak ise diz üstünden itibaren kırık ve eksiktir. Figürünün sağ kolu pazıdan itibaren kırık ve eksiktir. Yüzeyde yoğun malahit korozyonu ve aşınmalar mevcuttur. Döküm artığı çapaklar bacaklar arasından alınmamıştır. Dolayısıyla bacaklar but hizasında bitişik şekildedir. Baş gövde ile orantılı şekilde işlenmiş ve sağ omuza doğru hafifçe dönüktür. Yüz hatları ve kulaklar belirgin, saçlar diğer örneklerde de olduğu gibi iri bukleler halindedir. Sağ kol hafifçe öne doğru uzatılarak adorant pozisyonunu almıştır. Sol kol ise dirsekten bükülerek geri çekilmiş ve el yumruk yapılarak bel üzerinde gövdeye bitleştirilmiştir. Cinsel organ belirgindir. Sağ bacak sabit ve gergin gövdenin ağırlığını taşıırken sol bacak hafif öne uzatılarak dizden bükülmüştür. Tamamen çıplak olan gövde atletik yapılıdır fakat kaslar abartılı işlenmemiştir. Heykelciğe arkadan bakıldığında kadınsı hatların vurgulandığı görülmektedir.

Duruş, kolların pozisyonu ve vücut hatlarındaki detaylar göz önünde bulundurulduğunda Kat. No.3 ile kuvvetli bir benzerlik içinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla heykelcik adorant pozisyonu ile Tanrı Apollon'u temsil ediyor olmalıdır.

Benzerleri: Sharpe 2016: figs. 88-89 (MÖ 4. Yy.)

Tarihleme: Roma Dönemi

Kat. No. 5

Malzemesi: Bakır Alaşım

Müze Env. No: 2008/236

Ölçüleri: y: 6,5 g: 2,4 k: 1,3

Tanım: Dik duruşlu, çıplak ve erkeklik organı vurgulanmış adorant erkek heykelciği.

Kalıp üretimi olan figürin içi dolu döküm tekniği ile üretilmiştir. Tamamına yakını sağlam olarak korunan eserin sadece sağ bacağı bilekten itibaren kırık ve eksiktir. Yüzeyde malahit korozyonu ve yoğun aşınmalar mevcuttur. Oldukça kaba ve oransız işlenen heykelciğin vücudu ile orantısız başı kalın bir boyun ile gövdeye bağlanmaktadır. Saçlar ve yüz hatları aşınma nedeniyle belirsizdir. Orantısız kollar diğer örnekler ile aynı pozisyonda olup sağ kol omuzdan itibaren yere paralel olacak şekilde ileri uzatılmıştır ve adorant pozisyonundaki elin ayası karşıya bakmaktadır. Sol kol ise gövdeden orantısız bir şekilde açılarak aşağı inik ve el kalçaya bitişik işlenmiştir. Cinsel organ diğer adorant heykelciklerinde bir özelliği olacak şekilde belirgindir. Döküm artığı çapakların temizlenmediği bacaklar but hizasında bitişik gibi görülmektedir. Vücut ağırlığını taşıyan sağ bacak hafif önde, sol bacak ise dizden hafifçe bükülerek geride bırakılmıştır. Ancak heykelcik oldukça kaba ve orantısız işlendiği için bu hareketin vücutta yaratması gereken 'S' devinimi görülememektedir.

Benzerleri: Sharpe 2016: figs. 41-43 (MÖ. 2-3. Yy.); Neumann 1965: Abb. 38-39 (MÖ 5. yy.); Barr-Sharrar 1990: fig. 7 (MÖ 5. yy.)

Tarihleme: Roma Dönemi

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Araque Gonzales, R. (2012). Sardinian bronze figurines in their Mediterranean Setting. *Praehistorische Zeitschrift*, 87(1), 83-109.
- Barr-Sharrar, B. (1990). How important is provenance? Archaeological and stylistic questions in the attribution of ancient bronzes. In J. Walsh (Eds.), *Small bronze sculpture from the ancient world: papers delivered at a symposium/organized by the departments of Antiquities and Antiquities Conservation and held at the J. Paul Getty Museum*. California: Getty Museum.
- Barr-Sharrar, B. (2017). Assertions by the portable: What can bronze statuettes tell us about major classical sculpture? In J. M. Daehner, K. Lapatin & A. Spinelli (Eds.), *Artistry in bronze, The Greeks and their legacy, XIXth international congress on ancient bronzes*. Los Angeles.
- Bartus, D. (2014). A new roman terracotta mould for lead mercurius figurines from Brigieto. *Aets and Crafts over the Passage of The Times, (from the Bronze Age to Late Antiquity), Organized on the occasion of the 20th anniversary of Trnava University and the 15th anniversary of Department of Classical Archaeology*, Pezinok, 19-21 October 2012, *Anodos* 11, 2011 (2014), 29-36.
- Brandt, H. (1992). *Gesellschaft und wirtschaft pamphyliens und pisidiens in altertum*. Bonn: Dr Rudolf Habelt GmbH.
- Brileva, Olga A. (2012). Ancient bronze anthropomorphic figurines of caucasus. *Proceedings of the ICEA 2010 Tire 2ND International Congress of Eurasian Archaeology East Anatolian and Caucasian Bronze Age Cultures*, Edited by A. Semih Güneri, 1-5 March 2010, Tire, İzmir, Türkiye, 2013.
- Brundle, L. (2013). The body on display: Exploring the role and use of figurines in early Anglo-Saxon England. *Journal of Social Archaeology*, 13(2), 197-219.
- Campbell, L. M. (2005). Anthropomorphic and zoomorphic figurines of the Eastern Mediterranean. *Iris: The Journal of the Classical Association of Victoria*, 18, 65-72.
- Cook, A. B. (1903). Greek votive offerings. *Folklore*, 14(3), 260-291.
- Corbeill, A. (2010). *The republican body*. R. Morstein-Marx and N. Rosenstein (Eds.), Oxford: Blackwell.
- Davaras, C. (1992). *Minoan and Greek civilization from the Mitsotakis collection*. Athens.
- Depew, M. (1997). Reading Greek prayers. *Classical Antiquity*, 16(2), 229-258.
- Fögen, T. (2010). Sermo corporis: Ancient reflections on gestus, vultus and vox. In T. Fögen & M. M. Lee (Eds.), *Bodies and boundaries in Graeco-Roman antiquity*. Berlin: De Gruyter.
- Frothingham, A. L. (1911). Medusa, Apollo, and the Great Mother. *AJA*, 15(3), 349-377.
- Hill, D.K. (1939). One of the earliest Greek bronze statuettes. *The Journal of the Walters Art Gallery*, 2, 24-35.
- Işın, G. (2006). Yumaklar Arpalıktepe küçük buluntuları: Ön Rapor. *AST*, 23(2), 125-134.
- Işın, G. (2010). The great god mamblasenos/Apollo. *Bollettino di Arhaeologia on line Volume Speciale, D(D1)*, 1-7.
- Işın, G. (2014). The Sanctuaries and the cult of Apollo in Southern Pisidia. *Anadolu/Anatolia*, 40, 109-126.
- Işın, G. (2015). Terracotta figurines from Arpalık Tepe in Pisidia: Apollon and the Great Mother goddess in a Cave Sanctuary. *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine, Colloque international, 2-6 June 2007/İzmir, 2- Iconographie et contextes, BCH Suppl. 54*, 555-570.

- Jimenez Avila, J. (2018). Phoenician male bronze figurines: New evidence from Huelva and Southern Spain. *Folia Phoenica*, 2, 199-201.
- Kaufmann-Heinimann, H. (1983). *Römische Bronzestatuetten aus Augst und Kaiseraugst*. Augst: Amt für Museen und Archäologie des Kantons Basel-Landschaft.
- Koutroumpaki-Shaw, M. (1987). A bronze figurine of a man from The Sanctuary at Kommos, Crete. *Eilapini*, 5(54), 371-382.
- Lafli, E. (2016). Roman bronze figurines in the Museum of Ödemiş. *Mediterranean Archaeology*, 28(29), 117-124.
- Langdon, S. H. (1984). *Art, religion, and society in the Greek geometric period: Bronze anthropomorphic votive figurines* (Doctoral thesis). Indiana University, Indiana.
- Langdon, S. H. (1987). Gift exchange in the geometric sanctuaries. *Boreas*, 15, 107-113.
- Langdon, S. H. (1999). Figurines and social change: Visualizing gender in Dark Age Greece. In L. N. Wicker & B. Arnold (Eds.), *From the ground up: Beyond gender theory in archaeology, proceedings of the fifth gender and archaeology conference* (pp. 23-29), BAR 812.
- Lenger, D. S. (2011). Arpalık Tepe Mağarası Kutsal Alanı'ndan sikkeler. *MJH*, 1(2), 145-149.
- Maringer, J. (1979). Adorants in prehistoric art: Prehistoric attitudes and gestures of prayer. *Numen*, 26(2), 215-230.
- Mattusch, C. C. (1995). Two bronze herms: Questions of mass production in antiquity. *Art Journal*, 54(2), 53-59.
- Minko, S. A. (2014). The image of the leader in the art of socialist realism and its transformation in the works of sots and masters. *Texts*, 4, 96-107.
- Mitchell, S. (1991). The Hellenization of Pisidia. *Meditarch*, 4, 119-45.
- Naumann, U. (1976). *Subminoische und protogeometrische Bronzeplastik auf Kreta*. AM Suppl. 6. Berlin.
- Neugebauer, K. A. (1921). *Antike Bronzestatuetten*. Berlin: Schoetz [and] Parrhysius.
- Neumann, G. (1965). *Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Orphanides, A. G. (1990). The meaning and the function of the Bronze Age Terracotta Anthropomorphic Figurines from Cyprus. *Report of The Department of Antiquities of Cyprus*, 1(2), 45-50.
- Osborne, R. (2004). Hoards, votives, offerings: The Archaeology of the dedicated object. *World Archaeology*, 36(1), 1-10.
- Reyes, A. T. (1992). The anthropomorphic bronze statuettes of Archaic Idalion, Cyprus. *The Annual of the BSA*, 87, 243-257.
- Robertson, N. (1983). Greek ritual begging in aid of women's fertility and childbirth. *Transactions of the American Philological Association*, 113, 143-169.
- Sakellarakis, Y. (1996). Minoan religious influence in the Aegean: The case of Kythera. *The Annual of the British School at Athens*, 91, 81-99.
- Sharpe, H. F. (2006). *From Hieron and Oikos: The religious and secular use of hellenistic and Greek imperial bronze statuettes* (Doctoral thesis). Indiana University, Indiana.

Stähli, A. (2014). Roman bronze statuettes: Copies of Greek sculpture? In S. Ebbinghaus (Ed.), *Ancient bronzes through a modern lens, introductory essays on the study of ancient Mediterranean and near eastern bronzes* (pp. 133-146).

Ştefan, C. (2006). Several points of view regarding the interpretation of anthropomorphic figurines. *Peuce S. N. III-V*, 71-76.

Tykot, R.H., Prados Torreira, L. & Balmuth, M. S. (2002). Iberian bronze figurines: Technological and stylistic analysis. *From the Parts to the Whole, Acta of the 13th International Bronze Congress, 28th May–1st June 1996*, (C. C. Mattusch, A. Brauer & S. E. Knudsen Eds.), *JRA Suppl.* 39, 27-30.

Vella Gregory, I. (2007). Thinking through the body: The use of images as a medium of social expressions. *Journal of Mediterranean Studies*, 17(1), 23-46.

Versnel, H. S. (2011). *Coping with Gods*. Leiden-Boston: Brill.

Yücel, Ç. (2018). Tarih öncesi insan biçimli figürinler hakkında genel bir değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 228-239.

İç Hat Seferi Yapan Bir Kargo Uçağının Emisyon Maliyetlerinin Çevre Muhasebesi Açısından Değerlendirilmesi

Oğuzhan ÇARIKÇI^{1*}, Bora ÖÇAL²

¹Asst. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Isparta, Turkey

²Instructor, Isparta Applied Sciences University, Isparta, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 09.09.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 19.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.617136
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Günümüzde çevresel sorunların günlük hayatı etkilemesiyle birlikte çevre kirliliğini önleyici uygulamalar ve tedbirler yasa koyucular tarafından gündeme alınmaya başlamıştır. Özellikle Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması'nın imzalanmasından sonra söz konusu yaptırımlar ve uygulamalar daha ağır olarak yürürlüğe konmuştur. Her ne kadar ülkemizde karbon vergisi uygulaması söz konusu olmasa da uluslararası ticaret ve rekabet anlamında pek çok işletmeyi çevresel maliyetleri dikkate almaya zorlamaktadır. Bu çalışmada Isparta-İstanbul illeri arasında lojistik hizmeti sunan bir işletmenin havayolu ile yük taşımacılığı sırasında oluşan çevresel maliyetler irdelenmiştir. Daha önceleri kavramsal olarak tartışılmış olan çevre muhasebesi kavramı bu çalışma kapsamında nitel verilerden yararlanılarak örnek bir vaka için uygulanmıştır. Yapılan bu çalışma ile işletmelerin havayolu yük taşımacılığında kaynaklı çevresel maliyetleri ortaya konulurken aynı zamanda da çevre muhasebesi açısından bir hesaplama yöntemi de tanımlanmıştır. Geliştirilen yöntem kullanılarak Isparta-İstanbul arasında tek yön uçuşta tam kapasite ile yük taşıyan bir kargo uçağının karbon emisyonuna ait çevresel maliyet 784.8852 Euro olarak belirlenmiştir. Taşınan bir ton yük için emisyonlar kaynaklı çevresel maliyet ise 12.1725 Euro olarak hesaplanmıştır. Geliştirilen yöntemle dayanarak ileride yapılabilecek çalışmalar kapsamında benzer yaklaşımlar ve yöntemler geliştirilmesi mümkündür.

Anahtar kelimeler: Çevre Muhasebesi, Karbon Vergisi, Lojistik, Çevresel Maliyet Analizi.

Environmental Accounting Approach to Emissions Cost Evaluation of A Cargo Aircraft During A Domestic Flight

ABSTRACT

Nowadays regarding the impact of environmental issues on the daily life applications and measures to prevent environmental pollution are dealt. Particularly after signing Kyoto Protocol and Paris Agreement these measures and applications are heavily implemented. Even if the carbon tax is not still implemented in Turkey it foreces many establishment to consider environmental costs by means of international trade and competition. In the current study environmental costs induced by cargo transportation of a logistics establishment serving air cargo service between Isparta-Istanbul cities are investigated. Formerly the environmental accounting was intensely discussed in a conceptual framework and the current paper presents an application on a case study of environmental accounting with the aid of qualitative data. At the end of the study air cargo transportation induced environmental costs of the establishment is revealed as well as a calculation methodology is defined in the framework of environmental accounting. Emissions induced environmental cost of a cargo aircraft with full payload capacity for a one direction flight from Isparta to Istanbul is determined to be 784.8852 Euros with the aid of the developed methodology. Environmental cost for one tone payload is calculated to be 12.1725 Euros. Based on developed methodology similar approaches and methods can be developed in future studies.

Keywords: Environmental Accounting, Carbon Tax, Logistics, Environmental Cost Analysis.

1. GİRİŞ

Günümüzde insan nüfusunun artışından kaynaklanan çevresel sorunlar günden güne artmaktadır. Özellikle sanayi devrimi sonrası meydana gelen çevre tahribatları, son yıllarda teknolojinin hızla ilerlemesinin sonucunda doğal dengenin bozulduğu gözlemlenmektedir. Bu olumsuz etkilerin en önemlisi enerji kaynaklarının tüketimi ile ilişkili olarak açığa çıkan kirletici gazların artış göstermesi ve küresel ısınma sorunudur (Altuğ, 2008). Her ne kadar küresel ısınma ve enerji tüketimi bu konuyla ilgili pek çok disiplin tarafından detaylı olarak ele alınıyor olsa da konunun sosyal ve ekonomik boyutları da irdelenmeye değer olduğu söylenebilir (Özkoç, 1998).

Küresel ısınma sorununa sosyal açıdan çözüm odaklı bir yaklaşım olarak işletmelerin tüketimi özendirilmeye dayalı pazarlama ve yönetim politikalarından uzaklaştırılması

düşünülebilir. Bu bakımdan işletmelerin tüketime dayalı karlılık politikalarının yanı sıra çevrenin korunmasına duyarlı politikalar da geliştirmeleri gerekmektedir. Her ne kadar işletmelerin önceliği kar payı yüksek ürünler pazara sürmek olsa da ürünün üretim sürecinde çevreye verilen zararların da sosyal sorumluluk bilinciyle dikkate alınması gerekir. Bu sosyal sorumluluk bilinciyle dikkate alınan zararların doğal olarak maliyetleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Çevre muhasebesi uygulamalarından faydalanılarak ürünlerin çevresel maliyetleri belirlenmelidir. Ayrıca bu maliyetleri içeren ürün fiyatları tüketiciye de açık olarak ifade edilmeli ve ürün fiyatlarına yansıtılmalıdır. Başka bir ifade ile çevre muhasebesi bir ürünün ya da hizmetin sadece kullanım ya da hammaddenin mali değeri açısından değil üretim ve tüketim aşamalarındaki çevreye vermiş olduğu tahribatın da mali değerini belirlemektedir (Mutlu, 2007; Lazol vd., 2008).

Son dönemlerde insanların yüksek hayat kalitesi arayışı ve beraberinde getirdiği konforlu yaşam alanı kavramı hızlı tüketim eğiliminin gelişimine sebep olmaktadır. Bu nedenle sadece tüketim odaklı yaklaşımın gelişmesiyle herhangi bir ürün ya da hizmetin üretilmesi ya da geliştirilmesi sürecindeki çevresel etkiler göz ardı edilmektedir. Diğer yandan bir ürünün ya da hizmetin üretilmesi sürecinde su, toprak ve hava kirliliği başta olmak üzere çevreye dönüşü mümkün olmayan ya da yıllar alacak izler bırakılmaktadır. Bu nedenle günümüze kadar yalnızca yönetim muhasebesi ve maliyet muhasebesi yaklaşımları benimsenirken, son yıllarda çevre muhasebesi de dahil edilerek entegre muhasebe kavramı ortaya çıkmıştır. Entegre muhasebe, işletmelerin finansal olarak performans, strateji, planlama ve faaliyetlerinin çevre, sosyal ve ekonomik açıdan bir arada ele alınarak değerlendirilmesidir. Başka bir ifade ile entegre muhasebe işletme faaliyetlerinin finansal durumları ile sürdürülebilirlik durumlarının birlikte ele alındığı ve sunulduğu raporlama yöntemidir. Böylelikle ürünlerin sadece üretim, dağıtım ve pazarlama maliyetleri değil, çevresel etkilerinden kaynaklanan maliyetler de böylelikle ürün fiyatlarına dahil edilmektedir (Karğın vd., 2013; Altınay, 2016).

Her ne kadar bu durum işletmelerin birim maliyetlerini artırarak kar marjlarını düşürüyor gibi görünse de bilinçli tüketiciler tarafından olumlu olarak karşılanmaktadır. İşletmelerin bu sosyal sorumluluk bilinciyle yürüttükleri bu politikaların pazarlama ve tanıtım sürecinde tüketiciye iletilmesi durumunda ise tüketicilerin işletmeye bağlılıklarının ve tüketim eğilimlerinin bu işletmelerin lehine değiştiği gözlemlenmektedir (Özkoç vd., 2005; Özdemir Çakır, 2009).

Günümüzde insanların kalite anlayışındaki değişimin günlük hayata yansımaları ile ürün ve hizmete hızlı erişim isteği de doğmuştur. Bu durumda farklı iki nokta arasında ürün taşıma veya seyahat etmenin de kolaylaşması ve hızlı olması istenmektedir. Bu nedenle denizyolu, karayolu ve demiryolu taşımacılığından daha çok havayolu ile ürün taşımacılığı önem kazanmaktadır. Bunun temel nedeni küresel tedarik zinciri ağlarının yaygınlaşması ve lojistik kavramının her geçen gün önem kazanmasıdır.

Lojistik kavramı, bir ürünün üretim ve tüketim noktaları arasındaki tüm işlemlerin planlı olarak uygulanmasıdır. Bu faaliyetler temelde taşıma ve depolama olmakla beraber tedarik, gümrükleme, stok yönetimi, iade, dağıtım ve paketleme olarak tanımlanır. Burada önemli olan tüm bu işlemlerin birbiriyle entegre olarak yönetilmesi ve yürütülmesidir. Aksi takdirde bu işlemlerin ayrı ayrı olarak yönetimi ve yürütülmesi lojistik olarak ifade edilemez. Diğer yandan lojistik ihtiyaç duyulan ürünlerin ihtiyaç duyulan yere ulaştırılması olarak da ifade edilir (Tanyaş, 2011).

Her ne kadar havayolu taşımacılık maliyetleri diğerlerine nazaran yüksek olsa da hızlı ve güvenilirliği nedeniyle özellikle yüksek değere sahip ürünlerin taşınmasında tercih edilmektedir (Göncü, 2010; Gökırmak, 2014). Yukarıda bahsedildiği üzere ürünlerin yalnızca üretim, hammadde ve taşıma maliyetlerinin değil bunlardan kaynaklanan çevresel etki maliyetlerinin de ele alınması gereklidir. Çevresel maliyetlerinin hesaplanması gerekliliği sonrasında çevre muhasebesi kavramı ortaya çıkmıştır.

Çevre muhasebesi kavramı için Alırıza (2017) genel bir çerçeve çizerek “doğal kaynakların meydana gelişi, bunların nasıl kullanıldığı ve işletmelerin bu kaynakları kullanmaları sonucunda kaynaklarda ortaya çıkan artış ve azalışları, işletmelerin faaliyetleri sonucunda neden oldukları çevresel etkilere ait verileri üreten ve bu verileri ilgili taraflara raporlayan bilgi sistemi” şeklinde tanımlamıştır.

Bu çalışma kapsamında Isparta ilinde üretilen ürünlerden herhangi birinin havayolu ile taşınması durumunda ortaya çıkacağı öngörülen hava kirliliği ve bunun çevre maliyeti ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın temelini oluşturan çevre muhasebesi ile ilgili daha önce yapılan ilgili alan yazın taramasına ilişkin çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Beller vd. (2012) yaptıkları çalışmada bir çimento fabrikasında çevre maliyetlerini belirleyerek etkilerini incelemişlerdir. Bu kapsamda vaka çalışması yöntemini kullanarak işletmelerde uygulanması gereken çevre muhasebesini örneklemişlerdir. Alagöz ve İrdiren (2012) ise doğal kaynakların hızla tükenmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına dikkat çekerek çevreyi koruyarak sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik işletmelerin stratejik çözümlerle faaliyetleri arasındaki çevreye verilen zararların minimize edilmesine yönelik bir araştırma sunmuşlardır. Ayrıca tam ürün yaşam seyri maliyetleme yönteminden de yararlanarak çevre muhasebesinde hedef maliyetleme yöntemi için bir uygulama tasarlamışlardır. Çakar (2007) tarafından sunulan çalışmada sürdürülebilirlik temelli yeni bir verimlilik tanımlamasının gerekliliği belirtilerek çevre muhasebesi yaklaşımıyla stok, sürdürülebilir maliyet ve kaynak akışı geliştirilmesi önerilmiştir. Çalış (2013) çalışmasında nüfus artışına bağlı olarak doğal kaynakların tükenmesi durumunda, yeterli sermayenin sağlanamaması, yetişmiş insan gücünün bulunamaması gibi sebeplerden dolayı diğer ekonomik faaliyetlerin yürütülemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca bunun önüne geçilebilmesi için çevresel maliyetlerin muhasebeleştirilmesine ilişkin yöntem önermesinde bulunmuştur. Ergin ve Okutmuş (2007) çalışmalarında toplam maliyetlerdeki çevre maliyetlerinin payının artışına dikkat çekmiş ve bu değişiminin kayıt altına alınmadığını belirtmişlerdir. Bu nedenle çevresel maliyetlerin ulusal bazda hesaplanabildiğini ifade etmişlerdir. Esmeray ve Güngör Tanç (2009) tarafından sunulan çalışmada çevresel etkiler ile bunlardan kaynaklı mali zararların muhasebe açısından yeşil muhasebe uygulamalarına ve yasal düzenlemeler gibi yeniliklere yol açtığını vurgulamışlardır. Araştırmacılar çevresel maliyetlerin genel üretim maliyetlerine kayıt edilmesi ve ürünlere bu maliyetlerin yansıtılması noktasında yaşanan sorunların aşılmasına yönelik maliyetleme yöntemi önerisinde bulunmuşlardır. Kırhoğlu ve Fidan (2011) çalışmalarında Sakarya ilindeki işletmelerin çevre maliyetleri hakkında duyarlılık ve görüşlerini araştırmış ve işletmelerin konu hakkındaki faaliyetlerini ortaya koymuşlardır. Bir diğer çalışmada (Memiş, 2009) işletmelerin çevre ile etkileşim halinde bulduklarını belirterek işletmelerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla karar alma süreçlerinde işletme yönetiminin çevre muhasebesi uygulamalarının gerekliliğini ifade etmiştir. Yıldıztekin (2009) ise ekonomik gelişmenin çevre öğelerinin verimli kullanımını gerekli kıldığını belirterek çevre ve maliyet ilişkisinin ekonomik sonuçları değerlendirmede çevre muhasebesinin kullanımını önermiştir. Zhang vd. (2009) yaptıkları çalışmada hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından daha önce geliştirilmiş bir yöntemden yararlanmışlardır. Bu yöntemi kullanarak Çin'de enerji kullanımına bağlı oluşan karbondioksit emisyonlarının miktarı hesaplanmıştır. Hesaplanan emisyon miktarlarının sektörlere göre dağılımları ve sektörlerin karbon emisyon

yoğunlukları değerlendirilmiştir. Bir diğer çalışmada (Arto vd., 2009) ise emisyon ticaret pazarında uygulanan yaklaşımlar ele alınmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan yöntemler ile karbon dioksit emisyonunda %21 düzeyinde bir azalma sağlandığı ortaya konulmuştur. Ayrıca ülkelerin Avrupa Birliği genelinde emisyon üretimindeki payları da sektörlerin paylarının yanında tartışılmıştır. Pani ve Mukhopadhyay (2013) çalışmalarında 1980-2007 zaman aralığında dünyanın en çok emisyon oluşturan on ülkesindeki karbon dioksit emisyonlarının durumunu irdelemiştir. Bu kapsamda varyans analizleri yaparak emisyon oluşumunda önemli etkenler olan ülkenin enerji yapısı, emisyon salınım serbestliği, nüfus, milli gelirin etki düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda en büyük etkinin ülke nüfusu ve gelir dağılımından kaynaklandığı belirlenmiştir. Uddin ve Holtedahl (2013) ise çalışmalarında emisyon ticaret mekanizmasının farklı yasal düzenlemelere göre nasıl işletildiğini ve uygulandığını tartışmışlardır. Bu farklılığın beraberinde getirdiği riskler olduğu ve sonuç olarak küresel bir emisyon ticaret mekanizmasının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.

3. LOJİSTİK VE HAVA KARGO TAŞIMACILIĞI

Lojistik kavramı ilk olarak askeri faaliyetler kapsamında ihtiyaç duyulan malzemelerin sevk idaresini kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla geliştirilmiş olup, daha sonraki zamanlarda ticari faaliyetlerde ürün sevk ve idaresi için sivil sahada da kullanılmıştır (Tanyaş, 2011).

Lojistik faaliyetlerin temelini taşıma işlemi oluşturmaktadır. Lojistik hizmetini esneklik, hız ve maliyet bakımından değerlendirirsek kalite ve ürün fiyatı eşit olan iki ayrı işletmeye ait aynı ürünün satış ve pazarlamasında öne çıkan unsur hızlı ve kısa sürede ürünün tedarik edilebilmesidir. Elektronik ticaretin günümüzde hızla gelişmekte olması ve daha çok tercih edilmesi açısından aynı ürünü aynı fiyattan satan iki işletme arasında tercih edilme ölçütü hız unsurudur. Bunun yanı sıra hızlı taşıma kadar taşıma maliyetleri de işletme ve tüketici için önem taşımaktadır (Korucuk ve Mert, 2015).

Ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında ürünün niteliği, niceliği ve gideceği mesafenin uzunluğuna göre farklı taşıma modları kullanılmaktadır. Bu taşıma modları; başta karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu olmak üzere nehir yolu ve boru hattı taşımacılığıdır (Korucuk ve Mert, 2015).

Tablo 1. Taşıma modlarının karşılaştırılması (Nebol, 2016)

Taşıma Türü	Maliyet	Ulaştırma Hızı	Hizmet Ağı
-------------	---------	----------------	------------

Karayolu	Yüksek	Hızlı	Çok geniş
Demiryolu	Düşük	Yavaş	Sınırlı
Denizyolu	Çok düşük	Yavaş	Sınırlı
Havayolu	Çok yüksek	Çok hızlı	Geniş

Tablo 1’de lojistik alanında en çok kullanılan karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu taşıma modlarının taşıma maliyetleri, ulaştırma hızı ve hizmet ağının yaygınlığı bakımlarından karşılaştırılması verilmiştir.

Karayolu taşımacılığı, en geniş ulaşım ağına sahip, her türlü yükün taşınmasına uygun ve kapıda teslimat imkanı sunması nedeniyle dünya üzerinde en yaygın kullanılan taşıma modudur. Bununla birlikte diğer taşımacılık modlarına nazaran ilk yatırım maliyetlerinin daha düşük olması bu modun avantajı iken kullanılan taşıma vasıtalarının ve altyapının yıpranma hızlarının yüksek olması nedeniyle işletme maliyetleri yüksektir. Ayrıca karayolu taşımacılığında birim araç başına taşınan yük miktarı oldukça düşüktür ve kaza riski yüksektir (Korucuk ve Mert, 2015).

Demiryolu taşımacılığı ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermekle beraber taşınan yük miktarı birim araç başına çok yüksek olan bir taşıma modudur. Bunun yanı sıra kaza riskinin düşük olması ve yüksek miktarda ürünlerin taşınması avantaj iken ilk yatırım maliyetinin yüksek oluşu ve taşıma hızının düşük olması dezavantaj olarak görülmektedir (Korucuk ve Mert, 2015).

Denizyolu taşımacılığı, tüm taşıma modları içerisinde birim araç başına en yüksek ürün taşıma kapasitesine sahiptir. Bu nedenle birim taşıma maliyeti en düşük olan taşıma modudur. Ancak hizmet ağının yaygın olmaması ve taşıma hızının çok düşük olması bu modun dezavantajı olarak değerlendirilir (Korucuk ve Mert, 2015).

Havayolu taşımacılığı ulaştırma hızı en yüksek olan taşıma modu olmasının yanı sıra taşıma maliyeti açısından da en yüksek olan moddur. Bu nedenle çoğunlukla mali değeri yüksek ve kıymetli ürünlerin taşınmasında tercih edilmektedir. Diğer yandan havacılık sektörünün son yıllardaki atılımı sonucu hizmet ağı giderek genişlemektedir. Yine de hizmet ağı henüz karayolu kadar gelişmemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde havayolu taşımacılığı karayolu taşımacılığı ile entegre olarak kullanılmaktadır (Korucuk ve Mert, 2015).

Havayolu kargo taşımacılığı başta Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) ve Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) tarafından belirlenen kurallar olmak üzere taşımacılık faaliyetinin yürütüldüğü ülke otoritesinin kuralları dikkate alınarak ürün ya da

malların paketlenmesi, etiketlenmesi, gümrüklenerek bir hava aracı ile taşınması işlemi olarak ifade edilir (Öztürk, 1993). Havayolu kargo taşımacılığının diğer taşıma modları ile rekabetinde öne çıkan özellikleri hızlı ve güvenilir bir taşıma imkânı sunmasıdır. Havayolu kargo taşımacılığı diğer modlara göre yeni sayılsa da özellikle küresel rekabetin artması, hızlı tedarik gereksinimi ve uzak noktalara sevki kolaylaştırması nedeniyle her geçen gün giderek öne çıkmaktadır. Bu durum havayolu kargo taşımacılığının pazar payında artışı beraberinde getirmektedir.

4. ÇEVRE MUHASEBESİ

Yeşil muhasebe olarak da anılan çevre muhasebesi için bugüne kadar farklı tanımlamalar literatüre sunulmuştur. Güvemli ve Gökdeniz (1996) çevre muhasebesini “uygulanmakta olan muhasebe sistemlerinde özellikle de maliyet ve kar analizlerinde çevresel faktörlerin planlanması ve uygulanması” olarak tanımlamıştır. Diğer yandan Japonya Çevre Bakanlığı tarafından ise “çevre koruma faaliyetlerinde harcamaların ve faydaların niceliksel olarak değerlendirmesi” şeklinde ifade etmiştir (Tu ve Huang, 2015). Çevre muhasebesinin ortaya çıkmasının temel nedeni, gelişen toplum değerlerine paralel olarak işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda işletmelerin faaliyetleri sonucunda çevreye verdikleri zararların topluma aktarılması ihtiyacıdır (Kırılıoğlu ve Vecdi, 1998).

Çevre muhasebesinin odak noktası olan çevresel maliyetler, çevreyi koruma amacına yönelik işletmenin alması gereken tedbirlerden kaynaklanan maliyetlerin toplamıdır. Çevresel maliyetler çevreyi korumak maksadıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin yanı sıra çevresel kaynakların kullanımı sonucunda meydana gelmektedir. Bunlar işletmenin faaliyetleri sonucu oluşan hava, su, toprak vb. kirliliklerin giderilmesinden kaynaklı maliyetlerdir. Daha genel bir ifade ile çevresel maliyet işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirmeleri sırasında çevreyi korumak ve çevre kirliliğini en aza indirmek amacı doğrultusunda katlandıkları maliyetlerdir (Soylu ve İleri, 2009).

Günümüzde pek çok sektörde enerji yoğun olarak kullanılmakta olup, bu sektörlerin enerji üretimi ve tüketimine bağlı çevre üzerindeki zararları ön plana çıkmaktadır. Bu sektörlerin bu kapsamdaki en önemli çevresel maliyetleri ise karbon ticareti temelli karbon vergisinden doğmaktadır. Kyoto Protokolü ile siyasi zeminde kabul gören karbon ticareti döngüsüne henüz ülkemiz dahil olmasa da Avrupa birliği ülkeleri kendi aralarında karbon ticareti faaliyeti yürütmektedir. Karbon ticareti ile ülkelerin taahhüt ettiği karbon miktarından daha az üretmesi durumunda taahhüt ettiği miktarın geri kalan kısmını fazla karbon üretimi

yapan ülkeden karşılayabilmektedir. Bu kapsamda kendi karbon kotasını başka bir ülkenin fazla karbon emisyonu ile karşılaması sonucunda fazla üretim yapan ülkeden birim karbon emisyon miktarı başına belirlenen bedel nazarında ücret almaktadır (Binboğa, 2014; Çelikkol ve Özkan, 2015). Bu nedenle ülkeler, kendi içerisinde fazla karbon emisyonu üretimini önlemek amacıyla tedbirler almaktadır. Alınan bu tedbirlerden birisi olan karbon vergisi ise işletmelere çevresel maliyetler yüklemektedir.

Karbon vergisi, küresel ısınma sorununu çözmeye yönelik olarak en önemli tedbir araçlarından birisi olup, işletmeleri faaliyetleri sırasında karbon emisyonunu azaltmaya zorlamaktadır. Karbon vergisi geleneksel yakıt kullanıcılarının sebep olduğu sera gazı emisyonlarından kaynaklanan ekonomik dış etkilerinin kendilerine yansımaları hissetmesini ve dışsal fiyatlandırmaları benimsemelerini sağlar. Bu durum Pigouvian vergi yaklaşımı çerçevesinde açıklanabilir. Pigouvian vergi, fiyatların tam maliyetleri ortaya koyacak bir biçimde oluşması ve optimum çevresel zarar düzeyini tespit eden aşırı çevresel tahribatın mali karşılığı olan vergidir (Kovancılar, 2001).

5. BİR KARGO UÇAĞI İÇİN ÇEVRE MUHASEBESİ ÖRNEĞİ

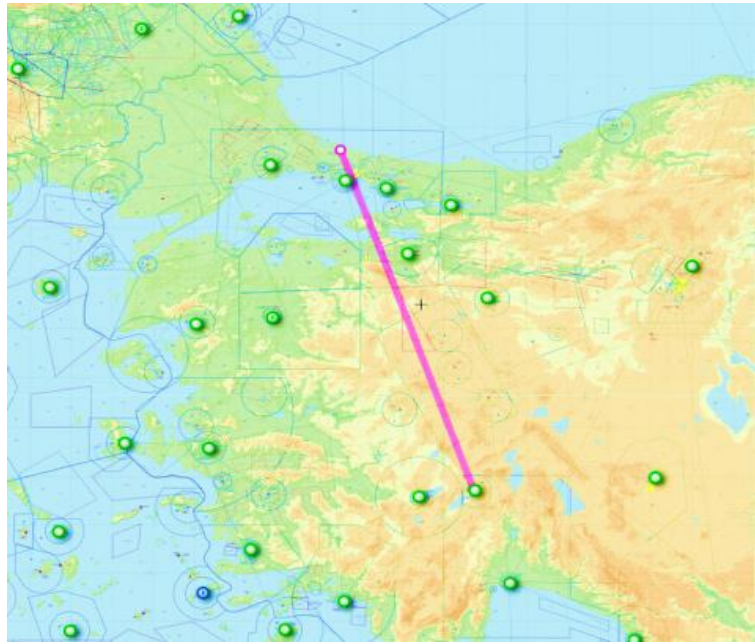
Uluslararası kuruluşların kaynaklarında 2014 yılı itibariyle ulaşım modlarından kaynaklı sera gazları bakımından tüm modlar arasında sivil havacılığın toplam hasıladaki payı %13,1 olarak raporlanmıştır (EEA, 2014). Bu nedenle bugüne kadar lojistik faaliyetlerde göz ardı edilen çevresel zararlar ve bunların mali boyutu irdelenmeye değer bir konudur.

Son yıllarda ülkemizde yapılan yatırımlardan en önemlisi olan İstanbul Havalimanı ile ülkemiz lojistik açıdan atılım yapmakta olup, en büyük lojistik üs olarak ise İstanbul değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında Isparta ilinde üretilen bir ürünün hedef pazarı olarak İstanbul değerlendirilmiştir. Diğer yandan mevcut karayolu ve demiryolu taşımacılığına alternatif olarak ve her geçen gün gelişen havayolu yük taşımacılığının da irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda söz konusu çalışma kapsamında Isparta-İstanbul arasında yük taşıma amacıyla kullanılan bir kargo uçağının karbondioksit emisyonlarından kaynaklanan çevresel maliyetleri hesaplanmıştır. Bu kapsamda ülkemizin bayrak taşıyıcı havayolunun yük taşımacılığında kullandığı uçak filosunda en çok bulunan ve en yaygın kullanılan uçak modeli olan A330-200F tipi kargo uçağı çalışma kapsamında irdelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında önerilen yaklaşım karbon emisyon miktarı ve açığa çıkan emisyonun temizleme maliyetinin, yani karbon vergisinin, bilinmesi halinde maliyetlerin belirlenmesini sağlamaktadır. Böylelikle karbon emisyonlarının çevresel maliyeti şu şekilde hesaplanabilir (Şöhret, 2019):

$$C_C = x_c \cdot c_C$$

Burada x_c açığa çıkan karbon emisyonu miktarı ve c_C ise birim miktar başına karbon temizleme maliyeti olup, C_C karbon emisyonlarından kaynaklı çevresel maliyetleri göstermektedir.

Şekil 1. Uçuş Rotası (skyvector.com)

Şekil 1’de işaretlenmiş olan Isparta Süleyman Demirel Havaalanı (ISE) ile İstanbul Havaalanı (ISL) arası uçuş mesafesi 404 km olarak belirlenmiştir. Yük taşıma için seçilen uçak A330-200F tipi kargo uçağıdır. Uçağın net kargo kapasitesi 64480 kg olup, tek yön uçuş gerçekleştirdiği varsayımıyla çalışma yapılmıştır. Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü’nden elde edilen veriler doğrultusunda A330-200F tipi kargo uçağının Isparta Süleyman Demirel Havaalanı (ISE)-İstanbul Havaalanı (ISL) arası tek yön uçuşunda 35676,6 kg karbondioksit salınımı meydana geldiği belirlenmiştir (ICAO, 2019).

Daha önce bahsedildiği üzere çevreye verilen tahribatın maliyet hesaplarına yansıtılması çevre muhasebesi olarak ifade edilmektedir. Bilindiği üzere ülkemizde yaygınlaşmamış olsa dahi pek çok ülkede uygulanmakta olan karbon vergileri ya da emisyon ticaret bedelleri bu esasa dayanmaktadır. Bu anlamda salınan birim miktardaki karbondioksit gazı için belirlenen

rayiç karbon vergisi ya da emisyon ticaret bedeli, karbondioksit gazının doğadan temizlenmesinin mali değerini temsil etmektedir. Avrupa Emisyon ticaret düzenlemesi kapsamında emisyon ticaret bedeli 2019 yılı için ton başına 22 Euro (EUR22/tCO₂e) olarak belirlenmiştir (Dünya Bankası, 2019).

Bu yaklaşım ile A330-200F tipi kargo uçağının Isparta Süleyman Demirel Havaalanı (ISE)-İstanbul Havaalanı (ISL) arasında tek yön uçuşunda açığa çıkan karbondioksit gazı miktarı ve karbondioksit gazı için belirlenen rayiç emisyon vergisi ya da emisyon ticaret bedelinin çarpımı ile bu yük taşımacılığının çevreye verdiği zararın mali boyutu ortaya konulabilmektedir. Bu bilgiler ve veriler ışığında Isparta Süleyman Demirel Havaalanı (ISE)-İstanbul Havaalanı (ISL) arasında tek yön uçuşta 64480 kg yük taşıyan bir kargo uçağının karbon emisyonuna ait çevresel maliyet 784.8852 Euro olarak belirlenmiştir. Başka bir deyişle ton başına taşınan yükün çevresel maliyeti 12.1725 Euro olarak tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Isparta Süleyman Demirel Havaalanı (ISE)-İstanbul Havaalanı (ISL) arasında yük taşımacılığı yapan bir kargo uçağının hava kirleticileri bakımından çevresel muhasebesi örneklenmiştir. Daha önce literatüre sunulan çalışmalar irdelendiğinde çevre muhasebesi kavramsal olarak tanımlanmış fakat taşımacılık alanında verilere dayalı olarak örneklenmesi sunulmamıştır. Bu çalışma ile ilk kez ulusal literatüre havayolu yük taşımacılığında kaynaklanan çevresel etkilerin mali boyutu bir hesaplama yaklaşımı sunularak ortaya konulmuştur.

Daha önceki çalışmalarda sıklıkla tanımlaması yapılan ve amaçları belirtilen çevre muhasebesinde söz konusu olan çevresel zararların ne şekilde mali ölçeklenmiş ve nicelik olarak belirlenmiştir. Burada izlenen yol olarak öncelikle kargo uçağının uçuş mesafesi ve buna bağlı olarak karbon emisyonu ortaya koyulmuştur. Daha sonra ülkemizde karbon vergisi uygulaması söz konusu olmadığından Avrupa birliği Emisyon ticaret bedeli baz alınarak, uçağın karbon emisyonunun mali değeri tespit edilmiştir. Sonrasında ise maksimum net yük kapasitesi kadar yüklendiği kabul edilen uçağın birim ağırlık (bir ton) başına çevresel mali değeri hesaplanmıştır. Böylelikle havayolu kargo taşımacılığında kaynaklı çevresel maliyetler ürün birim miktarı için 12.1725 Euro olarak hesaplanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere ülkemizde uygulamaya girmemiş olan karbon vergilendirmesinin ileriki yıllarda yürürlüğe girmesi durumunda lojistik işletmelerine ve hava kargo işletmelerine, Euro/TL paritesi 6.21 olarak kabul edilirse, bir ton ürün için yaklaşık olarak 76 TL ilave mali yük getireceği

öngörülmektedir. Her ne kadar karbon vergisi işletmelere ciddi bir mali yük getiriyor ise de sosyal sorumluluk ve çevre duyarlılığı anlamında kazanç olarak görülmelidir.

Sunulan bu çalışma ile ortaya konulan hesaplama yaklaşımı ile havayolu yük taşımacılığında çevre muhasebesi ilk defa uygulanmış olup, bu çalışma ileride yapılabilecek diğer çevre muhasebesi uygulamaları için temel oluşturabilir niteliktedir. Bu çalışmada sunulan yaklaşımdan yola çıkılarak karayolu, demiryolu, denizyolu taşımacılığı için de çevre muhasebesi uygulamaları geliştirilebilir. Ayrıca bu yaklaşımdan yararlanarak işletmelerin diğer faaliyet alanları için de benzer yöntem ve yaklaşımlar geliştirilebilir. Burada esas olan yürütülen faaliyetten kaynaklı kirleticilerin miktarlarının belirlenmesi ve bunların nitel olarak ölçülebilir olmasıdır. Böylelikle ölçülebilen büyüklüklerin karbon vergisi, atık vergisi vb. mali değerlemeleri yapılarak işletmelerin faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel mali kayıpları ve giderleri belirlenebilir.

Sonuç olarak her geçen gün artan çevresel sorunları önlemeye yönelik yeni yasal düzenlemeler uluslararası otoriteler tarafından belirlenmekte ve yürürlüğe sokulmaktadır. Bu bakımdan imzalanan Paris Anlaşması neticesinde ülkelerin karbon salınımlarını belli düzeylerde tutması gerekmektedir. Bu gelişmeler ışığında her ne kadar ülkemizde henüz uygulanıyor olmasa da karbon vergisi işletmelere gelecekte ciddi mali yükler doğuracaktır. Bunların ölçülebilir ve fiyatlandırılabilir olması işletmelerin mali politikalarını belirlemeleri bakımından sunulan uygulama faydalı bir model oluşturması öngörülmektedir.

Diğer yandan karbon salınımlarıyla ilişkili olarak küresel ısınma kaynaklı ve günlük hayatta etkilerini görmekte olduğumuz pek çok çevresel sorun gelecekte dünyamızı yaşanmaz hale getirecektir. Bu açıdan bakıldığında işletmeler için caydırıcı olan karbon vergisinin uygulanması zaruridir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Alagöz, A. & İrdiren, D. (2013). Maliyet muhasebesi bakış açısı ile işletmelerde çevre maliyetleri ve yönetimi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 424-449.
- Alırıza, A. Ğ. (2017). Çevre muhasebesi ve çevresel politikalara verilen önem düzeyi, Erzurum-Erzincan karşılaştırması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 89-105.
- Altınay, A. T. (2016). Entegre raporlama ve sürdürülebilirlik muhasebesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 47-64.
- Altuğ, A. M. (2008). Çevre kalitesi ve çevre muhasebesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 259-284.

- Arto, I., Gallastegui, C. & Ansuategi, A. (2009). Accounting for early action in the European Union Emission Trading Scheme. *Energy Policy*, 37(10), 3914-3924.
- Beller, B., Deran, A. & Hatipoğlu, A. G. (2012). Çevre maliyetlerinin hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi, bir çimento fabrikasında vaka çalışması. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 95-121.
- Binboğa, G. (2014). Uluslararası Karbon Ticareti ve Türkiye. *Journal of Yasar University*, 9(34), 5732-5759.
- Çakar, U. (2007). Çevreci şirket ve çevre muhasebesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 83, 81-92.
- Çalış, Y. E. (2013). Çevresel maliyetlerin muhasebeleştirilmesi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 175-190.
- Çelikkol, H. & Özkan, N. (2015). Karbon piyasaları ve Türkiye perspektifi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 203-222.
- Dünya Bankası (2019). Carbon Pricing Dashboard. <https://Carbonpricingdashboard.Worldbank.Org/>
- Ergin, H. & Okutmuş, E. (2007). Çevre muhasebesi, çevre maliyetleri ve çevre raporlaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 131-152.
- Esmeray, M. & Tanç, Ş. G. (2009). Çevresel maliyetlerin mamullere yüklenmesinde kullanılan dağıtım anahtarlarının seçiminde analitik hiyerarşi yöntemi ve bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 241-260.
- Gökırmak, H. (2014). Türk Hava Yolları'nın Havacılık Sektöründeki Konumu. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 1-29.
- Göncü, K. K. (2010). *Lojistik sektöründe kargo taşımacılığında uzak nokta çözümleri* (Yüksek lisans proje çalışması). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Güvemli, O. & Gökdeniz, Ü. (1996). Çevre muhasebesindeki gelişmeler. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 1(4), 24-28.
- ICAO (2019). Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü. <https://www.icao.int/>
- Isparta-İstanbul Uçuş Rotası. Erişim tarihi: 5 Eylül 2019, <https://skyvector.com>
- Karğın, S., Aracı, H. & Aktaş, H. (2013). Entegre raporlama, yeni bir raporlama perspektifi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 27-46.
- Kırloğlu, H., & Fidan, M.E. (2011). İşletmelerde çevresel maliyetler ve bir uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Kırloğlu H. & Vecdi, C. (1998). *Çevre muhasebesi*. Adapazarı: Değişim Yayınları.
- Korucuk S. & Mert, F. (2015). Genel lojistik. Korucuk, S. (Ed.), *Temel lojistik bilgisi*, (ss.1-32). Trabzon: Gündüz Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Kovancılar, B. (2001). Küresel ısınma sorununun çözümünde karbon vergisi ve etkinliği, yönetim ve ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 7-20.
- Lazol, İ., Muğal, E. & Yücel, Y. (2008). Sürdürülebilir bir çevre için çevre muhasebesi ve kobi'lere yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38), 56-69.
- Memiş, M. Ü. (2009). İşletme yönetim aracı olarak çevresel muhasebe. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 89-106.

- Mutlu, A. (2007). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre muhasebesi (Iı). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (34), 162-173.
- Nebol, E. (2016). *Tedarik zinciri ve lojistik yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdemir Çakır, H. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğun marka imajına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 57-72.
- Özkol, A. E. (1998). Çevre muhasebesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 15-26.
- Özkol, E., Çelik, M. & Gönen, S. (2005). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ve muhasebenin sosyal sorumluluğu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 134-145.
- Öztürk, A. (1993). Türkiye'deki hava kargo trafiği. *Sivil Havacılık Bülteni*, 4(15), 23-24.
- Pani, R. & Mukhopadhyay, U. (2013). Management accounting approach to analyse energy related CO2 emission: A variance analysis study of top 10 emitters of the world. *Energy policy*, 52, 639-655.
- Soylu, Y. & İleri, H. (2009). Çevre muhasebesi ve çevre maliyetlerinin üretim maliyetlerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(1-2), 309-322.
- Şöhret, Y. (2019). Multi-objective evaluation of aviation-induced GHG emissions: UK domestic flight pattern. *Energy & Environment*, 30(6), 1049-1064.
- Tanyaş, M. (2011). Lojistik Yönetimi. Tanyaş, M. & Hazır, K., *Lojistik Temel Kavramlar (Lojistiğe Giriş)* (ss.1-22). Mersin: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Tu, J.C. & Huang, H.S. (2015). Analysis on the relationship between green accounting and green design for enterprises, *Sustainability*, 7(5), 6264-6277.
- Uddin, N. & Holtedahl, P. (2013). Emission trading schemes–avenues for unified accounting practices. *Journal of Cleaner Production*, 52, 46-52.
- Yıldıztekin, İ. (2009). Sürdürülebilir kalkınmada çevre muhasebesinin etkileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 367-390.
- Zhang, M., Mu, H. & Ning, Y. (2009). Accounting for energy-related CO2 emission in China, 1991–2006. *Energy policy*, 37(3), 767-773.

Sosyal Sermaye: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Neslihan KOÇ^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance, Çorum, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 25.08.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 20.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.610492
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Sosyal sermayenin daha üretken ve kapsayıcı bir ekonomik yapı geliştirmek isteyen uygulayıcılar ve politika yapıcılar için önemli bir alan olduğu düşüncesinden hareketle çalışmada sosyal sermayeye duyulan ilginin nedeni, kavramın gelişimi ve özellikleri ele alınmıştır. Sosyal sermaye düzeyi ve ekonomik büyüme ve refah üzerinde sosyal sermaye teorisinin etkileri incelenmiştir. Teorinin genel özellikleri kapsamında Türkiye için değerlendirmelerde bulunulmuş ve seçilmiş ülkeler ile Türkiye, güven düzeyi üzerinden çeşitli ekonomik göstergelerle karşılaştırılmıştır. Türkiye, ailenin çok güçlü olduğu ve toplumsal katmanlar genişledikçe güvenin oldukça azaldığı bir toplum görünümündedir. Din ve hemşehrilik gibi toplumsal gruplara üyelik de oldukça önemli olmasına karşın diğer gruplarla ilişkilerdeki karşılıklı empati ve güvenin düşük olması, sosyal sermaye düzeyinin düşük olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Aile ve devlet arasındaki sosyal örgütlenme eksikliğinin varlığı, sosyal sermayenin ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında devlet müdahalesini önemli hale getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Sermaye, Güven, Türkiye.

Social Capital: An Assessment for Turkey

ABSTRACT

Considering the fact that social capital is an important area for practitioners and policymakers who want to develop a more productive and inclusive economic structure, the reason for the interest in social capital, the development of the concept and its characteristics are discussed in

this study. The level of social capital and the effects of social capital theory on economic growth and wealth were examined. Under the general features of social capital theory, it has been made the assessments for Turkey. Selected countries and Turkey, were compared using various economic indicators and confidence levels. Family is a very powerful element in Turkey and confidence decreases as the social strata expand. Although membership in social groups such as religion and fellow citizenship is also very important, the low level of mutual empathy and trust in relations with other groups leads to a low level of social capital. The lack of social organization between the family and the state makes state intervention important in ensuring social capital and economic development.

Keywords: Social Capital, Trust, Turkey.

1. GİRİŞ

Ekonomideki rasyonalite varsayımı altında duygu ve normlar, ilişkiler ve güven gibi öğelerin nicelleştirilmesi zordur. Bu açıdan sosyal etkileşimlerin, bir sermaye biçimi olarak sınıflandırılmasına şüpheyle yaklaşılmıştır. Ancak ekonomik yapının bulunduğu sosyal yapı ve kültürel dokudan ayrı düşünülemediği de bir gerçektir (Özcan, 2018: 1). Bireyler, bir dizi iletişim ağıyla birbirine bağlanarak ortak değerleri, bu iletişim ağının diğer üyeleriyle paylaşma eğilimindedirler. Bu iletişim ağları, bir kaynak oluşturması nedeniyle bir nevi sermaye oluşumu gibi değerlendirilmektedir (Field, 2003: 1). Araştırmacılar tarafından sosyal pek çok sorunun (eğitim, kentsel yoksulluk, işsizlik, suçun kontrolü ve uyuşturucu kullanımı ve hatta sağlık gibi alanlarda) giderilmesinde başarılı sonuçların sivil katılımı topluluklarda daha muhtemel olduğu ortaya koyulmuştur. Bu fenomeni anlamak için sosyal sermaye kavramına dayanan ortak bir çerçeve önerilmektedir (Putnam, 1995). Bu kavram, bireysel üretkenliği artıran araçlar ve eğitim gibi fiziksel sermaye ve insan sermayesi kavramlarına benzetilerek oluşturulmaktadır. Ekonomik kalkınmanın sosyal ve kurumsal boyutlarına duyulan ilginin canlanmasıyla birlikte günümüzde toplumsal ortak faydaya ulaşılması için eşgüdüm ve iş birliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve güven gibi sosyal organizasyonların özelliklerini ifade eden sosyal sermaye kavramı (Putnam, 1993: 167) kabul görmeye başlamıştır.

2. EKONOMİK BÜYÜMENİN SOSYAL BOYUTLARI

Bugün sosyal sermayenin temelini oluşturan konular, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında sosyal bilimciler tarafından ele alınmıştır. Örneğin Tocqueville'e göre Avrupa'daki geleneksel ve hiyerarşik ilişkileri bir arada tutan resmi statü ve yükümlülük bağlarından farklı olarak

ABD’de demokrasinin ve ekonomik gücün temelini oluşturan toplumsal yaşamda gönüllü kuruluşlardaki etkileşim, bireysel kültürü birbirine bağlayan bir yapılandırıcı işlevi görmektedir (Field, 2003: 7). Durkheim’a göre feodal düzenin mekanik dayanışmasından kapitalist dünyanın organik dayanışmasına geçiş ile birlikte insanlar, ilişkilerini feodalizmin katı iş bölümü düzenlemelerine göre kurmak durumunda olmamakla birlikte yabancıların dünyasında yaşamak durumunda kaldıkları için her biri farklı bir amaca hizmet eden çeşitli etkileşimlere dayalı birçok bağlantı kurmuşlardır (Field, 2003: 7).

1980’lerin sonlarına kadar ulusal ve yerel kurumların- politik, yasal ve sosyal- rolü büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Woolcock’a (2001) göre 1970 ve 1980’lerdeki Soğuk Savaş retorik ve ideolojik ikilemleri (serbest piyasalara karşı devlet planlaması) Birinci ve İkinci dünya ülkelerinde kalkınma söylemlerine etki ederken; Üçüncü dünya ülkelerinde ise zayıf iç performans için sınır ötesi güçleri suçlama eğilimindedir. 1990’larda komünizmin çöküşü, geçiş ekonomilerinde pazar ekonomileri yaratmanın zorluları, Meksika, Doğu Asya, Rusya ve Brezilya’daki finansal krizler, en müreffeh ekonomilerde bile yoksulluğun uzun ömürlü olması gibi bir dizi jeopolitik faktör, dış kuvvetler üzerindeki odağı, iç koşulların incelenmesine yöneltmiştir. Bu arada, politika yapıcılar, yabancı yatırımcılar ve yardım kuruluşları nihayetinde, zayıf kurumsal ortamlarda yolsuzluğun aslında ciddi ve ölçülebilir net maliyetler getirdiğini fark etmeye başladıkça dikkat, sosyal ve kurumsal yönere dönmeye başlamıştır. Bu arada sosyal bilimciler tarafından uzun zamandır ihmal edilmiş bu alanları ele alan pek çok çalışma yayınlanmıştır (Woolcock, 2001). Örneğin North (1990: 3), kurumları, bir toplumdaki oyunun kuralları veya daha resmi olarak, insan etkileşimini şekillendiren insanca tasarlanmış kısıtlar olarak tanımlamaktadır. Politik, sosyal ve ekonomik mübadeleyi yapılandırmaları bakımından kurumların, ekonomik performansı anlamak adına önemli olduğunu ifade etmektedir. Stiglitz (1998: 5), yeni gelişme stratejilerini ele aldığı çalışmasında dar bir bakış açısıyla sadece ekonomiye odaklanmanın başarısız olacağını belirtmektedir. Aslında kişi başına düşen GSYİH artışına, yoksulluktaki azalmalar eşlik etmektedir ve bir dereceye kadar toplumda modernleşme denebilecek değişimler, sonuç olarak GSYİH'daki artışların bir nedeni olarak da görülebilir. Ancak daha yüksek bir GSYİH, kendi içinde bir amaç değil, daha az yoksulluk, daha iyi sağlık koşulları ve gelişmiş bir eğitim sistemi ile yaşam standartlarını ve toplumsal yapıyı geliştirmek için bir araçtır. Bu açıdan günümüzde gelişme kavramı çoğu zaman kültürel değerlerin korunmasına odaklanmaktadır, çünkü kısmen bu değerler diğer birçok kuvvetin zayıfladığı bir zamanda birleştirici bir kuvvet görevi görmektedir. Sosyal organizasyonun sürdürülmesi ve sosyal sermayenin artırılması, başarılı kalkınma dönüşümlerinin anahtar bir

parçasıdır (Stiglitz, 1998: 43). Putnam'a (1993) göre yerel sivil toplum birimlerinin yoğunluğu ve kapsamı, bilgi ve sosyal güveni yaygınlaştırmanın temelini atmakta ve böylece etkili yönetim ve ekonomik kalkınmayı destekleyen koşulları yaratmaktadır. Bu farklı toplumsal olgular (kurumsal katılım, toplumsal katılım, sosyal ağlar) çerçevesinde ele alınan ekonomik kalkınma, sosyal sermaye fikri ile genel bir çerçeve etrafında bir araya getirilmeye başlanmıştır.

3. KAVRAMSAL AÇIDAN SOSYAL SERMAYE

Sosyal sermaye kavramının ilk kullanıldığı çalışmalardan biri, Hanifan'ın (1916) kırsal okul toplum merkezlerini incelediği çalışmasıdır. Hanifan'a göre ticari bir işletmenin kurulması ve genişlemesinde olduğu gibi topluluğun inşasında da sermaye gereklidir. Ancak Hanifan, sosyal sermaye kavramı içindeki sermaye kavramını gayrimenkul, mülk, para gibi normalde kullanıldığı anlamda değil; bu maddi nesnelere halkın gündelik yaşamında anlamlı kılacak sosyal bir birim meydana getiren bireyler ve aile arasındaki iyi niyeti, arkadaşlığı, karşılıklı empatiyi, sosyal etkileşimi ve mantıksal merkezi okul olan kırsal topluluğu kastedecek şekilde kullanmaktadır.

Sosyal sermaye, 1960'larda yaygınlaşan beşeri sermaye düşüncesiyle paralel özelliklere sahiptir. Schultz'a (1961: 1) göre kişilerin edindiği yararlı bilgi ve beceriler bir sermaye biçimidir. Bu sermaye, büyük ölçüde planlı yatırımın bir ürünüdür öyle ki batı toplumlarında (beşeri olmayan) geleneksel sermayeden çok daha hızlı bir şekilde büyümüştür. Beşeri sermayedeki bu büyüme, ekonomik sistemin en belirgin özelliği olarak değerlendirilebilir. Ulusal üretimdeki artışlar arasında, arazi, çalışma saatleri ve fiziki yeniden üretilebilir sermaye artışlarıyla karşılaştırıldığında büyük farkların olmasının açıklaması, muhtemelen beşeri sermayeye yapılan yatırımlardır (Schultz, 1961:1). Benzer bir yorum, Whiteley (2000: 460) tarafından sosyal sermaye için yapılmaktadır. Buna göre ülkelerarası ekonomik performans farklılıklarının açıklanmasında toplumsal değerler, ekonomik büyüme modellerinde görmezden gelinemeyecek kilit bir rol oynamaktadır.

Sosyal sermaye, yerel bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan güven, karşılıklılık ve iş birliği alışkanlıklarını ifade eder (Blasio ve Nuzzo, 2003: 3). Putnam'a (1993: 167) göre yokluğunda elde edilemeyecek sonuçların başarılmasını mümkün kıldığı için diğer sermaye türleri gibi sosyal sermaye de üretkendir. Bilgi paylaşımı, karşılıklı yardımlaşma, bireylerin ekonomik fırsatlara erişimi gibi etkili kollektif fayda yaratma kapasitesi ve en önemlisi farklı sosyal sermaye unsurlarının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle fiziksel ve

beşeri sermaye ile sosyal sermaye arasında benzerlikler olduğu kabul edilmektedir (Chou, 2006: 889). Örneğin Whiteley (2000: 444), 1970-1992 yılları arasında 34 ülke ile yaptığı analiz sonucunda kişilerarası güven bağlamında sosyal sermayenin, içsel büyüme teorilerine ilişkin pek çok çalışmada odaklanılan beşeri sermaye ve eğitim kadar, büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Analizde otoriter ve komünist ülkelerin de yer alması nedeniyle bulunan sonuç, ülkelerin demokratik bir sisteme ya da pazar temelli bir ekonomiye sahip olup olmamalarından bağımsızdır. Whiteley'e göre (2000: 451) sosyal sermayenin büyüme üzerinde doğrudan etki yaratmasının temel nedenlerinden biri, bireylerin toplumu ilgilendiren ortak konularda çözüm üretebilmesini mümkün kılması ve bu çözümün daha az işlem maliyetlerine katlanılarak gerçekleştirilebilmesidir.

Sosyal sermaye kavramı, beşeri ve fiziki sermayeden bir kaç açıdan farklılıklar göstermektedir. Öncelikle herhangi bir bireyin münhasır mülkü olmak yerine ilişkiseldir. Beşeri veya fiziksel sermayeye göre daha dolaylı bir şekilde ortaya çıkar. Bir grup tarafından paylaşılmasından dolayı esas olarak kamu malıdır ve zaman ve gayretin oluşturduğu toplumsal yatırımlar ile üretilir (OECD, 2001: 39). Belirli ekonomik sonuçlara ulaşılmasında bireylerin kişisel faydalarını maksimize etmek için, başkalarıyla etkileşime girilmesi ve sosyal sermaye kaynaklarının kullanılması ve kazanımlarına odaklanılmasına ilişkin araçsal niteliği bulunmakla birlikte; bireylerin parasal olmayan hedeflere ulaşmak için ortak hareket etme çabalarını vurgulayan sosyal bir niteliği de bulunmaktadır. İş birliği ve güven için motivasyon ne olursa olsun, bireysel ve grup kimliğine yatırım yapmak, yoğun sosyal ağların oluşturulmasına ve sonuç olarak daha iyi ekonomik ve sosyal sonuçlara yol açabilir. Bu şekilde, sivil katılım, dürüstlük ve sosyal güven birbirini güçlendirebilir (OECD, 2001: 40-41). Sosyal ilişkilerin niteliğine vurgu yapan sosyal sermayenin ekonomik niteliği, iktisadi aktörler arasında güven temelli ilişkiler sayesinde ekonomik etkinliğe katkıda bulunmasından kaynaklanır. Ekonomik birimler arasındaki ilişki ağlarının güvene dayalı olarak güçlenmesinin piyasa aksaklıklarının giderilmesinde, işlem maliyetlerinin azalmasında, girişimcilerin kendi aralarındaki örgütsel yapıları kuvvetlendirmesinde etkili olan olumlu bir dışallık yarattığı düşünülmektedir (Akar ve Ay, 2018: 108).

4. SOSYAL SERMAYENİN EKONOMİK ETKİLERİ

Zengin sosyal ağlara ve sivil organizasyonlara sahip topluluklar, yoksulluk ve sorunlarla yüzleşmede daha güçlü bir konumda olacak, anlaşmazlıkları çözecek ve yeni fırsatlardan yararlanabileceklerdir (Woolcock, 2001: 3).

OECD'nin (2001) hazırladığı Ulusların Refahı Beşeri ve Sosyal Sermayenin Rolü raporunda beşeri sermaye, bireylerde somutlaşan bilgi, beceri ve sağlığı temsil ederken; sosyal sermaye, gruplar içinde veya arasında işbirliğini kolaylaştıran norm ve ağları ifade etmektedir. Rapora göre bireysel özelliklerin yanı sıra sosyal ilişkiler de ekonomik faaliyet ve refah artışında kritik bir rol oynamaktadır. Kaliteli kurumlar, yüksek vasıflı işgücü ve sosyal işbirliğini kolaylaştıran norm ve ağların yaygınlığı, fiziksel sermayeye daha yüksek yatırım seviyelerini desteklemekte ve doğal çevreyi yenileme stratejilerini potansiyel olarak geliştirebilmektedir (OECD, 2001: 12-13). Görüldüğü gibi sosyal sermayenin gelişmesinde mesleki eğitim ya da üniversite eğitimi gibi beşeri sermaye alanlarına daha çok yatırım yapılması da yeterli değildir. Çünkü sosyal sermayenin edinilmesi, bir topluluğun ahlaki normlarının alışkanlık haline gelmesine, sadakat, dürüstlük gibi erdemlerin kazanılmasına ve bireylerin birbirlerine bağımlılığına bağlıdır. Kısacası sosyal sermaye, bireysel değerlerden çok, sosyal değerlerin hâkim olması sonucu gelişir (Fukuyama, 1998: 38). Bu açıdan sosyal sermaye, beşeri sermaye ile politik, kurumsal ve yasal düzenlemeler ile birlikte ve birbirini tamamladığında anlamlı hale gelmektedir. Sosyal sermayenin kendisi üretim sürecinde yer almamakla birlikte diğer beşeri ve fiziki sermaye ve üretim faktörleri sahiplerinin belirlenecek hedef doğrultusundaki faaliyetlerin yönlendirilmesinde etkide bulunmaktadır. Bu açıdan sosyal sermayenin yokluğu negatif bir değere sahiptir; mevcut kaynakların ülke ve toplumun genel çıkarlarının aleyhine kullanılmasına yol açabilmektedir (Karagül ve Masca, 2005: 40).

Yapılan pek çok çalışmada kişi ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkileri ifade eden sosyal sermayenin ekonomik etkinlik ve üretime yansımaları ele alınmaktadır. Temple'a (2001: 36) göre sosyal sermaye kavramı, ülkeler ve büyüme olasılıkları arasında potansiyel olarak zorlayıcı bir ayırım yolu olarak görülmektedir. Bu açıdan toplumlar için sosyal sermaye, ölçmek ve resmi modellere dahil etmek zor olsa da yaygın olarak uzun vadeli ekonomik başarının önemli bir belirleyicisi olduğu düşünülen yararlı bir şemsiye terim sağlamaktadır.

Kavramın yaygınlaşmasına önemli katkısı olan Putnam (1993), Kuzey İtalya'nın Güney İtalya'dan daha hızlı geliştiğini çünkü kuzeyin daha yüksek sosyal sermayeye sahip olduğunu belirtmektedir. Putnam'ın çalışmasıyla İtalya'daki bölgelerarası gelir düzeyi farklılıklarının, kuzeyde yatay, güneyde hiyerarşik olarak şekillenen toplumsal yapıdaki farklılıklarla ve sivil toplum, vatandaş katılımı ve devlet verimliliği kapsamındaki farklılıklarla uyumlu olduğu görülmüştür (Helliwell ve Putnam, 1995: 295). Putnam (1993), kurumların gerçek performanslarının içinde çalıştıkları sosyal bağlar tarafından şekillendiğini savunmaktadır. Putnam (1995), başka bir çalışmasında da ABD'deki sivil katılım ve dolayısıyla sosyal

sermayedeki düşüşü ele almıştır. Çalışmada eğitim, kentsel yoksulluk, işsizlik, suçun kontrolü ve uyuşturucu kullanımı ve hatta sağlık gibi alanlarda başarılı sonuçların, sivil katılım topluluklarda daha muhtemel olduğu belirtilmiştir. Buna göre kamusal yaşamın kalitesi ve sosyal kurumların performansı, sivil katılım normları ve ağlarından etkilenmektedir. Putnam'a göre sosyal sermayenin rolü, kurumsal performans üzerindeki etkisinin de ötesindedir; örgütlenme ve siyasi katılımındaki canlılık göstergeleri ile ölçülen sosyal sermaye, İtalya'daki farklı sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinin en önemli belirleyicisidir (Blasio ve Nuzzo, 2003: 6).

İtalya'nın güneyinin daha az gelişmesiyle ilgili informel kısıtların önemi, Güney İtalya'daki bir köyde gerçekleştirdiği gözlemler çerçevesinde Banfield (1958) tarafından da ele alınmıştır. Banfield (1958: 10), köydeki aşırı yoksulluk ve geri kalmışlığı, büyük ölçüde, köylülerin ortak yararları için ya da çekirdek ailenin doğrudan ya da maddi çıkarlarını aşan herhangi bir amaç için birlikte hareket etmemeleriyle açıklamaktadır. Ailenin ötesinde harekete geçme konusundaki bu yetersizlik, amoral familism olarak adlandırılan kültürel karaktere (ethos) bağlanmıştır. Sosyal ilişki ağının oluşumunu engelleyen bir durum olan amoral familism, aile bireylerinin çekirdek ailenin çıkarlarını maksimize etmek için uğraşmaları ve diğerlerinin de temel gayesinin bu olduğu varsayımı ile aileden olmayanı ötekileştirmeleridir (Gözen, 2018: 96).

Aynı şekilde Fransa, İspanya, İtalya gibi Latin Katolik ülkelerin çoğu ve Latin Amerika'daki birçok ulus, güçlü bir aile, güçlü bir devlet ve ikisi arasında nispi olarak az sayıda kurumun oluşturduğu bir organizasyon yapısına sahiptir. Örneğin Tocqueville (1955: 206; Akt: Fukuyama, 1998: 62), Fransız toplumunun karakteristiğini şu cümleyle ifade etmektedir; “devrim başladığında, Fransa'nın birçok yöresinde, yardım almak için merkezi güce başvurmadan, hep birlikte hareket edecek ve kendi çıkarlarını savunacak on adam bile bulmak imkansızdı”. Fukuyama (1998), Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkelerde ve Çinli toplumlarda da aynı yapının olduğunu ifade etmektedir -hatta sosyalist ülkelerde sivil toplum gibi aile bağları da güçlü değildir; Konfüçyüsçü gelenek ise aileyi temel alır-. Aile bağlarının gücü, birbiriyle ilişkili olmayan bireyler arasındaki bağların zayıflamasına neden olur. Aile ve devlet arasındaki toplumsal organizasyonların (sosyal grupların) varlığı ise işletmelerin aile sınırının ötesine geçebilmesine ve akrabalık çevresi ilişkilerine dayanmayan çeşitli yeni, gönüllü sosyal gruplar yaratılmasına izin verir.

Bireylerin hedeflerini sürdürmelerini mümkün kılan ve toplumu bir arada tutmaya yardımcı olan daha geniş ilişkiler ve normlar kümesinin bir parçası olarak görülebilecek iletişim ağlarına üyelik ve ortak değerler, sosyal sermaye kavramının merkezindedir (Field, 2003: 4). Ancak görüldüğü gibi sosyal ilişkiler bazen kişileri dahil etmenin ve onlara bir imkân sağlamanın yanında bazen de onların dışlanmasına neden olabilmektedir. Temple'ın (2001: 38), sosyal sermayenin maliyeti olarak tanımladığı bu duruma göre bir kişi için faydalı iletişim ağları, başkaları için kısıtlayıcı çıkar grupları anlamına gelebilmektedir.

Coleman (1988: 95), sosyal sermayeyi, finansal, fiziki ve beşeri sermaye kavramlarını paralel hale getiren ancak insanlar arasındaki ilişkilerde somutlaşmış bir kavram olarak tanımlamıştır. Aile ve toplum içindeki beşeri sermayenin oluşumuna yardımcı olmadaki etkisi çerçevesinde sosyal sermaye kavramını üç açıdan ele almıştır. Sosyal çevrenin güvenilirliğine bağlı yükümlülük ve beklentiler; sosyal yapının bilgi akışı yeteneği; yaptırımlar eşliğinde normlar. Bunlar arasında ağırlığı güvenilirliğe veren Coleman'a göre (1988: 119), sosyal sermayenin pek çok çeşidinde olan ve onu diğer sermaye biçimlerinden ayıran özellik, kamu yararadır. Sosyal sermayeyi yaratan taraflar, genelde faydasının çok az bir kısmına sahip olurlar. Bu durum, daha az sosyal sermaye yaratılmasına neden olur. Burada ele alındığı şekliyle sosyal sermayenin topluma yönelik dışsal faydası, özel faydasından daha yüksektir. Sivil iş birliği normları da güven ile aynı şekilde ekonomik sonuçlarla ilişkilendirilebilir. İşbirlikçi normlar, kişisel çıkarlar üzerindeki kısıtlamalar olarak hareket eder ve bireylerin çeşitli şekillerde kamu mallarının sunumuna katkıda bulunmalarını sağlar (Coleman, 1990; Knack ve Keefer, 1997: 1254).

Fukuyama (1998: 22), sosyal sermayenin insanların ortak amaçları için gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışabilme ve birleşmeler oluşturma yetenekleri ile ilişkili olduğunu; bu birleşme yeteneğinin, toplumların norm ve değerleri paylaşabilmesi ve bireysel çıkarları daha büyük ölçekteki gruplara tabi kılabilmesine dayandığını ifade etmiştir. Buna göre paylaşılan değerlerden güven ortaya çıkar; güven ise büyük ve ölçülebilir bir ekonomik değere sahiptir. Fukuyama'ya göre (1998: 30) devlet sektörünün önemi, toplumsal yapıyla birlikte değişkenlik göstermektedir. Bu açıdan sermayenin geleneksel biçimleri kadar, toplumların iç dinamiklerine özgü sosyal sermayenin de göz önüne alınması gerekmektedir. Örneğin, Çin ve İtalya gibi ailesel toplumlarda, büyük çaplı endüstrilerin kurulabilmesinde devlet müdahalesi gerekli hatta tek yoldur. Japonya ve Almanya gibi grup yönelimli toplumlar, güven duygusunun ve sosyal sermayenin çok yüksek olduğu ülkeler ise devlet desteği olmaksızın büyük ölçekli organizasyonlar oluşturabilirler. Görüldüğü gibi devletin düzenleyici rolünün ne oranda olması

gerektiği toplumun sosyal yapısı ve kendine özgü kültürüne göre değişmektedir. Buradan şu sonuca ulaşmak da mümkündür; sosyal sermaye yeterince gelişmemişse devletin yasal mekanizmaları kuvvetlendirmesi ile güven duygusunun eksikliği telafi edilebilir ve bireylerin veya grupların birbirleriyle ortak organizasyonlar kurabilmeleri mümkün hale gelir. Ancak toplumdaki yaygın güvensizlik, bütün ekonomik aktivitelere Fukuyama'nın deyişiyle (1998: 38) bir tür vergi olarak eklenir. Yüksek güven duygusuna sahip toplumlar, bu tür bir işlem maliyetine katlanmak zorunda kalmayacaklardır. Bu açıdan aşırı derecede merkezileşmiş siyasi otoriteye karşı sivil toplumun güçlendirilmesi önemlidir. Coase teorisine göre işlem maliyetleri düşük olduğunda bireylerin ortak problemleri karşılıklı iş birliği içinde regülasyonlardan daha etkin bir şekilde çözmeleri mümkün olacaktır. Böylece dışsallıkların yarattığı sorunların daha kolay ve maliyetsiz çözümü, ekonomik etkinliği artırarak büyümeyi teşvik edecektir (Whiteley, 2000: 451).

Benzer şekilde, Knack & Keefer (1997: 1252) da ekonomideki birimlerin diğerlerinin gelecekteki eylemlerine güvenmesini gerektiren ekonomik faaliyetlerin yüksek güven ortamlarında daha düşük bir maliyetle gerçekleştirilebileceğine vurgu yapmaktadır. Yüksek güvene sahip toplumdaki bireylerin, vergi ödemeleri, rüşvet veya özel güvenlik hizmetleri yoluyla mülk haklarının yasadışı ihlallerinden kendilerini korumak için daha az kaynak ayırmaları muhtemeldir. Düşük güven, aynı zamanda inovasyon açısından da bir engel yaratabilir. Çünkü girişimciler, ortakların, çalışanların ve tedarikçilerin olası suistimallerini takip etmek için daha fazla zaman ayırmak zorundaysa, yeni ürün veya süreçlere ayırmak için daha az zamanları olacaktır. Daha yüksek güvene sahip toplumdaki hükümet yetkilileri ve (Merkez Bankasının faiz oranlarının yükseltilmeyeceği, Maliye Bakanlığının vergi mevzuatının sık sık değiştirilmeyeceğine dair garantileri gibi) politika açıklamaları daha güvenilir olarak algılanabilir. Bu tür toplumlarda, daha uygun perspektiflerin benimsendiği yatırım kararlarının verilmesi ve uzun vadeli, en optimal üretim teknolojilerinin seçilmesi mümkün olur (Knack ve Keefer, 1997: 1252-1253).

5. TÜRKİYE'DE SOSYAL SERMAYENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir ülkenin sosyal sermaye düzeyinin ölçülebilmesi amacıyla çeşitli yaklaşımlar ve değişkenlerin kullanılması mümkündür. Blasio ve Nuzzo (2003: 3), sosyal sermaye düzeyini ölçmek amacıyla ekonomik performansın güvene duyarlılığı ve sosyal sermayenin olumlu etkisine dair teorik öngörülerini temsil ettiğini düşündükleri işçi verimliliği, girişimcilik, kadın işgücü piyasasına katılım, yükseköğrenim ve iş başvuruları verilerini kullanmıştır. Çalışmada

ortaya konulan sonuçlar, ele alınan verilerin toplumda orta hale gelmiş bazı davranış kalıplarının önemini ortaya koymaktadır. Örneğin düşük işgücü verimliliği seviyesi, görevlerden kaçınmayı teşvik eden sosyal normlara bağlı olabilir. Yine düşük girişimcilik oranları, risk alma davranışını engelleyen bir kültürün sonucu olabilir. (Blasio ve Nuzzo, 2003: 3). Toplumdaki kültürel etkenler, örgütlenme (sivil toplumun güçlenmesi) açısından da etkilidir. Ulaşılabilecek yaşam seviyesi arttıkça örgütlenme ihtiyacının da artacağı; teknik koşulların ve doğal kaynakların izin verdiği her yerde sermaye ve örgütlenme becerisinin doğacağı ve ekonomik ve politik örgütlerin hızla ortaya çıkacağı varsayılmakla birlikte kültürel etkenlerin bazıları formel örgütlerin gereklilikleri ile önemli ölçüde tutarsız olabilir. Örneğin emir ve direktiflerin kabul edilmediği bir yerde güçlü bir örgütlenme yaratılamaz. Yine bir kültürün etkin askeri örgütlenmeyi gerçekleştirmesi/ sürdürebilmesi, insani değerlerin korunduğu ve geliştirildiği bir sanayi toplumu yaratmada başarılı olacağı anlamına gelmemektedir (Banfield, 1958: 8-9).

Tablo 1. Türkiye'nin dünya değerler araştırması verileri (2010-2014)

Yaşamdaki Önemi	Çok Önemli	Oldukça Önemli
Aile	% 95,4	% 4,3
Arkadaşlar	% 58	% 38,9
Boş zaman/ eğlence	% 41,9	% 43,2
Siyaset	% 16,1	% 31,3
İş	% 49,6	% 31,7
Din	% 68,1	% 24,6
Güven Düzeyi		
Çoğu İnsan Güvenilirdir	% 11,6	
Dikkatli Olunmalıdır	% 82,9	
Ne Kadar Güvenirsiniz?	Tamamen güvenirim	
Aileye	% 93,7	
Komşulara	% 36,9	
Tanıdıklara	% 31,9	
İlk kez tanışılan kişilere	% 3,1	
Başka dine mensup kişilere	% 4,6	
Başka milliyete sahip kişilere	% 4,4	
Aktif Üyelik Durumu	Üye Değilim	
Dini Organizasyonlar	% 97,3	
Spor ya da rekreasyon	% 95,5	
Sanat, müzik, eğitim	% 96,6	
İşçi sendikaları	% 97,4	
Siyasi partiler	% 94,9	
Çevre örgütleri	% 98	
Profesyonel dernekler	% 97,6	
Yardım dernekleri	% 97,2	
Tüketici dernekleri	% 98,5	
Kendi kendine yardım grubu, karşılıklı yardım grubu	% 98,8	

Kaynak: Inglehart vd. (2014).

Dünya Değerler Araştırması (DDA), sosyal sermaye düzeyini güven, katılım, gelir eşitsizliği, yaşamdan memnuniyet gibi pek çok değişkene dayalı olarak ölçmeye çalışmaktadır. Bu araştırma sonucuna göre Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi, tüm değişkenler birlikte değerlendirildiğinde düşüktür. Araştırmada Türkiye'de aileye güven sorusuna tamamen güvendiğini ifade edenlerin oranı %93,7'dir. Bu, toplumun aileyi temel alan bir yapısı olduğunu göstermektedir. Başkalarına güven konusunda ise çoğu insan güvenilirdir diyenlerin oranı, %11,6; çok dikkatli olunmalıdır diyenler ise %82,9'dur. Görüldüğü gibi Türk toplumu ailesine ne kadar güveniyorsa başkalarına da bir o kadar güvenmemektedir. Araştırmaya göre toplumun %97,3'ü bir dini inanç ya da gruba mensuptur. Spor faaliyeti/grubuna; sanat faaliyeti/ grubuna; sendika üyeliğine; bir partiye aktif olarak üye olmayanların oranı, her bir alanda yaklaşık % 95 ve üzerindedir. Sonuç olarak Türk toplumunun en önemli belirleyicilerinin aile ve dini mensubiyet olduğu; sivil topluma katılımın yok denecek kadar az; başkalarına güvenin de çok düşük olduğu söylenebilir.

Türkiye'de var olan kuvvetli aile, hemşeri ve cemaat bağlılıkları gibi güçlü iletişim ağlarına rağmen sosyal sermaye düzeyinin düşük çıkmasına eleştirel yaklaşılabilmektedir. Örneğin Şan ve Akyiğit, (2015: 129), DDA'yı sadece (içsel) birincil ilişkileri ele alması ve toplumun diğer özelliklerini içermemesi nedeniyle eleştirmektedir. Türkiye'de yakın toplumsal ilişkilerden oluşan güven ve sadakat temelinde kurulan sosyal ilişkiler olarak tanımlanan bağlayıcı sosyal sermaye kaynaklarının yoğun olduğunu; bu kaynakların ticari ilişkiler, sosyalizasyon, yardımlaşma ve dayanışma gibi toplumun geneli için ortak fayda üretebilme potansiyeline sahip olabileceğini belirtmektedirler. Bu açıdan aslında Türkiye'deki grup içi bağlılık boyutu, diğer gruplarla iş birliğinin geliştirilebilmesi sağlanırsa sosyal sermayenin büyük bir katkı potansiyeli olduğunu; geliştirilemezse sosyal sermayenin olumsuz yönünün Türkiye için geçerli olabileceğini göstermektedir. Çünkü sosyal sermaye, grup içinde ve gruplar arası iletişim güçlü olduğu takdirde olumlu etkiler yaratabilmektedir; sadece grupların kendi içindeki güçlü bağları, sosyal sermayenin güçlü olmasına yetmemektedir.

Bir başka açıdan Knack ve Keefer (1997: 1251) DDA'da yer alan yirmi dokuz pazar ekonomisi örneğine ait güven ve sivil toplum göstergelerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında sosyal sermayenin ölçülebilir ekonomik performans için önemli olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Knack ve Keefer'a göre (1997: 1251) Putnam'ın sosyal sermaye ölçüsü olan resmi gruplara üyelik, güven veya gelişmiş ekonomik performansla ilişkili değildir. Gelirin ve gelir dağılımı eşitliğinin daha yüksek olduğu, yöneticilerin yağmacı davranışlarını kısıtlayan kurumların, etnik olarak homojen bir nüfus yapısının olduğu, daha iyi eğitilmiş ülkelerde güven

ve sivil normlar daha güçlüdür. Bahsedilen çalışmada görüldüğü gibi güven ve sivil iş birliği ekonomik performansla bağlantılı bulunmaktadır. Ancak örgütlenme faaliyeti bu çalışmada – Putnam’ın aksine- ekonomik performansla ilişkili bulunmamıştır. Banfield (1958: 7) de Putnam’a benzer şekilde kurumsal ve siyasi örgütlenme davranışının bir arada gelişmemesi, dünyanın pek çok yerinde ekonomik gelişmeyi sınırlayıcı bir faktör olarak görmektedir. Kurumsal örgütlenmeyi kuramayan/ sürdüremeyen toplumlar, modern bir ekonomiye sahip olamazlar. Örgütlenmenin sürdürülememesi, politik ilerleme için de engel teşkil etmektedir. Bireylerin kamuoyunu ilgilendiren hususlarda birlikte hareket edebilmeleri, başarılı bir özerk yönetimin unsurlarından biridir. Belirtildiği gibi Knack ve Keefer’a göre ise (1997: 1255) grupların oluşumunu ve gruplara katılımın teşvik edilerek yatay ilişkilerin güçlendirilmesi verimsiz olabilir. Grup üyelikleri, ekonomik performansla doğrudan ilişkili değildir ve güven ile ilgisi yoktur. Bu düşüncenin temelinde katılımın, hükümeti kendi amaçları için kullanmak isteyen sınıf, etnik veya diğer bağlara dayanan gruplar tarafından motive edilebileceği yatmaktadır. Bu açıdan güven ve sivil norm ölçütlerinin iş birliğine yönelik tutumları daha geniş bir şekilde yansıttığı düşünülmektedir. Knack ve Keefer’ın (1997: 1252) altını çizdiği temel hususlardan biri, sivil iş birliğinin güven ve normlarının, mülkiyet ve sözleşme haklarını etkili bir şekilde koruyan resmî kurumlara sahip ülkelerde ve sınıf veya etnik köken bakımından daha az kutuplaşmış olan ülkelerde daha güçlü olduğudur. Bu çalışmanın sonuçlarını Türkiye açısından yorumlarsak toplumdaki güven ve iş birliğinin, adaletin ve gelir dağılımı adaletinin geliştirilmesinin, sosyal sermayeyi güçlendireceği söylenebilir. Aynı doğrultuda Türkiye’deki çeşitli dini, etnik, vs. gruplara mensubiyetin sosyal sermayeyi ya da ekonomik performansı artırma şeklinde bir etkisi olmayacaktır.

Tablo 2. Türkiye ile seçilmiş ülkelerin karşılaştırılması (2005-2009)

	Çin	Fransa	Almanya	İtalya	Japonya	Güney Kore	Rusya	ABD	Hindistan	Meksika	Türkiye
Çoğu insan güvenilirdir %	49,3	18,7	33,8	27,5	36,6	28	24,6	39,1	20,7	15,4	4,8
Çok dikkatli olunmalıdır %	44,4	80,8	57,9	66,7	57	71,1	69,1	60,3	68,2	83,8	94,6
Kişi başına düşen gelir (Toplam, ABD doları / kişi)	6.842	32.441	34.749	29.937	31.667	24.196	16.062	46.230	3.226	12.540	14.727
Gelir eşitsizliği (Gini Katsayısı)**	0.421*	0.291	0.294	0.328	0.339	0.355	-	0.391	0.467*	0.458	0.404
Yoksulluk oranı**	-	0.083	0.104	0.137	0.157	0.174	-	0.178	-	0.166	0.172
Emek verimlilik artışı yıllık %	-	2,49	1,92	0,57	1,54	4,32	6,59	1,02	-	-1,37	5,30

Kaynak: Dünya Değerler Anketi 2005-2009 ve OECD Data (2019) verileri esas alınarak oluşturulmuştur.

* UNDP (2013)

** En yakın yıllarda mevcut veriler kullanılmıştır.

Not: Dünya Değerler Araştırmasında yer alan güven anketi ülkelere göre Çin 2007, Fransa 2006, Almanya 2006, Hindistan 2006, İtalya 2005, Japonya 2005, Meksika 2005, Rusya 2006, Güney Kore 2005, Türkiye 2007, ABD 2006 tarihlerini yansıtmaktadır. Bu ülkeler 2010-2014 anketinde yer olmadığından önceki (2005-2009) anket dönemi verilerine yer verilmiştir. Diğer ekonomik göstergeler, ilgili yıl baz alınarak tabloya yerleştirilmiştir.

Tablodaki ülkeler, ekonomik gelişmişlik düzeyinden ziyade, sosyal güven düzeyinin düşüklüğü/ yüksekliği, aile yönelimli/ grup yönelimli olma, ekonomik gelişme hızının yüksekliği gibi kriterler çerçevesinde seçilmiştir. Örneğin Çin, Hindistan ve Güney Kore, Türkiye ile birlikte büyüme hızları nedeniyle seçilmiştir. ABD'nin, başlangıçta çok daha yüksek olan sosyal sermaye düzeyinde gerilemeler kaydettiği pek çok çalışmada vurgulanmaktadır. Japonya, sosyal sermaye düzeyinin yüksek olması; Almanya grup yönelimli; Fransa ise gelişmiş bir ekonomi olmasına karşın düşük güven seviyesi nedeniyle tabloda yer almaktadır. Hindistan, Çin ve Rusya'ya ait bazı verilerin bulunamaması, bu ülkelerin kurumsal düzeyin yetersizliğine ilişkin bir fikir vermektedir.

Tablo-2'de görüldüğü gibi, Türkiye'de başkalarına güven, (Tablo-1'le kıyaslandığında) önceki yıllarda daha da düşüktür. Yıllar itibariyle güven açısından bir gelişme olduğu görülebilmektedir. Kişi başına düşen gelir açısından başkalarına güven düzeyi her ülkede farklı şekilde yorumlanabilir. Örneğin tabloda ilgili yılda Çin'deki kişi başı gelir seviyesi düşük olmakla birlikte bugün, büyüme hızını koruyabilmektedir. Kişi başına düşen gelir açısından en

düşük durumdaki Hindistan'ın, nüfus yoğunluğunun ve toplumdaki eşitsizlik ağırlıklı yapısının yansımaları gelir seviyesinde görülebilmektedir. Ekonomik birçok göstergede Türkiye ile benzer olan Meksika, Türkiye'ye nazaran yüksek bir güven düzeyine sahip olmakla birlikte gelir açısından Türkiye'nin gerisindedir. Listede toplumda başkalarına neredeyse hiç güvenilmediği gözükürken Türkiye'nin sahip olduğu gelir düzeyi (güven düzeyiyle kıyaslandığında) oldukça yüksektir. Bu noktada Fransa gibi toplumsal güvenin kendiliğinden sağlanamamasına karşın devletin müdahaleci gücü devreye girmiş gözükmektedir.

Emek verimliliği artışı, ekonomik performansın kilit bir boyutu ve yaşam standartlarındaki değişikliklerin temel etmenidir. Türkiye'nin ilgili yıldaki emek verimlilik artışının bu denli yüksek olması yine ilgili yıldaki büyüme hızının da bir açıklaması ya da sonucu olabilir. Çünkü işgücü verimliliğindeki büyüme, çalışılan saat başına GSYİH olarak ve işgücü kullanımındaki değişiklikler, kişi başına çalışılan saatlerdeki değişimler olarak ölçülmüştür. Yüksek işgücü verimliliği artışı, daha fazla sermaye kullanımını ve/ veya düşük verimlilikle çalışanların istihdamındaki düşüşünü veya genel verimlilik kazanımlarını ve inovasyonu yansıtabilir (OECD, 2019).

Yoksulluk oranı, geliri yoksulluk sınırının altına düşen insan sayısının oranını yansıtmaktadır. Tabloya göre güven düzeyi ile karşılaştırılan ülkelerdeki yoksulluk düzeyleri arasında göze çarpan bir bağlantı kurulamamaktadır. Türkiye'deki düzey, diğerlerinden yüksek olmakla birlikte Güney Kore ve ABD ile benzer seviyelerdedir. Tabloda en dikkat çeken unsur, gelir dağılımı adaletsizliği ile kişi başına düşen gelir seviyesindeki düşüklüğün paralel olmasıdır. Fransa hariç güven düzeyi nispeten düşük Türkiye, Meksika ve Hindistan'da gelir dağılımı diğer ülkelere göre daha adaletsiz gözükmektedir. Bu açıdan sosyal sermaye düzeyinin yükseltilmesi, gelirin yeniden dağıtım politikalarıyla desteklenmelidir. Çünkü gelir eşitliği, bireyler arasında güvenin ve sosyal bağlılığın oluşabileceği bir ortam yaratırken, suç ve sosyal endişe düzeyini azaltmaktadır (Şavran, 2018: 65).

6. SONUÇ

Yapılan farklı çalışmalarda sosyal sermayenin toplumsal ve ekonomik yaşama dair pek çok alanda etkili olduğu tespit edilmiştir. Sosyal sermayenin ekonomik açıdan teknolojik gelişim, inovasyon, optimal kaynak dağılımı ve yatırım kararları, işlem maliyetlerinde azalma ve ekonomik büyüme ve gelir dağılımı adaleti gibi alanlar üzerinde de olumlu etkileri olduğu kabul edilmektedir.

Orta gelirli ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin bir üst gelir grubuna dâhil ülkeler arasına girebilmesi için (aradaki mevcut fark artı gelişmiş ülkelerin büyüme oranları kadar) büyüme hızının sürekli artırılması gerekmektedir. Bu açıdan sosyal sermaye düzeyinin artırılması, hem büyümelerini sürdürülebilir kılma ve hem de gelişmiş ekonomileri yakalama hedefinde olan ülkeler için önemli bir unsurdur. Sosyal sermaye artışı, her ülke için ortak bir hedef olabilir. Ancak sosyal sermaye tanımı itibariyle o toplumda yerleşmiş güven, norm ve ilişkilerle bağlantılıdır. Bu açıdan her ülke ve bölgede farklılaşan kültürel ve toplumsal özelliklerin göz önüne alınması gerekmektedir. Dünya örnekleri, sosyal sermayeye ilişkin farklı nitelikleri anlamamıza yardımcı olabilmektedir. Örneğin ABD'nin ilk kuruluş aşamasında daha yüksek olan örgütlenme ve toplumsal bağlılığın ekonomik gelişmeye çok büyük katkı yaptığı; ancak son yıllarda düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu açıdan sosyal sermaye düzeyinin yükseltilmesi kadar sürekliliğinin sağlanmasının da önemi ortaya çıkmaktadır. Yine Fransa'nın sosyal sermaye düzeyi düşük ve bireysel bir toplum olarak tanımlanmasına karşın; devletin ekonomideki başarılı müdahalelerinin ekonomik gelişmeyi sağlayabileceğini göstermektedir. Tam tersine Japonya gibi sosyal sermayenin, daha özelden toplumsal bağlılığın, ilişkilerin ve güvenin, güçlü olduğu toplumlarda ise ayrıca bir devlet müdahalesine gerek yoktur.

Türkiye ailenin çok güçlü olduğu ve toplumsal katmanlar genişledikçe güvenin oldukça azaldığı bir toplum görünümündedir. Din ve hemşehrilik gibi toplumsal gruplara üyelik de oldukça önemli olmasına karşın diğer gruplarla ilişkilerdeki karşılıklı empati ve güvenin düşük olması, sosyal sermaye düzeyinin düşük olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Aile ve devlet arasındaki sosyal örgütlenme eksikliğinin varlığı (aynı durumdaki diğer ülkeler gibi) sosyal sermayenin ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında devlet müdahalesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada sosyal sermayenin beşeri sermaye ve kurumsal- politik yapılanmayla birlikte düşünülmesi gerektiği hatırlatılmalıdır. Sosyal baskı gruplarının yeterince güçlenmediği durumlarda devletin kendisi bir itici güç oluşturmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca var olan az ama güçlü baskı grupları, başka gruplarla dengelenmediği durumlarda kaynak dağılımı optimizasyonu daha da bozulmaktadır. Çalışmalarda gönüllü/toplumsal organizasyonların sosyal sermayeye olumsuz katkılarının olabileceği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye için önerilen devlet müdahalesi, öncelikle eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye öğelerine yapılan yatırımların artırılması ve devletin kendi kamusal örgüt yapısını/kalitesini güçlendirmesine odaklanılmasını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda mali açıdan ele alındığında eğitim, sağlık ve sosyal harcamaların bütçe içindeki oranlarının gelişmiş ülkeler düzeyine

yaklaşacak şekilde arttırılması önerilebilir. Hizmetlerdeki kaliteyi belirleyen etkenlerin başında o alana yapılan kamu harcamaları gelmektedir. Belirtilen alanlarda yapılması gereken pek çok başka reform olmakla birlikte mali sıkıntıların giderilmesi bir başlangıç oluşturabilir. Devletin kurumsallaşma ve politik yapısının güçlendirmesine ilişkin olarak, uzun vadeli gelişme hedeflerine odaklanan, gelir dağılımı adaletinin ve genel adaletin önemsendiği şeffaf, hesap verebilir bir hukuki ve mali yapının sağlanması da önemlidir. Kısaca mali açıdan devlet müdahalelerinin hem gelir hem de sosyal sermaye düzeyi daha üst bir konuma gelinceye kadar devam etmesi gerekmekte gibi gözükmektedir. Ancak bu müdahalelerin sosyal ilişkileri daha da zedelemeyecek bir tarafsızlıkla gerçekleştirilmesi de önemlidir. Kurumsal olarak devlete güvenin artması, hukuksal normlar kadar sosyal normların da güçlenmesine vesile olacaktır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Akar, T. & Ay, A. (2018). Sosyal sermaye ve inovasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Journal of Economy Culture and Society*, 58, 105-126.

Blasio, G. & Nuzzo, G. (2003). Putnam's social capital and the Italian regions: an empirical investigation. Erişim tarihi: 04.05.2019, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.196.2483&rep=rep1&type=pdf>

Chou, Y. K. (2006). Three simple models of social capital and economic growth. *The Journal of Socio-Economics*, 35(5), 889-912.

Coleman J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Dünya Değerler Anketi (2005-2009). Erişim tarihi: 25.08.2019, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

Field, J. (2003). *Sosyal sermaye* (Bahar Bilgen & Bayram Şen, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fukuyama, F. (1998). *Güven, sosyal erdemler ve refahın yaratılması* (Ahmet Buğdaycı, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gözen, A. (2018). *Aile işletmelerinde aile etkisi ve örgütsel ustalık kavramlarının işletme performansı üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Hanifan, L. J. (1916). The rural school community center. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 67(1), 130-138.

Helliwell, J. F. & Putnam, R. D. (1995). Economic growth and social capital in Italy. *Eastern Economic Journal*, 21(3), Summer, 295-307.

Inglehart, R., C. Haerpfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (Eds.). (2014). *World values survey: round six- country-pooled datafile version*: Madrid: JD Systems Institute, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>.

Karagül, M. & Masca, M. (2005). Sosyal sermaye üzerine bir inceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar(1), 37-52.

Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? a cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), Nov., 1251-1288.

North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

OECD (2001). The Well-Being of Nations The Role of Human and Social Capital.

OECD (2019). OECD Data Indicators. Erişim tarihi: 25.08.2019, <https://data.oecd.org>.

Özcan, B. (2018). *Kalkınmada sosyal sermayenin rolü*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: america's declining social capital. Erişim tarihi: 03.08.2019, <http://www.directory-online.com/Rotary/Accounts/6970/Downloads/4381/Bowling%20Alone%20Article.pdf>

Stiglitz, J. E. (1998). Towards a new paradigm for development: strategies, policies, and processes, prebisch lecture at UNCTAD, Geneva. Erişim tarihi: 22.08.2019, <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/prebisch98.pdf>

Şan, M.K. & Akyiğit, H. (2015). Sosyal sermaye tartışmaları ve türkiye’de sosyal sermayenin ölçülmesi sorunu, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (34), 123-134.

Şavran, T. G. (2018). Sosyal sermaye ve sağlık arasındaki ilişki: ampirik çalışmalar ne gösteriyor? *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 53-91.

Temple, J. (2000). Growth effects of education and social capital in the OECD countries. Erişim tarihi: 03.08.2019, <http://www.oecd.org/innovation/research/1825293.pdf> adresinden

Tocqueville, A. (1955). *The old regime and the French revolution*. New York: Doubleday Anchor.

UNDP (2013). Human Development Report. Erişim tarihi: 25.08.2019, <http://hdr.undp.org/en>

Whiteley, P. F. (2000). Economic growth and social capital. *Political Studies*, Jun,48(3), 443-466.

Uluslararası Ticaretin Ekonomik Gelişme Üzerinde Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bulgular¹

Süreyya KOVACI^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Management, Department of Customs Business, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 20.09.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 24.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.622417
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri ve ticari açıklığı arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. 2010-2016 döneminde 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülke için panel veri analizi kullanılarak bulgular elde edilmiştir. Çalışmada, uluslararası ticaretin ülke gruplarında farklı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ticari açıklık, gelişmiş ülkelerde satın alma gücü paritesine dayalı kişi başına düşen gelir ile ölçülen ekonomik gelişmeyi pozitif etkilerken, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik gelişme üzerinde ticaretin dışında yatırım ve kamu harcaması istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip iken gelişmekte olan ülkelerde ise yatırım ve enflasyon istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Gelişme, Uluslararası Ticaret, Panel Veri Analizi.

The Effects of International Trade on Economic Development: The Findings for Developed and Developing Countries

ABSTRACT

In this study, the relationship between trade openness and economic development of countries is examined empirically. The findings were obtained by using panel data analysis for 28 developed and 30 developing countries in the period from 2010 to 2016. In this study, it is

¹ Bu çalışma, 11.05.2018 tarihinde Antalya'da düzenlenmiş Uluslararası Sosyal Bilimler & İnovasyon Kongresi'nde sunulan ve özet kitabında yer alan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

concluded that international trade has different effects on country groups. While trade openness positively affects the economic development that is measured in per capita income based on purchasing power parity in developed countries, it affects negatively in developing countries. In developed countries, investment and government expenditure outside of trade have statistically significant effects on economic development, while in developing countries, investment and inflation have statistically significant effects.

Keywords: International Trade, Economic Development, Panel Data Analysis.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret, ekonomi biliminde en eski ve en geniş alanlardan biridir. Ülkelerin ticari açıklığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi artırarak gelir seviyelerini yükseltmektedir. Ancak, bu etkilerin gelişmekte olan ülkelerde ne ölçüde gerçekleştiğine dair bir tartışma uzun süredir devam etmektedir (Sakyi vd. 2015; Vamvakidis 2002). Dünya Bankası verilerine göre ticari açıklık 1980 yılında %38.7 iken 2017 yılında %57.8'e yükselmiştir. Son 30 yılda ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejilerinin sınırlanması ve ticaretin serbestleşmesini destekleyen Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurumların etkilerinin sonucu olarak ticarete serbestleşme özellikle geçiş ekonomilerinde ve gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artmıştır (Zahonogo, 2016: 41-42).

Dünya ekonomisinde ülkelerin entegrasyonun artması, ülkeler arası gelir ve büyüme farklılıkları için önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Ticaret kaynak tahsis etkinliğini geliştirmekte, ülkelerin ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanmalarını sağlamakta, bilginin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda ticaret teknolojik gelişmeyi sağlayarak, iç ve dış piyasalarda rekabeti güçlendirerek ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak ülkelerin uygulamış oldukları ticaret politikasının gelir ve büyüme üzerinde etkileri tartışmalıdır. Bir taraftan ticaret engellerini düşürmek işlem maliyetlerini azaltarak uluslararası ticareti artırmakta ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Dünyanın geri kalanına daha açık hale gelen gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinin gelişmiş ekonomilerden teknoloji kullanma yeteneği elde edebilecekleri ileri sürülebilir. Diğer taraftan genç endüstrileri koruma ya da önemli sektörlerde stratejik ticaret politikası izlemek gibi korumacı politikalar ekonomik gelişme için faydalı görülmektedir (Busse ve Königer, 2012: 2).

Ticaret ve büyüme arasında ilişkinin anlaşılmasına yönelik önemli yaklaşımlar sunulmaktadır. Büyüme Araştırma Geliştirme (AR-GE) faaliyetleri yoluyla sağlanıyorsa o zaman ticaret, ticaret ortaklarının teknolojik yeniliklerine ülkenin ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca ticaret üreticilerin daha büyük pazarlara ulaşmasını sağlamaktadır ve artan getiriler yoluyla AR-GE'nin gelişimini teşvik etmektedir. Son olarak ticaret yeni ürünlere ve girdilere ulaşmayı sağlayarak büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle yaptıkları ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıkları tartışılmaktadır (Yanikkaya, 2003: 61).

Ticari açıklık, teknolojinin yayılmasını kolaylaştırarak sırasıyla verimliliği, uluslararası rekabeti ve ihracat gelirlerini artırarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Diğer teorik açıklamalar Singer-Prebisch tezi ile aynı doğrultuda ticari açıklığın özellikle düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olabileceği yönündedir (Vlastou, 2010; Tekin, 2012). Ticari açıklık daha verimli üretim yöntemleri ile teknolojik gelişmeler sağlayarak, kaynakların optimum tahsis edilmesiyle toplam faktör verimliliğini arttırmaktadır. Ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi, küreselleşmeyi ve güçlü, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlaması bakımından önemli bir role sahiptir (Bhattacharya ve Bhattacharya, 2016).

Bu çalışmada, 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülkede 2010-2016 dönemi için ticaret ve gelir arasında ilişki ülke gruplarına göre ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde, ticari açıklığın etkilerini ampirik olarak inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Kullanılan ampirik modele, verilere ve tahmin sonuçlarına bölüm 3'te değinilmiştir. En son kısımda, çalışmanın bulguları ve diğer çalışmalardan ayrılan yönleri yer almaktadır.

2. LİTERATÜR

Ticari açıklık; serbest ticaret, ticaretin önünde engellerin azalması, küreselleşme ve ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin gittikçe artması anlamına gelmektedir. Serbest ticaretin teknoloji transferi, yeteneklerin transferi, işgücü ve toplam faktör verimliliği ve ekonomik büyüme ve gelişme olmak üzere birçok pozitif ekonomik sonuç oluşturduğu ileri sürülmektedir. Literatürde yer alan pek çok çalışmada ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucu elde edilmiştir (Frankel ve Romer, 1999; Bahmani-Oskooee ve Niroomend 1999; Salinas ve Aksoy 2006; Yanikkaya 2003; Chang vd. 2009; Rassekh 2006; Busse ve Königer, 2012; Fetahi- Vehapi, 2015; Freund ve Bolaky 2008; Villaverde ve Maza 2011; Sakyi vd. 2012; Sakyi vd. 2015; Bhattacharya ve Bhattacharya, 2016).

Son dönemlerde yapılmış farklılaşan çalışmalara bakıldığında, Zahonogo (2016) ise Sahra Altı Afrika ülkelerinde, ticaretin ekonomik büyümeyi doğrusal olmayan biçimde etkilediğini bulmuştur. Vamvakidis (2002) ve Irwin ve Terviö (2002) belli bir dönemden sonra ticari açıklığının pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Brunner (2003) uzun dönemde ticaretin gelir üzerinde büyük ve önemli bir etkisinin olduğunu fakat büyüme üzerinde etkilerin küçük olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Lee vd. (2004) ticari açıklığın büyüme üzerinde küçük ancak pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı doğrultuda, Noguier ve Siscart (2005) ve Herzer (2013), ticaretin ülkelerin daha yüksek gelire ulaşmalarını sağladığını ileri sürmüşlerdir. Ticari açıklığın Rassekh (2006) düşük gelirli ülkelerde, Dufrenot (2010) büyüme oranlarının düşük olduğu ülkelerde daha fazla katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Kali vd. (2007) sadece ticaret hacminin değil aynı zamanda uluslararası ticaretin yapısının ekonomik büyüme ve gelişme için önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ticari açıklığın pozitif etkilerinin olup olmadığı uluslararası ticaretin yapısı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilidir.

Ticaretin ülkeler arasında yakınsama için gerekli olmadığını bir başka deyişle serbest ticarete şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ileri süren Krugman ve Venables (1995) ile aynı doğrultuda bazı çalışmalar da öne çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkeler için korumacı politikaları uygulaması gerektiği sonucunu üreten bu çalışmalardan, Were (2015) ticaretin etkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubunda pozitif, az gelişmiş ülkeler için etkinin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Ulaşan (2015) daha düşük ticaret engellerinin daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığını sonucuna ulaşmış, Bonga-Bonga ve Kinack (2019) ise serbest ticaretten yüksek gelirli ülkelerin pozitif etkilendiğini ticaretin düşük gelirli ülkeleri ise etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Vlastou (2010) ve Tekin (2012) ise, Afrika ülkelerinde ticari açıklık ve ekonomik gelişme arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Dowrick ve Golley (2004) ticaretin etkilerinin zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Kim ve Lin (2009) ve Kim vd. (2011) ticari açıklıktan yüksek gelirli ülkelerin pozitif, düşük gelirli ülkelerin ise negatif etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Ampirik çalışmalara ilişkin ayrıntılar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatürde öne çıkan çalışmalar

Çalışma	Kapsam	Sonuç
Busse ve Königer (2012)	108 ülke (87 gelişmekte olan ülke), 1971-2005, 5'er yıl ortalamalı Dinamik Panel- Sistem Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM)	Ticaretin artması ilave teknolojilere ulaşmayı sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Frankel ve Romer (1999)	1985 yılı 150 ülke En Küçük Kareler (EKK) Araç Değişken	Ticaret, fiziki ve beşeri sermayenin birikimini sağlayarak ve verilen sermaye düzeyleri için artan çıktılar yoluyla geliri artırmaktadır.
Salinas ve Aksoy (2006)	1970-2004 dönemi Gelişmekte olan 39 ülke Panel veri Sabit etki	Ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkisi bulunmuştur.
Zahonogo (2016)	1980-2012 dönemi 42 Sahra Altı Afrika ülkesi Dinamik Panel	Etki belirli bir eşik noktasına kadar pozitif, daha sonra ilişkinin yönü değişmiştir.
Yanikkaya (2003)	EKK, Görünürde İlişkisiz Regresyon (GİR), Üç Aşamalı EKK (ÜAEKK)	Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ticaret engellerinin büyüme üzerinde etkileri ülkelerin gelişmişliklerine göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de ilişki pozitifdir.
Fetahi- Vehapi (2015)	EKK, Sabit Etki, GMM 1996-2012 dönemi Güney Doğu Avrupa Ülkeleri 10 ülke	Ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkisi vardır.
Tekin (2012)	Panel Granger Nedensellik 1970-2010 dönemi Az gelişmiş 27 Afrika ülkesi	Ticari açıklığın büyüme üzerinde etkisi yoktur. Bazı ülkelerde negatif etki bulunmuştur.
Bahmani-Oskooee ve Niroomend (1999)	1960-1992 dönemi 59 ülke Eşbütünleşme	Uzun dönemde pozitif ilişki bulunmuştur.
Freund ve Bolaky (2008)	2000-2005 dönemi 126 ülke EKK	Ticari açıklığın kişi başına geliri arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Vlastou (2010)	1960-2003 dönemi 34 Afrika ülkesi Dinamik panel, Eşbütünleşme Nedensellik	Ticari açıklık ekonomik büyümeyi negatif etkilemekte ve nedensellik tek yönlü ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğrudur.
Ulaşan (2015)	119 ülke Dinamik panel veri	Daha düşük ticaret engellerinin daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Sakı vd. (2012)	1970-2009 dönemi 85 orta gelirli ekonomi Panel eş bütünleşme Nedensellik.	Uzun dönemde ticari açıklık ve ekonomik gelişme arasında önemli bir ilişki bulunmuştur.
Sakı vd. (2015)	1970-2009 dönemi 115 gelişmekte olan ülke Panel eş bütünleşme Nedensellik.	Gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki, ticari açıklığın gelir seviyesinin hem sebebi hem de sonucu olduğu, kısa dönem için yine iki yönlü ilişki bulunmuştur.

Bhattacharya ve Bhattacharya (2016)	BRICS ülkeleri Panel eş bütünleşme Nedensellik	Ticari açıklık ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir.
Vamvakidis (2002)	1870-1970 dönemi 1970-1990 dönemi	Serbest ticaret ve büyüme arasında pozitif ilişkiyi sadece 1970 sonrası dönem için doğrulamıştır.
Irwin ve Terviö (2002)	1913, 1928, 1938, 1954, 1964, 1975, 1985, 1990 yılları 36, 41, 41, 41, 63, 52, 62-40, 52 ülke EKK İki Aşamalı EKK (İAEKK)	I. Dünya savaşı sonrası dönem için ticaretin geliri artıracığı sonucuna ulaşmışlardır.
Brunner (2003)	1960-1992 dönemi 125 ülke Dinamik Panel	Uzun dönemde ticaretin gelir üzerinde büyük ve önemli bir etkisi var iken büyüme üzerindeki etkisinin küçük olduğu belirtilmiştir.
Lee vd. (2004)	1960-2000 dönemi 5 yıllık 8 dönem 100 ülke Sabit etkiler, Fark GMM	Ticari açıklık büyüme üzerinde küçük ancak pozitif etkiye sahiptir.
Noguer ve Siscart (2005)	1985 dönemi 97 ülke EKK, İAEKK	Ticaretin ülkelerin daha yüksek gelire ulaşmasını sağladığı bulunmuştur.
Were (2015)	1991-2011 dönemi 85 ülke (gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler) EKK, Araç değişken.	Ticaretin etkisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubunda pozitif iken, az gelişmiş ülkeler için etki anlamlı değildir.
Herzer (2013)	1960–2008 dönemi 91 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke Panel eş bütünleşme Dinamik EKK	Ticaretin gelire etkileri anlamlı ve pozitif yöndedir.
Dowrick ve Golley (2004)	1960-1980 dönemi 1980-2000 dönemi	1960-1980 arası yakınsamayı sağladığı, 1980-2000 arası ticaretin etkilerinin zengin ülkeler için daha fazla olduğu az gelişmiş ülkeler için ise etkilerin az olduğu bulunmuştur. Ticaretin etkileri zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değişmektedir.
Kim ve Lin (2009)	1960-2000 dönemi 61 ülke (yüksek ve düşük gelirli ülke) Panel GMM	Ticaret yüksek gelirli ülkelerde pozitif etkili iken düşük gelirli ülkelerde bu etki görülmemektedir.
Rassekh (2007)	1960-1985 dönemi 150 ülke EKK Araç Değişken	Ticaretin daha düşük gelirli ülkeler için daha olumlu katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır.
Kim vd. (2011)	1960-2000 dönemi 61 ülke (yüksek ve düşük gelirli ülke) Panel GMM	Daha büyük ticari açıklık yüksek gelirli ülkelerin kalkınmasında pozitif etkilere sahip iken düşük gelirli ülkelerde etki negatiftir.
Dufrenot vd. (2010)	1980–2006 dönemi 75 gelişmekte olan ülke Kantil Regresyon.	Ticari açıklığın etkisi büyüme oranları düşük olan ülkelerde, yüksek olanlara göre daha yüksektir.
Bonga-Bonga ve Kinack (2019)	1970-2016 dönemi 38 Afrika ülkesi Araç Değişken Panel Yumuşak Geçiş Regresyon	Orta ve yüksek gelirli ülkelerde ilişki pozitif iken düşük gelirli ülkelerde ilişki yoktur.

Chang vd. (2009)	1960-2000 dönemi 22 gelişmiş ülke 60 gelişmekte olan ülke Panel veri GMM	Ticari açıklığın ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Villaverde ve Maza (2011)	1970-2005 dönemi 101 ülkede Panel veri EKK GMM	Ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeye pozitif yansıtacağı ve ülkelerin birbirine yakınsayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

3. YÖNTEM

3.1. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Ampirik kısımda, dar bir çerçeve olmasına rağmen ekonomik gelişme göstergesi olarak kullanılabilen satın alma gücü paritesine (SAGP) dayalı kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'yı (KBGSYH) açıklamaya odaklanılmaktadır. Uluslararası ticaretin ekonomik gelişmeye etkilerini incelemek için, temel büyüme modelleri kapsamında, aşağıdaki denklem tahmin edilmiştir.

$$\ln\text{KBGSYH}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln T_{it} + \beta_2 \ln Y_{it} + \beta_3 \ln KH_{it} + \beta_4 \ln ENF_{it} + \beta_5 \Delta \ln N_t + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de $\epsilon_{it} = u_i + \mu_{it}$, u_i ve μ_{it} sırasıyla zamana göre değişmez ülkelere ilişkin gözlenemeyen etkileri ve modelin hata terimini ifade etmektedir. Denklemde i ülkeleri, t ise yıl olarak dönemi göstermektedir. Çalışma, 2010-2016 döneminde 28 gelişmiş ülke (GÜ) ve 30 gelişmekte olan ülkeyi (GOÜ) kapsamaktadır. Çalışmaya dâhil edilen ülkeler, Birleşmiş Milletler'in 2014 yılı Dünya Ekonomik Durum ve Beklentileri raporuna göre sınıflandırılmıştır (United Nations, 2014). Kullanılan veriler, Dünya Bankası'nın veri tabanından elde edilmiş ve logaritmaları alınarak modelde değerlendirilmiştir. Modelde kullanılan değişkenlere ait bilgiler ve açıklayıcı değişkenlerin etkileri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Araştırmada kullanılan değişkenler

Panel A: Bağımlı değişken		
Değişken (Sembol)	Tanım	
Ekonomik Gelişme (KBGSYH)	SAGP dayalı olarak KBGSYH (GSYH-2011 sabit fiyatlarıyla ABD Doları)	
Panel B: Açıklayıcı değişkenler		
Değişken (Sembol)	Tanım	Beklenen Etki
Ticari Açıklık (T)	İhracat ve ithalat toplamının GSYH içinde payı	Belirsiz
Yatırım (Y)	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH içinde payı	Pozitif
Enflasyon (ENF)	Tüketici fiyat endeksi (yıllık)	Belirsiz
Nüfus (N)	Toplam nüfusta artış	Belirsiz
Kamu Harcamaları (KH)	Kamunun nihai tüketim harcamalarının GSYH içinde payı	Belirsiz

Ticari açıklık çeşitli şekillerde ölçülmesine rağmen en geçerli ve geleneksel ölçümlerin $M_i/GSYH_i$, $X_i/GSYH_i$, $(X+M)_i/GSYH_i$, ortak özellikleri GSYH payları şeklinde ifade edilmiş olmalarıdır (Tablo 3). Yaygın olarak kullanılan geleneksel ticari açıklık ölçüsü, $(X+M)_i/GSYH_i$, ihracat ve ithalat toplamının GSYH' e oranıdır (Winters, 2004: 8; Bejan, 2006: 4; Huchet vd., 2011: 4). Aykırı değerleri düzeltmek için alternatif ölçümler Frankel (2000), Li vd. (2004), Alcalá ve Ciccone (2004) tarafından geliştirilmiştir. Belirtilen ölçümlerin çoğu sezgisel olarak anlaşılmaktadır ancak taşıdıkları belirsizlik bakımından başarısız oldukları düşünülmektedir (Squalli ve Wilson, 2011). Bu çalışmada, ticari açıklık ölçüsü olarak ihracat ve ithalat toplamının GSYH payı kullanılmıştır. Ticari açıklığın ekonomik gelişme üzerinde etkilerinin ülkeden ülkeye değişmesi beklenmektedir. Çünkü Kali vd. (2007) çalışmasında da vurgulandığı gibi ticareti yapılan malların katma değer bakımından sağladığı kazanç farklılaşacaktır.

Tablo 3. Ticari açıklık ölçüsü

Ölçü	Tanım
$M_i/GSYH_i$	İthalat payı, ihracatın GSYH' e oranı
$X_i/GSYH_i$	İhracat payı, ithalatın GSYH' e oranı
$(X + M)_i / GSYH_i$	Ticaret payı, ihracat ve ithalatın GSYH' e oranı
$1 - [(X + M)_i / 2GSYH_i] \times 100$	Düzeltilmiş ticaret payı, Frankel (2000) tarafından önerilmiş alternatif bir yöntem.
$M/GSYH_i - (1 - GSYH_i / \sum_{i=1}^k GSYH_i)$	Düzeltilmiş ticaret payı, Frankel (2000) önerdiği yöntem Li vd. (2004) tarafından değiştirilmiştir.
$(X + M)_i / rGSYH_i$	Alcalá ve Ciccone (2004) takiben reel ticaret payı, satın alma gücü paritesine dayalı olarak düzenlenmiş GSYH

Kaynak: Squalli ve Wilson (2011: 1746)

Yatırım olarak, gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içinde payı kullanılmıştır. Bütün ekonomi yaklaşımlarında, yatırım dolayısıyla sermaye birikimi ekonomik gelişmenin motoru olarak düşünülmekte çünkü sermaye kullanımı sermaye yoğun malların üretimini arttırmakta bu malların tüketimi gelirin artışı ile arttığı için sermaye birikimi gelir artışını teşvik etmektedir. Bu nedenle yatırımların ekonomik gelişmeyi pozitif etkilemesi beklenmektedir (Anwer ve Sampet, 1999). Enflasyon göstergesi olarak Tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Enflasyonun artmasıyla paranın satın alma gücü azalacağı için tüketim azalacak ve bu nedenle kişi başına gelir azalacaktır. Yüksek enflasyon ekonomide belirsizliği arttırdığı için yatırımları olumsuz etkilemektedir (Fischer, 1993; Barro, 2005). Diğer taraftan kısa dönemde enflasyon ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu gösteren Phillips Eğrisi olarak bilinen bir başka deyişle ekonomide toplam talep artışıyla GSYH artışı sağlanabilir ve bu sebeple işsizlik

azaltılabilir ancak aynı zamanda talep artışı enflasyonu artıracaktır. Dolayısıyla enflasyonun etkisi de ülke gruplarına göre değişebilecektir. Nüfus artışı kişi başına gelir büyümesinde önemli bir azalmaya neden olacaktır nüfus ve işgücü artmadığında işgücü başına sermaye ve dolayısıyla işgücü başına çıktı zamanla artacaktır (Easterlin, 1967). Oysa nüfusun yoğun olmadığı ülkelerde işgücü talebini karşılamak için nüfus artışı işgücü faktörünü olumlu etkileyeceği için GSYH artışı sağlayabilir bu nedenle pozitif bir etki de görülebilir. Kamu harcaması olarak kamunun nihai tüketim harcamalarının GSYH içinde payı kullanılmıştır. Kamu harcamaları ekonomik aktiviteyi yavaşlatmaktadır (Abrams, 1999), diğer taraftan Keynesyen düşünce çerçevesinde kamu harcamalarında artış ekonomiyi genişletebilmektedir (Loizides ve Vamvoukas, 2005). Gelişmiş ülkelerde dışlama etkisi sebebiyle ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilerken gelişmekte olan ülkelerde ise özel sektör yatırımlarının yetersiz olduğu durumlarda ekonomik gelişmeyi sağlamak için kamu harcamalarını arttırmak politika aracı olarak kullanılabilir dolayısıyla kamu harcamalarının etkileri pozitif olabilir. Bu sebeple kamu harcamalarının da işareti belirsizdir, bir başka deyişle ülkenin gelişmişliğine göre değişecektir.

3.2. Bulgular

Gelişmiş ülkelerde değişkenlere ait korelasyon sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi gösteren korelasyon katsayılarına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı en güçlü ilişki -0.4075 değeri ile nüfus ve ticari açıklık arasındadır.

Tablo 4. Gelişmiş ülkelerde değişkenlerin korelasyon katsayıları

	KBGSYH	T	Y	ENF	N	KH
KBGSYH	1					
T	0.4703***	1				
Y	0.0622	-0.087	1			
ENF	-0.0327	-0.0321	-0.105	1		
N	0.0541	-0.4075***	-0.1164	-0.0369	1	
KH	-0.1625**	-0.1393*	-0.0827	0.2212***	-0.2663***	1

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmekte olan ülkelerde değişkenlere ait korelasyon sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Bağımsız değişkenler arasında, istatistiksel olarak anlamlı en güçlü ilişki -0.4665 değeri ile nüfus ve ticari açıklık arasındadır. Düşük korelasyon katsayıları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin kurulan modellerde çoklu doğrusal bağlantı açısından sorun olmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Gelişmekte olan ülkelerde değişkenlerin korelasyon katsayıları

	KBGSYH	T	Y	ENF	N	KH
KBGSYH	1					
T	-0.0052	1				
Y	0.1968***	0.367***	1			
ENF	0.1464**	-0.2914***	-0.147**	1		
N	-0.0653	-0.4665***	-0.0977	0.0121	1	
KH	0.0929	0.1025	0.1008	-0.1631**	-0.2107***	1

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen modelin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. En uygun tahminciye karar vermek amacıyla sırasıyla en küçük kareler tahmincisinin uygun olup olmadığını belirlemek için F-testi ve tesadüfî etkiler tahmincisinin uygun olup olmadığını belirlemek için ise Hausman (1978) testi yapılmıştır. Bu testlerde hipotezler reddedildiği için sabit etkiler tahmincisinin kullanılması uygun bulunmuştur. Modelde otokorelasyon sorununun varlığını test etmek için Woolridge (2002) testi yapılmış birinci dereceden otokorelasyonun olmadığı hipotezi reddedilmiştir. Greene (2000) tarafından önerilen düzeltilmiş Wald testi sonucu hata terimlerinin varyansının değişmediği hipotezi reddedilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı için Pesaran (2004)'in CD-testi kullanılmış ve yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi sınanmıştır (Tatoğlu, 2012). Testler sonucu, zaman etkilerinin olmadığı modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunları olduğu görülmüştür. Bu nedenle Driscoll- Kraay (1998) dirençli standart hatalar tahmincisi kullanılmıştır. Zaman etkilerinin dâhil edildiği modellerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları tespit edilmiş ve bu nedenle Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) dirençli standart hatalar tahmincisi kullanılmıştır.

Tablo 6. Uluslararası ticaretin ekonomik gelişmeye etkilerinin tahmini

	Bağımlı Değişken: Kişi Başına GSYH			
	GÜ (1)	GOÜ (2)	GÜ (3)	GOÜ (4)
Ticari Açıklık	0.145*** (0.0151)	-0.264*** (0.0379)	0.159*** (0.0567)	-0.0974** (0.0461)
Yatırım	0.233*** (0.0542)	0.163*** (0.0252)	0.208*** (0.0502)	0.153** (0.0560)
Enflasyon	-0.844*** (0.202)	-0.297*** (0.0722)	-0.367 (0.346)	-0.271*** (0.0729)
Nüfus artışı	0.526 (0.385)	-0.267 (2.499)	0.313 (0.540)	7.885 (5.286)
Kamu harcaması	-0.388*** (0.0951)	0.153*** (0.0247)	-0.353** (0.159)	0.0172 (0.0480)
Sabit terim	14.26*** (1.001)	10.86*** (0.338)	11.96*** (1.324)	10.28*** (0.362)
Zaman Etkileri	Yok	Yok	Var	Var
F testi	471.76***	914.38***	643.05***	1516.30***
CD test	13.047***	7.114***	-0.416	-1.320
Hausman test	42.67***	16.99***	42.77***	16.54***
Wooldridge	63.610***	26.353***	70.176***	27.423***
Wald testi	1.3e+05***	4126.96***	6014.23***	11630.00***
F ist.	2124.0***	403.9***	139.0***	33.40***
R ²	0.6573	0.5337	0.763	0.729
N	168	173	168	173

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmiş ülkelere ilişkin modelde nüfus artışı dışında bütün açıklayıcı değişkenler istatistiksel olarak beklenen yönde anlamlıdır. Ticari açıklık %1 arttığında kişi başına gelir ile ölçülen ekonomik gelişme %0.145 artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin modelde nüfus artışı dışında bütün açıklayıcı değişkenler istatistiksel olarak beklenen yönde anlamlıdır. Ticari açıklık %1 arttığında kişi başına gelir ile ölçülen ekonomik gelişmeyi %0,264 azaltmaktadır. Bu sonucun Afrika ülkeleri için yapılmış Vlastou (2010) ve Tekin (2012) ve ticaretin etkilerinin zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değiştiğini ileri süren Dowrick ve Golley (2004), Kim ve Lin (2009) ve Kim vd. (2011) ile benzer nitelikte sonuçlardır. Aynı zamanda bu sonuçların gelişmekte olan ülkeler için yapılan Yanikkaya (2003), Busse ve Königer (2012) ve Sakyi vd. (2015) çalışmalarından farklılaştığı söylenebilir. Zaman etkilerinin dâhil edildiği ve gelişmiş ülkeler için sonuçların elde edildiği, 3 nolu modelde, enflasyon ve nüfus artışı anlamlı değil iken ticari açıklık, yatırım ve kamu harcaması ekonomik gelişmeyi istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Ticari açıklık %1 arttığında ekonomik gelişme %0.159 artmaktadır. 4 nolu modelde nüfus artışı ve kamu harcaması istatistiksel olarak anlamlı değil iken enflasyon, yatırım ve ticari açıklık istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir. Ticari açıklık %1 arttığında ekonomik gelişmeyi %0.097 azaltmaktadır. Zaman etkilerinin yer alması da nitelik olarak sonucu değiştirmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin serbest ticaretten olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

2010-2016 yılları arasında, 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülkede ticari açıklığın ekonomik gelişme üzerinde etkileri incelenmiştir. Panel veri tahmin yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçlara göre ticari açıklık, SAGP'ye dayalı KBGSYH ile ölçülen ekonomik gelişmeyi gelişmiş ülkelerde pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde ticaretin dışında ekonomik gelişme üzerinde anlamlı etkilere sahip değişkenler yatırım ve kamu harcaması iken gelişmekte olan ülkelerde yatırım ve enflasyondur. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun olumsuz etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer taraftan yatırımların etkisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde pozitif bulunmuştur.

Bu sonuçlar kapsamında, ticaret savaşlarının başladığı, bir başka deyişle korumacı politikaların öne çıktığı son yıllarda gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkelerin korumacı politikalara ihtiyaç duyduğunu, serbest ticaretin gelişmiş ülkeler için fayda sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, ekonomi yönetimlerinin daha etkin dış ticaret politikaları belirleyebilmeleri açısından gelişmekte olan ülkelerde ticari açıklığın sektörel olarak etkilerini inceleyen çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Ek 1. Analize Dahil Edilen Ülkeler

Gelişmiş Ülkeler: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Hırvatistan, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri.

Gelişmekte Olan Ülkeler: Cezayir, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kamerun, Şili, Kolombiya, Kongo Cumhuriyeti, Kosta Rika, Mısır, El Salvador, Honduras, Endonezya, İran, Jamaika, Malezya, Meksika, Fas, Nijerya, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Güney Afrika, Sri Lanka, Tayland, Tunus, Türkiye, Uruguay, Venezuela.söylenebilir.

Gelişmiş Ülkelerin Açıklayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
Kişi Başına GSYH	40559.26	14228.25	20118.09	94764.98	196
Ticari Açıklık	105.5956	67.4874	26.57992	410.1716	196
Yatırım	20.89596	2.943138	13.9361	31.82328	196
Enflasyon	1.436551	1.379454	-1.14392	5.66764	196
Nüfus	3.50E+07	6.20E+07	318041	3.23E+08	196
Kamu Harcaması	20.284	3.348477	11.6021	27.36583	196

Gelişmekte Olan Ülkelerin Açıklayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
Kişi Başına GSYH	12148.53	5714.305	2929.829	25668.88	208
Ticari Açıklık	69.52302	34.42648	21.12435	165.6459	207
Yatırım	23.16439	6.872992	12.4456	50.4062	207
Enflasyon	8.036278	20.25435	-0.90016	254.9485	206
Nüfus	5.57E+07	6.54E+07	2817210	2.61E+08	210
Kamu Harcaması	14.01785	3.584603	5.935159	21.63427	207

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Abrams, B. A. (1999). The effects of government size on the unemployment rate. *Public Choice*, 99(3-4), 395-401.
- Alcalá, F. & Ciccone A. (2004). Trade and productivity. *Quarterly Journal of Economics*, 119(2), 613-46.
- Anwer, M. S. & Sampath, R. K (1999). Investment and economic growth. *Presented at Western Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 11-14, 1999, Fargo, ND, (No. 1840-2016-152256)*.
- Arellano, M. (1987). Computing robust standart errors for within group estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4). 431-434.
- Bahmani-Oskooee, M. & Niroomand, F. (1999). Openness and growth: An empirical investigation. *Applied Economics Letters*, 6, 557-561.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and economic growth. NBER working paper no. 5326, *National Bureau of Economic Research*.
- Bejan, M. (2006). Trade openness and output volatility. *Available at SSRN 965824*.
- Bonga-Bonga, L. & Kinfack, E. (2019). The growth effect of trade openness on African countries: Evidence from using an Instrumental Variable Panel Smooth Transition Model. *Munich Personal RePEc Archive*. Erişim tarihi 20.08.2019, <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/92111>
- Brunner, A.D. (2003). The Long-Run Effects of Trade on Income and Income Growth. IMF Working Paper WP/03/37. Washington, DC: IMF Institute.
- Busse M. & Königer J. (2012). Trade and economic growth: A re-examination of the empirical evidence. *Hamburg Institute of International Economics HWWI Research Paper*, 123, 1-25.

- Chang, R., Kaltani, L. & Loayza, N. V. (2009). Openness can be good for growth: The role of policy complementarities. *Journal of Development Economics*, 90(1), 33-49.
- Dowrick, S. & Golley, J. (2004). Trade openness and growth: Who benefits? *Oxford Review of Economic Policy*, 20, 38-56.
- Driscoll, J. C. & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.
- Dufrenot, G., Mignon, V. & Tsangarides, C. (2010). The trade-growth nexus in the developing countries: A quantile regression approach. *Review of World Economics*, 146(4), 731-761.
- Easterlin, R. A. (1967). Effects of population growth on the economic development of developing countries. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 369(1), 98-108.
- Fetahi-Vehapi M., Sadiku, L. & Petkovski, M. (2015). Empirical analysis of the effects of trade openness on economic growth: An evidence for south east European countries. *Procedia Economics and Finance*, 19, 17-26.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Frankel J. A. & Romer D. (1999), Does trade cause growth? *American Economic Association*, 89(3), 379-399.
- Freund, C. & Bolaky, B. (2008). Trade, regulations, and income. *Journal of Development Economics*, 87(2), 309-321.
- Froot, K. A. (1989). Consistent covariance matrix estimation with cross sectional dependence and heteroskedasticity in financial data. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24(3). 333-355.
- Greene, W. (2000). *Econometric analysis, upper saddle river*. NJ: Prentice--Hall.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics, *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Herzer, D. (2013). Cross-country heterogeneity and the trade-income relationship. *World Development*, 44, 194-211.
- Huchet, M., Le Mouél, C. L. M. & Vijil, M. (2011, August). The relationship between trade openness and economic growth: some new insights on the openness measurement issue. Erişim tarihi: 17.09.2019, https://hal-agrocampus-ouest.archives-ouvertes.fr/hal-00729399/file/A2_-_78_VIJIL.pdf
- Kali, R., Mendez, F. & Reyes, J. (2007). Trade structure and economic growth. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 16, 245-269.
- Kim, D. H. & Lin, S. C. (2009). Trade and growth at different stages of economic development. *Journal of Development Studies*, 45(8), 1211-1224.
- Kim, D. H., Lin, S. C. & Suen, Y. B. (2011). Nonlinearity between trade openness and economic development. *Review of Development Economics*, 15(2), 279-292.
- Lee, H. Y., Ricci, L. A. & Rigobon, R. (2004). Once again, is openness good for growth? *Journal of Development Economics*, 75(2), 451-472.
- Li, K., Morck, R., Yang, F. & Yeung, B. (2004). Firm-specific variation and openness in emerging markets. *Review of Economics and Statistics*, 86(3), 658-669.
- Loizides, J. & Vamvoukas, G. (2005). Government expenditure and economic growth: Evidence from trivariate causality testing. *Journal of Applied Economics*, 8(1), 125-152.
- Irwin, D. A. & Terviö, M. (2002). Does trade raise income?: Evidence from the twentieth century. *Journal of International Economics*, 58(1), 1-18.

- Noguer, M. & Siscart M. (2005). Trade raises income: A precise and robust result. *Journal of International Economics*, 65, 447-460.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435. Erişim tarihi: 25.01.2018, <http://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe0435.pdf>
- Rassekh, F. (2007). Is international trade more beneficial to lower income economies? An empirical inquiry. *Review of Development Economics*, 11(1), 159-169.
- Rogers, W.H. (1993). Regression standard errors in clustered samples. *Stata Technical Bulletin*, 13, 19-23.
- Salinas, G. & Aksoy, A. (2006). *Growth before and after trade liberalisation*. World Bank.
- Sakyi, D., Villaverde, J., Maza, A. & Reddy Chittedi, K. (2012). Trade openness, growth and development: Evidence from heterogeneous panel cointegration analysis for middle-income countries. *Cuadernos de Economía*, 31(SPE57), 21-40.
- Sakyi D., Villaverde J. & Maza A. (2015), Trade openness, income levels, and economic growth: The case of developing countries, 1970–2009. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 24(6), 860-882. Doi: 10.1080/09638199.2014.971422.
- Squalli, J. & Wilson, K. (2011). A new measure of trade openness. *The World Economy*, 34(10), 1745-1770.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tekin, R. B. (2012). Development aid, openness to trade and economic growth in least developed countries: Bootstrap panel Granger causality analysis. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 62, 716-721.
- Ulaşan, B. (2015). Trade openness and economic growth: Panel evidence. *Appl. Econ. Lett*, 22(2), 163-167.
- United Nations. (2014). World Economic Situations and Prospects.
- Vamvakidis, A. (2002). How robust is the growth-openness connection? Historical evidence. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 57-80.
- Villaverde, J. & Maza, A. (2011). Globalisation, growth and convergence. *The World Economy*, 34(6), 952-971.
- Vlastou, I. (2010). Forcing Africa to open up to trade: is it worth it? *The Journal of Developing Areas*, 44(1), 25-39.
- Were, M. (2015). Differential effects of trade on economic growth and investment: A cross-country empirical investigation. *Journal of African Trade*, 2(1-2), 71-85.
- Winters, L. A. (2004). Trade liberalisation and economic performance: an overview. *The Economic Journal*, 114(493), F4-F21.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric analysis of cross section and panel data*. Cambridge, MA: MIT Press.
- World Bank. (2018). World Development Indicators. Washington, D.C. Erişim tarihi: 20.08.2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>
- Yanikkaya, H. (2003). Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation. *Journal of Development Economics*, 72, 57-89.
- Zahonogo P. (2016). Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. *Journal of African Trade*, 3, 41-56.

Nakit Dönüşüm Süresinin Firma Karlılığına Etkisi: Küresel Lojistik Firmaları Üzerine Bir Uygulama¹

Eyyüp Ensari ŞAHİN^{1*} , Gizem VERGİLİ²

¹Asst. Prof. Dr., Hitit University, Çorum, Turkey

²Research Asst. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 26.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.624946

Kabul Tarihi/Accepted: 01.10.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Yunanca bir kelime olan “lojistikos” kelimesinden gelmekte olan ve Fransızca’dan dilimize geçmiş olan lojistik kelimesi, İngilizce logic ve statistics kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Lojistik, askeri orjinli bir kavram olmakla birlikte işletme başta olmak üzere diğer disiplinlerde de önemli bir kavram haline gelmiştir. İletişim, bilişim ve ulaştırma sektöründe yaşanan hızlı gelişim ve değişime bağlı olarak tüm dünyada lojistik sektörünün önemi artmış ve ülkelerin lokomotif sektörlerinden birisi durumuna gelmiştir. Bu sebeple sektörün yaşanabilecek tüm risklere karşı özellikle finansal açıdan iyi yönetilmesi ve hazırlıklı olması gerekmektedir. Yaşanacak finansal gelişmeler ve beraberinde getireceği risklere karşı firmaların işletme sermayesi yönetimi oldukça önem arz etmektedir. İşletme sermayesi; nakit ve nakit benzerleri, alacaklar ve stok unsurundan oluşmaktadır. İşletme sermayesinin ve unsurlarının birçok faktörden etkilenmesi, işletmelerin söz konusu kararlarda özenli davranmalarını ve ayrıntılı analizler yapmalarını gerektirmektedir. Bu çalışmada “The Journal Of Commerce” tarafından yapılan sıralamaya göre dünyanın 50 büyük lojistik firması üzerine 2009q1-2017q4 yılları için panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın verilerine Datastream Thomson Reuters veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda nakit dönüşüm süresi ile firma karlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Lojistik, Nakit Dönüşüm Süresi, ROA.

JEL Kodları: C33, O16, L90.

¹ Bu çalışma “Innovation and Global Issues Congress IV” kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

The Effect of Cash Conversion Cycle on Firm Profitability: An Application on Global Logistics Companies

ABSTRACT

The word “logistikos” which comes from Greek and passes from French to our language, consists of the combination of English words logic and statistics. Although logistics is a military-oriented concept, it has become an important concept in other disciplines, especially in business. Depending on the rapid development and change experienced in communication, information and transportation sectors, the importance of logistic sector has increased and become one of the locomotive sector in the world. For this reason, the sector should be financially well managed and prepared to all possible risks. Working capital management of firm is very important against the risks which the financial developments bring with. In this study, panel data analysis was performed for 2009q1-2017q4 world’s 50 largest logistics companies which are sorted by “The Journal Of Commerce”. Data of study was obtained on Thomson Reuters Datastream. As a result of the study, a negative and significant relationship was found between cash conversion cycle and firm profitability.

Keywords: Logistics, Cash Conversion Cycle, ROA.

1. GİRİŞ

Firmalar genellikle işletme sermayesi yönetimini nakit üretmek için stratejik bir öncelik olarak düşünmektedir. İşletme sermayesi yönetimi kapsamında nakdin, alacakların, stokların ve kısa vadeli borçların yönetilmesi esastır. Bu nedenle özellikle likidite yönetimi dönen varlıklar ve kısa vadeli yabancı kaynaklar yönetimi ile ilgili riskler ve getiriler arasında yoğun bir değişime yol açtığı için finansal yönetimin alanlarından biri olmuştur. Nakit dönüşüm süresi likidite yönetimi ile ilgili riskleri ve getirileri değerlendirmek ve ölçmek için en yaygın kullanılan ölçümdür. Böylece işletme sermayesi yönetiminde kilit faktör olan nakit dönüşüm süresinin önemi de artmaktadır.

İşletmeler nakit yönetimi uygulamalarında âtil fonu gerekli olacağı zamana kadar farklı finansal enstrümanlarla değerlendirmek isterler. Bu süreçte önemli olan likit kalabilmek ve borcun maliyetinde bir artış yaratmadan olabildiğince borcu vade sonuna ödemek temeldir. İşletmeler farklı faaliyet alanına göre değişmekle birlikte elindeki nakit hammadde, hammadde yarı mamule, yarı mamul mamule satış sonrası alacaklar, alacakların tahsil edilmesi tekrar nakde dönüştüğü bir ekosistem içerisinde Nakit dönüşüm süresini tamamlarlar. Nakit

dönüşüm süresi, stokta geçen süre ile ticari alacakların tahsilinde geçen sürelerin toplamından, ticari borçların ödenme süresinin çıkarılmasıyla bulunur. Nakit dönüşüm süresi üç bileşenden oluşmaktadır: “alacak tahsil süresi”, “stok tüketim süresi” ve “kısa vadeli borç ödeme süresi”.

Alacak tahsil süresi bir firmanın tedarik zinciri ekosisteminde alt zinciri (downstream) yönetme gücünü göstermektedir. Kısa vadeli borç ödeme süresi ise tedarik zincirinde bir üst zinciri (upstream) yönetebilme kabiliyetini göstermektedir (Luo vd., 2009: 4). Nakit dönüşüm süresinin olabildiğince kısaltılması işletmenin finansal performansını etkilemektedir. Çünkü işletmelerde nakit dönüşüm süresinin uzun olması kârlılık ile negatif korelasyon durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Tüm sektörleri kapsayan tek bir optimum nakit dönüşüm süresinden bahsedilemez. Her sektörün stok tutma süreleri, alacak tahsilat politikaları ve borç ödeme süreleri ülkeden ülkeye, ölçekten ölçeye, piyasa koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak nakit dönüşüm süresinin kısa olması tercih edilen bir durumdur (Farris vd., 2005: 114)

Çalışmamızda lojistik sektörünün nakit dönüşüm süresinin firma karlılığına etkisi ele alınmıştır. The Journal Of Commerce” tarafından yapılan sıralamaya göre dünyanın 50 büyük lojistik firması seçilmiş, tamamında gerekli veriye ulaşılamadığı için bu sayı 33 lojistik firmasıyla sınırlı kalmıştır. 2009q1-2017q4 dönemine ait çeyrekli veriler datastream veri tabanından sağlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde özellikle işletme sermayesi yönetiminin karlılığa etkisi kapsamında pek çok çalışma yer almaktadır. İşletme sermayesi etkinlik ölçümü için nakit dönüşüm süresini ilk defa Gitman 1974 yılında yaptığı çalışmasında kullanmıştır (Silva, 2011: 4).

Lazarids ve Tryfonids (2006), Atina Borsa’sında işlem gören 131 şirketin 2001-2004 dönemini kapsayan verileriyle çalışma sermayesi yönetimi ve karlılık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında nakit dönüşüm süresi ve karlılık arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Gill, Biger ve Mathur (2010), Newyork Borsası (NYSE)’nda işlem gören 88 firma için 2005-2007 dönemini kapsayan verileriyle çalışma sermayesi yönetimi ve karlılık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, nakit dönüşüm süresi ile karlılık arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.

Meder Çakır (2013), İMKB imalat sektöründe faaliyet gösteren 52 işletmenin 2000-2010 dönemine ait verileriyle, nakit dönüş süresinin işletme karlılığına etkisini panel veri ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda imalat sanayi genelinde beklenilenin aksine işletmelerin nakit dönüş süresini artırarak karlılıklarını artırabilecekleri ortaya çıkmıştır. Kimya ve taş alt sektörlerinde ise karlılık ile nakit dönüş süresi arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Anser ve Malik (2013), Pakistan'ın Karachi Borsası imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların 2007-2011 dönemleri arasında nakit dönüşüm süresi ile karlılıkları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmalarında, nakit dönüşüm süreleri ile hem varlık karlılığı hem de özsermaye karlılığı arasında ters yönlü ilişki bulmuşlardır.

Upadhyay, Sen ve Smith (2015), Washington Eyalet'inde bulunan hastanelerin 2002-2011 dönemini kapsayan verileriyle nakit dönüşüm süresi ve karlılık üzerine yaptıkları çalışmaları sonucunda hastane yöneticilerinin karlılığı artırmak için nakit dönüşüm sürelerini kısaltmaları gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Topaloğlu ve Nur (2016), Borsa İstanbul (BIST) Kurumsal Yönetim Endeksi'nde faaliyet gösteren 18 şirketin 2010-2014 yılları arasında nakit dönüşüm sürelerinin hem varlık karlılığına hem de özsermaye karlılığına etkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda sadece varlık karlılığı ile nakit dönüşüm süresi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkiye rastlanırken, özsermaye karlılığı ile nakit dönüşüm süresi arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Öztürk ve Vergili (2018), BIST' da işlem gören maden firmalarının 2009q4-2015q3 dönemlerine ait veriler ile işletme sermayesi yönetimin karlılık üzerinde etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Maden sektörü işletme sermayesi unsurlarından olan nakit dönüşüm süresi ile karlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Topak (2018), BIST Ticaret Endeksi (XTCRT)'nde yer alan şirketlerin 2004-2017 dönemlerine ilişkin verilerle çalışma sermayesi yönetiminin karlılığa etkisini incelediği çalışmasında, nakit dönüşüm süresinin ROA üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. LOJİSTİK SEKTÖRÜ VE MEVCUT DURUMU

Literatürde de bahsedildiği gibi İngilizce logic ve statistics kelimelerinin birleşiminden meydana gelen lojistik için uygun tanım “seven rights (yedi doğru)” tanımıdır. Lojistiğin somut ve soyut boyutlarını içeren söz konusu tanıma göre; istenilen ürünün veya hizmetin, istenilen

miktarda, uygun şartlarda, gerektiği yerde, doğru zamanda, uygun maliyetle, müşterinin kullanımına sunulmasıdır (Rushton vd, 2014: 16). Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Derneği'ne (UTİKAD) göre lojistik, “Ürün ve hizmet yönetimi ve dağıtım süreçlerini içine alan, taşınması başlayan stoklar ile beklemede olan stokların yönetimi ile kullanım ömrü biten ürünlerin yeniden ürün haline dönüştürülmesi işlevini de içine alan, ürünlerin tedarik zinciri süreci boyunca depolanması, taşınması ve elleçleme işlemlerinin planlanması ve gerçekleştirilmesi ile ilgili faaliyetlerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır.²¹

Lojistik kavramı ilk olarak askeri faaliyetler, sonrasında da iş dünyasında kullanılmıştır. Albay Chauncey Baker (1905) lojistiği, askeri araç gereçler ve personelin taşınması, tedariki, bakım ve onarımı faaliyetleri olarak tanımlamıştır. Dünyada hızla büyüyen lojistik sektörü ülke ekonomileri ve dünya ekonomisi açısından son derece önemli olup, önemini her geçen gün daha da artırmaktadır. Globalleşen dünyada ticaretin gelişimi lojistiğe olan talebi artırmıştır. Lojistik süreçlerin firmalar için önem kazanması küresel pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlaması bakımından da önem taşımaktadır. Ülke ekonomileri açısından ise ticari ve toplumsal hayata sağladıkları katkı ve GSMH içinde yarattıkları katma değerle önem kazanmıştır. 2016 yılı verilerine göre ABD’de lojistik faaliyetler GSMH’in yaklaşık %7,5’ini oluşturmaktadır²². Müşteri odaklı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi günümüzde bilişim tabanlı yönetim uygulamaları ve yaklaşımlarında yaşanan değişimleri hızlandırmıştır (Mentzer vd., 2004: 610). Özellikle tamamlanan süreçlerin katma değer yaratması beklenmekte, katma değeri düşük olan işlemlerin sifıra indirilmesi çabası içine girilerek değer analizi çalışmaları yapılmaktadır.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada küresel ölçekte farklı borsalarda işlem gören ve dünyanın en büyük 50 lojistik firmasının Nakit Dönüşüm Süresi (NDS), Büyüklük ve Kaldıraç ile Karlılık arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın lojistik sektöründe küresel ölçekte faaliyet gösteren firmalara uygulanması çalışmayı literatüre yapacağı katkılardan dolayı önemli kılmaktadır.

²¹ <http://www.utikad.org.tr> (25.10.2018)

²² <https://www.selectusa.gov/logistics-and-transportation-industry-united-states> (05.11.2018)

4.2. Araştırma Verileri

Çalışmanın verileri Datastream veri tabanından alınmış olup, lojistik sektöründe faaliyet gösteren dünyanın en büyük 50 lojistik firmasının 2009q1 ile 2017q4 yılları arasındaki çeyrek dönemlerini kapsamaktadır. Analize dâhil edilen firmalar Ek-1’de verilmiştir. Ayrıca dünyanın farklı borsalarında ve farklı risk düzeylerinde işlem gören firmaların farklı risk kategorisinde olduğundan kümeleme analizi yapılmıştır. Kümeleme analizinde Dünya Bankası tarafından açıklanan politik risk değerleri kullanılmış olup Ek 2’de verilen Dendogram grafiğine göre firmalar iki farklı risk grubuna ayrılmıştır. Kümeleme analizinde kullanılan politik risk endeksi değerleri Ek 3’te verilmiştir. Çalışmada kullanılan ve gelir sıralamasına göre dünyanın 50 en büyük Lojistik firmasının 17’sinin verilerine ulaşılamamıştır. Bu nedenle çalışmada kullanılan toplam firma sayısı 33’tür. Verilerine ulaşılamayan firmalar analize dahil edilmemiştir.

Çalışmada bağımlı değişkenimiz olarak ROA varlık karlılığı kullanılmış, bağımsız değişken olarak da pek çok çalışmada da kullanıldığı gibi CCC(Cash Conversion Cycle-Nakit Dönüşüm Süresi-NDS), SIZE (Satışların Doğal Logaritması) büyüklük olarak ve LEV kaldıraç oranı kullanılmıştır (Anser ve Malik, 2013; Keskin ve Gökalp, 2016).

Tablo 1. Çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	DEĞİŞKENLER	FORMÜL
	ROA	Net Profit/Average Total Assets Net Kar/Ortalama Toplam Varlıklar
BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN	CCC	Nakit Dönüşüm Süresi(NDS)=Stok Tutma Süresi+ Alacakların Tahsil Süresi-Borçların Ödenme Süresi
	SIZE	Satışların Doğal Logaritması
	LEV	Ortalama Toplam Borç/ Ortalama Toplam Varlık

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, literatürde sıklıkla kullanılmış olan Panel Regresyon modeli kullanılacaktır. Panel Regresyon, zamana dayalı yatay kesit serilerini kullanarak değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntem olarak tanımlanabilmektedir (Gujarati, 2003:636).

Çalışmada kullanılan Panel Regresyon Modelleri aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \text{Yüksek Riskli Firmalar ROA} &= \alpha_i + \beta_{i1}(CCC) + \beta_{i2}(\text{LnSize}) + \beta_{i3}(LEV) + \varepsilon_i \varepsilon_i \\ \text{Düşük Riskli Firmalar ROA} &= \alpha_i + \beta_{i1}(CCC) + \beta_{i2}(\text{LnSize}) + \beta_{i3}(LEV) + \varepsilon_i \varepsilon_i \end{aligned}$$

Araştırmanın diğer yöntemi ise Kümeleme analizidir. Kümeleme analizi, farklı ülkede faaliyet gösteren 33 lojistik firmasının homojen bir yapıya kavuşmasını sağlamak ve firmaların karşı karşıya kaldıkları risk boyutuna göre değerlendirme yapmak için kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan risk değerlerinin elde edilebilmesi için on farklı risk unsuru altı farklı risk bölümüne ayrılarak oluşturulan endeks değerleri dikkate alınmıştır. Kümeleme analizi için kullanılan değişkenler ve açıklamaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler

RİSK TÜRÜ	AÇIKLAMA
Anayasa ve Hukuksal Düzen	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Devlet yönetimi ve politikalara ordunun etkisi • Ülkenin demokratik hesap verebilirliği
Politik İstikrar ve Şiddet	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Hükümet istikrarı • İç karışıklıklar • Dış karışıklıklar • Etnik gerilimler
Hükümet Kalitesi	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Bürokrasi kalitesi
Yatırım Profili	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Ülkenin yatırım profili
Demokratikleşme	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Hukuk Düzeni • Hukukun Üstünlüğü
Yolsuzluk	Bu başlık altında ülkelere ait <ul style="list-style-type: none"> • Yolsuzluk

Kaynak: <http://info.worldbank.org>.

4.4. Araştırmanın Bulguları

4.4.1. Tanımlayıcı istatistikler

Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler panel veri formunda hesaplanmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı istatistikler

	Yüksek Riskli Firmalar				Düşük Riskli Firmalar			
	ROA	CCC	SIZE	LEV	ROA	CCC	SIZE	LEV
Mean	2.3455	2.866	3.567	0.126	4.339	3.351	3.542	-0.456
Median	3.789	1.945	0.412	0.956	2.207	3.500	5.091	0.879
Maximum	10.728	0.063	7.912	4.308	9.257	5.257	4.913	1.345
Minimum	0.3456	0.181	0.401	0.056	0.108	0.090	2.802	0.8756
Std. Dev.	2.5678	1.158	0.934	0.456	1.610	2.696	1.792	0.312
Skewness	-1.4567	-2.235	1.497	-0.713	-1.079	0.050	-2.329	0.5432
Kurtosis	2.0098	0.768	6.040	2.192	2.134	2.412	3.419	3.5678

Tablo 4. Korelasyon matrisi

	Yüksek Riskli Firmalar				Düşük Riskli Firmalar			
	ROA	CCC	SIZE	LEV	ROA	CCC	SIZE	LEV
ROA	1				1			
CCC	0,795	1			0,789	1		
SIZE	0,858	0,812	1		0,653	0,653	1	
LEV	0,839	0,859	0,763	1	0,921	0,634	0,829	1

4.4.2. Durağanlık testleri

Bu çalışmada durağanlık testi Augmented Dickey- Fuller, Pesaran and Shin W-stat, Phillips – Perron ve Levin, Lin & Chu testi ile test edilmiştir. Verilerin birinci seviyeden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Tablo-6’da durağanlık testlerinin sonuçları yer almaktadır. Teste tabi tutulan değişkenlerin gecikme sayısı, Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere ilişkin durağanlık testleri

Değişkenler	Augmented Dickey- Fuller		Im, Pesaran and Shin W-stat		Phillips – Perron		Levin, Lin & Chu	
	t istatistik	p değeri	t istatistik	p değeri	t istatistik	p değeri	t istatistik	P değeri
ROA	-3.119	0.0000	-3.087	0.0000	10.001	0.0000	-4.657	0.0000
CCC	-3.239	0.0000	-2.602	0.0000	9.194	0.0000	-3.065	0.0000
SIZE	8.810	0.0000	-4.560	0.0000	6.347	0.0000	-4.713	0.0000
LEV	12.367	0.0000	-10.430	0.0000	-4.490	0.0000	-8.407	0.0000

Tabloda görüldüğü üzere hiçbir değişkenin olasılık değeri 0,05’den büyük çıkmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile verilerimiz durağandır. Sonuç olarak “Nakit Dönüşüm Süresinin Karlılık Üzerine Etkisini” incelemeyi amaçladığımız çalışmada verilerin durağan olması bu modelin kurulmasını elverişli hale getirmiştir.

4.4.3. Araştırma bulguları

Panel veri analizi iki farklı tür göstermektedir. Bunlardan ilki sabit etkiler modeli (fixed effects) olup ikincisi de rassal etkiler modelidir (random effects). Araştırmada Panel Veri Sabit etkili (fixed effect) modeli kullanılmıştır. Bu modelin seçiminde Hausman Testi kullanılmış ve rassal etkili (random effect) panel veri analizine göre daha uygun sonuç verdiği ortaya çıkmıştır. Hipotezler ise aşağıdaki şekildedir;

H_0 =Rassal Etkili Panel Veri Analizi daha uygun sonuç verir,

H_1 = Rassal Etkili Panel Veri Analizi daha uygun sonuç vermez.

Tablo 6. Yüksek riskli firmalar için hausman test sonuçları

Correlated Random Effects – Hausman test			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi – Sq. f.	Prob.
Cross- section random	20.001	9	0.0000

Tablo 7. Düşük riskli firmalar hausman test sonuçları

Correlated Random Effects – Hausman test			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi – Sq. f.	Prob.
Cross- section random	34.456	8	0.0000

Tablo 8. Yüksek riskli firmalar panel veri analiz sonuçları

Bağımlı Değişken	ROA			
Metot	Panel Sabit Etkili Model			
Örnekleme yılı	2009q4 – 2017q4			
Variables	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	12.4567	0.3456	3.45	0.003
CCC	-0.00034	0.000056	-3.76	0.002
SIZE	-0.007124	0.003490	-1.09	0.456
LEV	-0.00812	0.0812	4.21	0.987
Adj. R^2	0.78			
F-statistic	12.56			
Prob(F-statistic)	0.0008			
Durbin-Watson	1.879			

Kümele analizi sonucunda Ek 2’de yer alan Dendogram grafiği sonuçlarına göre yüksek riskli kategoride bulunan firmaların düzeltilmiş R^2 ’si %78 çıkmıştır. Ayrıca F olasılık değeri (0.000) kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda ROA ile CCC arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Diğer bağımsız değişkenler ile ROA arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 9. Düşük riskli firmalar panel veri analiz sonuçları

Bağımlı Değişken	ROA			
Metot	Panel Sabit Etkili Model			
Örnekleme yılı	2009q4 – 2017q4			
Variables	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	45.8134	0.29064	1.77	0.145
CCC	-0.00234	0.00481	-3.90	0.000
SIZE	-0.01359	0.2209	-0.45	0.654
LEV	0.49212	0.21092	2.06	0.054
Adj. R^2 R^2	0.7509			
F-statistic	15.39023			
Prob(F-statistic)	0.0000			
Durbin-Watson	2.0001			

Kümele analizi sonucunda Ek 2’de yer alan Dendogram grafiği sonuçlarına göre düşük riskli kategoride bulunan firmaların düzeltilmiş R^2 ’si %75 çıkmıştır. Ayrıca F olasılık değeri (0.000) kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda ROA ile CCC arasında negatif ve anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Diğer bağımsız değişkenler ile ROA arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır. Kurulan iki modelde de literatür ile örtüşen sonuçlar bulunmuştur. Analizde kullanılan firmalar her ne kadar farklı risk kategorilerinde yer alsın da gelir bazlı yapılan sıralamaya göre en büyük firmalar olması düşük nakit dönüşüm süresini yakaladıklarını göstermektedir. Buna bağlı olarak da firmaların karlılıkları yüksek çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Firmalar için çalışma sermayesi kapsamında nakit yönetimi çok önemlidir. Nakit dönüşüm süresinin firma karlılığı üzerindeki etkisini ölçmek için panel veri analizi kullanılmıştır. “The Journal Of Commerce” tarafından yapılan sıralamaya göre dünyanın 50 büyük lojistik firması içerisinde 2009q1-2017q4 dönemini kapsayan, verilerine eksiksiz ulaşılabilen 33 tanesi üzerine analiz yapılmıştır. Firmaların dünyanın farklı borsalarında işlem görmesi ve farklı risk düzeylerine sahip olması nedeniyle Dünya Bankası tarafından açıklanan politik risk değerleri kullanılarak öncelikle kümeleme analizi yapılmıştır. Örneklemeimizi

oluşturan lojistik firmaları kümeleme analizi ile düşük riskli ve yüksek riskli firmalar olarak ikiye ayrılarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada bağımlı değişken olarak varlık karlılığı olarak ROA alınmış, bağımsız değişken olarak nakit dönüşüm süresi CCC, satışların büyüklüğü SIZE ve kaldıraç oranı DEBT değişkenleri kullanılmıştır. F olasılık değerine göre anlamlı bulunan her iki modelde de varlık karlılığı ROA ile nakit dönüşüm süresi CCC arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki bulunmuştur. Bu sonuç literatürdeki pek çok çalışma ile tutarlıdır. Diğer bağımsız değişkenler ile ROA arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır. Örneklemimizi oluşturan lojistik sektörü için stok tutma süresi ve alacakların tahsil süresi kısaltıldıkça ve borç ödeme süresi uzadıkça nakit dönüşüm süreleri kılacak ve böylece karlılıkları artacaktır. Aksi takdirde nakit dönüşüm süresinin uzaması karlılıklarının azalmasına neden olacaktır. Negatif yönlü ilişkiyi göz önünde bulundurarak uygun nakit yönetimi politikası sergilendiğinde artan karlılıkların yakalanması mümkündür. Değişen dünya ekonomisi, teknolojinin ilerlemesi ve lojistik sektörüne olan ihtiyacın artması ile lojistik firmaları karlılıklarını artırabilmek için sektör için uygun olan en kısa nakit dönüşüm süresini belirleyip uygulamaya koyması gerekmektedir. İlerleyen çalışmalarda nakit dönüşüm süresini oluşturan unsurlar için de analiz yapılarak stok tutma süresi, alacak tahsil süresi ve borç ödeme süresinden hangisinin daha etkili olduğu belirlenerek karlılığı artırmak için stratejiler geliştirilebilir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Anser, R. & Malik, Q. A. (2013). Cash conversion cycle and firms' profitability-a study of listed manufacturing companies of Pakistan. *IOSR Journal of Business and Management*, 8(2), 83-87.
- Farris II, M. T., Hutchison, P. D. & Hasty, R. W. (2005). Using cash-to-cash to benchmark service industry performance. *The Journal of Applied Business Research*, 21(2), 113-124.
- Gill, A., Biger, N. & Mathur, N. (2010). The relationship between working capital management and profitability: Evidence from The United States. *Business and Economic Journal*, 10, 1-9.
- Gülenç, İ. F. & Karagöz, B. (2008). E-lojistik ve Türkiye'de e-lojistik uygulamaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 73-91.
- Keskin R. & Gökalp, F. (2016). Çalışma sermayesinin firma karlılığı üzerine etkisi: Panel veri analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 15-25.
- Lazaridis, I. & Tryfonidis, D. (2006). Relationship between working capital management and profitability of listed companies in the athens stock exchange. *Journal of Financial Management and Analysis*. 19(1), 26-35.
- Luo, MM, Lee, JJ-Y & Hwang, Y. (2009). Cash conversion cycle, firm performance and stock value. *Current Draft at Workshop*, 1-27.

Meder Çakır, H. (2013). Nakit döngüsünün firma karlılığına etkisinin sektörel analizi. *Journal of Yasar University*, 30(8), 4948-4965.

Mentzer, J. T., Min, S. & Michelle Bobbitt, L. (2004). Toward a unified theory of logistics. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 34(8), 606-627.

Öztürk, M. B. & Vergili, G. (2018). The effects of working capital management on mining firm's profitability: Empirical evidence from an emerging market. *Financial Management from an Emerging Market Perspective. IntechOpen: Croatia*, Chapter 10, 189-204.

Rushton, A., Croucher, P. & Baker, P. (2014). *The handbook of logistics and distribution management: Understanding the supply chain*. Kogan Page Publishers.

Silva, F. (2011). *Effects of working capital management on the profitability of Portuguese manufacturing firms* (Master thesis). Universidade do Minho.

Topak, M. S. (2018). Çalışma sermayesi yönetiminin karlılığa etkisi: BIST ticaret endeksi üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 148, 71-93.

Topaloğlu, E. E. & Nur, T. (2016). Nakit dönüşüm süresinin finansal performansa etkisi: Kurumsal yönetim endeksinde bir uygulama. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 304-317.

Upadhyay, S., Sen, B. & Smith, D. G. (2015). The cash conversion cycle and profitability: A study of hospitals in the state of Washington. *Journal of Healthcare Finance*, 41(4), 1-9.

<http://www.utikad.org.tr>, Erişim tarihi: 25.10.2018

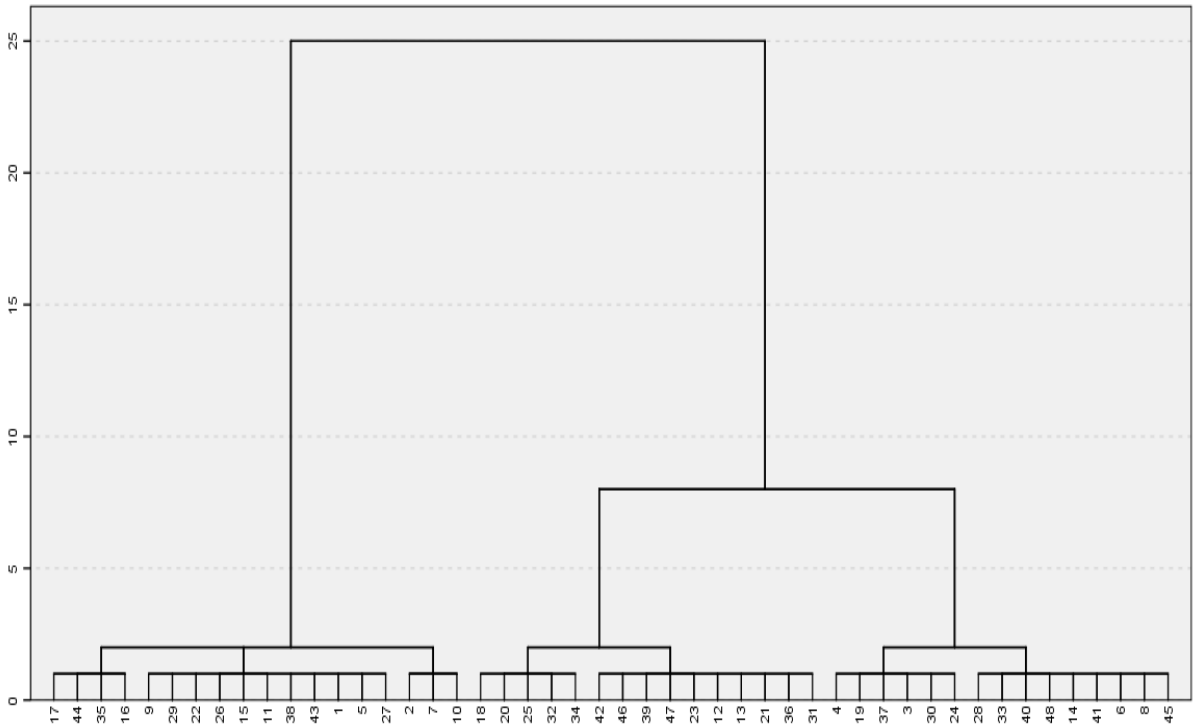
<http://www.lojistik.net/guncel/lojistik-tanimi-tarihsel-gelisimi-1341827844h.html>, Erişim tarihi: 25.10.2018

<https://www.selectusa.gov/logistics-and-transportation-industry-united-states>, Erişim tarihi: 05.11.2018

EK 1. Çalışmada kullanılan firmalar

LOW RISK					HIGH RISK				
RANK	Firm	Country	Revune (USD Millions)	Rank	Firm	Country	Revune (USD Millions)		
1	DHL Log.	Germany	30.775	5	DSV	Denmark	11.355		
2	DB Sechenker Log.	Germany	17.738	30	Damco	Denmark	2.668		
3	DACHSER	Germany	6.826	8	CEVA Log.	Netherlands	6.994		
4	Fiege Log.	Germany	1.635	12	Sinotrans	Chine	6.662		
5	Robinson Worl Wide	USD	13.503	37	Kerry Log.	Hong Kong	2.167		
6	XPO Log.	USD	10.352	20	Agility Log.	Kuwait	3.909		
7	UPS SCS	USD	7.981	23	Samsung SDS	S. Korea	3.688		
8	J.B Hunt	USD	6.828	28	Pantos	S. Korea	2.816		
9	FEDEX	USD	3.294	34	CJ Korea Exp.	S. Korea	2.308		
10	BDP Int.	USD	2.384	39	Imperial Log.	S. Africa	1.881		
11	Transplace	USD	2.181	21	Toll group	Australia	3.790		
12	OIA Global	USD	1.266	13	SNCF Geodis	France	5.761		
13	Mainfreight	N. Zealand	1.227	47	Logwin Ag	Luxembourg	1.262		
15	Wincanton	UK	1.471						
17	Kuehna & Nagel	Switzerland	22.572						
18	Yusen Log.	Japan	4.183						
19	Sankyu	Japan	2.412						
20	Nippon Exp.	Japan	2.368						

EK 2. Kümele analizi dendogram grafiği

Ek 3. Politik risk endeksi değerleri

ÜLKELER	KOD	Anayasa ve Hukuksal Düzen	Yolsuzluk	Hükümet Kalitesi	Yatırım Profili	Demokratikleşme	Politik İstikrar ve Şiddet
Australia	AUS	1	0,72	1	1	0,92	0,75
China	CHN	0,38	0,62	0,5	0,45	0,58	0,33
Denmark	DNK	1	0,63	1	0,59	1	0,92
France	FRA	0,96	0,57	0,75	0,59	0,83	0,75
Germany	DEU	1	0,77	1	0,91	0,83	0,83
Japan	JPN	0,83	0,75	1	0,95	0,83	0,75
Kuwait	KWT	0,67	0,7	0,5	0,73	0,67	0,5
Luxembourg	LUX	1	0,83	1	0,91	1	0,83
Netherlands	NLD	1	0,79	1	0,86	1	0,83
New Zealand	NZL	1	0,76	1	1	0,92	0,92
South Africa	ZAF	0,83	0,69	0,5	0,55	0,33	0,42
Switzerland	CHE	1	0,81	1	0,95	0,83	0,83
United Kingdom	GBR	1	0,7	1	0,95	0,83	0,83
United States	USA	0,83	0,74	1	1	0,83	0,75
Luxembourg	LUX	1	0,83	1	0,91	1	0,83
Hong Kong	HK	0,38	0,78	0,5	0,64	0,67	0,42

İzlenim Yönetimi Taktikleri ile Yaşam Doyumunu Arasındaki İlişki: Tekstil Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma¹

Zübeyde HASÇELTİK^{1*} , Mehmet ÖZMEN²

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Turkey

²Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Faculty of Business, Department of Public Relations and Publicity, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 19.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.622184

Kabul Tarihi/Accepted: 01.10.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bireyler, yaşamları boyunca içinde buldukları ortam gereği diğer bireylerle etkileşim ve iletişim halindedirler. İçinde buldukları ortamda da diğer bireylere amaçları doğrultusunda belirli izlenim oluşturmak isterler. Bunun için de izlenim yönetimi taktikleri davranışlarına başvururlar. Bireyler izlenim yönetimi taktiklerine başvurarak aslında maddi veya manevi kazanım elde etmek isterler. Bu bağlamda bireyin belirli taktikler kullanarak örgüt ortamlarında veya sosyal ortamlarda kazandıkları maddi ve manevi kazanımlar yaşamlarıyla yakından ilişkilidir.

Bu amaçla çalışma Denizli’de çeşitli tekstil fabrikalarında 392 mavi yakalı çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemleri uygulanmıştır. Kolayda örneklem tekniği ile anket uygulanarak elde edilen verilere fark testleri ve korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, izlenim yönetimi taktikleri alt boyutu olan niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur. Diğer taraftan kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma, kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma, kendine acındırmaya çalışma taktikleri ile yaşam doyumunu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar kelimeler: İzlenim Yönetimi Taktikleri, Yaşam Doyumu, Tekstil Sektörü.

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

The Relationship Between Impression Management Tactics and Life Satisfaction: A Research on the Workers in the Textile Industry

ABSTRACT

Individuals interact and communicate with other individuals due to the environment they live in throughout their lives. They also want to create a certain impression on other individuals in the context of their purpose, and in order to do so, they resort to the behavior of the impression management tactics. Individuals actually want to obtain material or moral gains by applying to the tactics of impression management. In this context, by using certain tactics, the material and spiritual gains gained in organizational environments or social environments are closely related to their lives.

For this purpose, the study was conducted on 392 blue collar workers in various textile factories in Denizli. Quantitative research methods were applied in the research. The data obtained by applying the questionnaire with easy sampling technique and difference tests and correlation analysis were applied. According to the research findings, it was found that there is a meaningful correlation between the tactics of trying to endear themselves by introducing the qualities which is the sub-dimensions of impression management tactics with the life satisfaction. On the other hand, there is no meaningful correlation between trying to make themselves as model staff, trying to make realize their own importance, trying to arouse pity for with the life satisfaction.

Keywords: Impression Management Tactics, Life Satisfaction, Textile Sector.

1. GİRİŞ

Son yıllarda tüm dünyada yaygınlaşan küreselleşme, teknolojik değişim, yeni pazar arayışları veya müşteri beklentilerinin değişmesi gibi nedenlerle yoğun bir şekilde rekabet ortamı oluşmakta bu rekabet ortamı içerisinde de işletmeler varlıklarını devam ettirebilmek için veya kar oranlarını artırabilmek amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu sert rekabet koşulları içerisinde işletmelerin etkinlik ve verimliliklerini devam ettirmesinde rol alan unsurların başında ise insan faktörü gelmektedir. İşletmeler iş görenleri sadece üretim faktörü olarak görmek yerine iş görene ve onun değerlerine önem vermelidir. Yani sert rekabet koşulları içerisinde işletmelerin amaçlarına ulaşmasındaki en önemli etkenlerden biri işletme bünyesinde çalışan iş görenlerdir. İş görenlerin performansları, iletişimleri gibi etkenler işletmelerin

verimliliği ve etkinliğini etkilemektedir. İşletmede çalışan iş görenler maddi ve manevi kazanıma ulaşmak için çalıştığı ortamda diğer kişilere karşı veya yönetim kademesinde çalışan kişilere karşı onların kendisi hakkında düşünülen algılamaları etkileyerek kendi istediği şekilde bir kimlik veya imaj oluşturmak için bazı davranışları sergilemeye yönelirler. Bu etkileme ve yönlendirme amacı ile yaptığı davranışlarında da izlenim yönetimi taktiklerine başvurmaktadır.

Bireyler, diğer bireylere karşı veya yönetim kademesinde bulunanlara karşı kullandıkları izlenim yönetimi taktikleri neticesinde bir geribildirim almaktadır. Aldıkları geribildirimler bireylerin yaşamlarına olumlu veya olumsuz olarak etki etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İzlenim Yönetimi ve Taktikleri

İzlenim yönetimi kavramı başlangıçlarda sosyologlar ve sosyal psikologlar tarafından incelenmiş olmakla birlikte, son yıllarda örgütsel davranış araştırmacıları tarafından da ilgi duyulmaya başlanmıştır. Günümüzde de örgütlerde izlenim yönetimi giderek önemini artırmaktadır (Bolino ve Turnley, 1999: 187). Bozeman ve Kacmar (1997: 9)'a göre izlenim yönetimi, kişilerin kendi algılamaları ile ilgili belirledikleri hedefe ulaşmak için, sözlü veya sözlü olmayan davranışa başvurdukları stratejik bir süreçtir. Diğer bir tanımda ise kişilerin arzu ettikleri sonuca ulaşabilmek için izlenmesi gereken sistemli davranışlardır (Chen ve Fang, 2008: 264). İzlenim yönetimi, izlenimi yapan kişinin hedeflerine odaklanır. Bireyler, karşısındaki kişilerin bazılarını bir kısım özelliklerini bazılarını da farklı özelliklerini ön plana çıkarmayı tercih ederler (DePaulo, 1992). Bu bağlamda izlenim yönetimi, diğer bireylere karşı göstermek istediğimiz şekilde görülmemizi sağlamak olarak ifade edilebilir (Aronson vd., 2010: 289).

Kişiler sosyal ve örgütsel ortamlarda diğer kişiler üzerinde izlenim oluşturmaya çalıştırmaktadırlar. Bu izlenimler, kişinin diğer insanlarla ilişkilerinin gelişmesinde, kendisinin ve diğer kişilerin algılarının oluşmasında, değerlendirmelerin yapılmasında ve karar almada etki göstermektedir. Bu durumun bilincinde olan birey kendisi için oluşacak izlenimi yönetmek veya yönlendirmek isteyebilir. Bireyin bu şekilde yönetmek ve yönlendirmek isterken kontrol etmek amacı doğal bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (Basım vd., 2006a: 2). Buradan hareketle kişinin kendisine karşı oluşturulan izlenimleri kontrol altında tutmaya çalışması, çeşitli bireysel amaçlara yönelik bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kontrol etme çabası yönetme ve yönlendirmeye birlikte devamında birçok taktiğin uygulanmasını beraberinde getirmektedir (Çetin ve Basım, 2010: 256).

İzlenim yönetimi taktiklerine yönelik literatürde farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Jones ve Pittman (1982)'nin sınıflandırmasında kendini sevdirmeye, niteliklerini göstermeye, kendini örnek personel göstermeye, kendini acındırmaya çalışma ve tehdit etme taktiği yer almaktadır. Wayne ve Feris (1990) iş, yönetici ve öz odaklı olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Schütz (1998) dördü bir sınıflandırma yapmış; kendini göstermeye yönelik, saldırgan, korunmaya yönelik ve savunmaya yönelik taktikler olarak belirtmiştir. Crane ve Crane (2002) ise girişken ve savunmaya yönelik taktik sınıflandırması yapmıştır. Bolino ve Turnley (1999) ise Jones ve Pittman (1982)'in çalışmasından hareketle benzer bir sınıflandırma yapmış ve ölçek geliştirmişlerdir. Bu taktikler; niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye, karşıdakini yücelterek kendini sevdirmeye, kendini örnek bir personel olarak göstermeye, kendi önemini zorla fark ettirmeye ve kendine acındırmaya çalışma taktiğidir.

İzlenim yönetimi her ne kadar olumlu görünen bir kavram olsa da bazı durumlarda olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Demiral, 2016: 46). İzlenim yönetimi davranışları, örgütsel yaşamın her kademesinde görülebilir. Burada önemli olan davranışların hangisinin dürüst ve doğal, hangisinin de doğal olmayan davranış olduğunu ayırabilmektir (Basım ve Tatar, 2006: 242). Buradan hareketle, yönetici çalışanların samimi davranışlarla yapmacık davranışlarını ayırt edebilmelidir. Eğer yönetici bu izlenim yönetimi davranışlarını ayırt edemez ise bu durum yanlış performans değerlendirmesine neden olmakla birlikte örgüt ve diğer çalışanlar için olumsuz bir durum ortaya çıkarabilecektir (Doğan ve Kılıç, 2009: 79).

İzlenim yönetimiyle ilgili literatür incelendiğinde bu konuda çeşitli alanlarda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Demir (2002) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin kendini tanıtmaya yönelik izlenim yönetimi taktiklerinden en fazla örnek olma taktiği, kendini savunmaya yönelik taktiklerden ise en fazla özür dileme taktiklerini kullandıkları tespit edilmiştir. Ünalı (2005) tarafından emniyet teşkilatında çalışan yöneticiler üzerinde yaptığı araştırmada, yöneticilerin kendini tanıtmaya yönelik izlenim yönetimi taktiklerinden en fazla kullandıkları taktiğin övgü taktiği, en az kullandığı taktiğin vurgulama taktiği olduğunu bulmuştur. Kendini savunmaya yönelik izlenim yönetimi taktiklerinden ise en fazla kullandığı taktiğin özür dileme taktiği, en az kullandığı taktiğin engel koyma taktiği olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Meydan (2011) tükenmişliğin izlenim yönetimi ile olan ilişkisini banka çalışanları bağlamında araştırmıştır. Duygusal tükenmenin kendini acındırma izlenim yönetimi taktiğini, duyarsızlaşmanın kendi önemini zorla fark ettirme taktiğini, kişisel başarı hissi azalmasının

kendini sevdirmeye ve kendini acındırma taktiklerini yordadığı bulgularına ulaşmıştır. Serin vd. (2014) ise çatışma yönetim ve stratejileri ile izlenim yönetimi taktikleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre çatışma yönetimi alt boyutlarından olan uzlaşma ile tehdit ve kendini sevdirmeye taktiği, hükmetme ile tehdit ve kendine sahip çıkma taktikleri, tümleştirme ile kendini sevdirmeye ve işe sahip çıkma taktikleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Erhardt ve Gibbs (2014), yöneticiler ve astlar arasındaki ilişkilerde izlenim yönetimi taktiklerinin medya üzerinden uygulanmasına odaklanmıştır. Yavuz (2018) da üniversite öğrencilerinin sosyal medyada kullandıkları izlenim yönetimi taktiklerinin benlik saygısı ile ilişkisini araştırmış, aralarında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Mumcu (2018) örgüt iklimi, örgütsel sinizm, lider-üye etkileşimi ile izlenim yönetimi taktikleri arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Araştırma sonuçlarında, izlenim yönetimi taktiklerinin sinizm algısı üzerinde pozitif yönlü etkisi tespit edilmiştir. Bektaş ve Karagöz (2018) izlenim yönetimi taktiklerinin işe tutkunluğa etkisini araştırmış ve pozitif yönde etkilediğini bulunmuştur.

2.2. Yaşam Doyumu Kavramı

Yaşam doyumu, ilk defa Neugarten vd. (1961) tarafından ortaya atılan ve bilim dünyasına kazandırılan bir kavramdır. Yaşam doyumu, bireyin beklentileri ile gerçek yaşamdaki durumları karşılaştırmasıdır. Bu karşılaştırma sonucunda bireyin yaşamı değerlendirmesinde kendi hayatında önemli olarak gördüğü şeylere dayanması ve bireyin kendi değerlendirmesinden oluşmaktadır (Beyhan, 2018: 42-43). Yaşam doyumu bireyin bütün yaşamını kapsamakta ve bu yaşama dair tüm boyutları içermektedir. Yaşam doyumu mutluluk ve iyi olma olarak da ifade edilmektedir (Acar, 2010: 9). Her ne kadar yaşam doyumu kavramının eş anlamlıları mutluluk ve öznel iyi oluş kavramları olarak görülse de mutluluk kavramı daha çok objektif bir iyilik durumu ifade etmektedir, yaşam doyumu kavramı ise subjektif özelliğinin vurgulanması olarak ifade edilmektedir (Veenhoven, 1996: 6). Subjektif olmasının sebebi ise araştırmalarda bireylere basit bir şekilde genel olarak hayatlarından tatmin olup olmadıkları sorulmaktadır (Yiğit vd. 2011: 4).

Yaşam doyumu kavramı, günümüze kadar farklı araştırmacılar tarafından ve farklı araştırmalarda üzerinde durulan bir konu olmaktadır. Bireylerin, kendilerini ve çevresini algılama biçimlerini, duygu ve düşüncelerden etkilenme biçimlerini araştırma konusu yapan

yaşam doyumu kavramı üzerinde geniş bir literatüre ulaşılmaktadır. Yaşam doyumu kavramının ne olduğu, ifade etme biçimi ve hangi konularla ilgili olduğuyula alakalı birçok tanım yapılmaya çalışılmıştır (Toy, 2015: 15). Yaşam doyumuna ait tüm dünyada, çeşitli alanlarda uzun süren çalışmalar sonucunda kesin olarak tek bir tanım yapılamamasıyla beraber, farklı araştırmacılar ve farklı çalışma alanlarında bazı tanımlamalar yapılmıştır (Etiler, 2017: 25). Literatürde yaşam doyumu hakkında yapılan bazı tanımlamalar aşağıda yer almaktadır.

Yaşam doyumu, bir kişinin günlük yaşamındaki aktiviteleri, sorumlulukları, hayatlarının anlamı, hedeflerine ulaşması, olumlu yönde bir egoya sahip olması, iyimser bir tutum sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Sung, 2003: 1094). Bu bağlamda yaşam doyumunu, kişinin hayatının bütününe yönelik olumlu bir tutum şeklinde ifade etmek mümkündür (Jan ve Masood, 2008: 33). Yaşam doyumu, kişinin yaşam kalitesini bir bütün olarak olumlu bir şekilde değerlendirme derecesidir. Diğer bir ifadeyle kişinin yaşadığı hayatı ne kadar sevdiğidir (Veenhoven, 1996: 6).

İnsanların yaşadıkları hayat boyunca mutlu olabilmeleri ve yaşamlarının bir anlam kazanabilmesi için, temel unsurların başında yaşam doyumu gelmektedir (Yiğit, vd., 2011: 3). Bu bağlamda yaşam doyumu, bireylerin hayatın geneline ve örgütsel çevreye ilişkin olumlu tutum ve davranışlar göstermeleri üzerinde önem taşıyan unsur olarak ifade edilmektedir. Bireylerin yaşam doyumuna sahip olmaları, iş ve örgütsel çevrede bununla birlikte çalışma dışında kalan aile, akraba ve arkadaş çevresinde de pozitif davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Kanten ve Kanten, 2015: 60).

Buna ek olarak çalışan bireylerin iş hayatında ve iş dışı hayatında sağlıklı bir denge kurması halinde; yüksek üretkenlik ve çalışma verimliliği sağlanmakta, çalışan bireyler işletmelerde daha uzun süre tutulabilmekte, işletmeler kendi bünyelerine kaliteli ve daha çok personel katabilmekte, örgütlerde daha az oranda hastalık ve işe devamsızlık olayı yaşanmakta, çalışanların moral seviyeleri ve bağlılıklarında da artış olmaktadır. İş ve yaşam dengesinin elde edilmesiyle bireyler olaylara karşı daha net ve keskin, aynı zamanda daha yaratıcı olmakla birlikte daha motivasyonlu olmaları sağlanmaktadır (Morgenstern, 2004: 28-32). Bu bağlamda yaşam doyumu kavramını iş hayatımızdan ayırmak mümkün olmayacaktır. Bunun sebebi ise, bireyin yaşam doyumunda hayatında oldukça önemli yer tutan iş hayatının olmasıdır (Keser, 2005: 80).

Sonuç olarak gerek işletmelerde gerekse toplumsal ilişkilerde insana verilen önem artış göstermektedir. Bireyin duyguları, algılamaları, mutlu olması gibi psikolojik durumları artık gün geçtikçe örgütlerin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmektedir (Yılmaz ve Sünbül, 2009: 173). Bu bağlamda örgütlerde çalışan bireylerin iş hayatından doyum almaları yaşam doyumlarını ve üretkenliğinde de önemli rol oynamaktadır. Örgütlerde çalışan bireyler yaşam doyumuna olumlu veya olumsuz etki eden faktörleri ortaya koyarak daha fazla doyum ile birlikte daha az tükenme yaşaması örgütsel amaçlara ulaşmada önemlidir (Ünal vd., 2001: 114).

Literatürde yaşam doyumunu ile ilgili çalışmalara bakıldığında çok farklı alanlarda ve değişkenlerle ilişkilerinin araştırıldığı görülmektedir. Diener vd., (2000), ülkelerin genel yaşam doyumlarını incelemiş, ilk üçte İspanya, Amerika, Tayland çıkmıştır. Chow (2005) ise üniversite öğrencisine yaşam memnuniyeti araştırması yapmış, not ortalaması ve sosyo-ekonomik durumu yüksek olan ile, akademik deneyimi, özgüveni, diğer bireylerle ilişkileri ve yaşam şartlarından daha yüksek doyum sağlayanların, daha fazla yaşam doyumunu sağladıkları bulgularına ulaşmıştır. Benzer bir çalışma Dost (2007) tarafından yapılmış üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarının bazı sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine göre farklılaştığını bulmuştur.

Aysan ve Bozkurt (2004) psikolojik danışmanların, yaşam doyumunu, stresle başa çıkma stratejileri ve olumsuz otomatik düşünceleri arasındaki ilişkileri araştırmış ve aralarında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Eroğul ve Örkün (2012) iş doyumunu, tükenmişlik ve yaşam doyumunu ilişkilerini araştırmış, iş doyumunu en çok yordayan değişkenin duygusal tükenme olduğunu tespit etmiştir. Şimşek ve Aktaş (2015) yalnızlık ve yaşam doyumunu ilişkisinde iletişim becerilerinin rolünü sorgulamış, yalnızlık ve yaşam doyumunu arasında negatif ve güçlü bir ilişki, iletişim becerilerinin yalnızlıkla olumsuz, yaşam doyumunu ile olumlu yönde bir ilişkisi bulmuştur. Dal (2015) ise duygusal zekâ ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi araştırmış, aralarında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur.

Fakunmoju (2018) iş etiği ve yaşam doyumunda cinsiyetin etkisini araştırmış, kadınlarda iş etiğinin erkeklere göre yaşam doyumlarını daha çok etkilediğini tespit etmiştir. Ekvli ve Bayram (2019) yaşam doyumunun iş doyumunu üzerindeki etkisinde sosyal zekanın aracılık etkisini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Sosyal zekanın iş doyumunu üzerinde, yaşam doyumunun iş doyumunu ve sosyal zekâ üzerinde pozitif etkisini, yaşam doyumunun iş doyumunu üzerindeki etkisinde sosyal zekanın kısmi aracılık etkisinin olduğunu bulmuştur.

Acaray ve Günsel (2017) beş faktör kişilik özellikleri, izlenim yönetimi taktikleri ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, izlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarından olan kendini sevdirmeye taktiği yaşam doyumu üzerinde pozitif, kendine acındırma taktiği ise negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca kendini örnek çalışan gösterme taktiği, pozitif duygulanım üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde yaşam doyumuna etkileyen birçok unsurun olduğu göze çarpmaktadır. Kişinin hedeflerine ulaşmak ve başkalarının nezdinde oluşturmak istediği izlenime yönelik davranışlarını şekillendirmesinin de yaşam doyumları ile ilişkilendirilebileceğinden hareketle hipotezler oluşturulmuştur. Nitekim bu yönde yapılmış az sayıdaki araştırmaların (Acaray ve Günsel, 2017) sonuçları da bunu destekler niteliktedir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bireyler yaşamlarının çoğu zamanını çalışma ortamlarında geçirmekte ve sürekli olarak başka kişilerle etkileşim halinde olmaktadır. Çalışma ortamında veya sosyal hayatta karşılaşılan durumlar da bireyin yaşam doyumu düzeyini etkilemektedir. Bu bağlamda araştırmanın ana amacı kullanılan izlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmanın alt amacı ise, izlenim yönetimi taktikleri alt boyutları ile yaşam doyumunun çalışanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, mesleki tecrübe ve iş yerindeki tecrübe değişkenleri açısından farklılık olup olmadığını araştırmaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

İzlenim yönetimi taktikleri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi araştırmak için yapılan araştırmada evreni Denizli ilindeki tekstil fabrikalarında mavi yakalı çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemiyle tekstil fabrikalarında çalışanlara ulaşılmış, eksik veya hatalı doldurulan anketler çıkarıldıktan sonra analizler 392 mavi yakalı çalışan üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma nicel veri toplama araçlarından biri olan anket yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Anket formu demografik ve mesleki özellikler soruları, izlenim yönetimi taktikleri ve yaşam doyumu ölçeğinden oluşmaktadır.

Araştırmada Bolino ve Turnley (1999) tarafından geliştirilen, Basım vd. (2006) tarafından Türkçe uyarlanan izlenim yönetimi taktikleri ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek 5 boyut ve 22 ifadeden oluşmaktadır. Çalışmada ölçeğin tümü için hesaplanan güvenirlik katsayısı $\alpha=.82$ ölçekte yer alan faktör alt ölçekler için güvenirlik katsayısı .57 ile .74 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda ölçeğin orijinal yapısına benzer bir faktör yapısı gösterdiği bulunmuştur. İzlenim yönetimi taktikleri ölçeğinde 5’li likert tipi derecelendirmesi yapılmış ve anket formundaki ifadeler “1: Hiçbir Zaman, 2: Nadiren, 3: Ara Sıra, 4: Genellikle, 5: Her Zaman” şeklinde kodlanmıştır.

Yaşam doyumu için Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen “Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Özgün ölçek tek faktörlü bir yapı halinde 5 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması ise Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Çalışmada ölçeğin tümü için güvenirlik katsayısı $\alpha=.88$ olarak hesaplanmıştır. Yaşam doyumu ölçeğinde 5’li likert tipi derecelendirmesi yapılmış ve anket formundaki ifadeler “1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde kodlanmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçlarının Geçerlilik ve Güvenirlikleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin öncelikle yapısal açıdan geçerli olup olmadıklarını sınamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri ölçeğine ilişkin modifikasyon önerileri doğrultusunda NT1 ve NT3, NT3 ve NT8, NT7 ve NT8, KAC1 ve KAC2 kovaryans bağlantısıyla yapılarak birbirine bağlanmıştır. Bununla birlikte yapılan ölçüm sonucunda istenilen yük değeri taşımaması ve uyum indeksi değeri düşürmesi nedeniyle NT5, KOB4 soruları ve işine sahip çıkmaya çalışma boyutunu ölçen ISCC1 VE ISCC2 soruları modelden çıkarılarak analize dahil edilmemiştir. Tüm bu modifikasyon işlemleri neticesinde elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2=406,03$ $df=124$) $\chi^2/df=3,27$, RMSEA=0,076, GFI=0,90, AGFI=0,86, NFI=0,94 ve CFI=0,96 olarak saptanmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri ölçeğinde dört boyutlu bir yapı ortaya çıkmıştır.

Yaşam doyumu ölçeğinde ise YD3 ve YD4 arasında modifikasyon işlemi yapılarak birbirine bağlanmıştır. Bu modifikasyon işlemi sonucunda elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2=15,22$ $df=4$) $\chi^2/df=3,80$, RMSEA=0,085, GFI=0,98, AGFI=0,94, NFI=0,99 ve CFI=0,99 olarak saptanmıştır. Her iki ölçekten elde edilen fit değerleri Aksu vd., (2017: 79) göre oluşturulan modelin anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

3.5. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

İzlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarından olan niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma, kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma, kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma ve kendine acındırmaya çalışma taktikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişki üzerine araştırma modeli kurulmuştur.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan hipotezler şunlardır:

H1: Niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Kendine acındırmaya çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

3.6. Bulgular

Araştırmaya katılan tekstil fabrikalarında çalışan bireylerin demografik özelliklerine incelendiğinde, %59,9'u kadın, %40,1' i erkektir. %14,8'i 25 yaş ve altı, %30,6'sı 26-35, %43,4'ü 36-45, %10,7'si 46-55, %05'i ise 56 yaş ve üzerindedir. %76,5'i evli, %23,5'i

bekârdır. %39'unun ilkökul, %18,4'ünün ortaokul, %28,1'inin lise, %6,1'inin önlisans, %6,1'inin lisans, %2,3'ünün ise lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğu tespit edilmiştir. %28,3'ü 2000 ve altı gelir düzeyinde, %57,7'si 2001-2500 gelir düzeyinde, %9,9'u 2501-3500 gelir düzeyinde, %4,1'i ise 3501 ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. %31,6'sı 5 yıl ve daha az, %13,8'i 6-10 yıl arası, %19,6'sı 11-15 yıl arası, %15,6'sı 16-20 yıl arası, %10,5'i 21-25 yıl arası, %8,9'u 26 yıl ve üzerinde mesleki tecrübeye sahiptir. %59,7'si 5 yıl ve daha az, %15,6'sı 6-10 yıl arası, %15,1'i 11-15 yıl arası, %7,1'i 16-20 yıl arası, %2,6'sı 21 yıl ve üzeri işyeri tecrübesine sahiptir.

3.7. Ölçeklere İlişkin Bulgular

Tablo 1'de ölçeklerin güvenilirliğine yönelik iç tutarlılık katsayıları, normal dağılım gösterip göstermediğine yönelik çarpıklık ve basıklık değerleri ile ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin güvenilirlik, normallik ve ortalama değerleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Madde S.	Çarpıklık	Basıklık	α	Ort.	Ss.
-Niteliklerini Tanıtarak Kendini Sevdirmeye Çalışma (NTKSC)	7	,669	-,236	,826	2,23	0,95
-Kendine Acındırma Çalışma (KAC)	5	1,018	-,132	0,643	1,26	0,36
-Kendini Örnek Bir Personel Gibi Göstermeye Çalışma (KOBPGGC)	3	1,888	1,909	0,667	1,51	0,62
-Kendi Önemini Zorla Fark Ettirme Çalışma (KOZFC)	3	1,428	1,122	0,802	1,24	0,41
-Yaşam Doyumu (YD)	5	-,215	-,567	0,829	3,14	1,01

Tablo 1'den elde edilen bulgulara bakılarak en yüksek ortalama değere niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışmak taktiği sahipken, kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiğinin ise en düşük ortalama değere sahip taktik olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ölçeğinin ise ortalama değerinin 3,14 olduğu görülmektedir. Verilerin normalliği için Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin +2 ile -2 aralığında olması verilerin normal dağılım olduğuna işaret etmektedir (Trochim ve Donnelly, 2006; Field, 2009). Cronbach Alpha katsayıları da ölçeklerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014).

3.8. Fark Testi Bulguları

Araştırmada katılımcıların izlenim yönetimi taktiklerinin ve yaşam doyumlarının demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 2. İzlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumunu düzeylerinin cinsiyete göre farklılığını gösteren bağımsız örneklem t testi

Faktörler	Kadın		Erkek		Ortalamaların Homojenliğiyle İlgili t Testi			
	Sayı	Ort.	Sayı	Ort.	F	T	df	Sig.(p)
NTKSC	235	2,054	157	2,490	0,744	-4,596	390	0,000
KOBPGGC	235	1,383	157	1,699	4,045	-5,041	390	0,000
KOZFC	235	1,160	157	1,378	26,00	-5,185	390	0,000
KAC	235	1,195	157	1,364	16,32	-4,592	390	0,000
YD	235	3,160	157	3,113	0,068	0,452	390	0,652

Bağımsız örneklem t-Testi sonucunda, izlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdikleri ($p<0,05$) bulgularına ulaşılmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarının hepsinde erkek çalışanların ortalamalarının kadın çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaşam doyumunu düzeyinde ise anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$).

Tablo 3. İzlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumunu düzeylerinin medeni duruma göre farklılığını gösteren bağımsız örneklem t testi

Faktörler	Evli		Bekar		Ortalamaların Homojenliğiyle İlgili t Testi			
	Sayı	Ort.	Sayı	Ort.	F	T	df	Sig.(p)
NTKSC	300	2,174	92	2,413	0,001	-1,998	390	0,036
KOBPGGC	300	1,480	92	1,608	0,735	-1,613	390	0,085
KOZFC	300	1,234	92	1,292	0,769	-1,211	390	0,240
KAC	300	1,237	92	1,345	7,933	-2,248	390	0,028
YD	300	3,111	92	3,241	2,613	-1,124	390	0,285

Tablo 3'te görüldüğü üzere izlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarından olan niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve kendine acındırmaya çalışma taktiklerinde medeni duruma göre farklılık gösterdikleri ($p<0,05$) bulgularına ulaşılmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri alt boyutundan olan niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve kendine acındırmaya çalışma taktiğinde, bekar çalışanların ortalamalarının evli çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaşam doyumunu düzeyinde ise medeni durum açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Fabrikada çalışan iş görenlerin izlenim yönetimi taktikleri alt boyutları ve yaşam doyumları düzeylerinin yaş, eğitim, gelir durumu, mesleki tecrübe ve iş yerindeki tecrübe değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlemek için ANOVA analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda yaş, eğitim ve mesleki tecrübe değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı bulgularına ulaşılmıştır. İzlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarında gelir durumu ve iş yerindeki tecrübe değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturduğu, yaşam doyumunda ise sadece gelir durumunda anlamlı bir farklılık oluşturduğu, bulgularına ulaşılmıştır. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post Hoc tekniklerinden Scheffe Testi uygulanmıştır.

Tablo 4. İzlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumları düzeylerinin gelir durumuna göre farklılığını gösteren Anova testi

Faktörler	Gruplar	Ortalama	SS.	Sig.(P)	Fark
NTKSC	2000 ve altı	1,898	0,798	0,000	2001-2500>2000 ve altı 2501-3500>2000 ve altı
	2001-2500	2,329	0,938		
	2501-3500	2,633	1,198		
	3500 ve üzeri	2,160	0,903		
KOBPGGC	2000 ve altı	1,465	0,598	0,782	-
	2001-2500	1,530	0,638		
	2501-3500	1,542	0,638		
	3500 ve üzeri	1,446	0,627		
KOZFC	2000 ve altı	1,160	0,347	0,004	3500 ve üzeri>2000 ve altı
	2001-2500	1,266	0,432		
	2501-3500	1,266	0,348		
	3500 ve üzeri	1,542	0,664		
KAC	2000 ve altı	1,199	0,339	0,114	-
	2001-2500	1,283	0,374		
	2501-3500	1,270	0,331		
	3500 ve üzeri	1,388	0,474		
YD	2000 ve altı	3,050	1,051	0,034	2501-3500 >3500 ve üzeri
	2001-2500	3,179	1,017		
	2501-3500	3,410	0,884		
	3500 ve üzeri	2,587	0,898		

Analiz sonucunda niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktikleri gelir durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) göstermektedir. Scheffe Testi sonuçlarına göre niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiğinde, farklılaşma 2001-2500TL gelir durumu sahip olanların ortalamalarından kaynaklanmaktadır. Kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiğinde ise 3500TL ve üzeri gelir durumuna sahip olan çalışanların ortalamalarının, 2000TL ve altı gelir durumuna sahip olan çalışanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yaşam doyumu düzeyinde de gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). 2501-3500TL gelir durumuna sahip olan çalışanların ortalamalarının, 3500TL ve üzeri gelir durumuna sahip olan çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İzlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumu düzeylerinin iş yerlerindeki tecrübelerine göre farklılığını gösteren Anova testi

Faktörler	Gruplar	Ortalama	S.S.	Sig.(P)	Fark
NTKSC	0-5 yıl	2,323	0,939	0,009	0-5 yıl>11-15 yıl
	6-10 yıl	2,295	1,042		
	11-15 yıl	1,823	0,800		
	16-20 yıl	2,234	1,045		
	21 yıl ve üzeri	2,071	0,814		
KOBPGGC	0-5 yıl	1,521	0,623	0,386	
	6-10 yıl	1,575	0,684		
	11-15 yıl	1,373	0,533		
	16-20 yıl	1,506	0,662		
	21 yıl ve üzeri	1,666	0,684		
KOZFC	0-5 yıl	1,251	0,401	0,478	
	6-10 yıl	1,264	0,460		
	11-15 yıl	1,230	0,464		
	16-20 yıl	1,149	0,284		
	21 yıl ve üzeri	1,424	0,611		
KAC	0-5 yıl	1,287	0,383	0,548	
	6-10 yıl	1,227	0,268		
	11-15 yıl	1,207	0,381		
	16-20 yıl	1,262	0,382		
	21 yıl ve üzeri	1,232	0,371		
YD	0-5 yıl	3,160	1,006	0,117	
	6-10 yıl	3,236	0,944		
	11-15 yıl	3,084	1,066		
	16-20 yıl	3,192	1,106		
	21 yıl ve üzeri	2,320	1,025		

Tablo 5'te görüldüğü üzere sadece niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiğinde anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) bulunmuştur. İşyerlerinde 0-5 yıldır çalışanların ortalamalarının, 11-15 yıldır çalışanlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu düzeyinin iş yerlerindeki tecrübelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

3.9. Hipotezlere Yönelik Bulgular

Araştırma hipotezleri doğrultusunda çalışanların izlenim yönetimi taktiklerinin alt boyutları ile yaşam doyumu arasındaki anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Tekstil fabrikasında çalışan bireylerin izlenim yönetimi taktiklerinin alt boyutları ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye yönelik bulgular Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. İzlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi

	NTKSC	KOBPGGC	KOZFC	KAC	YD
NTKSC	1				
KOBPGGC	0,442**	1			
KOZFC	0,285**	0,418**	1		
KAC	0,320**	0,312**	0,417**	1	
YD	0,204**	- 0,048	-0,074	-0,044	1

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 6’da izlenim yönetimi taktikleri alt boyutları ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon tablosu incelendiğinde; niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında çok zayıf (Kalaycı, 2009) ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=0,204$, $p<0,01$) bulunmuştur. Fakat kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma ($r=-0,048$ $p>0,05$), kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma ($r=-0,074$ $p>0,05$), kendine acındırmaya çalışma ($r=-0,044$ $p>0,05$) taktikleri ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hipotezlere yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 7’de özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 7. Hipotezlerin red/kabul durumu

H	HİPOTEZLER	SONUÇ
H1	Niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	DESTEKLENDİ
H2	Kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	DESTEKLENMEDİ
H3	Kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	DESTEKLENMEDİ
H4	Kendine acındırmaya çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	DESTEKLENMEDİ

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bireyler gerek sosyal hayatlarında gerekse iş hayatlarında içinde buldukları ortam gereği sürekli diğer bireylerle etkileşim ve iletişim halindedirler. Bu etkileşim ve iletişim halinde olduğu diğer bireyler tarafından da kendisine değer verilmesini istemekte ve kendisinin değerli olduğunu hissetmek istemektedir. Bir başka deyişle birey aslında olumlu duygulanım elde etmek istemektedir. Olumlu duygulanım elde etmek içinde bir takım izlenim yönetimi taktiklerine başvurmaktadır. Birey izlenim yönetimi taktiklerine başvurarak bulunduğu ortamda maddi ve manevi kazanım elde etme gayesi gütmektedir. Bireyin gaye edindiği maddi ve

manevi kazanımlar yaşamlarıyla da doğrudan veya dolaylı olarak alakalı olduğu düşüncesiyle araştırmanın amacı izlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek olmuştur.

Yapılan bu araştırmada izlenim yönetimi taktikleri alt boyutları ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Ayrıca katılımcılardan elde edilen demografik verilerle izlenim yönetimi taktikleri alt boyutları ve yaşam doyumu düzeylerinin farklılıkları incelenmiştir.

Yapılan araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine ait veriler incelendiğinde özetle şunlar söylenebilir: Fabrikada çalışan katılımcıların çoğunluğunu kadın çalışanların oluşturduğu (%59,9), eğitim durumlarının çok yüksek olmadığı (lise ve altı %85,5), evli grubun (%76,5) çoğunluğu oluşturduğu ve mesleki tecrübenin (0-5 yıl %31,6) çok fazla olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle katılımcıların demografik özelliklerinden yola çıkarak sektörün genel karakteristik yapısına benzediğinden söz edilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre, fabrikada çalışan bireylerin en fazla izlenim yönetimi taktikleri alt boyutlarından niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Daha sonra sırasıyla kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma, kendine acındırmaya çalışma ve kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktikleri gelmektedir. Buradan hareketle fabrikada çalışan bireylerin en yüksek niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile bireyler, diğer bireylere yeteneklerini ve niteliklerini duyurarak becerikli, her işin üstesinden gelebilecek birisi olduğu imajı vermek istemektedir. En düşük puanı alan kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiğidir. Yani fabrikada çalışan bireyler diğer bireylere karşı tehdit, gözdağı verme gibi olumsuz duygulanım vermekten kaçındıklarını göstermektedir.

İzlenim yönetimi taktikleri tüm alt boyutlarından elde edilen puanların cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır. Fabrikada çalışan erkek bireylerin kadın bireylere göre daha fazla izlenim yönetimi taktiklerini kullandıkları belirlenmiştir. Literatürde de yapılan bazı araştırmalarda izlenim yönetimi taktikleri kullanımının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiğini belirtmektedir (Singh ve Vinnicombe 2001; Mustaffa vd., 2014). Ayrıca Yavuz (2018) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırma da benzer sonuçlar bularak niteliklerini tanıtma, örnek davranışlar sergileme ve kendini sevdirmeye taktiklerinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılıklar bularak erkeklerin daha fazla taktik kullandıkları bulgularına ulaşmıştır.

Niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve kendine acındırmaya çalışma taktiklerinden elde edilen puanların medeni durum değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Her iki taktikte de bekar çalışanların evli çalışanlara göre daha fazla taktik kullandıkları belirlenmiştir. Literatürde yapılan bazı araştırmalarda izlenim yönetimi taktikleri kullanımının medeni duruma göre farklılık göstermediği görülmektedir (Demiral, 2013; Yiğit, 2018). Fakat Mumcu (2018)'nin banka çalışanları üzerine yaptığı araştırmada ise, niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve karşısındakini yücelterek kendini sevdirmeye çalışmak taktiklerinin medeni durum değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

İzlenim yönetimi taktiklerinin yaş değişkeni ve eğitim düzeyi açısından anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. İnceelli (2015)'nin çalışması yaş değişkeni konusunda Kalyoncu (2017)'nin çalışması eğitim düzeyi konusunda benzer sonuçları içermektedir. Niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma ve kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiğinin gelir düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Binay ve Yıldız (2017) ise kamu çalışanları üzerine yaptıkları araştırmada kendini örnek bir personel gibi gösterme taktiğinin gelir düzeyine göre farklılaştığı bulgularına ulaşmıştır. İş yerindeki tecrübe değişkeni ile yapılan analiz sonucunda sadece niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiğinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır. Demiral (2013)'in çalışması da benzer sonuçları içermektedir.

Yaşam doyumu düzeylerinden elde edilen puanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve işyerindeki tecrübe değişkeni açısından anlamlı farklılık yaratmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Literatürde cinsiyetin yaşam doyumu üzerindeki etkisinin çok az olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Inglehart, 1990; Michalos, 1991). Medeni duruma göre yaşam doyumunda anlamlı bir farklılık olmadığı (Batan, 2016; Bilge vd., 2009; Aysan ve Bozkurt, 2004), yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı (Başoğlu vd., 2016; Acar, 2010), sonucuna yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Eğitim durumuna göre farklılığın olmadığı çalışmalar (Toplanır, 2018; Deveci, 2014) olmakla beraber, Özer (2001)'in çalışmasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarında işyerindeki tecrübesine göre yaşam doyumlarında anlamlı bir farklılık bulunmazken, Akgün (2009) anlamlı bir farklılık bulmuştur. Yaşam doyumu düzeylerinin gelirlerine göre ise anlamlı bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir. Yılmaz ve Altınok (2009) gelir düzeyine göre yaşam doyumunda anlamlı bir farklılık bulurken, bazı araştırmalarda (Toseland ve Sykes, 1977; Grün vd., 2010) gelir düzeyi değişkeninin yaşam doyumuna etki etmediği bulunmuştur.

Araştırmanın ana amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin test sonuçlarına göre ise “niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde kurulan H1 hipotezi desteklenmiştir. Ayrıca ilişkinin yönü pozitif olmakla birlikte literatürde de Acaray ve Günsel (2017)’in yapmış olduğu çalışma bu sonucu destekler niteliktedir. Ancak “kendini örnek bir personel gibi göstermeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurulan H2, “kendi önemini zorla fark ettirmeye çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurulan H3 hipotezi ve “kendine acındırmaya çalışma taktiği ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.” şeklinde kurulan H4 hipotezleri desteklenmemiştir.

Sonuç olarak çalışanlar, niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeye çalışma taktiğini kullanarak amacına yönelik eğitim, deneyim ve becerileri ile ilgili niteliklerini diğer kişilere aktararak saygınlık kazanması, terfi elde etmesi, daha fazla ücret olanağına sahip olması ile yaşam doyumunu artırmaktadır. Bunun nedeni çalışma yaşamında artan başarı beraberinde hem iş yaşamında hem de özel yaşamında pek çok olumlu sonuçlar getirecektir (Acaray ve Günsel 2017: 542).

Araştırmanın kısıtları ve araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şunlar söylenebilir; Araştırmanın ana kütlesi Denizli ilindeki tekstil fabrikaları ile sınırlıdır. İleride yapılacak olan çalışmalarda izlenim yönetimi taktikleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi diğer illerdeki tekstil fabrikalarında yapılması veya diğer sektörler üzerinde yapılmasıyla farklı sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma, tekstil fabrikalarında mavi yakalı çalışanlar üzerinde yapılmıştır. İleride yapılacak olan araştırmalarda, beyaz yakalı çalışanlar üzerinde de yapılarak mavi yakalı ve beyaz yakalı çalışanların kullandıkları izlenim yöntemi taktikleri karşılaştırılabilir. Araştırma değişkenleri ile ilgili ayrı ayrı literatürde birçok çalışma bulunmasına rağmen ikisinin bir arada bulunduğu çalışma yok denecek kadar azdır. Gelecekteki çalışmalarda izlenim yönetimi ile kişilik, lider-üye etkileşimi, örgütsel bağlılık gibi değişkenlerle ilişkisi araştırılabilir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Acar-Arasan, B. N. (2010). *Akademisyenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Acaray, A. & Günsel, A. (2017). Beş faktör kişilik özellikleri, izlenim yönetimi taktikleri ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (16. ÜİK Özel Sayısı), 527-546.

Akgün, T. (2009). *İzlenim yönetimi taktikleri ile iş performansı değerlendirme puanları arasındaki ilişki: Bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksu, G., Eser, M.T. & Güzeller C.O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aronson, E., Wilson, T.D. & Akert, R.M. (2010). *Sosyal psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Aysan, F. & Bozkurt, N. (2004). Okul psikolojik danışmanlarının yaşam doyumu, stresle başa çıkma stratejileri ile olumsuz otomatik düşünceleri: İzmir ili örnekleme. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

Basım, H. N. & Tatar, İ. (2006). Kamuda izlenim yönetimi: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 225-244.

Basım, H. N., Tatar, İ. & Şahin, N. H. (2006a). İzlenim yönetiminde kendilik algısı, kontrol odağı, mesleki hedeflere ulaşma düzeyi ve stres: Bir kamu sektörü örneği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), 1-14.

Basım, H. N., Tatar, İ. & Şahin, N. H. (2006). Çalışma yaşamında izlenim yönetimi: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(18), 1-17.

Baçoğlu, B., Şekeroğlu, M., Ö. & Altun, E. (2016). Öğretmenlerin aile-iş çatışması ve iş-aile çatışmalarının yaşam doyumuna etkisi ve bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(32), 227-291.

Batan, S. N. (2016). *Yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkmanın yaşam doyumuna etkileri* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bektaş M. & Karagöz Ş. (2018). İzlenim yönetimi davranışının işe tutkunluğa etkisinde sosyal görünüş kaygısının aracılık rolü. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 275-299.

Beyhan, T. E. (2018). *Sağlık çalışanlarının işe hazır bulunmuşluk durumlarının öz yeterlilik ve yaşam doyumuna etkisinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bilge, F., Sayan, A. & Kabakçı, Ö. F. (2009). Aile mahkemesi uzmanlarının meslek doyumları, yaşam doyumları ve ilişkilerine yönelik inançlarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 20-31.

Binay, M. & Yıldız, S. S. (2017). Kamu çalışanlarının demografik özelliklerine göre örgütsel adalet algısı ve izlenim yönetimi davranışlarının farklılaşması. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıstay Dergisi*, 107, 127-129.

Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.

Dal, E. (2015). *Kadınlardaki duygusal zekâ düzeyi ile yaşam doyumuna arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Demir, K. (2002). *Türkiye'deki resmi ve özel lise öğretmenlerinin izlenim yönetimi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demiral, A. (2016). İzlenim yönetiminin olumsuz örgütsel sonuçlara etkisi ve performans değerlemenin aracılık rolü: Türkiye'deki lider şirketlerden ampirik bulgular. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 43-66.

Demiral, Ö. (2013). *İzlenim yönetimi taktiklerinin örgütsel sonuçlara etkisi üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- DePaulo, B. M. (1992). Nonverbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin*, 111(2), 203-243.
- Deveci S. (2014). *Sağlık çalışanlarında iş doyumunu ve yaşam doyumunu ilişkisi (Antalya Atatürk Devlet Hastanesi hemşireler örneği)* (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Napa-Scollon, C. K., Oishi, S., Dzokoto, V. & Suh, E. M. (2000). Positivity and the construction of life satisfaction judgments: Global happiness is not the sum of its parts. *Journal of Happiness Studies*, 1(2), 159-176.
- Doğan, S. & Kılıç, S. (2009). Örgütlerde “izlenim yönetimi davranışı” üzerine kavramsal bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 53-83.
- Dost, M. T. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 132-143.
- Elevli Ö. & Bayram A. (2019). Yaşam doyumunun iş doyumuna etkisinde sosyal zekanın aracı rolü. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 25-41.
- Erhardt N. & Gibbs J.L. (2014). The dialectical nature of impression management in knowledge work: Unpacking tensions in media use between managers and subordinates. *Management Communication Quarterly*, 28(2), 155-186.
- Eroğul, A. R. Ç. & Örkün, Ü. (2012). Tekstil sektörü mavi yaka çalışanlarının yaşam doyumunu ve tükenmişlik düzeylerinin iş doyumunu tarafından yordanması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 323-338.
- Etiler İ. E. (2017). *Sekiz haftalık antrenmanda sözel geribildirim, basketbolda turnike, top sürme, yaşam doyumunu ve özyeterlilik, üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Fakunmoju, S. B. (2018). Work ethic and life satisfaction among social workers in massachusetts: the moderating effect of gender. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 42(4), 396-416.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.
- Grün, C., Hauser, W. & Rhein, T. (2010). Is any job better than no job? Life satisfaction and re-employment. *Journal of Labor Research*, 31(3), 285-306.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- İnceelli, A. (2015). *İzlenim yönetimi: KKTC sağlık sektöründe karşılaştırmalı bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Lefkoşa.
- İslamoğlu, A. H. & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Jan, M. & Masood, T. (2008). An assessment of life satisfaction among women. *Studies on Home and Community Science*, 2(1), 33-42.
- Jones, E. E. & Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. *Psychological Perspectives of the Self*, 1(1), 231-262.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın.
- Kalyoncu, M. (2017). *Turist rehberlerinin paket turlarda kullandıkları izlenim yönetimi tekniklerinin kişisel etkileşim kalitesi üzerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kanten, P. & Kanten, S. (2015). İş yaşamının kalitesinin yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde iş doyumunun aracılık rolü. Selen Doğan (Ed.), *Yaşam doyumunu içinde* (ss. 39-72). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Keser, A. (2005). İş doyumunu ve yaşam doyumunu ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum*, 4(1), 77-95.
- Meydan, C. H. (2011). Örgütsel ortamda tükenmişliğin izlenim yönetimi taktikleri ile ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 287-307.
- Michalos, A. C. (1991). *Global report on student well-being*. New York: Springer Verlag.
- Morgenstern, J. (2004). *İkisi bir arada: İş hayatında verimlilik ve tatmin* (T. Akal, Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Mumcu A. (2018). *Örgüt ikliminin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinde izlenim yönetimi taktikleri ve lider-üye etkileşiminin aracılık rolü* (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Mustaffa CS., Marzuki NA., Ariffin MT., Salleh NA. & Rahaman NH. (2014). Relationship between social support, impression management and well-being among flood victims in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 155, 197-202.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. & Tobin, S. S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16, 134-143.
- Özer M. (2001). *Huzurevinde ve aile ortamında yaşayan yaşlıların öz bakım gücü ve yaşam doyumunun incelenmesi*. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective, and defensive styles of selfpresentation-a taxonomy. *Journal of Psychology*, 132(6), 611-628.
- Serin, A.E., Balkan, M.O. & Soran, S. (2014). Çatışma yönetim stratejilerinin izlenim yönetimi taktiklerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 23-37.
- Singh, V. & Vinnicombe, S. (2001). Impression management, commitment and gender: Managing others' good opinions. *European Management Journal*, 19(2), 183-194.
- Sung, K. W. (2003). Influencing variables on life satisfaction of Korean Elders in institutions. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 33(8), 1093-1100.
- Şimşek, E. & Aktaş, H. (2015). İletişim becerileri bağlamında yalnızlık ve yaşam doyumunu ilişkisi. Selen Doğan (Ed.), *Yaşam doyumunu içinde* (ss.147-178). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Toplanır, E. (2018). *Yaşam doyumunu kendini gerçekleştirme ve ölüm korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toseland, R. & Sykes, J. (1977). Senior citizens center participation and other correlates of life satisfaction. *The Gerontologist*, 17(3), 235-241.
- Toy, A. B. (2015). *Serbest ve grekoromen stil güreşçilerin hedefyönelimi ve yaşam doyumunu ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Trochim, W. & Donnelly, J. (2006). *The research methods knowledge base*. Mason, OH: Atomic Dog Publishing.
- Ünaldı, S. (2005). *Emniyet örgütü yöneticilerinin izlenim yönetimi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, S., Karlıdağ, R. & Yoloğlu, S. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumunu düzeylerinin yaşam doyumunu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 4(2), 113-118.
- Veenhoven, R. (1996). The study of life-satisfaction. In: Saris, W.E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A.C. & Bunting B. (Eds.) *A comparative study of satisfaction with life in Europe* (pp. 11-48). Eötvös University Press.

Wayne, S. J. & Ferris, G. R. (1990). Influence tactics, affect and exchange quality in supervisor-subordinate interactions: A laboratory experiment and field study. *Journal of Applied Psychology*, 75(5), 487-500.

Yavuz N. (2018). *Üniversite öğrencilerinin sosyal medyada kullandıkları izlenim yönetimi taktiklerinin benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Yiğit, Ö. A. (2018). *Duygusal emek kullanımı ve izlenim yönetimi taktiklerinin tükenmişlik üzerine etkisi: Aile hekimleri örneği* (Yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Yiğit, R., Dilmaç, B. & Deniz, M. E. (2011). İş ve yaşam doyumu: Konya emniyet müdürlüğü alan araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1-18.

Yılmaz, E. & Altınok, V. (2009). Okul yöneticilerinin yalnızlık ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(59), 451-470.

Yılmaz, E. & Sünbül, A. M. (2009). Öğretmenlerin yaşam doyumları ve okullardaki örgütsel güven düzeyi. *Journal of Qafqaz University*, 26, 172-179.

Dergi Yayım İlkeleri

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Dergide kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayımlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayımlanabilir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar ünvanı, isimleri, kurumları ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Yazım Kuralları

- Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman ve bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Girinti ilk satır ve 1,25 olmalıdır.
- Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.
- Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.
- İngilizce çalışmalarda Türkçe, Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/Abstract 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında 5 kelimeyi aşmayan anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
- Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve mümkün olduğunda 3 alt başlıktan fazlası kullanılmamalıdır.
- Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralı ve tablo veya şeklin üstünde yerelmalıdır.
- Makalede kullanılan kaynaklar metin içinde tek yazarlı olduğunda, (yazar adı, Yayın yılı, Sayfa numarası) yani (Acar, 2016: 25) örneğine uygun olarak gösterilmelidir. İki yazarlı kaynaklar, (Ataman ve Hacırüstemoğlu, 2002: 78) üç ve daha fazla yazarlı kaynaklar için, (Güneş vd., 2015: 97) şeklinde metin içi kaynak kuralına uyulmalıdır. Ayrıca metnin tamamına atıf yapılmakta ise, (Güvemli, 2014), yazar adı belli değilse, (TBMM, 2017: 3) örneklerine bağlı kalınmalıdır.
- Kaynaklar, “Kaynakça” ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır. Kullanılan kaynakların Doi numarası varsa mutlaka kaynakçada yer almalıdır.

Kaynakça'da kaynak gösterimi,

Tek yazarlı kitaplar için,

- Karakaya, M. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İki ve daha fazla yazarlı kitaplar için,

- Acar, D. & Tetik, N. (2009). *Genel muhasebe*. Detay Yayıncılık.

Tek yazarlı editörlü kitaplar için,

- Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil.

Çok yazarlı editörlü kitaplar için,

- Gibbs, J.T. & Huang, L.N. (Eds.). (1991). *Children of color: psychological intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.

Editörlü kitaptan bölüm alınmışsa,

- Siyez, D.M. (2008). Fiziksel gelişim. İçinde A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (ss. 113-146). Ankara: Pegema

Çeviri kitaplar için,

- Bahtin, M. M. (2004). *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Metis.

Derlenmiş bir kitaptaki yazı için,

- Karasu, B. (1997). İmge üretiminde roman hâlâ ilk sırada. *Ne kitapsız ne kedisiz* (ss. 13-22). İstanbul: Metis.

E-kitap için,

- McLaney, E. (2009). *Business Finance*. Erişim tarihi: 25.04.2017, <http://www.books.mec.biz/tmp/books/E58R5U5EUTFE1SF8SBF3ZSBVUI16N6.pdf>.

Tek yazarlı makaleler için,

- Usul, H. (1996). Sermaye piyasalarının bütünleştiği dünyamızda Türk sermaye piyasasında muhasebe denetimi sorunları ve çözüm önerileri. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(1), 87-96.

İki ve daha fazla yazarlı makaleler için,

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z. & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Elektronik makaleler için,

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*. 5(4), 229-236. doi: 1 0.1 057/palgrave.kmrp.8500141

Gazete makalesi için,

- Schwartz, J. (1993, Eylül 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, p. A1, A4.
- Brody, J. E. (2007, Eylül 11). Mental reserves keep brain agile. *The New York Times*. Erişim tarihi: 11.09.2007, <http://www.nytimes.com>

Yazarı belli olmayan kaynaklar,

- *İç Tüzük*. (1973). Ankara.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar için,

- Büyükoztük, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (18. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

Yayınlanmamış/Basılmamış tezler için,

- Aysuna, C. (2006). *Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İnternet kaynakları,

- Akdoğan, A. (2008). *Yeni yerel yönetim yasalarında katılım*. Erişim tarihi: 02.01.2011, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/21fa74b50ba3f7c_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0.

Çok ciltli çalışmalar için,

- Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarck and the development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ansiklopediler,

- Akün, Ö. F. (1992). Divan edebiyatı. *Diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (ss. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rapor ve teknik makaleler,

- Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Röportaj için,

- Eğer başkası tarafından yapılmış röportajdan alıntılama yapılacaksa ve görüşme geri kazanılabilir bir formdaysa (rneğin, bir kayıt, transkript, yayınlanmış soru-cevap), röportajı yapıldığı kaynak için uygun referans formatı kullanılır.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu. (2015). *Girişimcilik ykleri*. Ankara: Elma Yayınevi.

Fotoğraf için,

- Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Kaynakça'ya ilişkin belirtilmeyen kaynak gösterimi APA 6 sistemine göre yapılmalıdır.

Makale Gönderimi

Makale gönderimi sadece internet üzerinden derginin web sayfasına yüklenmelidir. Makalenin gönderimi sonrasındaki bütün sürece dair işlemler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili bütün düzeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası üzerinden yapılacaktır. İstenilen düzeltme ve değişiklikler 1 ay içinde yapılmazsa makale otomatik olarak reddedilecektir.

**MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU**

Değerlendirilen Makale Adı:

Değerlendirme Tarihi:

Lütfen aşağıdaki kutulardan uygun olanları işaretleyiniz.

1. Çalışmanın Türkçe başlığı özeti ve anahtar kelimeleri çalışmanın içeriğine uygun mudur?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2. Çalışmanın İngilizce başlığı özeti ve anahtar kelimeleri içeriğe uygun mudur?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3. Çalışmanın özetinde çalışmanın amaç yöntem ve sonuçlarına yer verilmiş mi?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4. Çalışmada kullanılan veri ve bilgiler çalışmanın içeriğine uygun mu?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

5. Çalışmanın yazım dili uygun ve anlaşılabilir mi?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

6. Çalışmanın yöntemi çalışmanın amaç ve konusuna uygun mu?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

7. Çalışmada sonuçlara objektif olarak ulaşılmış mı?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8. Çalışmada kullanılan kaynaklar çalışma konusu ile ilgili mi?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Çalışmanın kaynak sayısı çalışma konusu ve amacına yönelik midir?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

10. Çalışmada kullanılan kaynaklar güncel midir?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

11. Çalışma özgün ve ilgili bilim dalına katkısı bulunmakta mıdır?*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

12. Çalışma dergide yayımlanmaya uygun mudur?

() Bu haliyle yayımlanabilir.

() Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır.

() Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken fazlaca hususlar bulunmaktadır.

() Bu dergide yayımlanması uygun değildir.

13. Eleştiri ve Önerileriniz (Yazarlar İçin) ?

14. Editöre Not:

* 1'den 10'a kadar puan veriniz. (10= En olumlu 1= En olumsuz)

Hakem Unvanı Adı ve Soyadı

Tarih

İmza

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.*

*Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

Mehmet Âkif Ersoy